

TARTALOM

<i>Andreas Kurz</i>	Pillantás alulról a fa koronáján át az égre (Szijj Ferenc fordítása)	3
<i>Susanne Gregor</i>	Víz alatt (Tatár Sándor fordítása)	9
<i>Clemens J. Setz</i>	Suzy (Kurdi Imre fordítása)	18
<i>Barbi Marković</i>	Minihorror (Kurdi Imre fordítása)	30
<i>Daniel Wisser</i>	A kitalált nő (Király Edit fordítása)	37
<i>Laura Freudenthaler</i>	Arson (Szijj Ferenc fordítása)	46
<i>Ilma Rakusa</i>	Öntörvényű nyelvi utak. Reflexiók Ilse Aichinger, Friederike Mayröcker és Clemens J. Setz írásművészetéről (Györffy Miklós fordítása)	52
<i>Karl-Markus Gauß</i>	Ami az olvasásból megmarad (Adamik Lajos fordítása)	64
<i>Robert Menasse</i>	Ungenach (Bombitz Attila fordítása)	77
<i>Peter Handke</i>	A tegnapi hó, a holnap hó (Weiss János fordítása)	79
<i>Mahler</i>	Portrék és képregények (Bombitz Attila fordítása)	85
<i>Nagy Hajnalka</i>	A kollektív emlékezet mítoszainak dekonstrukciója az osztrák prózairodalomban (Sántáné Túri Ágnes fordítása)	101
<i>Maja Haderlap</i>	A felejtés angyala (Tatár Sándor fordítása)	111
<i>Doron Rabinovici</i>	Valahol itt fekszenek (Mesés Péter fordítása)	119
<i>Elfriede Jelinek</i>	Oltalmazandók (Halasi Zoltán fordítása)	131
<i>Christoph Ransmayr</i>	A sárga ruhás lányka (Adamik Lajos fordítása)	140
<i>Robert Menasse</i>	Európai időutazás (Bombitz Attila fordítása)	148
<i>Bombitz Attila</i>	Osztrák mintázatok a mai magyar prózairodalomban	153
<i>Györffy Miklós</i>	Fikció és realitás szötte (Daniel Kehlmann: Mozgóképek)	171
<i>Márton László</i>	Csodák panoptikuma (Christoph Ransmayr: Egy félénk férfi atlasza)	179
<i>Horváth Andrea</i>	Elitiskola, videójáték és identitáskeresés (Tonio Schachinger: Valós idők)	184

Tóth Gyula	Bővülő fedélzet: szellemhajó-e az Európai Unió? (Robert Menasse: <i>A bővítés</i>)	188
Kora Karina Leila	Hazugságok első személyben (Michael Köhlmeier: <i>Joel Spazierer kalandjai</i>)	194
Arany Mihály György	Egyszerű életek (Robert Seethaler: <i>A névtelen kávéház</i>)	199
Bombitz Attila	Made in Austria, avagy ki kicsoda az új osztrák történetekben	203

Osztrák tematikus számunk vendégszerkesztője:
Bombitz Attila

Borítókép: Mahler

FORRAS

58. ÉVFOLYAM | 2026. 7–8.

Megjelenik Kecskemét Megyei Jogú Város Önkormányzata, a Magyar Kultúráért Alapítvány, a Petőfi Kulturális Egyesülés és a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával.

SZÉPIRODALMI, SZOCIOGRÁFIAI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT ► Megjelenik havonként ► *Főszerkesztő: Füzi László* ► Kecskemét Megyei Jogú Város folyóirata ► Kiadja a Katona József Könyvtár; *Felelős kiadó: Bujdosóné dr. Dani Erzsébet* könyvtárigazgató ► A szerkesztőség címe: 6000 Kecskemét, Piaristák tere 8.; *Telefonszáma: 76/500-550/111. mellék; Honlapcím: www.forrasfolyoirat.hu; E-mail cím: forras@forrasfolyoirat.hu* ► *Tördelés: VideoPix Bt., Kecskemét; Tel.: 76/508-160; videopix@videopix.hu* ► *Nyomdai kivitelezés: Print 2000 Nyomda Kft., Kecskemét, Nyomda u. 8.; Tel.: 76/501-240; Felelős vezető: Szakálas Tibor*

A szerkesztőség tagjai: *Csenki Nikolett, Füzi Péter, Pál-Kovács Sándor Attila (szerkesztő), Bosznay Ágnes (szerkesztési titkár)*. A szerkesztésben közreműködnek: *Bahget Iskander, Pintér Lajos* ► Szerkesztőségi órák: kedd–csütörtök 10 és 12 óra között. ► Kéziratot nem őrünk meg és nem adunk vissza! Terjeszti a Lapker Zrt. 1097 Budapest, Táblás u. 32. ► Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, és a kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/hirlapok/m-veszet-es-kultura/forras/prodBo40714.html>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu, telefonon 06-1/767-8262, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest. Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/hirlapok/m-veszet-es-kultura/forras/prodBo40714.html>), 1900 Budapest, 06-1/767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu. **Belföldi előfizetési díj: 7200,- Ft** ► Index: 25947 ► HU ISSN 0133-056X

Andreas Kurz

Pillantás alulról a fa koronáján át az égre

(Részlet)

Felelj –
innen vagy?
(József Attila: *Elégia*)

Aki Sopron városát észak felől közelíti meg és dél felé hagyja el, az Ausztriából Magyarországra érkezik, majd pedig – anélkül, hogy irányt változtatna – visszatér Magyarországról Ausztriába. A város 1921-ben egy népszavazást követően került vissza Magyarországhoz, és azóta beöblösödést képez az osztrák állam területén. Miután tehát elhagytam Sopront, és az ausztriai Sopronkeresztúrtól is eltávolodtam (és Mirától és Irmától és az Irmára és Mirára irányuló gondolatoktól, na igen), újból Fülesre érkeztem, egy délebbre fekvő, egyutcás faluba, csak most másképp. Tárt karokkal fogadott, virágokkal és nyitott ajtókkal. A főutca mentén a padokon öregek ültek, kettesével, néha hármasával, és barátságosan felém köszöntek vagy jó utat kívántak. Horvátul beszélgettek, de amikor közeledtem feléjük, egymás közt is németre váltottak, ami talán a legvendégszeretőbb gesztus.

Mentem tovább Malomházára, ahol rögtön a falu szélén egy kövér férfi ült az enyémhez nagyban hasonlító rövidnadrágban egy útszéli padon. Nagy élvezettel szívott egy cigarettát, miközben két asszonnyal beszélgetett, de amikor meglátott, félbeszakította a beszélgetést, és végigsimított a napbarnította, kopasz fején.

– Te jó ég, kinek viszed ezt mind? Veled van az egész háztartásod?

– Ahhoz elég lenne kisebb hátizsák is.

– És hova mész?

– A Balatonhoz.

Ekkor azt kiáltotta, és az egyértelműség kedvéért a kezével hullámos sziluettet rajzolt a levegőbe:

– Üdvözlöm a nőket a Balatonnál!

És mivel tudni akartam, kitől van az üdvözlét:

– Ha annyit mondasz, hogy Izlics Ivan, abból mindent tudni fognak.

Beleszívott a cigarettájába, és nevetett, amitől a füst az orrán jött ki, és a nevetése jókora köhögőrohamba fulladt.

▼

Andreas Kurz: Der Blick von unten durch die Baumkrone in den Himmel. Eine Umschreibung © Literaturverlag Droschl, Graz, 2017.

A Nagy Vámház fogadó mesebeli kertje. A kerti asztalon diólikőr érlelődött egy nagy butéliában, és a fákról szelforgók és lampionok lógtak alá; egy léckerítés mögött vete-ményeskert terült el, és egy függőágy alatt két macskakölyök aludt egymáshoz simulva.

Azért tértem be a fogadóba, hogy turopoljei sertésből készült kolbászt vegyek, mert egy kiírás szerint tenyésztik itt ezt a Horvátországból származó fajtát. A fogadós né meghívott egy pohár borra, és most a szomszéd asztalnál ülő bécsi család beszélgetését hallgattam. A család a közelben vásárolt telket, de – mint a családfő elmondta – az építkezési engedély kiadása előtt minden telket régészeknek kell ellenőrizniük, ugyanis tele van a talaj oszmán települések maradványaival, és ők most már hónapok óta várnak a hivatalos határozatra.

A fogadós ivott velünk egy pohár bort, és most a garázsban dolgozott. Amikor látogatója érkezett, megint hallottam az ide-oda váltást a német és a horvát, a horvát és a német nyelv között, mondat közben tértek át egyikről a másikra, minden átmenet nélkül, könnyedén, és a nyelvvel együtt a hangzás is megváltozott. Nem tudtam betelni ezzel a dallamos némettel, amely szelídebb volt, mint ahogy a nyelvünket ismerjük, meglágyította a szlávval való keveredés, és előfordult, hogy valaki mondott valamit a másiknak, és elsőre nem is tudtam, melyik nyelven szólalt meg. Minél tovább hallgattam őket, annál inkább csodáltam ezt a nyitott nyelvhatárt, és arra gondoltam, szép volt ugyan, hogy a többnyelvűséget az iskolákban és az egyetemeken nagy, magasrendű célként, az egyetemi képzés lényegeként prezentálták, de itt, kézművesek, fogadósok és parasztok között ez a legtermészetesebb dolog.

A horvátok, így mesélte a fogadós né, több hullámban jöttek erre a vidékre, a legtöbben a 16. században, de csak nagyon kevesen szabad akaratukból. A törökök elleni védelem érdekében telepítették ide őket, később meg, a háborúk után azért, hogy szaporítsák a megfogyatkozott lakosságot. Akkor még a magyaroké volt ez a terület, de utána szabad volt horvátul is imádkozni, kereskedni és tanítani. 1921-ben eltolták a határt, keletebbre került, a terület Ausztriához tartozott, és aztán tizenhét évvel később az osztrák–magyar határból német–magyar határ lett, és az új politikai tervekkel új építészeti tervek is együtt jártak, amiket még abban az évben, 1938-ban kezdtek is megvalósítani; azóta áll egy észak-német stílusú vámház ebben a burgenlandi falucskában, amely az oroszok 1955-ös kivonulása után hirtelen az úgynevezett szabad világ határán találta magát, annak a világnak a határán, amely az Egyesült Államok nyugati partjainál kezdődött, és pontosan itt, ebben a faluban végződött. A határoktól keletre eközben Magyarországot népköztársaságnak nyilvánították, és megalapították a Jugoszláv Föderatív Népköztársaságot. A burgenlandi horvátok azonban, így a fogadós né, mindig osztrákok maradtak, méghozzá nem is a legrosszabbak.

Vacsora után – úgy döntöttem, hogy a Nagy Vámház fogadóban maradok éjszákára – a diófa alatt ültem, amikor odajött az asztalomhoz Luka, a fogadós, és

piros szőlőt tett egy tányérra. Levette a szemüvegét, és megdörzsölte a szemét, a szél száraz földet fújta a teraszra, Luka megfordult, mintha a szél után nézne. Visszafordult hozzám, és vállat vont.

Hegyes ujjaival letört egy hajtást a fűrtől, és elém tette – pontosan három szőlőszem volt rajta. Hátradőlt a széken és az egész fűrtöt kezdte enni, miközben én a vendégnek járó adagot eszegettem. Rágtam a szőlőt, és Luka, szintén rágcsálva, engem nézett. Míg el nem dobtam az üres hajtást a rétre, és keresztbe nem fontam a kezemet. Akkor Luka abbahagyta a rágást, és kérdően nézett rám. Óvatosan letört egy újabb hajtást a fűrtől – ezen négy szem volt –, és odatette elém.

Így ettük meg szépen lassan a piros-kék szőlőszemeket. Élveztem, hogy mint egy gyereket, úgy etetett, miközben az adakozásával kicsit felnőtté is avatott. Szívesen csinálnék ilyet én is, gondoltam, nagyvonalú lenni valakihez kis gesztusokkal, játékosan és leereszkedés nélkül.

Lépés a határon át, egy lépés, mint előtte ezernyi, csak a jelentésadás akarata teszi különlegessé. *Üdvözljük Magyarországon!* [Az eredetiben magyarul – a ford. megj.] Még az úttest aszfaltozása sem változott. Ellenben a határátkelő megbújta a *Locsmándi termálfürdő-komplexum* mögött: az útnak szállodák között kellett kanyarognia, ki kellett térnie egy tágas parkoló elől, amely máris csillogva vibrált a reggeli hőségben, és egy autójavító elől, amelyet eléje építettek. Csak utána nyújtózhatott ki Magyarország felé.

Locsmánd még kómában volt. Előző este – mesélte a fogadósné egy fogadóban, amelynek kiömlött alkoholtól bűzlő söntésében egy csésze teát ittam – borfesztivált rendeztek, rengetegen jöttek, hatalmas siker volt, még a sportminiszter is megjelent, igen, a sportminiszter, nem ismerem-e esetleg, Darabos, burgenlandi horvát ember Malomházáról, egészen éjfélig maradt. És a fogadósné, mintha bizonyítékot akarna szolgáltatni a beszámolója hitelességére, egy rendőrré mutatott, aki a fogadó sarkában épp a kávéját itta, és egy *Kronen Zeitung*-ot lapozgatott – Locsmándon tehát még mindenki félálomban volt, a magyar oldalon, Zsirán viszont már javában bicikliztek az asszonyok a főutcán, és üres üvegekkel teli kosarak himbálóztak a biciklikormányokon. Öregemberek a reggeli cigarettájukat szívták, miközben mentek egymás mellett, rövid léptekkel és sietség nélkül. Ha köszöntem nekik, szkeptikus biccentéssel válaszoltak. (De miért szkeptikus?) Gyerekek szaladtak az utcán, az anyák beszélgetve haladtak utánuk, ők is bevásárlókosarakkal és üres üvegekkel. Autók mentek el mellettem, egy rozsdás Lada is, de a többi mind Toyota, Fiat, Volkswagen, a vezetőülésnél szinte mindig leeresztett ablakkal, amelyből egy könyök kandikált ki. A fák, amelyek fasorként szegélyezték az utcát, hosszú árnyékot vetettek, és a kertekből erjedő gyümölcsök illata szállt felém.

Az első falu után a következő, Kiszsidány, szegényes település fából és téglából. Micsoda különbség a burgenlandi wellnesfalvak csillogó-villogó épületeihez képest. Kiszsidányban nyílt árkok húzódtak az utca két oldalán, és azokon át hidak vezettek a házak kapujához. A gázellátás tartósan ideiglenesnek tűnt. Rozsdás csövek bújtak ki a földből és futottak végig a házak fala mentén, hogy aztán egy-egy hevenyészve bevakolt lyukban eltűnjenek.

Az utcát szegélyező fasor itt nem platánokból és vadgesztenyefákból állt, hanem szilvafákból, amelyeknek gyümölcse, épp most, augusztus elején ért meg. A fák alatt már erjedni kezdtek a szilvák (onnan jött a cefreszag, nem a kertekből, mint korábban gondoltam), és néhány helyen kékre-barnára színezték a járdát és az úttestet a széttaposott gyümölcsök. A kereszteződésekben és a kisebb tereken nyomós kutak voltak, ahol az asszonyok lerakták a biciklijüket, és megtöltötték a palackokat, holott minden háznak volt saját kútja. Azok a kutak azonban, mint később megtudtam, a kevés téli csapadék miatt kiszáradtak.

Az idegenség, amit minden részletben felfedeztem. Még a rozsdá színe is mintha más lett volna, mint otthon. Soha nem sajnáltam ennyire, hogy nem tanultam szorgalmasabban magyarul, és ha láttam, hogy valaki leszáll a biciklijéről, megáll a közelemben egy autó, valamelyik férfi megfordul, akkor összeszorítottam a szám, és csak arra tudtam gondolni: ne szóljatok hozzám, nem tudok semmit, nem értek semmit, és nem is akarok mondani semmit. Úgy éreztem, mindenhol engem néznek, mintha messziről látszana rajtam, hogy nem ide tartozom. (Persze, hogy látszott! A hátizsákomról, a járásomról, ahogy mindent megnéztem.) Minden kertkapu mögött ugrálni és ugatni kezdett egy kutya, akusztikus nyomot hagytam magam után, végig a falun. És vajon nem vettek szemügyre a házak? Nem állt el a szél, hogy jobban lehessen hallani a lépteimet, s követni, merre járok? Szívesen benéztem volna a kertekbe, kíváncsi lettem volna rá, milyen növényeket termesztenek, vannak-e veteményesek, szőlőlugasok, kerti bútorok, magyar zászlók. De nem mertem. Elképzeltem, mit szólnának ahhoz Faustbergben, ahol felnőttem, ha valaki, aki úgy néz ki, mint én – hátizsák, piszkos nadrág, az izzadságtól körben kifehéredett sapka, borostás és kipirult arc – végigmenne a falun; ha valaki gyümölcsöt venne le egy fáról, és menet közben megenné. Ellenségesen néznének rá? Hát persze! Már messziről szemmel tartanák, és bezárnák a kertkapukat és házak ajtaját.

És miközben Faustbergre gondoltam, eszembe jutott egy másik emlék. Volt a falu szélén egy szabadtéri fürdő, és egyszer, a tanév vége felé kiment oda az osztályunk. A fürdőben volt egy ugrótorony, ami minket, fiúkat nagyon érdekelt. Ahogy másztunk fel a tízméteres ugródeszkához, egymással versengve jelentettük be, milyen figurákat csinálunk, milyen trükkökkel keltünk mindenki másénál nagyobb hullámokat; odafent azonban csak a legbátrabbak merészkedtek előre.

A tétovázók számára a torony percről percre magasabbra nőtt, és amikor már csak hárman álltak a deszkán, olyan volt, mintha a torony száz méter magasra nőtt volna a medence fölé. Én a mélységre lepillantva olyan rosszul lettem, hogy le kellett ülnöm. Odalent a faustbergi általános iskola 1a osztályának összes tanulója rám várt. Néhányan biztattak, mások gúnyolódtak, de én inkább le szerettem volna mászni. *Inkább legyél öt percig gyáva, mint egész életedben halott*, mondogatta a nagyapánk nekem és a bátyámnak.

Csak a tanárunk tapsolt, amikor mászni kezdtem lefelé a létrán, pedagógiai taps volt, és én felismertem benne a sokkal nagyobb, veszélyesebb mélységet, felismertem a totális diszkvalifikációt, amely rám várt, ha ilyesmiért kapok dicséretet. És ekkor elfogott a düh, amely – gyerekkorban ez még lehetséges – büszkeséggé és nyugalommá változott át, mihelyt visszakapaszkodtam a deszkára, és nekifutottam, és összepréselt szemmel leugrottam.

A legszívesebben most is behunytam volna a szemem, amikor Kiszsidányon mentem keresztül. És közben magamat szidtam. Hiszen már egy éve Magyarországon dolgoztam, és egy kicsit magyarul is tanultam, legalább annyit, hogy az alapidolgokról meg tudom értetni magam. Budapesten minden probléma nélkül elboldogultam, barátságokat kötöttem, és elég magabiztos voltam a társas érintkezésben. És most? Mi volt más itt vidéken? Honnan ez a gyávaság?

A következő faluban (még sok falu következett, és kezdetben mindegyik egyformának tűnt) a turistaút elkanyarodott az országúttól, és egy kis patakon át egy sűrűn beépített településre vezetett. A házak közelebb voltak az úthoz, és mint ha hízelegni akarnának, szinte kínálgatták magukat a sötét bejáratukkal. Elég körülményes, mi több, lehetetlen lett volna *nem* belesni itt a magánszférákba, *nem* hallani a lakók keltette zajokat, a zenét, a vízcso bogást, az olaj sistergését és persze a beszédhangokat.

A turistajelzéseket követtem (a határ után nem sokkal a turistatérképem széléhez értem, most be kellett érnem egy tenyérnyi, kézzel rajzolt térképpel), és a jelzések egy forráshoz vezettek – gyógyvíz [az eredetiben magyarul – a ford. megj.] ígérte a felette levő tábla –, ahol letettem a hátizsákomat, és a kis medence peremére térdeltem. A víznek vas íze volt.

Szép lassan, sokáig ittam, és amikor befejeztem és felegyenesedtem, egy nő állt mellettem, akit nem hallottam jönni. Először csak a lábát láttam meg, rajta a ragasztószalaggal több helyen is megreparált szandált, aztán a sovány lábszárárt, majd a térde felett a könnyű, sárga ruhát a karcsú testén. Feltápáskodtam, mondtam neki: – Tessék! – és mutattam, hogy odaléphet a forráshoz. Közben megláttam kissé odébb a réten egy összehajtható biciklit, amelynek az elülső kosarában PET-palackok voltak.

– Nem, köszönöm, ráérek.

– Én is – válaszoltam.

Köszönetképpen megszorította a karomat, odahozta a palackokat és egy párnát, amelyet a betonmedence peremére helyezett. Miközben letérdelt, és a víz alá tartotta a palackokat, kialakult köztünk egy beszélgetés teljesen egyszerű mondatokkal, egy tankönyvi dialógus.

Ő: Maga német?

Én: Nem, osztrák. Budapesten dolgozom, a Nemzetközi Nyelviskolában.

Ő: Értem. Maga tanár.

Én: Pontosan.

Ő: És most honnan jön?

Én: Mi?

Ő: Honnan?

Én: Aha, Bécsből jövök.

Ő: És tetszik magának Magyarország?

Én: Magyarország nagyon szép. Az emberek nagyon szimpatik... ööö...

Ő: ...szimpatikusak?

Én: Igen.

Ő: És ez a falu?

Én: Tessék? [A párbeszéd eddig az eredetiben magyarul zajlott – a ford. megj.]

Ő: Tetszik magának ez a falu?

Én: Maga beszél németül?

Hát persze, mondta, ebben a faluban magyarországi németek laknak, akik jobban kötődnek Ausztriához, mint Svábföldhöz, ahonnan az őseik jöttek. És itt van rögtön Horvátsidány, egy horvát település, mint a neve is mutatja, de a horvát nyelv gyakorlatilag eltűnt.

Az asszony lassan beszélt, szép, régimódi németiséggel, közben folyamatosan figyelte, hogy megértettem-e mindent, és mindig rögtön megkérdezte, nem tévesztette-e el a szavakat, vagy nem használta-e őket rosszul.

– Vidéken – mondta – biztosan más benyomásai lesznek, mint városban. Főleg ha még fejleszteni akarja a magyar nyelvtudását.

És a karomat újra megszorítva elköszönt tőlem:

– Minden jókat, és kellemes utat!

A biciklihez vitte a palackokat, és kissé imbolyogva elkerekedett a földúton.

Amikor másodszor is letérdeltem a forráshoz, és a víz alá tartottam a kulacsomat, úgy éreztem, most már egy másik kútnál vagyok, egy másik környéken, és kevésbé idegen országban. Most már nem volt olyan hideg a víz, nem tartott olyan sokáig a zuhanás, nem volt olyan kemény a becsapódás. Ezután már nyitott szemmel akartam úszni.

Szijj Ferenc fordítása

Paul belopózott az életembe; már-már kísérteties volt, amilyen lopva. Megkérdezte, szabad-e a velem szemközti szék. Csak futólag pillantottam föl a laptopomról, nem akartam félbeszakítani az éppen írt szövegemet, nem volt kedvem senki idegennel beszélgetni. Paulon gyűrött, csíkos ing volt, és egy kicsit túl nagy nadrág. Azt hittem, át akarja vinni a széket egy másik asztalhoz, de leült, letette maga elé a kávéját, és kinyitotta az addig a hóna alá szorított újságot. Visszatértem az éppen készülő cikkemhez, próbáltam újra fölvenni a Paul kérdése által megszakított fonalat. Nem sikerült. Újra meg újra rám emelt tekintete foglyul ejtette a gondolataimat, miközben a képernyőn ott villogott a kurzornak a következő szóra váró vonalkája.

Éppen akkor, a Mikko-történet után határoztam úgy, hogy egy darabig egyedül maradok. Mikko túlságosan jelen volt még az életemben. A szavai, a teste, a léptei, ahogyan elment. Idegenekben kísértett ott; néha olyan érzésem volt, mintha követne. Talán azt szerettem volna, hogy kövessen. Egyelőre azzal voltam elfoglalva, hogy felidézsem, ki voltam, mielőtt találkoztam vele. Hogy emlékezzem, kivé akartam válni. Újra levágattam a hajamat, rövide. Abbahagytam az ivást. Korábban keltem, később feküdtem le. Írtam. Hinni akartam abban, hogy minden így maradhat. Tetszett az elképzelés, hogy egyedül éljem le az életemet. Még ha ezzel túl nagy fontosságot tulajdonítok is Mikkónak az életemben. A vele töltött kurta évnek. Közben meg te voltál, aki kirúgtad, mondta Paul később. Olyan szárazon mondta, hogy egyáltalán nem húztam föl magam. Egyáltalán: Paul szinte sohasem dühített föl. A vele töltött év ezzel együtt életem leghosszabb éve lett. Addig a világon semmit nem tudtam a halálról.

Amikor megismertem Pault, lassan hozzákezdtem, hogy kiűzzem a Mikko után ott ragadt hosszú telet a lakásomból. Miután mindent kihajigáltam, ami rá emlékeztetett, úgy éreztem, kénytelen vagyok további tárgyaktól is megválni, olyanoktól, amelyeknek tulajdonképpen semmi közük nem volt hozzá. Csészéktől, amelyeket soha nem használt, a konyhában tartott szobanövénytől, amelyik mindig annyira tetszett nekem, sőt végül még az ajtó előtti lábtörlőtől is. És mégis: a lakás minden zugából a néma távolléte áradt felém. Újra lefestettem a falakat, és áthelyeztem pár bútordarabot. Kicseréltem a fotelt, amelyben úgy szerettem olvasgatni. Ahányszor csak lehetett, ott hagytam a piszkos edényt

a mosogatóban, mert ezt Mikko ki nem állhatta. Átrendeztem, ami a polcokon volt. Kinyitottam az ablakokat, és még hidegebb lett, pedig sütött a nap, és már rég tavasz volt. Úgy gondoltam, soha többé nem fogom hagyni, hogy bárki is hozzám költözzön. Hogy a legjobb, ha ezt senki senkinek nem engedí meg.

Paul nem is akart elköltözni a lakásából. Egy kis üzlet fölött lakott, amelyben régi bútorokat újítottak fel és árultak. Vásároltam ott egy régimódi kisasztalt; jól passzolt az új fotelhez, amelyben olvasni szoktam. Marlies, a bolt tulajdonosa elmagyarázta, hogyan lehet úgy elrendezni a bútorokat a szobában, hogy több helye maradjon az embernek. Leskicceltem neki a lakásomat; ő bólintott. Látom a problémát, mondta, és a papíron áttologatta a bútoraimat. Aztán odakint megosztottunk egy cigarettán. Attól kezdve, valahányszor meglátogattam Pault, mindig benéztem Marlieshoz is. Bírtam a durva kezét és a pink haját, a puha, gömbölyded testét, szerettem nézni, ahogy dolgozik. Mesélt nekem a kerti tavas házról; arra gyűjt. Ő volt az egyetlen, akit beavattam a Paul-történetbe. Úgy tűnt, ez nem zavarja.

Én nem Mikko vagyok; ezt Paul elmondta néhányszor. Úgy mondta, mint egy felhasználói jelszót, lassan, óvatosan. Legyintettem rá, ez nevetséges, mondtam. Mintha nem tudnám. Igazában hozzászóltam a fájdalomhoz és a saját dühömhöz. Úgy tartottak a víz színén, mint a bóják. Soha többé nem fogok senkibe belefulladni. Paul szemöldökét felhúzva kérdően nézett rám. A kis heget néztem a halántékán. A kissé túl nagy orrát, keskeny, összeszorított ajkait. Arcát, amely lágy vonású maradt, akkor is, ha komoly volt. Nem ígérhetek neked semmit, mondtam. Bólintott. Rendben. Azután kivette a kenyeret a kenyhaszekrényből, és vacsorát csinált nekünk. Ekkor hirtelen ismét eszembe jutott a Mikko előtti idő. A spontán, bonyolultságok nélkül egymás után sorjázó napok. És a lehetőség, hogy újra lehetne minden úgy is.

Mégis próbáltam nem beleélni magam Paulba. Láttam villogni a nevét a telefonon, és nem vettem föl. Azzal az ürüggyel, hogy nem érek rá, és ismét átrendeztem a bútoraimat, ahogyan Marlies tanácsolta. Megálltam sorban mindegyik helyiség ajtajában, és benézve úgy találtam, hogy végre minden tökéletes. A kertben újra kizöldültek a fák. Kitártam az ablakokat, és leültem a fotelomba. Kézbe vettem egy könyvet, kicsit lapozgattam benne, majd félretettem a kisasztalra. Marliesra gondoltam. Elnéztem hozzá, megosztottunk egy cigarettán. Azután ott álltam Paul ajtaja előtt. A dereka köré tekert törülközővel, csuromvizesen nyitott ajtót. Az egész délutánt a fürdőkádban töltöttük. A tanulmányairól és az azt követő utazásairól mesélt. Délkelet-Ázsiáról, Ausztráliáról és Észak-Afrikáról. Izgatottan rajzolta bele az útvonalakat a habba. Másnap reggel volt az első alka-

lom, hogy hosszabban maradtam. Először csak pár órával tovább, miután ő reggel elment dolgozni, és csak azért, mert az ő lakásából egyszerűbb volt eljutnom a szerkesztőségbe. Elhitettem magammal, hogy pusztán kíváncsiságból, és nem bizalmatlanságból kutatom át a fiókjait. Elhitettem magammal, hogy a kettőt világok választják el egymástól. Hogy nem találtam mást, csak egy rakás orvosi papírt, a laborban végzett munkájával magyaráztam.

Marlies megvonta a vállát, amikor Paulról kérdeztem. Alig ismerem, mondta. A szürke házfalnak támaszkodva az eget nézte. Szemerkélni kezdett az eső. A fejemre húztam a kapucnimat. Marlies arca kissé nedves lett; megtörölte. Mióta itt dolgozom, még soha nem láttam nővel, mondta. Kissé bosszúsán szívtam meg a cigarettámat. Sokkal egyszerűbb lett volna, ha Paul lebukik, én meg újra egyedül lehetek. Marlies elnyomta a cigarettáját, és megrázta a fejét. Te lökött vagy, mondta, tudod, ugye? Totál zakkant vagy. Fölnevetett. Néha vittem neki ebédet. Olyankor odaültünk egy félkész asztalhoz, ülünkben a műanyag ételesdobozzal. Marlies végigsimított a csiszolt fán, és magyarázott valamit az ereztéről meg az évgyűrűkről. Fél füllel hallgattam; Paulra gondoltam közben. A kettőnk előtt álló nyárra.

Paul felém nyújtotta a kezét, én megfogtam. Aztán belebukott a vízbe, és magával húzott. Belecsobbantam a hideg vízbe, futólag éreztem ahogy a lábam algákhoz ér, aztán Paul karját éreztem az alkaromon, ahogy fölhúzott a felszínre. Kidörgöltem a vizet a szememből; égető érzésem volt. Paul nevetve nézett rám, vízgyöngyök borították az arcát. Kiúsztunk a partra. Koranyár volt a Duna régi ágánál. Igazában még korai volt az évszak az úszáshoz. Szinte üresek voltak a napozórétek. Paul törülközőt csavart maga köré, és odanyújtotta az enyémet. Később csónakot béreltünk. Paul a kormánynál ült, én kilógtam a lábamat a csónak pereme fölé; finoman beleért a vízbe. A napfénytől vaksin Paulra pillantottam. Elszórt hegeket fedeztem föl a felsőtestén; egyet itt, egyet amott. Föltettem a napszemüvegemet, és nem faggattam a hegekről.

Esténként meséltem neki a munkámról. Míg zöldséget aprított, én egy pohár bor mellett ültem a konyhában a padlón, és kijelentettem, hogy csak az mondhatja magát újságírónak, aki már volt néhány szolgálati úton. Utazni szeretnék. Ekkor eszembe jutott, hogy hamarosan szabadságra megyek. Arra gondolok, hogy elutazom, egy hétre vagy kettőre, mondtam, és letettem a poharamat a konyha kőpadlójára. Talán valahova északra; mondjuk Izlandra. Paul bólintott. Nem voltam hozzászokva, hogy ennyit beszéljek magamról. Elhallgattam, és őt néztem. Ahogyan oldalra hajtja a fejét, amikor figyel, még főzés közben is. Ne csináld ezt, mondtam. Mit, kérdezte, anélkül, hogy fölne-

zett volna. Ezt az egészet, mondtam. Ezt mindet ne csináld értem. Nevetett, és bedobta a fölvágott zöldséget az olajba.

Tulajdonképpen egyedül terveztem elutazni. Így képzeltem: egyedül az autóban. Egyedül a tónál. Egyedül a szállodában. Pár könyv, a laptopom. Néhány naplóbejegyzés. Aztán mégis én voltam, aki elhívtam. Találkozott a pillantásunk a tükörben, Paul félbeszakította a fogmosást, kiköpte a habot. Biztos vagy benne, hogy akarod, kérdezte a fehér habmaradékkal a szája sarkában. Bólintottam. Jól nézünk ki a tükörben, gondoltam, egymás mellett. Pont annyiival magasabb nálam, amennyivel kell. Hogy semmi nem zavar benne. És mégis: maradt valamicske diszkomfortérzés. Enyhe nyomás a gyomorban, amikor megpillantottam a bepakolt utazótáskáját. A repülőben az arcát figyeltem, ahogyan mellettem alszik. Aztán ahogy kinéz az ablakon leszállás közben. Pont Izland, mondta. Keze a térdemen pihent.

Amikor újra a lakásában voltunk, a törülközőmet az övé mellé akasztottam. Szabadon hagyta nekem az egyik kampót, és kiürített pár fiókot. Valamikor aztán a legtöbb holmim ott volt az ő lakásában, én pedig egy darabig lázasan kerestem érveket arra, miért nem jó ötlet ez. Hiszen épp mostanra hoztam végre a vágyott állapotba a saját lakásomat. A zuhany alatt arra gondoltam, hogy talán mégis hiba volt hozzászoknom Paulhoz. Marta a szememet a sampon. Túl forró vizet eresztettem a testemre; néztem, hogyan képződnek lassan piros foltok a vállamon és a felsőcombomon. Kiszíneztem magamban, hogy hagy el Paul. Hogyan hagyom el én őt. Hogy megyünk szét közös akaratból. Paul az ágyon fekvé nézte, amint a fürdőköpenyembe burkolózva a fürdőszobából a hálóba jövök. Éreztem, hogyan csordulnak le a nedves hajamból a vízcseppek végig a hátamon. Olyan szűk itt minden, mondtam, nem kapok levegőt. Paul egy darabig összehúzott szemmel nézett, mintha az arcomra lenne írva valami, amit nem tud jól kibetűzni. Vagy ki kell nyitnod az ablakot vagy visszamenned a lakásodba, mondta. Habozó léptekkel az ablakhoz mentem, és kinyitottam; belélegeztem a beáradó forró városi levegőt.

Írtam mellette az ágyban, miközben ő aludt; megesett, hogy ez egész hétvége így telt. Kávét hozott nekem, én hoztam valamit nekünk ebédre a kínaitól. Néha felolvastam neki egy-egy bekezdést, és föl tettem pár kérdést. A fejét vakarva elgondolkodott, és gondosan megválogatott szavakkal válaszolt. De a hétvégén a legtöbb időt egyszerűen átaludta. Hogy pont ez lehet a jele annak, hogy valami nincs rendben vele, arra nem gondoltam. A torka volt az, az állandó torokköszörlése, amit kezdetben még sármosnak is találtam. Aztán a dolog nyelési nehézségekbe ment át, Paul hangja megváltozott, és egyre inkább takarékoskodott

a szavakkal. Orvosról orvosra járt, hol ilyen tablettákat szedett, hol olyanokat. Gondoltam, biztos csak valami gyulladás. Talán elég, ha antibiotikumot szed rá. Bement a kórházba néhány vizsgálatra. Amikor később fölhívott onnan, épp szerkesztőségi ülésen voltam. Lenémítottam a telefont.

Ahelyett, hogy visszahívtam volna, benéztem Marlieshoz. Megvártam, hogy bezárja az üzletet, néztem, ahogy kezeli a kasszát, ahogy standol, szortírozza és a megfelelő mappákba fűzi le a számlákat. Megkérdeztem, elő szokott-e fordulni, hogy egyedül érzi magát. Hogy a véletlen hozta-e úgy, hogy egyedül él, vagy ő döntött így. Vállat vont, anélkül, hogy fölpillantott volna a számláiról. Nem agyalok ezen, mondta. Miután bezárta a boltot, egy bárba mentünk, ahol épp koncert volt. A pultnál álltunk egy-egy üveg sörrel, és hirtelen biztos voltam benne. Paul beteg, kiabáltam Marlies fülébe. Tudom, hogy beteg. Marliesből kitört a nevetés. Ugyan már; te és a képzelgéseid! Fizetett egy új kört, és a bandára mutatott. Felejtse már el egy kicsit Pault, kiabálta. Amikor hajnali ötkor részegen hazatá-molyogtam, hetek óta először mentem a saját lakásomba.

Csak délben hívtam vissza Pault; addigra sikerült tablettákkal enyhítenem a fejfájásomat. Sajnálom, mondtam. Tényleg nagyon sajnálom, hogy nem tudtam ott lenni. Ott kellett volna lennem, jelentkeznem kellett volna. Paul a torkát köszörülte. Semmi baj, mondta. Hiszen most hívsz. Bólintottam, és belehallgatóztam a csendbe. Egy darabig a kórházban maradok, mondta. Hirtelen láttam magam előtt, ahogy a kávéházban megkérdezi, szabad-e a szék. Láttam magamat, amint megrázom a fejem, és Pault, ahogy elveszi a kezét a székről és továbbmegy. Arra gondoltam, hogy igazában személyesen akartam megkérdezni, mi van vele, nem telefonon. Hogy talán nem olyan vesztes a helyzet, amilyennek látszik. Hogy talán Marliesnak van igaza, és én aggódom túl. Hogy túlhajtottam magam és másnapos vagyok. Kinéztem a kertbe, ahol épp a nagy fát csonkolták. Túl nagyra nőtt, ez állt a valamennyi lakónak szóló értesítésben, és a kőkerítésen túlno ve átnyúlik a szomszéd kertbe. Egy férfi ült fűrésszel a fa koronájában, és egy ágat fűrészelt, amely aztán súlyosan a földre zuhant. Vigyek be neked valamit, kérdeztem. Paul gondolkodott egy kicsit. Talán valami olvasnivalót. Találomra beraktam három könyvet, egy termosz kávét és egy tábla csokoládét, mintha csak piknikezni készülnénk.

Valamiképp könnyen viselte a hír súlyosságát. Olyan szárazon, szenvtelenül mondta el, ahogy minden mást is mondott. Kócos volt, de különben úgy festett, ahogyan mindig. Az egyik lábát betakarta, a másik csupaszon feküdt a takarón. A felsőcombját bámultam, miközben beszélt. A kezem a térdére támasztottam. Ő pár hete már tudja, mondta. Megpróbálta elmondani nekem. Aztán pedig meg-

próbálta elfelejteni. Most, hogy én is tudom, megkönnyebbülést érez. És sajnálja, de tényleg. Mind a kettőnkért. Betegtársa a szomszéd ágyon, egy ősz, összevissza meredező hajú öregember fölneézett. Végigsiklatta ingerült tekintetét az arcunkon, aztán elfordult. Paul fölé hajoltam, a mellkasára fektettem a fejem; hallgattam a szívdobogását. Aztán rosszullét fogott el.

A vécében kinyitottam a kis ablakot, és leültem a lehajtott vécéfedélre. Pault láttam, ahogy előttem áll a kávéházban. Láttam magamat, amint először lépek be a lakásába. Ahogyan fekszem mellette az ágyban. Láttam, ahogyan úszunk a Duna régi ágában. Éreztem a fogását az alkaromon. Láttam őt Izlandon egy vízesés előtt állni a tűző napon, amint felemelt kezével védi a szemét a napsugaraktól, és a fényképezőgépem lencséjébe nevet. Láttam, ahogy kettőnk útításkáit cipeli, végig a repülőtéren. Láttam magam, amint megyek mögöttem, s közben arra gondolok, nem bántam meg, hogy elhívtam magammal. Marliesra és a széles nevetésére gondoltam. Te teljesen meg vagy zakkanva. A szomszéd fürkében valaki lehúzta a vécét, kezet mosott és kiment. Belerúgtam az ajtóba.

Másnap alighogy beléptem Paul lakásába, rögtön kinyitottam valamennyi ablakot, és nekifogtam takarítani. Elmosogattam az edényt, amit még együtt használtunk, és a szárítóra tettem, hogy lecsöpögjön. Fölszedtem a szennyes ruhát a padlóról, és párosával elrendeztem a cipőket az előszobában. Most tűnt fel először, milyen rendetlen Paul. Még aközött a pár holmija között sem tudott rendet tartani. Eszembe jutott, milyen gyakran nem találta a dolgait. Hányszor körözött magában mormogva és valamit keresve a lakásban. Hol ezt, hol azt emelt föl, átkutatta a kabátzsebeit. Elővettem a szekrényből az utazótáskát, amellyel Izlandon volt. Marlies segített bepakolni néhány holmiját. Pizsamákat, fürdőköpenyt, könyveket és az óráját. Pont az órája volt fontos neki. Bedobtam a táskába és behúztam a cipzárt. Aztán olyat rúgtam a táskába, hogy a sarokba repült. Eltitkolta, kiabáltam, ez fölér a hazugsággal! Marlies összerezzent és fölpillantott.

Másnap lázasan ébredtem, néhányszor fel-alá járkáltam a lakásomban Paul táskáját keresve, aztán eszembe jutott, hogy előző nap Marliesnál hagytam az üzletben. Utána kimentem a konyhába, aszpirint kerestem, és néztem, hogyan oldódik föl a pohár vízben. Fájt a fejem, és nehezemre esett a nyelés. Ivás közben az ablakon kinézve figyeltem, ahogy valaki egy helyre hordja a fáról két napja levágott ágakat. Sokkal kisebb lett a fa koronája, aránytalanul kicsi a vastag törzshöz. Utána visszamentem a hálósobába, összehúztam a függönyt, lefeküdtem, és fölhívtam Marliest. Halló, én vagyok: Mona. El tudnád vinni neki a cuccait; én nem érzem jól magam. Marlies habozott, pár pillanatig csend volt a telefonban. Rendben, mondta végül, miért ne. Elképzeltem őt Paul körtermében, az ágyánál.

Látásból ismerik egymást, Pault nem fogja zavarni, hogy ő ment be hozzá. Biztos vagy benne, kérdezte még egyszer Marlies. Igen, feleltem, biztos; tényleg nem vagyok jól. Marlies sóhajtott. Oké. Akkor holnap megnézek.

Egy kis tőről álmodtam a kertben. Paulról, aki kiált nekem valamit a lakásom ablakából. Integet nekem. Hátra van fésülve a haja; soha nem hordta így. Arcán széles mosoly. Láttam magamat feltűrt nadrággal a vízben állni, és fölfelé nézni Paulra az ablakban. Valahol sírt egy gyerek. Aztán ismét Paul hangja, ezúttal felszólító tónussal. Az arca komoly. Semmit nem értettem, nem tudtam mozdulni. Egyszerre vastag jégbe voltak fagyva a lábaim, a jégen hórétég. Néhányszor megpróbáltam lépni. Fölébredtem, kitakartam magam, felkapcsoltam a lámpát, és ránéztem a lábfejemre. A lepattogzó piros lakkra, amit egy hete Paul fürdőszobájában kentem a körmeimre.

Másnap Marlies elmondta, hogy estig ott maradt Paulnál. Egyáltalán nem így készültem, de olyan jót beszélgettünk, mondta. Minden lehetséges témáról. Alig tudtam róla valamit. Csak amit te meséltél. Egyáltalán nem olyan, amilyennek képzeltem. Milyennek képzelted, kérdeztem. Marlies elgondolkodva kanalizta a pudingot, amit a hűtőszekrényemből vett ki magának. Azt gondoltam, unalmas alak, de nem az, egyáltalán nem; tulajdonképpen. Hogy érzi magát Paul, tudakoltam. Megkérdezted tőle? Megkérdezted, hogy van? Föl lehet tenni neki még egyáltalán ilyen egyszerű kérdéseket? Marlies fölhúzta a vállát. Csuda tudja. Azt hiszem, én legjobban a teljesen normális kérdéseket szeretem, mondtam. Szerintem én is így vagyok ezzel, mondta Marlies.

Eltitkoltad előlem, tört ki belőlem. Dühösen Paulra mutattam. Tulajdonképpen, mondtam, hazudtál. Fölkelt az ágyról, átment az ablakhoz, és keresztbe fonta a karját. Ülve maradtam az üres ágyán. Akkor menj, mondta. Úgyis egész idő alatt valami okot kerestél rá. Most megtaláltad. Betegtársa a szomszéd ágyon először felém, majd feléje fordította a fejét. Itt meg mi folyik, kérdezte álmosan. Már semmi, legyintett Paul. Aludjon csak tovább. A barátnőm már indul. Fölláttam és az ajtóhoz mentem; ott még egyszer hátrafordultam Paulhoz. Még sosem láttam őt dühösnek.

A munkahelyemen még egyszer nyomatékosan kértem, hogy hadd utazzam. Reggelenként későn értem be, és sokáig maradtam. Próbáltam nem gondolni Paulra. Úgy döntöttem, várok pár napig, míg fölhívom. Két hét lett belőle. Esténként tévét néztem a fotelemből. Hiszen nem történt semmi, tulajdonképpen, bizonygattam magamnak. Éjszakánként a konyha hideg padlóján üldögéltem, és a félig üres polcokat néztem, amelyeket üresen is hagytam azután, hogy

Mikko lelépett. Új bögréket vettem. Aztán felhívtam Pault. Hogy vagy, kérdeztem. Ha téged hallak, jobban, mondta.

Elkezdtem munka után bejárni hozzá. Vittem be epret, azt most épp mindehütt árultak, máskor friss törölközöket a lakásából vagy újságokat, amelyekben megjelöltem az érdekes cikkeket. Pár könyvet a saját könyvespolcomról, amelyekről azt gondoltam, érdekelhetik. Egy egyszerű fekete bőrbe kötött üres jegyzetfüzetet. Letettem az éjjeliszekrényére, míg behozták a vacsorát, és ő váltott néhány szót a nővérrel: valamit az időjárásról. Azt szerettem volna, hogy írjon valamit a fekete jegyzetfüzetbe. Hogy ez segítsen neki mindabban, amiben én nem tudok, mert nem férek hozzá.

Néha Marlies-zal együtt mentem hozzá. Marlies mindig az ágy végére ült, és kinyújtva föltette a lábát, úgyhogy Paulnak egy kicsit félre kellett húzódnia. Én az ágy melletti székre ültem, és Paul kézfejét simogattam. A bőrét, ami most egyszerre papírvékonynak tűnt. A vénába szúrt kanültre ragasztott tapaszt ráncokat vetett. Kisimígtattam. Paul feje fölött átlátszó folyadék csöpögött a fordítva fölakasztott palackba. Marlies csokoládét hozott, ami útközben megolvadt. Kanállal kapargattuk le a csomagolásról. Aztán egy köteg kaparós sorsjegyet varázszolt elő a kopott kézitáskájából. Paul nyert száz eurót, és az új, rekedt nevetésével nevetett, amely aztán köhögésbe ment át. Marlies a szeme sarkából végignézett rajtam. Meddig megy ez még így, kérdezte később. Mikor operálják már meg? Elnyomtam a cigarettámat az ablakpárkányon. Még egypár hét, mondtam. Aztán végre túl leszünk rajta.

Londonba küldtek tudósítani. Később Oslóba, onnan Ouluba. Vettem pár levelezőlapot, és följegyeztem rájuk ezt-azt. A metróállomásokat. Utcaneveket. A hihetetlenül hosszú finn szavakat. Próbáltam megjegyezni őket; hiába. Fölírtam néhány stichwortot: éjfél nap. Világítótorony. Léggítár-világ bajnokság. Olyasmiket, amik tetszettek volna Paulnak. Amikor odaadtam neki a lapokat, megszaglászta őket. Azután ragasztószalaggal az ágya szélére ragasztottam a lapokat. Tetszett neki. Az orvosok vizitkor érdeklödték, mik ezek. Amikor az apróbetűs vizsgálatiérték-táblázataikból kiolvasták az aktuális ítéleteiket. Egyszer azt, hogy semmi változás. Egy másik alkalommal azt, hogy mégis sor kerülhetne a műtötre. Hogy lehetséges. Hogy rábízzák a döntést.

Ha jól érezte magát, sétálni mentünk a kórházkertbe. Paul mindig a terveimről kérdezgetett. Mit csinálsz karácsonykor, a következő szabadságod alatt, jövő nyáron. Próbált bepillantani az életembe, mint egy kaleidoszkópba. Nem tudom, válaszoltam. Fogalmam sincs. Leült egy padra, és hunyorogva nézett

a napba. Én a te helyedben tanulnék valami újat. Mondjuk, kínaiul. Sakkozni. Vagy vívni. Bólintottam és odaültem mellé. Átölelt.

A kollégái, akik eleinte még be-benéztek hozzá, elmaradoztak. Én maradtam az egyetlen rendszeres látogatója. Egyetlen alkalommal láttam az ágyán ülni egy alacsony nőt, megtorpantam az ajtóban. A nő tincsenként őszülő apródfrizurával Paul ágya mellett ült egy széken, és két kézzel kapaszkodott a ridiküljébe. Futólag hátrafordult, sűrölt a pillantásával. Kint maradtam, becsuktam az ajtót. Maga biztosan Mona, mondta, amikor kijött. Odanyújtotta a kezét; hideg volt. Paul nővére vagyok. Szép, hogy így törődik velem. Én sajnos csak ma vagyok itt, a városban.

Máshova vitték az ágyszomszédomat, mondta Paul. Néztem mellette a frissen felhúzott, fehér ágyat. A másnapi műtétjéről beszéltünk. Nem nagy ügy, mondta. Behunytam a szemem, és igyekeztem nem gondolni a másnapra. Fáradt vagyok, mondtam, és mellé feküdtem az ágyba. Amikor fölébredtem, éjszaka volt. Láttam Paul arcát az éjjeliszekrény lámpájának gyenge fényében. A beesett orcáit. Aztán óvatosan kifordultam az öleléséből, és hazamentem.

Paul az én számomat adta meg, mondta az orvos a telefonban. Felálltam, és elhagytam az irodát, a lépcső helyett a liftbe szálltam, metró helyett taxiba; tíz perc alatt odaértem. Az orvos nagy szemeket meresztett rám. Nagyon sajnálja. Szükségem van-e valamilyen segítségre? Egy fehér nejlonzacskóban átadták Paul holmijait. A pizsamáját, az óráját és az üres jegyzetfüzetet, amelyet tőlem kapott. Belenéztem az ablakon beáradó nagy fénybe, aztán Paul lehúzott ágyára esett a pillantásom. Fölhívtam Marliest, és megkérdeztem, el tud-e jönni értem.

Nálam marad pár napig, mondta. Amint megérkeztünk hozzám, Marlies rögtön eltűnt a konyhában. Átöltöztem, belegyömöszöltem a cuccaimat a mosógépbe. Megmostam az arcom és a fogam, és lefeküdtem. Hallgattam az edényzörgést a konyhából, válasz nélkül hagytam Marlies kérdéseit. Van itthon hagymád, Mona? Mi a helyzet a kenyérrel? Valamit muszáj enned! Bámultam a plafont, és az a nap járt az eszemben, amikor Paul behúzott a vízbe. Ahogy megragadott a víz alatt, és fölhúzott a felszínre. Ahogy égett a szemem a napsütésben.

Tatár Sándor fordítása

A tizenhat éves Marcel Loeb felírta a telefonszámát a *Bang or Whimper* nevű erotikus lokál egyik vécéfülkéjének falára. Két barátjával, Max-szal és Daniellel együtt Marcel körülbelül fél órával korábban lopózott be a bárba, hogy megnézzék az asztalok között szótlan sci-fi-küldöncökként járkáló nőket, sőt még az is megadatott nekik, hogy percekig bámulhatták a fémrúdon zajló váratlan csodát: egy meztelen nőt, aki kizárólag térdhajlatának belső szorítására hagyatkozva lebegett egy méterrel a föld felett. Úgy meredt el ferdén a rúdtól, mint valami pompás, életre kelt python-ág. A taps mégis elmaradt, a közönség alighanem túlságosan a mutatvány hatása alatt állt még. Egyszer aztán felbukkant egy természetes, szakállas, pirospozsgás arcú fickó, és csöndesen, nyugodtan, türelmesen kidobta a fiúkat a klubból, nyilvánvaló megértést tanúsítva a helyzetük iránt.

Marcelnek viszont szerencséje volt: mivel éppen valamivel távolabb állt, el tudott bújni a vécében. A barátai alighanem odakint, a hidegben vártak rá. És persze mielőbb csatlakoznia kellett volna hozzájuk, az estének már amúgy is lőttek, lelki szemei pontosan látták a jövőt.

Marcel mégis elüldögélt még a lehajtott vécéülőkén a fülke falán olvasható izgalmas irományok tanulmányozásába merülve. Rengeteg név, többnyire női nevek, alattuk különféle ajánlatok és telefonszámok. *Olga is a filthy fuck pig*. Vagy: *Anastasia – bármit lenyelek*. Itt-ott egy-egy szív, csillag vagy stilizált szám. És ekkor támadt Marcelnek az a bizonyos ötlete. Illetve nem is ötlet volt tulajdonképpen, inkább egyfajta vízió. Eszébe jutott a nő, aki zenére vonaglott a rúdon, képtelen eleganciával, a nehézségi erőt megcsúfolva. Tudta, hogy hónapokig elkíséri majd ez a látvány. De hogy néz ki vajon ez a nő, amikor hazaér? Bizonyára átlagosan. Átlagos öltözk, bevásárlószatyor. Kinyitja a lakás ajtaját, leül a tévé elé. Vannak-e gyerekei? Milyen érzés lehet vajon a gyerekének lenni?

A fia vagyok. Az ő fia.

A többi már úgyszólván magától történt. Marcel filctollal felírta a saját telefonszámát a vécéfülke falára, alá pedig: *Élvezz a számba*. Elvigyorodott. Ha tudnák a barátai, micsoda buzis dolgokat művel itt! De hát nem erről volt szó. Aztán sokáig gondolkodott, hogy milyen nevet adjon a nőnek.

Valaki belépett a vécébe.

– Gyere elő szépen – hallatszott.

SUZY, firkantotta a falra Marcel. Aztán kinyitotta az ajtót, és a most is udvarias, kedélyes alkalmazott kíséretében távozott a lokálból.

▼

A barátai tényleg odakint vártak rá a szállingózó hóesésben. Egy elvarázsolt, táncoló pontok ködébe vesző utcai lámpa állt a közelben, félig világító medúza, félig tesztkép.

Néhány meleg fiú is lebzsel a bár előtt, kettő éppen összeölelkezve csókolózott. A többiek lassan járkáltak fel-alá, cigarettáztak, és valamit mutogattak egymásnak a mobiljukon. Marcel kíváncsian méregette őket. Mintha egy kései sávban sugárzott dokumetumfilmet nézett volna a tévében, de messze nem volt olyan izgalmas, mint az, amit a klubban látott. Daniel főleg azért tartotta szemmel a melegeket, nehogy túlságosan elszemtelenedjenek, itt és most, az éjszaka kellős közepén. Daniel Kitzeckben lakott, apja fogorvos volt, akárcsak Marcelé.

– Nézd meg ezeket – mondta Daniel.

– Igen – felelte Marcel.

Az első hívás egy szombati napon, kora délután érkezett. Marcel éppen otthon volt, a szobájában heverészett. Rezgett a telefon az íróasztalán, rejtett szám. Egy darabig nézegette a képernyőt, fontolgatta, hogy kinyomja-e a hívást, aztán mégis felvette:

– Halló?

– Suzy?

Cérnavékony férfihang volt.

– Igen, igen, egy pillanat – mondta Marcel, és ő is magasabb regiszterre váltott, kisfiúsrá vékonyította a hangját. – Sajnálom, Suzyt most éppen nem tudom adni.

– Elnézést – mondta a hang.

– A fia vagyok.

– Hát... Ez undorító.

Mély lélegzetvétel, aztán csend. Lerakta.

Marcel dermedten ült, a képernyőt bámulta. A keze reszketett. Lerakta a készüléket. És a pulzusa is... Felállt, mozgott egy kicsit. Forróság öntötte el. Kinyitotta az egyik ablakot, és kidugta rajta a fejét. Ereszsatornák, tetőcserepek. Hideg levegő. A város szélén az út menti fák, felettük a napkorong.

– Fuck – mondta halkán. – Fuck, fuck, fuck, fuck...

Tényleg felhívta valaki. De hát mi másra számított, ha egyszer felírta a telefonszámát a vécéfülke falára? Megborzongott és elvigyorodott. Tényleg működik. Eszméletlen. Hogyhogy ilyen egyszerű? Hogyhogy csak úgy telefonálnak? Micsoda baromság. Ki hitte volna. Rájött, hogy máris megtudott valamit a férfiről, aki felhívta: biztosan járt abban a vécében. A *Bang or Whimper*ben, balkéz felől, a második fölkében. Hiszen csakis ott találhatta meg a számot. Hacsak nincs valaki, aki minden este végigjárja az összes vécéfölkét, és felírja, aztán valahogyan sokszorozsítja a számokat. Még az is előfordulhat, hogy...

A laptopjára vetette magát. Lassú volt a kereső. Begépelte a telefonszámát, előbb ferde vonallal, aztán space-szel az előhívó után, aztán harmadszor is anélkül, hál'istennek nincs találat. Mázli... Hogyan magyarázta volna ki? De nem, semmi gáz, csak a vécé. Tényleg ilyen egyszerű.

Megint rezgett a telefon. Marcel hátrahőkölt. De csak egy SMS jött Renétől, aki pipázást javasolt a parkolóban. Szerzett etióp dohányt, írta, 100% hasmenés-garancia.

jó lenne de ma este nem megy. családi zűrök – írta vissza Marcel, aztán beszúrt az üzenet mögé egy ASCII-jelekből álló kést. René egy smileyval válaszolt: x volt a szempár, és p a kilógó nyelv.

Ezzel véget is ért az üzenetváltás.

A második hívás aznap kora reggel érkezett, amikor Marcelnek kiselőadást kellett tartania a constantinusi adománylevélről. Nem vitte túlzásba a felkészülést. Ráadásul, amint az internetről megtudta, éppen *World Opabinia Day* volt. Rákeresett a szóra. Az opabinia egy öt szemű, fogóórmányos, ízekre tagolt, páncélozott testű ősvilági lény volt a kambrium időszakban. A vízben élt, mégpedig meglehetősen sokáig ahhoz képest, hogy páratlan számú szemekkel rendelkezett, végül azonban mégis kihalt.

Hogy nem tudná-e lerakni egy kicsit azt az elcseszett vacakot, kérdezte apja a reggelinél.

Iris ideges volt, nyugtalanította a küszöbön álló sítábor.

– Mindent tönkretesz – mondta az apjuk –, a nyakcsigolyákat, az állkapocsi-üzületet, a bolygóideget. Még rekeszsérvet is kaphatsz az állandó lefelé bámulástól. Rakd már le!

– Nyugi, hiszen leraktam már.

– Ne magad mellé, rakd el.

– Oké, oké.

Ebben a pillanatban érkezett a hívás. Apjuk fújtatott egy nagyot, és lecsapta az evőeszközét.

– Bocs – mondta Marcel. – René keres a kiselőadás miatt.

Apja felemelte a kezét, Marcel pedig bement a szobájába telefonálni.

– Halló?

– Igen, halló. Hogyan tudnánk találkozni?

– Sajnálom, én a fia vagyok. De vissza fogja hívni. Kérem, ne mondja meg neki, hogy fölvettem.

Hosszú csend.

– Hát... Vagy úgy. Nem probléma.

A férfi egyfajta brummogó hangot hallatott. Így tesz az emberek többsége, mielőtt véget vet egy telefonhívásnak, úgyhogy Marcelnek muszáj volt gyorsan mondania valamit.

– Itt hagyta a telefonját a szobámban. De nem mehetek ki innen, amikor vendége van. Akár egész napra is bezár.

Furcsa zajok hallatszottak a vonal másik végéről. A hívó valószínűleg elvette már a füléről a készüléket, és hüvelykujjával éppen be akarta fejezni a beszélgetést, de aztán meghallotta a hangot. Mélyet sóhajtott, aztán megkérdezte:

– Hány éves vagy tulajdonképpen?

– Én? Tíz.

– Tizenhárom?

– Tíz.

– Te jó isten. Ez hihetetlen. És nem enged ki a szobádból?

– Nem, ha vendége van. Nagyon szigorú.

Újabb hosszú csönd. Marcel alig bírta visszafojtani a nevetését.

– Hát... nagyon sajnálom – bökte ki végül a férfi.

Megint hallgatás. Marcel rendbe szedte vigyorba torzult arcvonásait, és a folytatáson gondolkodott. Eddig úgy ment, mint a karikacsapás, most már ne rontsa el. Bármit magadott volna azért, hogy egy gombnyomással megállíthassa egy kicsit a valóság nevű filmet, és nyugodtan megfontolhassa a következő mondatokat.

– Rosszul bánik veled? – kérdezte a férfi.

– Nem is tudom. Alapvetően nem, de...

– Mondd el részletesen.

Újabb szünet. Marcel kinézett az ablakon. Odakint egész falkányi kutyát sétáltatott egy férfi. A póráz, amit használt, sok rövidebb, vékonyabb ágra bomlott. Kicsik és soványak voltak a kutyák is, mintha patkányok lettek volna.

– A hangodból ítélve nem tűnsz tizenhárom évesnek – mondta a férfi.

– Tíz vagyok.

– Hát – érthetetlen sercegés –, ...biztos nehéz, ugye?

– Hogyan?

A francba, gondolta Marcel, véletlenül visszamélyült a hangja.

– Azt mondtam, nem lehet könnyű neked. Anyáddal meg minden.

– Igen. Csak este mehetek ki a szobámból.

– Még vécére se enged ki?

– Van itt bent egy vödör, abba...

Marcel kis híján hangosan felvihogott.

– Egy vödör? A férfi hitetlenkedve felnevetett. Valahogy hájasnak ható Beavis-és-Butt-Head-nevetése volt. Marcel látta, ahogy a sétáló kutyák befordulnak a sarkon a kereszteződésben. Diadalittas hangulat fogta el, mint bizonyos őszi napokon, amikor az erős hátszélben szinte lépkedni sem kell az utcán.

– Kérem, ne mondja el neki, hogy ezt mind elmeséltem. Kérem!

– Nem telefonálok többet – mondta a férfi, és lerakta.

Marcel valósággal eksztázisba esett. Később összeszedett, logikusan felépített kiseloadást tartott, gyorsabban beszélt a szokásosnál, és kapásból megválaszolta még a történelemtanár kellemetlenkedő kérdéseit is.

Vacsora után Marcel azon kapta magát, hogy a telefonálók járnak a fejében. Megpróbálta maga elé képzelni az arcukat, a testtartásukat. Most, ebben a pillanatban is odakint járkálnak a városban, vagy éppenséggel a szobájukban üldögelnek egyedül. Zsebre dugta a mobilját, hogy ne adjon okot apjának a kötöz-

ködésre, de három-négy percenként úgy érezte, hogy rezeg a készülék. Többször megnézte, de nem volt semmi, még csak egy SMS sem.

Rakott krumpli volt vacsorára. Utána együtt üldögéltek még egy ideig a nappaliban, mert Iris másnap reggel indult a sítáborba. Részletesen kitárgyalták a felszerelés minden egyes darabját, Irisen megint eluralkodott a félelem meg az előzetes honvágy, mégis dicsérte a csomagjába gyömöszölt holmikat, az UV-szűrős arckrémét, az állítható színszűrős szemüveget stb., de a szava azért elakadt egy-egy pillanatra. Ilyenkor lopva a bátyjára sandított, és Marcel jól ismerte ezt a pillantást: a húga tőle várt megerősítést, megbízott az ítéletében, hiszen idősebb és tapasztaltabb volt nála, de még nem felnőtt. Mert a felnőttek világában minden olyan furcsa és érthetetlenül más.

Marcel egyszer csak felállt, és átült Iris mellé. Újabb fantomrezgés. Elképzelte, hogy később, amikor mindenki lefeküdt már, felhívja valaki, és ez ugyanolyan jóleső biztonságérzettel töltötte el, mint amikor régebben egy-egy késő este sugárzott focimeccsre várt.

A szokásosnál közelebből érintette az is, hogy Iris furán, várakozón bámul rá.

– Azt akartam még mondani – szólt, jóllehet valójában mindaddig hallgatott –, hogy engem hív fel, ha esetleg rosszul éreznéd magad. Főleg éjszaka, akkor én leszek az ügyeletes.

Anyjuk hallotta, amit mondott, de úgy tett, mintha muszáj lenne még egyszer ki- és bepakolnia a bőröndöt.

– Jó – bólintott Iris.

Marcel magasba emelte a mobilját. És ha épp ebben a pillanatban hívná fel valamelyik perverz, lol?

– De... – mondta Iris.

– Mit de?

– De akkor vedd is fel, légyszi. Soha nem veszed fel!

– Mindig felveszem. Ha éjszaka rosszul érzed magad, semmi gáz, felhívsz. Én leszek az éjszakai ügyeletes. De nem fogod rosszul érezni magad, meglátod.

Iris megint bólintott.

– Teljesen más dolog előre elképzelni, és megint más ott lenni.

Újabb és újabb hívások érkeztek. Az egyik pasas dühbe gurult, amikor meghallotta Marcel hangját, pincébe zárással és kínzással fenyegetőzött. Aztán elnevette magát, és füttyörészni kezdett. Egy másik azt követelte, hogy verje végre eszméletlenre „egy igazi nő”. A harmadik csak annyit mondott: – Te jó ég, micsoda beteg egy világ ez, kiszálltam, köszö. – És már le is rakta. A következő csak beszélgetni akart. Az utána következőnek volt egy tízéves fia, és öt percen át mindenféle ártalmatlan kérdésekkel nyaggatta Marcellt. Egy (a hangjából ítélve) tényleg öreg férfi sokat köhögött, és közben egyfolytában és sürgősen Suzyt követelte, arra hivatkozva, hogy törzs-vendég. Egy másik öreg, de lehet, hogy ugyanaz, csak a hangját változtatta el, arról biztosította a fiút, hogy sokszor a sorok között rejlik az igazság.

Marcel az ágyán hevert, szájában egypár ragacsos goji bogyó közvetlenül a tasakból.

Zokogó férfihang hallatszott a telefonból, az illető mindenáron találkozni akart, jó ideig fel sem fogta, hogy nem nővel beszél, amikor pedig végre megértette, amit Marcel mondott neki, nagyot nyelt (világosan hallatszott, hogy reszket az alsó ajka) és minden lehetséges módon bocsánatot kért, esküdözött, hogy soha többé nem tesz ilyet, soha, soha többé, aztán félrerakta a telefonját, de nem nyomta ki a hívást. Így jó ideig behallatszott még Marcel szobájába valami furcsa zizegés, sőt egy-egy emberinek tűnő hang is abból a távoli világából.

Marcel az osztályteremben ült, 6.B, gimnázium a Dreihackengassén, néhány méterrel az arca előtt biológiaóra. A tanár egyfolytában fel-alá járkált, a réti növényekről beszélt, néha rajzolt a táblára, de Marcelhez alig jutott el valami az egészből, pedig akár érdekes is lehetett volna, ki tudja. A tanár ma kék nyakkendőt viselt.

Rezgett a telefonja, rápillantott. Ismeretlen szám, nagyszerű. Amikor a hívó lerakta, Marcel SMS-t küldött neki. *Hívj vissza ma este, Édes.*

Mi olyan vicces, kérdezte a tanár. Marcel elnézést kért.

Iris már harmadik napját töltötte a sítáborban, közeledett a matekdolgozat, Daniel és Max összeveszett a chemtraileken. Marcel megállapította, hogy neki egyáltalán nincs véleménye a chemtrailekről. Volt valaha is? Nem emlékezett pontosan. Sokkal jobban izgatta az a kérdés, hogy hogyan festettek vajon azok a férfiak, akik felhívták. Milyen az arcuk, milyen a kezük?

Igaz, hogy többnyire egyszerűen lerakták, amikor meghallották a hangját. Ha pedig mégis sikerült elkezdenie a *fia vagyok* című játékot, sokszor ezzel riasztotta el őket. De az a néhány, aki horogra akadt, bearanyozta a napjait. A többségük együttérzőnek és aggódónak mutatkozott.

Mindazonáltal nagyon észnél kellett lennie. Ha éppen nem tarthatta magánál, újabban mindig lehalkította a mobilját, amitől anyja, aki rendszeresen felhívta napközben, feleslegesen aggódni kezdett. A tetejébe ott volt még Iris. Igaz, hogy a bátyját eddig még nem hívta fel, csak az anyját kétszer, és néhány szót akkor Marcel is beszélt vele. Eddig minden rendben, mondta Iris, csak a Jennifer egy hülye tyúk. Micsoda? Egy hülye tyúk! A fejére tűzködött copfjaival. Marcel halálra röhögte magát a húga kifejezésein.

– Szuper vagy – mondta.

– Hahaha – nevetgált félénken a lány. – Köszönöm. – Aztán lányhangok hallatszottak a háttérből, és Iris köszönés nélkül letette.

A nagyszünetben kimentek az udvarra. Odakint egy elsős ült az egyetlen faasztalnál, és megpróbált fogpiszkálókka mikádót játszani. Egy méhecskés naptár hevert mellette az asztalon, ki tudja, miért. Csaknem mindennap történt valami szokatlan.

Az irodalomdolgozat verselemzés volt. Egy légyről szólt a szöveg, akit egy szép napon agyonnyom egy az ágyában fekvő ember. Majdhogynem érthetetlen volt az egész a rengeteg nyelvtani hiba miatt. *Légy lévén az ágyamban nekem.* Így kezdődött, wtf, és így is folytatódott egészen végig. Ráadásul mindig csak a halál, a halál, a halál, erről szólt az összes irodalomóra. Hiába írt valami értelmeset valaki, azt is muszáj volt valahogyan a halálra érteni. Tiszta hülyeség. De igazság szerint már Marcel beiskolázása előtt megkezdődött ez a tendencia, hiszen első emléke a halálról ugyancsak valami verssorféle volt. Következtesen félreértette az egyik közismert karácsonyi dal második sorát, „Staruther See”-nek hallotta a „still und starr ruht der See”-t. Staruth – talán Berlin egyik külső kerülete, vagy valami ilyesmi, ki tudja. Mindenesetre mitikus hely, ott gyülekeznek a holtak. Fagyos, téli táj, csupaszon meredező faágak, fakó ég a mozdulatlan víztükör felett. Lehet, hogy a versben egy emberi légy beszél, írta a dolgozatában Marcel. Aztán megpróbálta felállítani a rímképletet.

– Halló.

– Suzy?

– Nem, őt most nem tudom adni. Kérem, ne mondja meg neki, hogy felvettem, mert megver.

A hívó felhorkant, de nem válaszolt.

– Ne mondja meg neki, kérem – ismételte Marcel.

Még mindig semmi reakció.

Egy egész örökkévalóságnak tűnt, mire a férfi megköszöri a torkát.

– Hát... oké – mondta. – Várj egy kicsit.

Éles csikorgás hallatszott.

– Ne áruljon el, kérem – suttogta Marcel.

– Csak becsuktam itt az ajtót. Most már beszélhetünk.

Marcel válaszolni akart, de valahogy visszahőkölt. Ilyen hangot eddig még nem hallott.

– Halló? – bökte ki végül.

– Igen, itt vagyok – mondta a férfi. – Mennyi idős vagy?

– Tíz.

– Oké. És az anyád... szóval nála laksz?

– Igen.

– Értem. És sokszor megver?

– Ha rájön, hogy felvettem a telefonját, igen.

Marcel legszívesebben lerakta volna, de majdnem biztosra vette, hogy a férfi úgylát rögtön újra hívna.

– Hol laksz? – kérdezte amaz tárgyilagosan.

– Azt nem szabad megmondanom.

Valami halk kaparászás hallatszott a készülékből. Vagy maszturbál ez az ember, vagy ceruzával jegyzetel. Mindkét lehetőség veszélyesnek tűnt. Marcel lerakta.

A telefon néma maradt. A fiú felállt az ágyáról, és elindult, hogy igyon valamit. Ekkor csengett újra.

Felvette.

– Halló?

– Bocs, megszakadt – mondta a férfi. – Épp ott tartottunk, hogy hol laksz.

– Most jött haza anyám – suttogta Marcel.

– Aha – mondta a hívó ugyancsak halkán, már-már suttogva. – Rendben. Rakd el a telefont. Hívj vissza később. Segíteni fogok rajtad.

– Mennem kell – suttogta Marcel.

Nehezeire esett az ostoba játék, hogy elváltoztassa a hangját.

– Nem is vagy...

Marcel lerakta.

Repülős üzemmódra kapcsolta a készüléket, aztán lement a konyhába. Anyja ébren volt még, az asztalnál ült, valami folyóíratot lapozgatott. Mellette, a lehal-kított tabletjén egy masszázsvideó futott. Marcel kivette a hűtőből a céklalét, és belekevert egy kis kólát.

– Jó éjt – mondta az anyja.

– Igen.

Amikor kora hajnalban felriadt egy kellemetlen álomból – egy faluban járt, ahol a sötétség beállta után porfelhőket kavarázó kombájnnak dolgoztak bekapcsolt fényszórókkal a földeken –, Marcel újraindította a mobilját, és látta, hogy még tizenkét alkalommal próbálkozott a férfi. Utoljára fél három körül.

Nem baj, holnap hazajön Iris.

Már reggeli előtt jelentkezett valaki. Szokatlanul mély hangja volt, olyasféle, mint Till Lindemann-nak. És teljesen ki volt akadva.

– Micsoda? Hogy a fia vagy? Na, akkor mondd meg neki, hogy sürgősen adja vissza a pénzem. A francba!

Marcel normálisra igazított hangon felvilágosította a férfit, hogy Suzy már nem él. Sajnos meghalt AIDS-ben.

A hívó reszelősen felröhögött.

– Nem, igazából csak vicc volt az egész – mondta Marcel. – Suzy egyáltalán nem létezik.

– A pénzem annál inkább – felelte a férfi. – Várj csak, te mocskos kis ribanc. Mindenedet elveszem. Rohadt kis patkány.

Egyre jobban eldurvultak a hívások. Vajon miért? Hiszen a telefonálók nem ismerték egymást, nem beszélhettek össze. Mégis egyre ingerültebbek lettek.

Talán a levegőben volt valami, chemtrailek, ki tudja. Vagy egy sötét mágus firkálta tele nögyűlölő szlogenekkel a szobája falait, és ez sugárzott ki az egész városra. Jó néhányszor próbálkozott még a megmentő is. És igen, Marcel többször felvette, eljátszadozott vele öt-hat percig, igyekezett megnyugtítani a kellemetlenül céltudatos figurát, hogy nem, rég nincs már megkötözve, és nincs már itt a vödör sem. Minden rendben, mondta, szabadon mozoghat a lakásban.

Egyszer aztán a normális hangján megmondta neki, hogy oké, Suzy nem létezik, csak vicc volt, ne szívja mellre. De a férfi nem hitt neki, igen, megérti, hogy muszáj így válaszolnia, mondta, jól hallani a hangján, de ne félj, fiacskám, megőrözöm én a titkot, egy szót sem kell szólnod, értek én a hallgatásból is.

Marcel ekkor kinyomta.

Mi lenne, ha egyszerűen egy kukába hajítaná a telefonját?

A következő napokban egyre több hívót világosított fel arról, hogy csak vicc volt az egész, de többnyire nem hittek neki. Egyikük nagyot nevetett, és gratulált az átveréshez. Richard néven mutatkozott be, és nagy hangon mesélni kezdett: Itt ül a teraszán, kezében egy pohár almafröccs, aranyélete van, és most ráadásul még ez a pompás geg. Tényleg fantasztikus. Marcel túlzottnak, leereszkedőnek érezte a rengeteg dicséretet.

– Igen, igen – mondta. – Akkor csinálom tovább.

– Nagyszerű, nagyszerű – mondta a Richard nevű férfi. – *Akkor csinálom tovább.* Fantasztikus, hahaha. Tényleg kész röhej.

– Oké.

– Odavagyok, de tényleg. Tökös srác vagy.

A háttérből egész idő alatt gyereksírás hallatszott. Marcel lerakta.

Estefelé újra jelentkezett a megmentő. Azt mondta, minden készen áll. Csak arról kell még megbizonyosodnia, hogy a leláncolt fiú egyedül van otthon, hogy tehát Suzy nem tartózkodik a lakásban. Ő majd mindent elintéz. Marcel megbízhat benne. Minden jóra fordul. Ideális még az időjárás is.

Az utolsó mondat meglepte a fiút. Kínézett az ablakon. Az ég fátyolfelhős, fúj a szél. Álomittas zsiráfokként mozognak a fák.

– Suzy nem létezik – mondta Marcel. Már az artikulációjára se ügyelt, teli szájjal beszélt. A bioalmának kerékpárolaj íze volt.

– Türelem – mondta férfi.

– Komolyan mondom – erősködött teli szájjal Marcel. – Nem hagyhatnánk végre abba ezt az egészet? Nagyon sajnálom, meg minden.

– Minden készen áll – mondta halkán a hívó.

– Maga melyik városban lakik tulajdonképpen?

– A tiédben.

– Aha, szuper – mondta Marcel, és kinyomta.

Tulajdonképpen nem is volt olyan rossz mobiltelefon nélkül járkalni. Mint a nyolcvanas években. Magas fák nőttek az út mentén, csöpögött a leveleikről az esővíz. Egy ügyvédi iroda cégtáblája, az ügyvédet Dr. Zmajnak hívták.

A szél és egy földszintes tacska.

Valaki ingeket tereget az egyik kapualjban, kellemesen középkori látvány. Sokkal többen viselhetnének fehér sapkát.

Tele volt biciklikkel az egész terület. Mintha maguktól szaporodtak volna a bokrokban, a sövények mögött, amelyekhez odaláncolták őket.

Pórázon, vödör.

Marcel felkapaszkodott a várhegyre vezető lépcsőn. Az egyik sziklán tájékoztató tábla emlékeztett a tarvarjúra, amely néhány évszázaddal korábban még sűrűn előfordult erre felé. Lándzsa alakú, furcsa íbiszfeje volt.

Az óratorony tövében álldogáló turista hátán Totoro alakú zsák.

– Halló?

Marcel csak azért nem nyomta ki a hívást, mert véletlenül éppen a készülék mellett ült, és nem volt rejtett a szám.

– Suzy? – kérdezte egy női hang.

Marcel egész világképe összeomlott egy pillanatra. Bármire fel volt készülve, de egy nőre nem.

– Mi van? – kérdezte.

– Hogyan? Halló? – kérdezett vissza a nő. – Kivel beszélek?

Marcel szobája háromdimenziósabb lett a szokásosnál. Természetellenesen kitüremkedtek a helyükről a tárgyak, mint amikor valaki találomra félig kihúz egyet-egyet a polcon sorakozó könyvek közül. Egy nő. Hogyan lehetséges ez? Csak nem a rendőrségről?

– Suzy nem létezik – hadarta a fiú.

– Hogyan, kérem? Kivel beszélek?

– Bocs, téves.

– Hm, nem hiszem – mondta a nő, de nem támadólag, inkább csalódottan. – De hát kivel beszélek egyáltalán?

Marcel hallgatott.

A tárgyak a szobában. Odakint az ég. A foltok a falon.

– Tom Turbo – mondta végül.

Aztán csak várt. Hallotta a nő lélegzését a telefonban. A hívó szusszant egyet, aztán felnevetett. Igen, tényleg nevetett egy kicsit. Később valami sercegés hallatszott.

– Szia, Tom. Én Annamaria vagyok.

– Oké.

– Várj, ne tedd le. Hogy hívnak valójában?

– Bernd.

– Szia, Bernd.
– Csak kitaláltam ezt az egészet, úgy értem, Suzyt – mondta Marcel. – Csak egy geg volt, sajnálom.

Mintha életében először mondta volna ki a geg szót. Micsoda sületlenség, a német játékfilmekben mondogatnak ilyeneket.

– Értem, kár – mondta a nő. – De barátságos hangod van.

– Oké.

– Tényleg, de komolyan.

– Oké. Szuper.

– Várj még egy kicsit, ne rakd le, jó?

Marcel hallgatott.

– Szóval, csak ha lenne kedved – mondta a nő –, mindennap egy órákor megtalálsz a Volksgartenben. Egy kisgyerekekkel vagyok, nem lehet eltéveszteni. És mindig magammal viszem a gitáromat.

– Aha.

– Csak ha van kedved.

– Hm.

– Könnyen ránk ismersz. Tényleg kedves hangod van. Kedves, kulturált fia... – Marcel lerakta.

Nem értette, miért ilyen nehéz elkerülnie a parkot. Valahogy mindig arrafelé kötött ki az iskolából hazafelé menet. Talán vonzotta a zöld. De legalább nem egy óra volt. Igen, ha nem egy óra van, akkor nyilván nincs is ott a nő.

Vajon mit szólna hozzá?

Elképzelte a beszélgetést. Naponta több változatban is.

– Érdekes kísérletbe fogtál – mondaná például a nő. Milyen érzés, ha állandóan telefonálnak?

Illetve előbb köszönni kellene. De Marcel képzelete türelmetlen volt, mindig rögtön előreugrott a legérdekesebb helyre. A nő kérdésére valami ilyesmit válaszolna:

– Eleinte érdekes volt. Mintha egy másik földrésről sugárzott rádióadást hallgatnál. Voltak közöttük együttérzők, és voltak hibbantak. Némelyik teljesen rám volt izgulva. Az egyik ki akart szabadítani, és értesíteni akarta a rendőrséget. Alig lehetett megnyugtatni.

– Igen?

– De a többségük tényleg rendes volt. Együttéreztek velem. Nem akarták, hogy bármi baja essen a kisfiúnak.

– Suzy fiának.

– Igen. Pedig nem is ismerték.

De néha teljesen másképp zajlott a jelenet. Számítalan lehetőség volt.

Eltelt nagyjából egy hónap, mire teljesen megszűntek a hívások. Marcel megint mindenhová magával vitte a mobilját, és a park is elveszítette radioaktív kisugárzását. Nem is nézett már az órájára, ha történetesen épp arra felé járt. Sőt rendszerint még lassított is egy kicsit, mert idővel rájött, hogy a nő nem is tudhatja, hogyan néz ki. Sokan járkáltak a sétányokon, mint valami filmben. A parkban mindig enyhe medicinlabdaszag terjengett.

Egyetlen egyszer látta a nőt – talán. Egy padon ült, mellette órmótlan kerekesszék. *Egy kisgyerekkel vagyok, nem lehet eltéveszteni.* Habár ki tudja. A tolószékben ülő sovány alakot mindenesetre alig lehetett kivenni a takaró alatt. Gitár nem volt náluk. Volt viszont egy fehér, szakadozott plüssnyúl a nő kezében, azt illegette a tolószékben ülő alak szeme előtt.

Mindenki magával visz néhány képet a jövőbe. Megtörténik sok keserves dolog, egy baleset, egy életmentő császármetszés, egy hosszú, kilátástalan esztendő Pekingben, átverjük az ismerőseinket, adósságokat halmozunk fel, végképp elmérgesedik a viszonyunk a lányunkkal, kirúgnak a munkahelyünkről, és elvesznek helyettünk egy tinédzsert, behívnak katonának, megaláznak – és mégis keresztülcipelünk az egész városon egy zacskó narancsot anyánkunk, arra a hatalmas, félig már kihalt lakótelepre, édes jó Istenem.

Ilyen nyomasztó körülmények között is egészen harminhat esztendő koráig megőrződött Marcelben a plüssnyúl képe. Akkoriban akadtak még körülötte olyan emberek, akiknek mesélhetett volna róla, a telefonálóról, a mobiljáról meg a nőről, és valószínűleg hittek volna neki.

De nem mesélt. Talán azért nem, mert még tovább fennmaradt benne az az általános alapérzet, az a bizonyosság, hogy tényleg léteztek, és összességükben valamiféle vigaszt, váratlan, pillanatnyi fellélegzést nyújtanak neki azok az emberek. Tudom persze, hogy utólag könnyen beszélék. Úgyhogy lépünk is tovább.

Kurdi Imre fordítása

Barbi Marković

Minihorror

Szuperképességek az interneten

Amikor nem bírta már befogadni a rengeteg információt, amely percenként érkezett a legkülönbözőbb emberektől, Mini lejtött az Instagramról, a Facebookról meg a TikTokról. Csak a Signalon, a WhatsAppon és a Telegramon maradt fent, és élvezte a szabadságot, bámulta az eget és saját gondolatait, ahogy kibontakoztak, hatni kezdtek, aztán elakadtak és végül unalomba fulladtak. De hamarosan rádöbrent, hogy mégis csak muszáj visszatérnie az Instagramra meg a Facebookra, mert sokan írnak neki ott, és egyfolytában lamarad egy csomó érdekes megbízatásról és megkeresésről. Úgyhogy máris újra itt van, mindössze három napig tartott a szünet. Pedig könnyes búcsút vett, ezt írta: *Helló, mindenki, mostantól már csak elvétve fordulok elő itt. Ha esetleg szükségetek lesz rám, tudjátok, hol találtok.*

Aztán a csoportjaiba: *Hahó, írjátok meg WhatsAppon, ha lesz itt valami érdekes, leköltözöm a Facebookról.*

De senkinek nem volt ideje arra, hogy Mini kedvéért még egy helyre átmásolja az információkat. Úgyhogy Mini újra itt van. Újra itt van, és még csak kínosnak sem érzi a dolgot.

Mini és Miki kora reggel a konyhában ülnek, kávéat isznak, és Miki gondosan, szigorú szabályok szerint főtt lágy tojását majszolják. Mindketten a telefonjukkal vannak elfoglalva. Miki utálja a macskás videókat, ezért lehetőség szerint kerüli a reeleket, és a hazugság mögött rejlő igazságot ígérő profilokra koncentrál. Mini viszont éppen twitterezik, amikor feltűnik neki a dolog.

– Azta! – mondja.

– Furcsa – mondja.

Miki nem reagál, mert éppen nyakig van egy prepper-eszmecszerében.

– Mi a fene? Tényleg meg tudom csinálni?

Mini rájön, hogy nem közönséges felhasználó többé, mióta visszatért a social mediába. Mikinek üzenete érkezik Armin Wolftól: *Miki, hagyd abba végre ezt a prepper-marhaságot, és add meg a tojásodat, mielőtt kihűl.*

Miki meghökken, és persze egyetlen pillanatra sem hiszi el, hogy tényleg Armin Wolf küldte az üzenetet. Erőt vesz magán, lerakja a telefonját, és Minire emeli tekintetét. Mini vihogva ír valamit.

Ezt meg hogyan csináltad, Mini?

Várj egy kicsit, el kell még tüntetnem a nyomokat. Csak vicc volt.

Miki vár.

Gőzöm sincs, hogyan csinálom. Minden a feje tetejére állt, mióta visszajöttem az Instára meg a Twitterre. Bármelyik profilt meg tudom nyitni, és azt csinálom velük, amit akarok. Akár törölhetem is a posztokat. De nem bírok máshová nézni.

Mini tényleg egy pillanatra sem néz a barátjára, Mikire, miközben beszél. Miki össze van zavarodva, de ő is erős késztetést érez arra, hogy visszatérjen a telefonjához. Csakhogy nincs mihez, mert a prepperes videóját időközben törölték.

Té törölted a videómat, Mini? – kérdezi.

Igen, bocs, éppen a képességeimet próbálgatom.

Állítsd vissza, de rögtön.

Mini újra feltölti a videót, és közben azon gondolkodik, mi mindenre használhatná az új internetes superképességeit. Miki feláll, belebújik a cipőjébe, és munkába indul. Kilenc órát tölt az irodában. Este hazajön, és megint esznek. Vacsora után Miki leheveredik a díványra focit nézni. Mini a szélsőjobbposztokat irtja. Reggel Miki pizsamában kijön a konyhaasztalhoz, hozza a tojást meg a kávé. Mini kétségbe van esve, mert a profilok, amikbe belepiszkált, törölődnek, és újak nyílnak helyettük. Miki belebújik a cipőjébe, és elmegy dolgozni. Mini megpróbál belekontárkodni a világpolitikába, de egykettőre belátja, hogy ez nem is olyan egyszerű. Fel sem tűnik senkinek, hogy sikerült elhallgattatnia néhány jobbos trollhadsereget. Rengeteg még a tennivaló. Miki megjön a munkából, kebabot hoz. Ír egy üzenetet:

Kedves Mini, kérlek, hagyd ezt most abba. Furcsán nézel ki, aggódom miattad.

Ne aggódj. Mindjárt abbahagyom. Puszi, Mini.

Ne bámuld már a képernyőt! Itt ülök veled szemben – írja Miki.

Egy pillanat – válaszolja Mini.

Miki egy csésze teát tesz az asztalra, és elmegy aludni.

Mini lassanként még mélyebbre merül, és semmiről nem vesz már tudomást, ami a telefonján kívül történik. Új élete frusztráló ugyan, mégis csupa lehetőség és felelősség. A superhősök és -hősnők élete már csak ilyen. Nem számolja többé se az órákat, se a napokat. Néha úgy érzi, mintha megrázná valaki. Miki lehet az, gondolja, bizonyára erőszakkal akarja magára vonni a figyelmét. Csakhogy Miki nem különösebben erős, Mini viszont rendíthetetlen. Jól érzi magát ott, ahol van, habár állandó a stressz. Minden sziporkázik körülötte, minden játékot megnyer, és nem tarthatja vissza többé semmiféle paywall vagy jelszó. Elkeveredik az adatfolyamban.

Vicces szó ez az adatfolyam, Mini ugyanis egyfolytában szomjazik, és úgy érzi, hogy tényleg minden testnedve elcsordogál. De idővel elmúlik ez is, később már nem is gondol rá.

Hirtelen elhomályosul a képernyő egyik szeglete, és nem tudja elolvasni a tweetet. De megtalálja a kerülőutat. Egyre hevesebbnek érzi a rángatást, és mint-

ha vonaton ülne. Újabb homályos felület. Miki megpróbálja kitépni a kezéből a telefont. Nem először, de Mini mostanra legyengült. Miközben elkeseredetten markolja a készüléket, mégis meghallja Miki hangját – és egyszerre érzékelni kezdi a környezetét is.

– Minnnneeeee, Minnnneeeee, Minnnneeeee!!! – üvölti Miki.

Nem otthon vannak már, hanem nyilvánvalóan egy mentőautóban. De Mini látása hagy némi kívánnivalót maga után.

– Minnnneeee, teljesen kifolyik a szemed!

Most már késő. Mini szeméből kicsordul az utolsó nedvességcsepp. Legszívesebben sírva fakadna, de már arra is képtelen. Tönkre van.

A Mini-pingvin eltűnése

Miki igyekszik kímélni az állat- és növényvilágot, és lehetőség szerint óvni a természetet, hogy ne menjen tönkre a Föld. De nem pusztá önzetlenségből. Szép, otthonos természetre vágyik, amely nem teszi pokollá se az ő életét, se a következő Miki-generációét. Tudja, hogy a Föld akkor is fennmaradna, ha mi mindannyian belepusztulnánk a felmelegedésbe és mellékhatásaiba. Mindenesetre beszerzett egy órát, amely megmutatja, hány lényt pusztított el. Ma történetesen két pókot, pedig még ki se tette a lábát a házból.

Az idők szava... Miki egy nagy, átfogó kezdeményezésről olvas az ORF.at weboldalon, amely más országokban, például Svédországban évek óta folyamatban van már. Mostantól Ausztria minden egyes lakosának véletlenszerűen kiutalnak egy-egy helyben élő állatfajt, és a fajok kihalásának megelőzését célzó új fenntarthatósági projekt keretében mindenki köteles felelősséget vállalni az adott állatfajért. A személyre szóló tájékoztató levelek már a postán vannak.

A küldemények nagy száma miatt elképzelhető, hogy Ön néhány héten belül nem kapja meg a levelet. Bejelentett ausztriai lakcímmel nem rendelkező személyek ne számítanak ilyen küldeményre – zárul a közlemény.

Így hát... Eltelik néhány hét, és az emberek lassanként megtudják, hogy melyik állatfajt sorsolták ki nekik. A reakciók túlnyomórészt negatívak, mert túl sok aranyosnak a legkevésbé sem nevezhető állatfaj él Ausztriában, a többségük ráadásul rovar.

Miki egyik kollégája a disznót kapta, és fel van háborodva. A zsebébe gyűri a levelet, és elmegy ebédelni, de nem tudja, mit rendeljen. Mini egyik ismerősének a kőszáli kecske jutott, de csak az Alpokról szóló dokumentumfilmekből ismeri azt az állatot. Az ilyen barátságok tehát egyelőre merőben teoretikus jellegűek.

Azok, akiket hörcsöggel, kutyaival vagy valamilyen hallal stb. ajándékozott meg a jó szerencse, azon nyomban beszereztek egy-egy példányt, ami kérdésessé tette, hogy az állattartás eme formája nem éppenséggel a fajok közeledésével ellentétes hatást vált-e ki.

– Remélhetőleg nem a csótány jut nekem – mondja Mini.

Az új program élénk vitákat, sőt rendszeres tüntetéseket vált ki, nagyjában-egészében mégis úgy tűnik, hogy az emberek beletörődnek.

Két hónappal a bejelentés után végre Mini is megkapja a maga névre szóló levelét.

– Pingvin – mondja Mikinek –, micsoda mázli!

– Hol élnek Ausztriában pingvinek? – kérdezi ingerülten Miki.

– Hát az állatkertben – feleli Mini. Nincs kedve vitatkozni, hiszen a céduláján kétségtelenül a pingvin szó áll.

Miki a fejét csóválja ugyan, mert furának tartja a dolgot, de ettől kezdve a maga részéről a tatuban reménykedik. Az ő szemében a tatu a Föld legjobb és legrokonszenvesebb lakója a maga apró lábacskaival.

– Hihhihi – gondolja Miki.

Mini gyermekkora óta szereti, és különlegesnek, titokzatosnak tartja a pingvint. A belgrádi állatkertben külön tábla hívta fel rájuk a figyelmet, de az úszómedencéjük mindig üres volt.

– Lehet, hogy mindig is halottak voltak – gondolja Mini.

Amikor utoljára járt a belgrádi állatkertben, éppen egymást marcangolták a farkasok. Túlságosan szűk ketrecbe zárták őket, túlságosan közel a látogatókhoz. Kihelyeztek egy csomó figyelmeztető táblát, miután az egyik farkas leharapta egy kisfiú ujját. Ahányszor csak megfordult, Mini könyöke mindig súrolta valamelyik ketrec rácsát. Egy menyét megpróbálta kikaparni a másik menyét fejéből az agyvelőt, az áldozat koponyája nyitva volt, a csontok jól láthatók, köröskörül cafatokban hevert a menyétszőr. Végül még annak is tanúja volt Mini, hogy egy fiú az egész kezét benyújtotta a rácsra, és megsimogatott egy pumát.

– Ott csak a legkeményebbeknek volt esélyük a túlélésre, és a pingvinek soha nem tartoztak a legkeményebbek közé – gondolja Mini.

Nemsokára fülébe jut a szóbeszéd, miszerint a közeledés és elkeveredés elősegítése végett genetikai módosításokat fognak végrehajtani az embereken és a nekik kisorsolt állatokon. Mini nem tartja rossznak az ötletet, mi több: örül, hogy esetleges utódai szeretni fogják a halat, és képesek lesznek hideg vízben úszni.

És Miki? Ő rendkívül jólinformált, többek között azért, mert még mindig nem érkezett meg a levele. Várákozás közben a következő fázisokat éli át:

Kétli, hogy egyáltalán benne van a rendszerben.

Panaszt akar tenni.

Reméli, hogy egyáltalán nem osztanak ki neki állatot, mert a jók már biztosan mind elkeltek.

Depresszióba esik.

Felhívja az ügyfélszolgálatot, de nem tud meg semmi újat.

Egy szép napon aztán végre megtalálja a levelet a postaládában.

Tisztelt Címzett,

új fejezet kezdődik országunk történetében. A KJM „Biodiverzitás 2028” nevű fenn tarthatósági akciójának keretében Ön ezúton értesül arról, hogy melyik állatfaj védelmezője lett. Ausztria minden egyes lakója számára kisorsolunk egy-egy fajt, függetlenül az illető jövedelmétől, származásától, nemétől, állampolgárságától és életkorától. Mert csakis így maradhat fenn a biológiai sokféleség, így maradhat lakható a Föld. Bla-bla-bla. Az Ön számára kiutalt állat nem visszautasítható és nem cserélhető.

Örömmel értesítjük, hogy Ön mostantól a szöcske barátja és védelmezője.

Sok boldogságot kívánunk Önnek és állatfajának, további információért keresse fel az artenvialfalt.gv.at címet.

Üdvözléssel,

Környezetvédelmi és Jövőügyi Minisztérium

Miki egyáltalán nincs elragadtatva. Értelmes viszonyt kialakítani egy rovarral nyilvánvalóan nem könnyű, és az említett weboldalon sem talál semmi konkrétumot. Az intézkedés ennek ellenére kifejti azonnali hatását, Miki ugyanis érdeklődni kezd a szöcskék iránt, természetfilmeket néz, könyveket olvas.

Lassanként belejön a dologba, és belép a Szöcske Munkaközösségbe. Még a fényképe is megjelenik egy az őshonos egyenesszárnyúakról szóló vaskos kötetben, amint egy gondozatlan réten térdepelve, egy szemlátomást felbőszült tehén fenyegetésével mit sem törődve igyekszik szemügyre venni az osztályrészéül jutott fajt. Feltűnik Miki egy csoportképen is, kék és piros szélldzsekiket viselő emberek között, akik egy a biológiaórákon használatos, bekeretezett szöcskeképet mutatnak fel a kamerának. Összességében elmondható, hogy Mikinek sikerült megtalálnia az utat a szöcskéhez.

De aztán megtörténik a baj – egy harapás! Az Isel-völgyben tett kutatótúra végén, egy szöcske-hotspoton. Miki ekkor már jól tudja, hogy bizonyos szöcskefajok harapása felsérti az emberi bőrt, ezért megtartja a tisztes távolságot, és soha nem vesz a kezébe ilyen állatokat. De ahogy letámaszkodik a földre, sajnos éppen egy ilyen szöcskébe akad a mutatóujja. Az állat ráharap, Miki feljajdul.

– A fene egye meg!

A sebesülés nem súlyos, de a jó hangulatnak befellegzett, és ettől fogva mindkét fél bizalmatlan.

– Ezeknek fogalmuk sincs arról, hogy barátok vagyunk – gondolja Miki, miközben sajtó ujjal beül az autójába.

Szeretne mielőbb hazajutni. A remegő lábait a harapási sokk számlájára írja. Bekapcsolja a rádiót, és gázt ad. Az autózástól rögtön ellazul.

– Milyen szép itt – gondolja magában –, akár énekelhetnék is valamit.

Miki szeret autózni, de újabban már csak ritkán adódik rá alkalma. Süt a nap, és néhány kilométerenként felkenődik a szélvédőre egy-egy rovar. Legtöbbjük ott is marad. Takk. És szerencsére nem számolja őket az óra. Az autópályára érve Miki gyorsít, és rovarfelhőbe kerül – egyre ritkább az ilyesmi az utóbbi időben –, ami tovább növeli a rovarok halálozási rátáját: Takk-takk-takk. Csak a szöcskék ugranak lazán a szélvédőre, és kapaszkodnak meg rajta. Nem halottak, épp ellenkezőleg: szemrehányóan bámulnak Mikire, akinek amúgy is rossz már a lelkiismerete.

– Most mit csináljak? – gondolja. – Képtelen vagyok kevesebb kárt okozni.

Miki általában véve is szörnyen bonyolultnak találja a világhelyzetet, és nincsenek megoldási javaslatai. A szöcskék meg egyre csak bámulják. Miki szívverése felgyorsul, a lélegzete kihagy. Tudja, mi vár rá, nem ez az első eset.

Beszorítva érzi magát, és bőfögni kezd. Minden egyes bőfögés pillanatnyi enyhülést hoz ugyan, de egyre inkább elveszíti az önuralmát, és képtelen a vezetésre koncentrálni. Mivel nem akar balesetet okozni, összeszorítja a fogát, és hősiesen elhajt a következő lejárattig, de a parkolóhelyen tényleg rosszul lesz, az ájulás kerülgeti...

Az ájult Miki különös perspektívából látja a világot... Évszázadok telnek el rohamtempóban. Látja, ahogy a Föld nagy része kiszárad és elsivatagosodik. Aztán végignézi, ahogy az egyes állatfajokhoz csatlakozó embercsoportok bombákat hajigálnak egymásra. A tengerszint megemelkedik, elönti a városokat a víz. Elviselhetetlenné fokozódik a hőség, a földlakók viszont megtanulnak néhány hasznos trükköt. A halak műanyagtartalma rohamosan csökken. Miki és Mini rég halott, de hasonló emberek lépnek a helyükbe, nevezzük őket Mininek és Mikinek. A telek egyre melegebbek, a hó teljesen eltűnik, és vele együtt tűnnek el azok az állatfajok, amelyeknek a túlélését biztosította. A genetikai módosítással létrehozott Mini-pingvinek egykori létezéséről már csak a kihalt keverékeket nyilvántartó adatbázisok tanúskodnak. Túlélési esélyük csakis a hőségtűrő élőlényeknek van. Nehéz napok jönnek, Miki-szöcskejárás várható. Fogytán az élelem. Tovább csökken a népsűrűség. Végül az autók is eltűnnek. Új perspektívák nyílnak, merőben új világ születik.

Azután... Az ájult Miki egy kopár hegyek között elterülő rétet lát, rajta szabálytalan alakzatban bokrok. Az egyik bokor csúcsán másképp nőttek a levelek:

színpadszerű, sík felületet képeznek. A színpadon egy különös lény produkálja magát: feje egy közönséges Mikié (habár homlokán hosszú csápokat visel), teste egy rőthátú virágszöcskéé. Akár egy kentaur, de egy Mikiből meg egy szöcskéből összerakva. Ez a rém-Miki-szöcske. Halkan ciripelni kezd, és közben ellenkező irányba mozgatja a rövid szárnyait meg a hosszú csápjait. Erre további rém-Miki-szöcskék bújnak elő a levelek közül, és a színpad köré gyűlnek. Tanúi lehetünk annak, hogy az első rém-Miki-szöcske kecsesen mozgatja csápjait odafent a színpadon, a többiek pedig megbabonázva bámulják. Néha szórványos ciripelést hallani. Az egybegyűlteket összedörzsölik mellső lábaikat, és valami sárgát köpnek a föbe. A rém-Miki-szöcskéket Miki-feje minden egyes ciripelés közben megremeg egy kissé, mintha magukban kuncognának.

De Miki most lassanként visszanyeri az eszméletét az autópálya-parkolóban. Pontról pontra összeáll a teste. Eleinte könnyűnek, aztán gyöngének és nyomorultnak érzi magát, mint minden ember, aki élet és halál között lebegett. A látomás után még kevésbé tudja, mit is gondoljon.

– Gőzöm sincs – mondja magának és nektek.

Igen, nektek, mert kivételesen fogékony lelkiállapotában érzi, hogy valamiféle tanulságot vártok. Valósággal kiszipolyozzátok Miki védtelen lelkét az elvárásaitokkal, pedig szeretne most egyedül lenni.

Kurdi Imre fordítása

Daniel Wisser

A kitalált nő

Sylvia

Amikor Ilona felmondott a munkahelyén, mindjárt nyaralni mentek Karllal Olaszországba. Ott mindennap délután ötkor aperitívót ittak, este vendéglőben vacsoráztak és szexeltek is mindennap. Karlnek imponált, hogy Ilona szereti Olaszországot. – Itt az emberek még tudnak élni – mondta Ilona egy alkalommal. Máskor meg: – Ezek az olaszok nagyon értik a módját.

Utána két hét Berlin következett, Ilona egyik barátnőjét látogatták meg. Karlnek itt az az érzése támadt, hogy Ilona váratlanul elutasító és ellenséges lett vele szemben. Valahányszor csak éjszaka hozzáért, Ilona fogta a kezét és odébb tolta. És ez ettől kezdve így is maradt, előbb az volt a magyarázat, hogy a barát nő még meghallhatná őket, később már magyarázat sem volt. – Ne vedd sértésnek, de nem formálhatsz mindig jogot rám – mondta ilyenkor Ilona.

Hazatérve Karl ismét munkába járt, Ilona pedig egész nap a díványon ült. Ha Karl később jött haza, azt kérdezte tőle: – Találkád volt a kis barát nőddel? – Karl nem válaszolt. Esténként Ilona fájdalmakra panaszkodott. Hogy itt a klimax. Hogy nem érzi már magát igazán nőnek. Karl vigasztalni próbálta és a combjára tette kezét. – Ez minden, ami erről eszedbe jut, te szexgüzü? – kérdezte Ilona. Karl hallgatott. Arra gondolt, hogy olyan szó, mint szexgüzü nincs is. Megpróbálta az aperitívót pont úgy elkészíteni, mint Olaszországban. De az íze más volt. És nem hatott.

Volt úgy, hogy Ilonával autóban ültek. A lámpánál Karl mit se gondolva kibámult a szomszéd ülés ablakán. Ilona követte a pillantását, mintha feltételezné, hogy a közlekedési lámpa előtt álló biciklis nőt stírolja.

– Nos, megvan mindene?

– Ezt hogy érted? – kérdezte Karl.

– A biciklis nő. Tetszik, mi?

Karl nem válaszolt.

De Ilona nem állt le. – Ami azt illeti, tényleg jó feneke van – mondta. – A barát nődnék, akivel munka után találkozgatsz, neki is ilyen jó a feneke? Ha ez így megy tovább, én elválok.

Azelőtt Ilona a kolléganőivel ebédelt, Karlnek ilyenkor nem volt szabad felhívnia. Most viszont otthon ült, és SMS-eket küldözgetett Karlnek. Az egyik

▼

Daniel Wisser: Silvia; Frau Ilse; Ingrid, in: Die erfundene Frau © marcel hartges Literatur- und Filmagentur, München, 2022.

SMS-ben ez állt: *Láttak téged. Múlt héten. A Burggassén. Kéz a kézben egy szőke nővel. Most aztán elég volt.*

Ezek szerint most már figyeltette is. Karl azon morfondírozott, mikor járhatott ő a Burggassén. Az igaz, hogy néha keresztezte, de olyan esetre, hogy az utóbbi időben beült volna ott egy vendéglőbe, vagy betért volna egy üzletbe, vagy akár csak végigsétált volna az utcán, nem emlékezett.

Ezt most hogy érted? Beszéljünk este, írta válaszul.

Ilona ragaszkodott a vendéglőhöz. Karl örült, hogy Ilona valahára kimozdul otthonról. Végül egy kávéházban találkoztak. Ilona alighogy leült, már kezdte is: – Hogy hívják? – Pincér sehol. Karl a só-, bors- és fogpiszkálótartó szettet áttolta az asztal egyik sarkából a másikba. – Sylvia – mondta.

– Szóval Sylvia – mondta Ilona most már kicsit barátságosabban. – És a családneve? – Karl továbbjátszott a sótartóval. Ilona váratlanul kivette a kezéből.

– Hagyd már abba! Idegesít – mondta.

Karl tudta, ez balszerencsét hoz. Egy folyóiratban olvasta, hogy a hinduk szerint biztos szerencsétlenség okozója, aki a másiknak só-t ad a kezébe. Karl kinézett az ablakon. A túloldalon cégtábla hirdette: *Böhmert optika.*

– Akkor – mondta Ilona –, megmondod végre a nevét?

– Böhmert – mondta Karl. – Sylvia Böhmert.

Ilona meg volt elégedve. – A Facebookon ismerkedtetek meg?

Karl megrázta a fejét. – Nincs fenn a Facebookon.

Ezt az éjszakát Karl az édesanyjánál töltötte. A lakás amúgy is üresen állt, amióta az édesanyja Innsbruckba költözött. Karl máskor legfeljebb nagytakarításkor meg az éves villanyóra leolvasás alkalmával járt itt. Ahhoz lusta volt, hogy lehúzza az ágyat, ezért a díványon aludt. Levette a nadrágját, az alsónadrágját és elképzelte magának Sylviát. Magas volt. Akkora, mint ő. Barna haja a válláig ért. Talán kicsit még tovább is, grüberlije volt. Vagy inkább arcgödröcskéi, de csak ha mosolygott. A melle nagyon szép és kemény. Nem túl nagy. A vállá és a karja vékony. És hozzá a világ legszebb halántéka. SMS jött: *Ráérsz vagy épp baszás közben zavarlak téged meg a Sylviádat.*

Reggel Karl két lágytojást főzött. Azaz csak próbált volna. Az édesanyja lakásában villanytűzhely volt, nem gáz mint otthon. Fogott két tojástartó poharat, kirakta őket az asztalra, melléjük kanalat és sótartót. Elmagyarázta Sylviának, hogy evés után a sótartót az asztalra kell tennie, semmi esetre se adja a sótartót a kezébe. Az ugyanis óhatatlanul balszerencsét hoz. A tojások túlfőttül lágyra sikerültek, szinte folyósra. Ilyesmi még soha nem fordult vele elő. Bocsánatot is kért Sylviától és mindkettőt megette.

Karl email-fiókot nyitott Sylvia Böhmert számára. Úgy döntött, hogy 41-es lába lesz. És minden adatát fölírta egy füzetbe.

Néhány hónap múlva Karl és Ilona vendégségbe mentek. A nők a kertben, a férfiak a konyhában verődtek össze. Karlak nem volt ínyére a nemek elkülönülése. Kiment a kertbe, hogy belehallgasson a nők beszélgetésébe. A vallásról folyt a szó. Úgy tűnt, Ilona már kissé kapatos. Magához ragadta a szót. – Még hogy minket alkottak a férfiak bordájából? Ki hisz el egy ilyen nőellenes dumát? A férfi bordájából minket? Oldalborda volnánk vagy mi a fene? És gondolom ráadásul grillezett.

Karlt kellemetlenül érintette, hogy Ilona annyit beszél.

Bent a konyhában a házigazda egyik ismerőse épp barátnője beteges féltékenységét taglalta. Minden nőt, akivel csak találkozik, azzal vádol, hogy a barátnője. Karl úgy gondolta, nincs abban semmi, ha ő is mond valamit: – Engem Ilona addig gyötört, hogy adjam meg a nőnek a nevét, akivel megcsalom, hogy végül kitaláltam egy nevet. Még e-mail fiókot is nyitottam a nevére. Írok neki, aztán visszaírok magamnak. – Az általános derűtség jól esett Karlaknak. Tovább ittak, később mindenki a kertben gyűlt össze a grill mellett. A konyhai hallgatóságból valaki hangosan megkérdezte Karlakól: – Remek ez a történet a kitalált nőről. Hogy is hívták csak? Már az elmondásod alapján egészen beleszerettem ebbe a... milyen Sylviába is?

Karl igyekezett levinni a hangját, de már hiába.

Alig mondta ki, hogy „Böhmert”, máris ott állt mellette Ilona.

– Most aztán tényleg elválok – mondta.

– De miért? – kérdezte Karl. – Mert nem csaltalak meg?

A körülállók jót derültek Karl válaszára.

Ilona megpróbálkozott a silvia.boehmert@gmx.at, silvia.boehmert@gmail.com, silvia.boehmert@chello.at, silvia.boehmert@aon.at, silvia_boehmert@yahoo.com és egyéb címvariációkkal.

Ezt írta:

Tisztelt Böhmert asszony!

A férjemtől hallottam Önről. Kérem ez nem bosszú, és nem is fenyegető levél. Tényleg szeretnék beszélni Önnel. A férjem évek óta megcsal. 18 éve vagyunk együtt. Tudom, hogy valami hiányzik neki a kapcsolatunkból. Nem fogja már meg a kezem. Csak röviden és kedvetlenül csókol meg és a legszívesebben külön alszik. Hiányzik nekem a régi gyöngédség. Nem tudná megmondani, mi az, ami tényleg izgalomba hozza? Biztos volt Önök közt valamiféle kezdeti szerelem. A férjem mindent tagad. Újabban azt állítja, hogy csak kitalálta Önt. Számomra ez roppant megalázó. Kérem, segítsen nekem.

*Szívélyes üdvözléssel
Ilona Vass*

Pacert okvetlen magával kellett vinnie. A parányi öleb, egyébként tisztafajú máltai selyemkutya, azt a keveset is kihányta, amit megevett. Ilse asszony hullajtott néhány könnyecseptet, ezt zsebkendőjével előbb felitatta arcáról, majd lehajolt és ugyanazzal a zsebkendővel feltörölte a szőnyegről a hányást. A pórázt a táskájába dugta, és kivitte a kutyát a házkapu elé. Az utcán azután feltette rá a pórázt és lassan elindult vele a Habsburgergassén át a Graben felé. A kutya minden lépésnél kínlódott, de Ilse asszony mégse cipelhette egész úton. Egyre húznia kellett a pórázt, hogy Pacer néhány lépést haladjon.

Hiába, Pacer megöregedett. A nevét Ilse asszony hét éve elhunyt férjétől kapta, arról a filmhősről, akit Elvis Presley alakított *A lángoló csillag* című filmben. Ez volt a Kaminek házaspár kedvenc filmje. Évente egyszer a barátokat is meghívták, és együtt nézték meg. Ilse asszony férje Barbara Eden-rajongó volt. És ha a máltai selyemkutya nőtény lett volna, bizonyára Jeannienek hívják, mert ha egyszer Kaminek úr rajongott Barbara Edenért, akkor az *Elbűvölő Jeaniért* is rajongania kellett.

Ilse asszony megszokásból épp be akart volna térni a Graben sarkán álló Meinel-ba. A bejárat előtt azonban megtorpant. Az elmúlt hét évben mindig ugyanazért a néhány ételmi cikkért járt oda: csupa olyasmiért, amit azelőtt a férje evett szívesen. Otthon azután ezek az ételmiszerek többnyire megromlottak. A férje halála óta Ilse asszony kizárólag kenyeret, kenőszajtot és csokoládét fogyasztott. Minden más két hét után a szemétkben végezte. Ennek ellenére továbbra is megvette a Bresaulát, a 250 gramm Leerdammer sajtot, a kapribogyót, a lazacot és a fetasajtot, mégiscsak másként mutat, ha az ember a Graben sarkán álló Meinel bevásárlótáskájával tér haza. Pacer az elmúlt két évben kizárólag szárazleledelt kapott, amit evés után rendre kihányt. No ennek most vége, gondolta aznap Ilse asszony. Nekem ugyan nem kell többé olyan étel, amit úgyse eszik meg senki. Kell ellenben egy új retikül. Már tudta is, hová kell mennie: Louis Vuitton. A kirakatot többször szemrevételezte már, amikor betért egy proceccóra a szemközi *Schwarzes Kameel*-ba, így pontosan tudta, mit akar. Alighogy beléptek az üzletbe, Pacer elterült a padlón. Amikor Ilse asszony megmutatta az eladókisasszonynak a táskát, amit kinézett magának, Pacert maga után kellett vonszolnia padlón.

Ilse asszony egészen bizonyos volt benne: ez a táska kell neki. Az eladó eltűnt a raktárban. Ilse asszony lehajolt, hogy felvegye Pacert. Meglökte néhányszor. Amikor felemelte, egy megdermedt szempár nézett vissza rá. Vége, gondolta Ilse asszony. Pacer nincs többé.

Ilse asszonynak a halott férje mellett most már egy döglött kutyája is volt. Amikor az eladónő visszajött, ennek ellenére uralkodott magán: – Elnézést...

inkább mégse... a kutyám... épp az előbb... jobblétre szenderült! – Az eladónő a melléhez emelte a jobb kezét: – Istenem, hisz ez rettenetes! – Az eladónő döbbetete Ilse asszonyt is megdöbbsentette. – Öreg volt már – mondta –, nagyon öreg. Adna nekem egy papírtáskát, amivel...

Az eladónő alig tudott megnyugodni. – Hogyne, természetesen – mondta és már sietett is egy papírtáskáért.

Ilse asszony eredetileg valóban meg akarta venni a retikült. Semmiképp se akarta azt a látszatot keltetni, mintha csak ürügyet keresett volna rá, hogy ne kelljen megvennie. Valaki netán rafinált trükknek vélhetné, amivel az ember bemegy egy mondén üzletbe és szerez magának egy grátisz papírtáskát. Ilse asszony levette Pacerről a pórázt, berakta a táskájába, a döglött Pacert pedig a papírtáskába helyezte.

Az utcán Ilse asszony alig tett pár lépést, megállt. Most mi tévő legyen? Hívja fel az állatorvost vagy inkább egyenesen az állattemetkezési vállalatot? A lába úgy elgyengült, hogy csak két lépést sikerült megtennie. Ott lerakta a földre a papírtáskát, benne a döglött kutyával. Körülnézett. A legrövidebb út a *Schwarzes Kameel*-ba vezetett. Egy pohár bor vagy prosecco most biztosan jót tenne.

Ilse asszony ivott mindkettőt, utána felhajtott még egy proseccót. Levette az asztalról a terítőt és betette a papírtáskába, hogy befedje vele a döglött Pacert. A prosecco erőt adott. Eltűnődött, vegyen-e vajon szendvicset a vitrinből, de aztán arra jutott, a kegyelet azt követeli tőle, hogy ne most csillapítsa az étvágyát. Közben küldött egy SMS-t az állatorvosnak, aki – ugyancsak SMS-ben – együttérzéséről biztosította, és azt üzenté, hogy 15:00 óra tájban jön Pacerért, és akkor intéz majd minden mást is. Hogy Ilse asszony jelen akar-e lenni a krematórium-ban, azt rábízta.

Ilse asszony azon tűnődött, hogy igyon-e még egy proseccót. Nem lett volna ellenére, de eszébe jutott, hogy akkor biztosan vécére kell mennie. A *Schwarzes Kameel* vécéivel pedig volt egy kis gond, azok ugyanis lenn voltak az alsó szinten, a lépcső pedig meredek, Ilse asszonyt félelemmel töltötte el. Kezében a döglött Pacerrel biztos nem menne le. Ilse asszony legszívesebben egész kicsire zsugorodott volna, mint az elbűvölő Jeannie és eltűnt volna a proseccós üvegben, kezében a papírtáskával és szegény döglött Pacerrel.

A biztonság kedvéért Ilse asszony Parcer felé nyúlt, de a semmibe kapott és ekkor lenézett. De hisz ez lehetetlen! Hová lett a Louis Vuitton-os papírtáska? A saját táskája ott volt, de hiányzott mellőle a papírtáska a döglött Pacerrel. Felállt, mindent átkutatott, azután riasztotta a pincérnőt. Két pincér segített a keresésben, de hiába.

Hazafelé a Graben sarkán álló Meinlban Ilse asszony vett mindent, amit a megboldogult ura evett. Ahogy kilépett az üzletből, írt az állatorvosnak egy SMS-t,

miszerint sajnálja, de a döglött kutyát maga vitte be taxival a krematóriumba, attól tartva, hogy oszlásnak indul.

Amikor Ilse asszony hazaért és belépett az előszobába, rosszul lett. Sietett volna a fürdőszobába, de jártányi ereje sem volt. Bárcsak pórázon fogná valami óriás és bevonszolná a fürdőszobába. Hányt. Szájában a prosecco savanyú íze csak fokozta a rosszullétét. Négy zsebkendő kellett, hogy feltörölje a hányást. Még 13:00 óra sem volt, mikor Ilse asszony a konyhaasztal mellett ült, és elképzelni se tudta, mihez kezdjen a nap hátralévő részével. A zsák kutyaedeleire esett a pillantása. Újabb SMS-t írt az állatorvosnak, hogy minden mennyiségben kaphat tőle kutyatápot.

Kora este az állatorvos ott ült Ilse asszony konyhaasztala mellett.

– Kér egy szelet vajaskenyeret Bresaulával?

Az állatorvos megrázta a fejét. Megkérdezte, milyen volt a krematóriumban. Ilse asszony kénytelen volt kitérő választ adni, az igazat, hogy egy tolvaj járja a várost papírtáskájában a döglött Pacerrel, nem merete megvallani. A tolvaj feltehetőleg rég bedobta szegény Parcert egy kukába, ahol az aztán bomlásnak indult. Nem, ezt nem lehetett elmondani.

– Meghalni fájdalom nélkül kell! – mondogatta a megboldogult férjem mindig. – Fájdalom nélkül. Esetleg egy darab Leerdammert, netán pár kapribogyót hozzá?

Ingrid

Egyből ráismertem. Reméltem, hogy ő viszont nem fog felismerni. A keresztnéve kicsit később ugrott csak be: Ingrid. Mikor a vendégek többsége kitódult a kertbe, én is velük tartottam. Azt hittem, ott könnyebben kitérhetek előle. De alig tettem pár lépést, hallom, hogy valaki mögöttem a nevemen szólít. Megfordultam.

Jócskán megöregedett. A haja, valamikor szőke, most se nem ősz, se nem fehér, valamiféle furcsa áttetsző fehér árnyalatot kapott. Fáradtnak tűnt. A keresztnévén szólítottam és magamban kiszámoltam, jó tizenöt, ha ugyan nem húsz éve, hogy utoljára találkoztunk.

– Hogy vagy? – kérdezte.

– Ami azt illeti egész jól – válaszoltam.

Ezzel ki is fogytunk a témából. S ez igazán nem illett hozzá. Régen jó humorú, nagyhangú lánynak számított. Nekem mindig fárasztónak és tolakodónak tűnt. Arról volt híres – vagy épp hírhedt –, hogy mindig megmondta másoknak, mit kell tenniük és addig nem szállt le róluk, amíg azt ténylegesen meg nem tették.

– És te? – kérdeztem.

– Hogy is mondjam – felelte Ingrid –, a gyerekeink mindketten elköltöztek, és most hiányzik az élet. Unokákra egyelőre nem számíthatunk. Unalmas dolog az öregedés.”

Miközben a két lány pályája és szakmája felől érdeklődtem, eszembe jutott, ahogy gyerekkorukban tördobálóst játszottak a lakásomban, s utánuk a falon, a parkettán, de még egy nagynénémtől örökölt régi szekrényen is ott maradt a sok-sok luk.

– A nagyobbik járt már Nepálban, mint restaurátor – mondta Ingrid. – Szívesen meglátogattam volna. Együtt utazgatni egy kicsit. Mi kétszer is jártunk Nepálban. Életünk legszebb utazásai voltak. De tudod, hogy van ez: a mamával kínos.

– És...

– Tommy? – egészítette ki Ingrid a férje nevét. – Tudod, egyre inkább elbújik a teleszkópja és a csillagtérképei mögé. Egyik lányunk se akart csillagásznak tanulni. Tommy számára ők ketten csupán egy összeg, amit havonta leemelnek a számlájáról.

S miközben Ingrid tovább mesélt nepáli útjairól, majd később Ausztráliáról és a Great Barrier Reef-ről, eszembe jutott egy róla szóló történet, ami annak idején belém vésődött.

Ingrid lányai – lehetett az egyik hét, a másik tíz éves – egy barátnőjüknel voltak születésnapos zsúron. Ingrid késő délután ment értük. Amikor belépett a házba, a születésnapos kislány mamája egy pohár pezsgővel és egy szelet tortával kínálta. Ingrid elhárította, mondván nem ihat, mert még vezetnie kell. De Gerhild, a házigazda ezzel mit sem törődve töltött neki egy pohárral és Ingrid nem volt az az ember, akit sokáig kellett volna kérlelni.

A gyerekek a házban kergetőztek és Ingridnek úgy tűnt, nagyon fel vannak ajzva. Gerhild már a második pezsgőspalackot bontotta fel. Újabb anyuka érkezett és hamarosan mindenki a lehető legjobb hangulatban volt.

Egy ponton Ingrid mégis véget vetett a hancúrozásnak és sikeresen rávette a két leányzót, hogy vegyék fel a cipőjüket. A kisebbik pityergett, hogy máris menniük kell, de Ingrid hamarosan betelerelte őket az autóba és már indult is. Hazafelé kerülő útvonalat választott: szinte kizárólag olyan fakitermelő és mezőgazdasági utakon haladt, ahol esténként egy lélek se jár. Egy településen azonban mégiscsak át kellett hajtania. S miközben a gyerekek a hátsó ülésen idétlenkedtek és hangoskodtak, az út szélén megállította őket egy rendőr. Előbb Ingrid jogosítványát és forgalmiját kérte, azután felszólította, hogy mutassa meg az elakadásjelző háromszöget a csomagtartóban.

– Ivott? – kérdezte.

– Csak egy pohárka pezsgőt! – mondta Ingrid. A rendőr kolléganője eddig mozdulatlanul állt az út szélén. Ebben a pillanatban a rendőr odaintette.

A rendőrnő kinyitotta a rendőrautó csomagtartóját, kivett belőle egy tartályt meg egy csövet és utasította Ingridet, hogy fújjon bele a fúvókába. A műszer 0,49-et mutatott. Ingrid ujjongott magában. A rendőr azonban közölte, hogy a műszeren látható értéket be kell szorozni kettővel. Azaz Ingrid véralkoholszintje 0,98 ezrelék. Ez jóval a megengedett 0,8 ezrelékes érték fölött van. Ingridnek ez sehogy se fért a fejébe. Kettővel megszorozni? És hogy lehet az embernek 0,98 ezrelék a véralkoholszintje egy pohár pezsgőtől, így vagy valahogy így füstölgött. A rendőrnő igyekezett megnyugtatni. A rendőr komoly képet vágott és megkérdezte, hogy van-e, aki hazavigye őket. Ingrid semmiképp se vezethet tovább.

Ez az egész egy vicc, vélte Ingrid. Még majd a gyerekekről is megállapítják, hogy alkoholizáltak. A készülék fabatkát se ér, az érték megduplázása pedig sajátos eljárás. – Mondja csak a kicsinek, hogy fújjon bele – mondta Ingrid. A rendőrnő már nyúlt is volna egy újabb fúvókáért, de a rendőr nem hagyta. Semmi nem indokolja, hogy a tesztet a gyereknél is alkalmazzák. De hát épp ez volt Ingrid nagy képessége, ő addig nem engedett, amíg nem az történt, amit ő akart. A végén a rendőr is beleegyezett. Ingrid kisebbik lánya belefújt a fúvókába. A készülék 0,65 ezreléket mutatott. Ingrid felnevetett. Akkor ha jól érti, a gyerekek a duplázással 1,3 a véralkoholszintje. És mindez a születésnapisúron fogyasztott ropitól, tortától és málnaszörpötől. Ingrid még arra is rávette a két rendfenntartót, hogy a nagyobbik lányát is megszondáztassák. Őnála, 0,81 volt az érték, megduplázva 1,62. A rendőr itt feladta. Kérte Ingridet, hogy menjen tovább. Ő alighogy hazaért, már nyúlt is a telefonkagylóért, hogy felhívja Gerhildét és elmesélje neki a történeteket. De a házigazdának csöppet sem volt nevetethetnékje. Elmesélte, hogy a gyerekek játék közben titokban tojáslíkiórt ittak. Mindenki rosszul lett, a legtöbben hánytak és a lánya egyik barátnőjét alkoholmérgezéssel kellett kórházba szállítani.

– Hiszen tudod, te is voltál Nyugat-Afrikában, ha emlékezetem nem csal – mondta épp akkor Ingrid.

Eddig nem figyeltem rá, de most meglepett, milyen jó a memóriája. – Igaz. Tényleg jártam, egyszer Ghánában is.

– Van gyereked? – kérdezte most Ingrid.

– Nincsen.

Tudtam, hogy ezzel Ingrid szemében másodosztályú ember lettem. Mégcsak nem is nagyon titkolta. Felsőhajtott és azt mondta: – Kár. Akkor nem tudod, mi az igazi élet. Én négyet akartam.

Hála istennek mostantól érdektelenné váltam számára. Már el is köszöntünk egymástól, amikor kiszaladt a számon egy mondat, amit jobb lett volna magamban tartani: – Ezt a történetet a gyerekzsúrral meg a tojáslíkiórral sose fogom elfelejteni.

Ingrid hirtelen elkomorodott. A haja még áttetszőbb lett. Előtűntek a ráncok a nyakán és az arcán. Nem lehetett több negyvennyolcnál vagy ötvennél. De ebben a pillanatban úgy hatott rám, mintha hetvenéves volna.

– Soha többé nem beszéltem Gerhilddel azóta. Nem fogom neki megbocsátani, hogy felügyelet nélkül hagyta a gyerekeket.

– De a történet a rendőrrel meg az alkoholistával nagyon mulatságos – mondtam.

– Egyáltalán nem mulatságos – mondta Ingrid.

Elmeséltem neki a történetet úgy, ahogy az emlékeimben megmaradt.

– Ki mondta ezt neked? – kérdezte Ingrid.

– Te – feleltem én.

– Micsoda marhaság. Úgy kellett könyörögnöm, hogy hagyjanak hazáig vezetni. Szerencsére a rendőrnő a keresztanyám unokatestvérének a sógornője volt. Kilencezer schilling büntetést kellett fizetnem, az akkori fizetésemnek a felét.

– És a gyerekeknek nem kellett belefűjniük a szondába? – kérdeztem.

– Dehogy kellett. Gyerekeket nem használ fel ilyesmire az ember. Ebből is látszik, hogy neked soha nem volt gyereked.

Ki voltam merülve. A saját verziómat sokkal jobbnak találtam. Maradjon csak meg bennem ez a fals változat. Még hogy a keresztanya unokatestvérének a sógornője, gondoltam. Ezt mondja ki valaki egy szuszra.

Egy évvel később ugyanott találkoztunk megint, ugyanannak az ismerősnek a születésnapján. Az ismerős ismét egy évvel öregebb lett. Ingrid viszont mintha tízet öregedett volna. Csak biccentett. Nem álltunk meg beszélgetni.

Király Edit fordítása

Arson

(Részletek)

Széles utca, emelkedő, a legmagasabb pontján a képet épületek keretezik, egy hatalmas, kőből rakott kerektség kivágata mint kulissza. Balról belép egy csapat turista, elől idegenvezető halad hátrafelé lépegetve, zászlóval a kezében. Megfordul, eltűnik a kép jobb széle mögött, a turisták mennek utána. Kiáltások harsannak, egy tömeg mámoros lesz a saját hangjától, aztán elül a kiáltozás. Felébredek, és nem tudom, hol vagyok. A nappal oly régen elmúlt, amilyen messze van még, átmenetet aludtam, és idegen vagyok. Tagjaim körülöttem hevernek, középről találok vissza. Megmozdítom az egyik lábam, hozzáillesztem a másikat, behúszom a jobb karom, megérintem a csípőmet, a nyakamat, a homlokomat, a kezemre támaszkodom. Próbálok a sötétségben vonalakat meglátni és értelmezni. Az ablak alsó szegélye egy idő után az asztal peremének bizonyul, felettem gerenda tűnik elő a sötétségből, amely még feketébb a sarkokban, amelyeket falak kötnek össze, amelyek szobát alkotnak, amelyből egy folyosón át egy még nagyobb helyiségbe lehet jutni, ahol a szabadba nyíló ajtó található. Már több hete itt vagyok ezen a vidéken, ahol a házak egymástól távol, magányosan állnak. A zaj ébreszthetett fel. Egy csík. Egy macska, amely várja, hogy végre hajnalodjon és ő enni kapjon.

Egy csík nem zaj. Ilyenkor nem vár semmi és senki. Vannak, akik kitartanak, és vannak, akik elemükben vannak. A macska reggelente biztos távolságban marad, amíg én visszahúzódok a házba, s csak akkor jön, hogy egyen. Semmi bizalmaskodás. Visszateszem a fejem a párnára, a lábamat a hasam elé húzom, és beburkolózom a vékony takaróba. Késő, a védelmező alvás odalett. Nem tartozom ide. Errefelé vannak farkasok, visszajöttek, és mind több lesz belőlük. Hanyagul és hangtalanul mozognak, a lapockacsontjuk emelkedik és süllyed minden lépésük-nél, ritkán lehet őket megpillantani. Az arcomon érzem a szúnyog érintését, attól ébredtem fel. Ha nem alszom, monstrum leszek. Be akarok dugni a konnektorba egy készüléket, amely megmérgezi a szoba levegőjét. Kimegyek a hálószobából, átmegyek a másik helyiségbe, felkapcsolom a mennyezeti lámpát. A helyiség közepén egy pók, mozdulatlanul, olyan nagy, mint a nyitott tenyerem, a csáp-rágói között zsákmányállat. Csendben maradunk. Lehajtom a fejem. Meztelen

lábam a kövezeten. Lekapcsolom a lámpát, és visszamegyek az ágyba. Az éjjeli körömet a meggömbített hátam és a felsőtestem elé hajtott karom és lábam jelöli ki. A szúnyog a jobb vállamra telepszik.

A ház előtt állok, a bal karom keresztben a mellkasom előtt, a jobb vállamat vakargatom. Lent a mezőn éjjel tűz volt, fekete halmokból füst száll fel, amelyet a szél kelet felé visz. A másik irányból egy kutya fut felém farkcsóválva, egy eltévedt füstpamacs, amely visszarepült, hogy aztán a szél elvigye ezt is. A homlokomhoz emelem a kezem, hogy beárnyékoljam a szemem. Az ég fehér, egy magányos felhő ugyanolyan kivehetetlen, mint a nap a kezem takarásában. A kutya a dűlőúton fut, a kerekék és a léptek nyoma rég kiszáradt. A kutya egy fehér hajú férfi. Nemcsak az életkora fosztotta meg minden felesleges mozdulattól és sietségtől, az egykedvűségen túl nincs mit adnia. A férfi, aki a kutyaéhoz tartozik, nem gondoskodhat a másiktól, aki a vendége. Nincs bor, nincs kenyér, nincs víz. Semmi sincs, csak az utak a lapos tájon, amelyeket együtt járnak be, a szántóföldek között, amelyeken már nem terem meg semmi.

Mielőtt besötétedik, lemegyek, parázsfészkeket keresek, találok a hamuban néhány szénné égett fadarabot, még meleg, szórok rájuk földet. Rex Nemorensisnek nevezték az erdő királyát, aki szökött rabszolga és gyilkos volt, mert csak a régi király meggyilkolásával lehetett ő az új király. A szabadság, hogy egy napon, amely bármely nap lehet, megölhetik az embert. A főtéri bárnak Aranyág a neve, a hely híres az erdejéről és a benne termő eperről. Ez a klíma kedvez a fagyöngynek is. A tölgyeknek nem, a tölgyek itt is ugyanúgy kihálnak, mint máshol. Visszautazom a városba, északra.

Hideg lett. Mintha fémfürdőben mártóznék meg, amerre csak mozdulok, hideg burok vesz körül. Ha ébredés után nem tudja az ember, hol van, az feltételezi, hogy van valami elképzelése a térről és a saját testéről. Megállapítom, hogy felültem, és nézek magam elé. Az a legkevesebb, hogy folyton igyekszünk tájékozódni a térben. A helyet, ahol felébredtünk, vagy láttuk már korábban és ráismerünk, vagy bele kell nyugodnunk, hogy ismeretlen helyen ébredtünk. Tudnunk kellene, hogy aludtunk. Nem tudom, mennyi ideig ültem az ágyban magam elé nézve, de most már tudom megint, hogy van rövidebb és hosszabb idő. Aludtam és felébredtem. Fázzom.

A készletek elfogytak, ami még van, azt nehéz megkapni. Meg kell kezdenem a túlélést. Felhúszom az ott talált gyapjúzoknit. Az ágy mellett bőrcipő áll, nehéz

felvenni a vastag zokni miatt, de sikerül. Az éjjeli utcák elhagyatottak, a levegő száraz és hideg. A talaj itt le van szigetelve. Az erdőben a talaj nedves, az erdőben vannak patakok és források. Erdőt kell keresni. Ott elől a sarkon, a bezárt szupermarket mellett egy rácsos kapu van, amelyen át eltűnik egy árnyék, karcsú és hangtalan. Négykézláb. Erőfeszítésbe kerül. A sötét éjszakában a járdán térdel, egyenes felsőtesttel, a hideg térdkalácsom az aszfalton. Az állatok megérzik a vizet, és körülszimatolnak. Az ő nyomaikat kell követni. Elengedem magam, a kezemre esek, szakadnak az inak. Gyerünk.

Reggel az asztalnál ülök, a kezemben ceruza, fejem lehajtva. Árnyalakok a látóköröm felső szegélyén, az állandó illúzió, ott, a horizonton lennének ők. A horizont választja el a megfigyelhetőt a megfigyelhetetlentől. Ha felpillantok, az alakok eltűnnek, csak a papír felett bukkannak fel újra. Próbálok kitolni a látóköröm szegélyét, kicsit feljebb, s még egy kicsit. A kéz tartja a ceruzát, tartom a kapcsolatot, emelem tovább a szememet, az ablakra, odakint az utcára, tovább.

Az átmenet az ég és a föld között. Nem a messzeségbe nézni, hanem minél több atmoszférát látni. A levegő táncolni kezd: hullámok a szobában, vér a testemben. A mozgás a szem mögött, a dobhártyán, a bőr alatt és kívül. Csillámlás, apró, világos pontok, nem lehet helyhez kötni őket egy pillanatra sem. Félre kell nézni, hogy lássak, mélyen a szobába. A korom olyan, mint a hópehely, nincs köztük kettő, amely hasonlítana, és még kisebbek, kristályosodásmagok, amelyek felemelkednek a középső atmoszférába, és különösen fényesnek látszanak tőlük a felhők. A hideg levegőtől összehúzódnak a hörgők. Ausztráliában nedves kendőket tesznek az ajtókra, hogy ne menjen be a füst. Odakint ötvenegy Celsius fok, ott világos nappal van, miközben te álmodsz. A legnagyobb tűzoltórepülőgépeket bombázónak nevezik, és tizenöt tonnát bírnak el. Csodálkozom, honnan veszik a vizet.

Egyik karomat hátranyújtva kicsavarodom az alvásból az ébrenlétbe. Átvinni magammal, ami még menthető. Az asztalhoz megyek lazán összeszorított ököllel, nem szabad keményen megfogni, mert feloldódik. Az éjszaka alakjai ma sötétek, arcokat nem lehet látni, az egyik meggörnyedve járkál fel-alá az árnyékban. Ha átviszem az emlékeket, máris tudom, hogy nincsenek rájuk szavak. A nyelv nem képes megtalálni odaátról az átmenetet. Képeket áthozhatok és meghamisíthatok, ha leírom őket. Azzal kell dolgoznom, amim van. Sötétség és árnyék, írok, alakok, és, meggörnyedve, barlang, a grafit a kapcsolat, tartom a ceruzát, míg túl messzire nem távolodik az éjszaka. Délben elindulok a szárazföld belseje

felé. Az asztalról a padlóra teszem a papírokat, és a padlóról az asztalra teszem a zsebnaptárat, a számítógépet, az egyéb papírokat. Telefonálok, bevásárolok, köszöngetek, üzenetekre válaszolok, újságot olvasok, rendelek egy kávét, elme-
gyek egy vacsorára.

Hét tányéron helyben fogott halakat vágnak szét. Tengeri halat jó lelkiismerettel csak helyben lehet. Hátrafordítom a fejem, már megint háttal állok a szárazföld belsejének. Az éjszaka előlről görög felénk, egy első hullám olyan közel, hogy visszahúzom a lábam, mielőtt újra kinyújtanám, minél jobban, az asztal alatt, amely felett egy recés kést tartok a kezemben fekete műanyag markolattal. És hogy vagy? Körülnézek, bólintok, és a kés lapján egy darab halat emelek a számhoz, érzem a recét a nyelvemen, szomjas vagyok. A vizeskancsó felé tartom a poharam, valaki önt bele vizet, köszönetképpen biccentek, mosolygok. Mindenki egyszerre beszél, nevet, nagy a zaj. Éjjel a partot szorítja a víz, felülről lefelé mozog, és a mélységből felfelé, folytonosan rétegződő oszlop.

Lefeküdtem, lekapcsoltam a lámpát, a párnára hajtottam a fejem. Motorzajok, szirénák, járókelők, hogy vagy, napközbeni hangok, egyre halkulnak. Növekszik a csend az éjszaka közepéig, akár hallja az ember, akár nem. A csendnek lehet mérni a mélységét és a sűrűségét. Kézenfekvő a hasonlóság a víz és az éjszaka között, egyik sem életető közege az embernek. Az egyikben nem lát, a másikban nem tud lélegezni. Árbócok nyikorgása, inak a vállamban, minden lélegzetvétellel. Lecsúszom a matracról, még közelebb, a hasamon fekszem, a fejem oldalt, a fülem a parkettán. Hullámoz a víz, dolgozik a hajók hasán, a cölöpökön, a pilléreken és támasztékokon, amiket az ember a talajba vert és lehorgonyzott. Csikorgás a fejemben.

A sziklaomlást olyan hangok jelzik előre, amelyek mintha felülről jönnének. Sziklafal, szakadék, orom és kiszögellés, csókarikoltások, súrlódás, csörgedezés. Nő a világosság, elvakít, becsukom a szemem, felébredek, nappal van körülöttem. Megint egy barlangszerencsétlenség, az ötödik néhány hét alatt. Felhagyott sóbányákban, régi bányajáratokban, kristályvilágokban, ezúttal egy tavasbarlangban. A kő észrevétlenül meglazult, szikladarabok estek a látogatókra, akiket hosszú évek óta nagy számban engednek be a föld alá. Mozog a kéreg, dolgoznak a hegyek. Közrejátszhat az általános felmelegedés is, azonkívül a lélegzet és a testmeleg is megváltoztatja az atmoszférát a hegy belsejében. Hamis képzeink vannak az örökké változatlan körül. A sokkal mélyebb rétegekben is olyan dolgok történnek, amikről mi semmit sem tudunk.

Az ember legyen barátságos önmagához. Legyen előzékeny. Az ember kívülről is látja magát. Reflektált emberként nincs töretlen identitása. Az identitás ügye egyre nehezebbnek tűnik. Vagy egyszerűbbnek. A korábbi merev elképzelések miatt, mondja valaki, sokan szenvedtek. Töltenek még konyakot. Szörnyű. Már nem figyeltem oda. Miriam bólint, a szeme tágra nyitva. Tegnap óta képek járják be a világot a Mississippi-deltáról. Nem tudja, mi fáj neki jobban, a sok elpusztult tengeri állat, vagy hogy a gyerekek a szárazföldön meghalnak az algák mérgező kipárolgásaitól. Nem beszélve arról, hogy még csak most jön a tornádószezon. Az ember a legszívesebben elbújna egy egérlyukban. Nem, mondja valaki, itt a politikai felelősség is szóba jöhet. Kimegyek dohányozni. Egyedül Andrea reagál, tesz egy gesztust, hogy csatlakozik, jelzek neki, biccent, és ülve marad. A fülem felé emeltem a kezem. Úgy tettem, mintha fel akarnék hívni valakit.

Kihalt utcákon megyek, széles járdák, az úttest két oldalán fák, felettem sötét, zöld tető. Szőnyeg vízinövényekből, szűrt fény és tompított zajok, alig hallom a lépteimet, nincs elfojtott suttogás se. A jövő héten másik lakásba költözöm, kibírhatatlanok az alakok, akik éjjelente a lépcsőházban sugdolóznak az életükért. Mindig próbálok kihallani egy-egy nevet, és hogy miképpen lehetne mégiscsak megmenteni valakit, és soha nem értek semmit a mormogásból. Pedig tudom, hogy senkin nem lehet segíteni. Egy másik városrészben fogok lakni, már aláírtam a bérleti szerződést, a régit felmondtam, nagy gyakorlatom van ilyen dolgokban. Hogyan bírod ki, kérdezi néha Andrea. Sehogy se bírom ki. Megkérem valamegyik autós barátomat, vigye el azt a néhány bútoromat. A korallfát ott kell hagynom, az majd máshol bukkan fel. Ha túl sűrűre nőnek az algák a víz felszínén, nehéz alattuk lélegezni.

Valami zaj, susogás, halk fütty. Kilép az árnyékból, egy mellékutca vagy egy kapualj sötétjéből egy alak. Jó estét. Egymás mellett megyünk az éjszakában, ezen a környéken, ahol sok a kert és a park, tisztább a levegő, mint a belvárosban. Te is egy vacsoráról jössz? Munkából. Tudod, hol van a meteorológiai állomás? Jobb felé mutat, bele a sötétségbe. Olyan sötét az éjszaka, mint csak ritkán, vastag felhők és újhold. A ház kapujáig, ahol lakom, egyetlen emberrel sem találkozunk. A lakásban nem látom a kezemet a szemem előtt. Lángokból álló fal, magas és alacsony, széles, zsíros és vékony, lobogó, egymásra rontó, egymást elnyelő, önmagába összeeső és újra feltámadó, aztán nyugodt, egyenes, egyre kisebb lángok. Parázs világít befelé. Alszol? Egy hang mond valamit, amit nem értek. Itt vagy? Persze. Amikor felébredek, nappal van. A matrac, aminek

a szélén ülök, a padlódeszkák, amiken a lábam áll, amire a napfény épp ráesik az ablakból, amin nincs függöny.

Néhány héten át várok egy hívást, egy méltatlankodást a régi lakásban pusztító tűz miatt, aztán megértettem, hogy a lángok átléptek a falakba, hogy ott magukban pislácoltak vagy tovább futottak a következő lakásba, és átugrottak az egyik szomszédos házra. Ha valahol felbukkannak, senki nem fog szólni nekem, lángokat nem lehet birtokolni.

Szijj Ferenc fordítása

Ilma Rakusa

Öntörvényű nyelvi utak

Reflexiók Ilse Aichinger, Friederike Mayröcker és Clemens J. Setz írásművészetéről

Nem vagyok germanista, nem vagyok az osztrák irodalom specialistája, író vagyok, műfordító, szlavista, magyar-szlovén származású, és felmenőimre való tekintettel tősgyökeres kákániai. És örömmel vagyok az. A Krakko és Bécs, Lemberg és Ljubljana, Budapest és Trieszt, Prága és Zágráb, Kassa és Graz közti térség szinte családiasan ismerős számomra, akár az építészet nyelvéről, akár az irodalomról vagy a zenéről vagy az ételekről van szó. És nem tagadhatom, hogy ennek a térségnek a német nyelvű irodalma, az osztrák, különösen közel áll hozzám: Franz Kafka és Robert Musil, Rainer Maria Rilke és Georg Trakl, Hugo von Hofmannsthal és Arthur Schnitzler, Joseph Roth és Franz Werfel, Stefan Zweig és Hermann Broch, Paul Celan és Erich Fried, Christine Lavant és H. C. Artmann, Ilse Aichinger és Ingeborg Bachmann, Friederike Mayröcker és Ernst Jandl, Thomas Bernhard és Elfriede Jelinek, Peter Handke és Josef Winkler, Clemens J. Setz és még sokan mások. Rendkívüli nevek tarka sokaságáról van szó, amely mindenekelőtt változatosságával ejt bámulatba. Ha összehasonlítjuk Christine Lavant és H. C. Artmann verseit, szinte világok választják el őket egymástól, noha szerzőik kortársak voltak. Ez az elképesztő sokféleség nyugőz le annyira az osztrák irodalomban, ez a vonzalom az összetéveszthetlenség, nem ritkán akár a radikális kísérletezés iránt. A Bernhard-hang egyedülálló és utánozhatatlan, és ez érvényes Friederike Mayröckerre és Elfriede Jelinekre is. Nincs kompromisszum, sem tartalmilag, sem stílusán, sem a helyesírás terén (gondoljanak pl. Mayröcker különc szintaxisára, írásmódjára és interpunkciójára). Sok önféjűséget kell elfogadni, de bőséges jutalmat kapunk érte. Egy barátom a törések és indulások irodalmának nevezi az osztrák irodalmat, amit én nagyon találónak vélek. Válságosság jellemzi, de ugyanúgy az újrakezdésekkel való viaskodás. Az első világháború, amely az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlását okozta, a második világháború, amely véget vetett a náci korszaknak, politikai és ideológiai újrendeződéseket hoztak, és ezek nem sejtett erőket szabadítottak fel a művészetben.

▼

Ilma Rakusa: Wenn eigenwillige Sprachwege ungeahnte Möglichkeitsräume auftun. Reflexionen über Ilse Aichinger, Friederike Mayröcker und Clemens J. Setz; in: *Andere Wirklichkeiten. Pararealitäten in der österreichischen Literatur*, hg. von Attila Bombitz © Praesens Verlag, Wien, 2023. With kind permission of the author and Praesens Verlag.

Emellett más erők is működtek. Véletlen-e vajon, hogy Ausztria létrehozott egy Sigmund Freudot, egy Ludwig Wittgensteint és egy Fritz Mauthnert? Akár pszichoanalízis, akár álomfejtés vagy nyelvkritika: forradalmi kezdeményezéseik egyaránt úttörő módon hatottak számos osztrák íróra.

És még valami: az osztrák irodalom különféle etnikumok és nyelvek humuszán sarjadt ki, ami egyszerre jelentett elhatárolódást és szinkretizmust. Kafka prágai németje a szláv háttér nélkül nehezen képzelhető el, Peter Handke műve pedig a karintiai-szlovén jelleg nélkül. És egy Joseph Roth olyan szorosan kötődik a keleti zsidóság kultúrájához, hogy megértésében ennek figyelembevétele nélkül nem boldogulunk.

A zsidó gyökerek számos osztrák író életére és munkásságára rányomták a bélyegüket. A náci korszakban származásuk miatt Zweig, Werfel, Celan, Fried és sokan mások kénytelenek voltak emigrálni. Ilse Aichinger sohasem heverte ki zsidó nagyanyjának deportálását, és a felzaklató Gonosz kihívásai elől a sokértelmű hallgatás poétikájában keresett menedéket. Robert Schindel, zsidó kommunisták gyermekeként épphogy csak megmenekült a deportálás elől, és főleg a *Gebürtig* [Született] és a *Der Kalte* [A hideg] című regényeiben zsidó sorsokat vizsgált a háború utáni Ausztriában, és kritikusan közelített a náci bűntények Waldheim-korszakbeli feldolgozásához. Doron Rabinovic prózaszövegekben és esszéikben elsősorban a zsidó identitás kérdéseit ábrázolja. Ugyanez lényeges szerepet játszik Eva Menasse, Vladimir Vertlib vagy Julia Rabinowich munkásságában is.

Vertlib és Rabinowich, akik mindketten Oroszországból vándoroltak be a szüleikkel, a migrációs háttérű szerzők egyre gyarapodó csoportjának képviselői. Ezek az írók és írónők érdekes tapasztalatokat hoznak magukkal szülőföldjükről, gazdagítják tehát a jelenkori osztrák irodalmat kettős látásukkal és sajátos költői visszhang-terek bevonásával.

Láthatják: a sokféleségnek úgyszólván nincsenek határai. Hogy ez a sokféleség súrlódásokkal jár, produktív súrlódásokkal, az magától értetődik. Ha térképre kellene vetítenem az osztrák irodalmat, tarkabarka, feszültséggel telített képet kapnánk á la Jackson Pollock.

Most megtartóztatom magam ettől az elképesztő bőségtől, és három szerzőre fogok fókuszálni, akik jobban nem is különbözhetnének egymástól, de külön-külön mindegyikük egyedülálló módon sajátos irodalmi kozmoszt teremtett: Ilse Aichinger, Friederike Mayröcker és Clemens J. Setz. A választás nem véletlen: Ilse Aichinger és Friederike Mayröcker régóta a kedvenc íróim közé tartoznak, az 1982-es évjáratú Clemens J. Setz pedig az utóbbi évek legtünetesebb felfedezése lett számomra.

A *Die größere Hoffnung* [A nagyobb remény, 1948] című első könyvében az 1921-ben született Ilse Aichinger már csak félig-meddig realisztikus terepen mozog.

A regény – gyakran belső monológ útján – Ellen, a félzsidó leány szemszögéből íródik, aki a háború alatt a nagymamájánál Bécsben reked, átéli annak halálát, az éhséget és bombatámadásokat, a háború végén azonban sikerül átjutnia a másik oldalra. De ott nincs nyugta, harcolni akar, nem kipihennie magát. Mikor kísé-
rője, Jan, a tiszt súlyosan megsebesül, elvállalja, hogy elvisz helyette egy üzenetet a hidakon át. Útközben gránát találja el, és meghal. A nagyobb remény csillaga kialszik. Ellen élményeinek meseszerű és álomszerű vonásai vannak, és ennek megfelelően Aichinger ábrázolásmódja is redukált, poétikus, töredékes, nincs epikus linearitása, minimális a reáliák szerepe.

Az *Eliza*, *Eliza* [1965], a *Schlechte Wörter* [Rossz szavak, 1976], a *Meine Sprache und ich* [A nyelvem és én, 1978] és a *Kleist, Moos, Fasane* [Kleist, moha, fácánok, 1987] című elbeszélésköteteiben (magyarul *Ráhel ruhái* címmel jelentek meg válogatott elbeszélései 2003-ban – a ford. megj.) Aichinger a lakonikus beszéd-mód és a töredékes elbeszélés elvét a végsőkig fokozza – egészen valamiféle talá-
nyos hermetizmusig. Hogy Aichinger lírikus is – egyet-mást megmagyarázhat. De véleményem szerint mégsem a költeményei az összetéveszthetetlen aichingeri szerzemények, hanem a szakadások, szünetek és törések tagolta elbeszélések. Úgy olvassuk ezeket, mintha feneketlen kérdések, szokatlan paradoxonok és különös képtelenségek világába merülnénk. Még a nyelvben sem lehet megbízni. Minden szó törékenynek és idegennek bizonyul. Aichinger megingatja a jel és a jelölt közti egyezést, kérdésessé teszi, ami írásának a fundamentuma kellene hogy legyen. A szükség arra készteti, hogy alternatív tételezéseket találjon ki. „Vulág jobb lenne, mint világ. Kevésbé használható, kevésbé ügyes. Fald jobb lenne, mint föld.” És hogy vajon „leforrázva” állni helyett nem jobb-e azt mon-
dani: „beforrázva”? „Le, le, ennek a lerogyott le-nek alig van már valami köze a leforrázott ember fájdalmához”, olvasható lakonikus komikummal a *Schnee* [Hó] című prózaszövegben. Aichinger leporolja a szavakat, míg azok ki nem hullanak hagyományos jelentésükből, és mintegy dologszerűen állnak előttünk, újonnan, megütköztetően, néha fénylően, mint apró epifániák. Szószkeptikus Aichinger, de egyúttal szóébresztő és szóteremtő is. Csak nála találunk ilyen kifejezéseket: „földnyílást kérdezni”, „szólóhajtincs”, „miértbőgő”, „háromtyúktrükkök”, „répa-
ég”, „szívlomb”, „névpor” és „előfény”. A neológ névszó-összetételek sorát tetszés szerint lehetne szaporítani, ugyanúgy Aichinger „idegennyelvéhez” tartoznak, mint a különösen hangzó tulajdon- és helynevek, mint Ajaz és Muzto, Melissa és Penzance, Ambros és Kumawi. Mintegy magától értetődően állítják magukat, és ez adja ennek a nyelvnek a varázsát, amely egy törékeny premisszából kiindulva talál biztonságra, apodixis nélküli biztonságra.

Aichinger poétikája a paradoxonon, a redukción, a „hallgatáson” alapszik, egyszerre pontos és lebegő, ellenőrzött és ugyanakkor alvajáró. Az „összefüggések romjaiból” hoz létre olyan elbeszélő világokat, amelyekben szavak és alakok lépés-

ről lépésre tapogatóznak előre, egy legszélső határig, egy fokig, egy partig, ahol is az előrejutást megnehezítik mindenféle akadályok, sorompók, tüzek, vizek, hirtelen özönvizek és más katasztrófák. Bibliai csapások bukkannak fel, és újra meg újra a háború precíz képei, azzal a bizonyos borzalmas auschwitz-i összeggel: „Minden füst talál.”

Elmesélni itt nem lehet semmit. Nincs történet, nincs bonyodalom, nincs kontinuum. Terek és idők oszcillálnak, kauzalitások nincsenek. Hogy miért megy át egy vasúti hídon egy zöld számár, miért kel át Heródes az Alpok nyúlványain, nem derül ki. Ott vannak, és kész. A *Der Weg nach Westen* [Az út nyugat felé] így kezdődik: „Maine, Jawlonski, Kildaron, szalmakötegek, faüreg, átkelés leszállított áron, nézzünk ott ki, álljunk odébb.” És három oldallal tovább így végződik:

Holnap megbánunk mindent. Mi, a babpóznákkal és az egyenesen álló rákokkal, a kemény futással a koronát viselő nyomon, a lapostetűvel még a sóban is meg a madárberkenyében, a kerekességgel, az erőszakkal, az elszáradt kiáltással, állunk reggel rogyadozó lábbal az úszó kerítésünkön és lefelé bámulunk, kezünk a bordánkon, mögöttünk pedig semmi más, csak egy tyúkokkal játszó félénk gyermek.

Van a részlet, a megnevezés, a hirtelen fordulat és valami, ami a parabolaféleség felé törekszik, de oda soha nem érkezik meg. Ugyanis nincsenek elérendő célok és összefüggésekről (hát még logikus folyamatokról) szó sem lehet. Valósággal paradigmátikusán olvasható *A kereszterenda*: „Le akartam telepedni egy kereszterendára. Tudni akartam, mi az a kereszterenda, de nem mondja meg senki.” A keresés tévútjai és kavarodásai után még mindig nem vergődünk zöldágra:

Mi az a kereszterenda? A hölgy úgysem vezetett volna sehová. Ezért hűséges maradok a szürke soromhoz, a választásomhoz, az önkényemhez: zsinagógák, hajópadló, ligetek. Egy nap eredményéhez. És nem azért, mert igazat adok a taktikusoknak, a világért sem. Azok alig veszik igénybe a hangokat.

A rejtély éppen úgy inherens része ezeknek a szövegeknek, mint a sérült, szétforgácsolt, atomizált részek, az abszurditás éppen úgy, mint az ambivalencia. Radikálisan tagadják az üzeneteket és még inkább a reményt, még olyankor is, amikor angyalokról szólnak. A végső kérdések válasz nélkül maradnak, a végsők előttiek is. De vannak a kicsiny dolgok és a konkrét egyediségek, őket ajándékozza meg a figyelem: legyen az akár egy félénk gyermek vagy egy „elszáradt kiáltás”. Ehhez éthosz kapcsolódik. A bátorság, a vakmerőség, az ellenállás, az illúziótlanság éthosza. Az olvasónak meg kell mérkőznie ezzel a merészséggel: szakadékokkal, amelyek az aichingeri szavak és mondatok között feltáruulnak. Akkor majd megállapíthatja, mit jelent „kétségbeesettnek lenni a hallatlan szabadságban”.

Igen, Aichinger szövegei, amelyek makacsul ellenállnak az úgynevezett megértésnek, hallatlan szabadsággal ajándékozzak meg az embert. Azáltal, hogy egyetlen mondatban sem felelnek meg a várákozás logikájának, következésképpen előre nem láthatók és meglepetésszerűek, interpretációk sokfélesége előtt nyílnak meg, és egyúttal a hallgatás terének, amely a háttérüket képezi.

Poetológiaiilag Aichinger ezt így fejezte ki:

Aki ír, az tanácsokat ad, amelyek nem megsemmisüléshez, hanem ébredéshez vezetnek. Manapság minden közlés veszélyeztetett. De aki ma ír, akár ékesszólóan, akár nem, a hallgatást szegezi szembe vele. Ez számomra újra meg újra ezt jelenti: a lehető legpontosabb, legcsendesebb odafigyelés eredményét, az írás eredményét, az írást magát.

És egy másik helyen, egy Joseph Conradról szóló reflexióban ez olvasható:

Az elbeszéli világtól hallgatást követelni, a világtól, önmagát, a szavaktól, a hangzásoktól. És a hallgatás legvégső formáját, a hangtalanságot. Csak a hangtalan nézésnek, hallgatásnak ezen az alapján fog a nyelv újra felhangzani, a szavak pedig olyan varázst elnyerni, amely a szükségszerűség kései játékmódja.

Napjainkban, a mindenütt jelenvaló fecsegés korában, amely minden médiát és csatornát eldugít, Aichinger követelésének szorongató aktualitása van. Valóban, hogy a szavak kifejthessék vonzerejüket, hatóerejüket és nyomatékoságukat, a hallgatásból kell táplálkozniuk, a lebegő céltalanságnak és többértelműségnek ebből az állapotából.

Nem véletlen, hogy Aichinger a végsőig redukált aforisztikus jegyzeteket is írt. Például: „A világosság fokáig bele kell bocsátkozni.” „Felkelni, elveszíteni, keresni.” „Ha összeszedem a félelmemet és magamat, akkor használhatom a plurális majestatist.” „Írni annyi tesz, mint tanulni a halált.” „A pokol mennyeeien néz.”

Minden illúziótlanága mellett a komikum iránt is van érzéke Aichingernek, főleg az abszurd komikuma iránt. Megmutatkozik ez – lexikális síkon – sok szójátékában (leforrázott-beforrázottról már volt szó [a németben begossen-vergossen]). Szintaktikai-narratív síkon az összeegyeztethetetlen összetételében jelentkezik. A hatás: meglepetés, sokk, nevetés, megütközés. És a felismerés, hogy itt a realista diskurzus teljesen kifordul a sarkaiból. Lépten-nyomon botlatókövek, lukak, különös rejtjelek és euforizáló szóelemények. Új idiómát tanulunk: Ilse Aichinger idegen nyelvét. Hogy egyedülálló, azt nem kell tovább hangoztatnunk. És azt sem, hogy az idő múlását sértetlenül túlélte. Azt szeretném, ha Aichinger elbeszélő és nyelvi kozmoszának hatása messze túlterjedne a német földeken. Csendes robbantóereje képes erre.

Térjünk át Friederike Mayröckerrre, az osztrák irodalomnak erre a másik Grande Dame-jára. 1924-ben született, és bár csak három évvel fiatalabb Ilse Aichingernél, keresésének és írásának iránya egészen más volt, poétikája más törvények szerint alakult.

Mayröcker igen magas kort ért meg, 2021-ben halt meg, 96 éves korában, és terjedelmes életművet hagyott hátra, amely költeményekből, prózai művekből, hangjátékokból és poetológiai esszékből áll. Nem sokkal halála előtt is tevékeny volt még, 2020-ban jelent meg a Suhrkampnál a *da ich morgens und moosgrün. Ans Fenster trete* [mikor reggel és mohazölden. Az ablakhoz lépek] című prózakötete, jegyzeteknek, emlékezéseknek, idézeteknek ez a csodálatos kompendiuma, amelyet helyeként kis rajzok is tarkítanak. Mint már Aichingernél is, Mayröckernél szintén a prózájára szeretnék koncentrálni, mert azt különösen tartalmasnak, öntörvényűnek és összetéveszthetetlennek tartom. Hogy a lírikus Mayröcker is mindig nyomot hagy benne, az evidens, ugyanis ez a próza hangsúlyosan cselekménytelen, teljes mértékben a nyelvből, a metaforikából és egyfajta asszociatív álomlogikából él. Ez elkezdődik már a hetvenes években a *Schriftungen* [Írások], a *Fast ein Frühling des Markus M.* [Markus M.-nek kis híján tavaszodik], a *Heiße Hunde* [Forró kutyák], a *Heiligenanstalt* [Szentek intézete] című kötetekben, és folytatódik a nyolcvanas években az *Abschiede* [Búcsúzások], *Reise durch die Nacht* (magyarul *Utazás az éjszakán át* címmel jelent meg 1999-ben – a ford. megj.), *Herzzerreissende der Dinge* [A dolgok szívettpérese], *Mein Herz mein Zimmer mein Name* [A szívem a szobám a nevem] és a *Stilleben* [Csendélet] című kötetekben és további prózakötetek után, úgy mint *Lection* [Lecke], *brüht oder die seufzenden Gärten* [brüht, avagy a sóhajtozó kertek] és *Paloma*, egy nagyszerű öregkori műbe torkollik, amely egyike kedvenc könyveimnek, az *ich bin in der Anstalt* [az intézetben vagyok, 2010], továbbá olyan kötetekbe, mint *études, cahier, fleurs, Pathos und Schwalbe* [études, cahier, fleurs, pátosz és fecske], valamint a már említett utolsó opuszba, a *da ich morgens und moosgrün. Ans Fenster trete* címűbe.

Ezek a szó legigazabb értelmében varázslatos könyvek, kincsesládákhoz hasonlóak, mert soha nem tudja az ember, hol mi vár rá. Formai szempontból sem. Csak annyi világos, hogy anti-regényekről van szó, mivel a cselekményről mindenestül lemondanak. Formai szempontból viszont sok klaviatúrán játszanak. Egyes könyvek levelekből állnak, mások számozott szakaszokból, megint mások rondószerű ismétlődésekből vagy kollázszerű vázlatokból. Mayröcker gyakran követ zenei elveket, amihez vezérmotívumok is tartoznak. Különleges stílusát merész asszociációs technikájának köszönheti, amely hétköznapi témákat álmokkal, emléktöredékekkel, idézetekkel és az írásról szóló reflexiókkal kapcsol össze. Mindez emlékeztet egy kicsit a francia szürrealisták „écriture automatique”-jára, de annyira azért nem önkényesek Mayröcker illesztései:

inkább olyan patchwork-eljáráshoz hasonlítanak, amely motivikus és hangzó elemeket (asszonáncokat, alliterációkat) kombinál. Az eredmény: mágikus hangzás, epifán képi világ.

Aichingeről eltérően itt szertelenség, túláradó bőség, az érzékek excesszusa uralkodik. Mayröcker szereti a szerelmet, a természetet és a virágos metaforákat, a zenét és Jacques Derrida francia filozófust, mindent, ami hozzáférhető számára, beépít a szövegeibe: barátokat, kísérőket, a gyermekkori paradicsom és utazások emlékeit, de a melankóliát, gondokat is, az égboltot és az álmatlan éjszakákat. Nincs semmi, aminek nincs helye a szövegben, a kérdés csak az, hogyan és hol. Mayröcker találékony módon mindent hasznosít. Aki ismerte cédulázó háztartását a bécsi zentagassei lakásban, tudja, miről beszélek. Ezt a mindent-megőrizni-akarást nyugodtan nevezhetjük megszállottságnak. Ugyanakkor az élet iránti nagy fogékonyságról tanúskodik mindez. Míg Aichinger az életet számonkérő kihívásnak érezte és újra meg újra a halálra vágyott, Friederike Mayröckernél ez fordítva volt: szenvedélyesen ragaszkodott az élethez, és a halálban a legnagyobb botrányt látta. Kései könyveiben bátran, ha nem is zokszó nélkül foglalkozott az öregséggel és nehézségeivel, és a végességgel hol harciasan, hol isteni bizodalommal nézett szembe.

Mi teszi a mayröckeri kozmoszt olyan egyedülállóvá és összetéveszthetetlené? És az idők folyamán változott-e? Fejezzük ki ezt így: minél szűkebb lett az író életrádusza a korosodással, annál szabadabban mozgott művészi szempontból. Fesztelenül túltette magát a szintaktikai és helyesírási szabályokon – ahogy már korábban tette túl magát műfaji normákon. Mondatai egyre szétforgácsoltabbnak hatnak, könyvei egyre töredékesebbnek. Tendenciájukat tekintve egyre inkább partitúrákhoz hasonlóak, sok beiktatott szakasszal, különálló mondatokkal, bőséges írásjelekkel, grafikus kiemelésekkel (kurzíválás, kapitálchen, nagybetű, pontokból álló sorok). Szöveges hangszerelés, amely többszólamúságot sugall, és színre viszi ennek a prózának a szabását. Vajon megértés-e itt a cél? Aki koherenciát vár, csalódní fog. Koherencia helyett foltokból összevarrt színes szőnyeg várja az olvasót. A mondatok síkján csak asszociatív úton haladhat előre, főleg hangzásokat és ritmusokat követve. Ámde ez az előrehaladás meglepetések és csodák sokaságát nyitja meg. Nem ismerek olyan szerzőt, mint Friederike Mayröcker, az irodalmak egyikében sem, amelyeket évtizedek óta nyomon követek. She is simply unique. Szóvarázsló – nem véletlenül *Magische Blätter* [Mágikus lapok] a címe a művészeti és irodalmi tárgyú poetológiai önvallozásai hat kötetének – az irodalomtól elvárásolt író mindent, amit elolvasott (és nem keveset!), ünneplésül kis darabokban beleszórt a könyveibe. A kissé agyonstrapált intertextualitás kifejezés nemcsak helyénvaló Mayröckernél, hanem látható gyakorlat: megnevezi kedvenceit és kiadósan idéz belőlük. A *Mágikus lapok* első kötetében így jellemzi írásmódját:

[...] a szétforgácsolódás irodalmát (mint a RÉSZVÉT MÉDIUMÁT) írni, vagyis minden teremtménybe széttörölni, szétszórni, kiönteni, elosztani, szétporlasztani magunkat; a legfőbb célt soha nem tévesztani szem elől: megfelelni egy költői igazságnak; egyúttal a legnagyobb mértéktelenséggel és legnagyobb mértéktartással dolgozni, és ezt lehetőleg megszakítás és csüggedés nélkül, hogy beszippantsa az embert az a ritmus, amely csodálatos módon az írást az életévé teszi és az életét írássá.

Csak a fordító számára okoz Mayröcker óriási nehézségeket. Megszakad az ember szíve, hogy a műve – akár a lírája, akár a prózája – oly kevésbé ismert külföldön. Bátor újraköltőkre lenne szükség, mert a szövszerintiség itt nem sokat ér. Mayröcker prózája hasonló törvényeknek engedelmeskedik, mint a költészete, csak sokkal komplexebb, tényekben és cselfogásokban sokkal gazdagabb.

Álljon itt egy kis ízelítő a *Pátosz és fecskéből* [2018], hogy fejtegetéseim ne maradjanak absztrakciók:

a szívek repüljenek ide hozzám!

jaj nekem ezek a szinkópák vesszőzésem fel fogja bosszantani az olvasóimat valószínűleg eltántorítják az olvasástól tartsanak ki kiáltom az olvasónak jó a szándékom!

az anemónák motívumai a vattázott novemberi reggelben: ciráda! főnököm te! a gondolkodási folyamat kiáltóbb nagyság legyen mint az azt követő írási folyamat stb.

(a tüdőgyógyászhoz készült hogy megvizsgálta horpadt mellkasát: napjában többször összehajtogatta magát *hogy megcsókolja phallusát*),

„hogy van a vak kutyus, az ideges Mathilde?”, Beethoven megsüketült, megírta a „für Elisé”-t, „mint egy száműzött úgy kell élnem”, azt mondod „kicsit feledékeny lettél”: valóban úrrá lett rajtam a feledékenység mert totális nyelvi képletesség ragadott meg úgyhogy minden egyebet... úgy értem minden egyebet elhanyagoltam vagy leejtettem tudniillik a kútaknában /valami burjánzott bennem mérgező növényi nedvekként (Jean Genet nevében) és hasonlók.

Ez egy csaknem tetszés szerint kiválasztott részlet több ezernyi közül, amelyek számításba jöhettek volna. Még annyit, hogy Mayröcker is érti a szóképzések módját (ha másképp is, mint Ilse Aichinger) és vonzódik a finom szójátékokhoz („parádé-paródia”), valamint a kicsinyítésekhez („testecske”, „öregecske pofácska”, „poros cédulka”, „orkánfűtta fácska”, „halálka” stb.). Gyönyörködni lehet az ilyen részletekben, de hogy miképpen adnak ki mindannyiszor valamilyen kaleidoszkópikus egészet, amely több mint az egyes részek összege, az Mayröcker jól őrzött titka marad és állandó csodálat tárgya.

Snitt. Ugyanis Clemens J. Setz-el, aki 1982-ben született, olyan szerzőhöz érkezünk, akinek irodalma sokféle irányba terjeszkedik, a múltba éppen úgy, mint a jövőbe, és különlegességét klasszikus kölcsönzésekből, a digitális technikákkal való bizalmas kapcsolatából és futurista fantáziálásból meríti. Setz hihetetlenül sokat tud: egyaránt ír verseket és twitterköltsézetet, elbeszéléseket és terjedelmes regényeket, van egy interjúkötete, amelynek *Bor* [Üzenet] a címe, az alcíme pedig *Gespräch ohne Autor* [Beszélgetés szerző nélkül], amelyben algoritmusok kerestek ki válaszokat Setz elektronikus naplójából. És utoljára jelent meg a *Die Bienen und das Unsichtbare* [A méhek és a láthatatlan] című négyszáz oldalas tanulmánya a mesterséges nyelvekről, amely hosszú évekig tartó kutatáson és levelezésen alapul, és a szerző imponáló tudását tanúsítja ezen a téren. Eszperantó, volapük, Bliss-nyelv, de elmebetegnek individuális nyelvei is képviselik Setz érdeklődését a párhuzamos kommunikációs világok iránt. Hogy az oktopuszok és más állatok telepatikus nyelve is foglalkoztatja, számos szövegéből kiderül. A 2021-es Büchner-díj átvétele alkalmából elmondott megindító beszédében meglepettette a hallgatóságot egyfajta lónyelv félig-meddig kitalált szuggerálásával.

Hogy hol ér véget a tudomány és jut szóhoz a fantázia, Setznél szándékosan homályos. Hallatlan kutatási vágyát, amely a legextravagánsabb dolgokat is célba veszi, művészi módon irodalomba csatornázza, hogy ott nem sejtett virágokat hozzon. Az *Indigo* (2012; magyarul: Indigó, 2015 – a ford. megj.) című regény sajátságos „szindrómával” sújtott gyermekekről szól: mihelyt felnőttek közelednek hozzájuk, szédülés, rosszullet és fejfájás fogja el őket. Titokzatos, megmagyarázhatatlan jelenségről van szó, amelynél minden kontaktus – mint a koronavírus-járvány során – veszélyt jelent és elkülönít.

Az elszigeteltség visszatérő téma Setz-nél. A *Die Liebe zur Zeit des Mahlstädter Kindes* (2011; magyarul: *Szerelem a Mahlstadti Gyermekek idején*, 2012 – a ford. megj.) című elbeszéléskötetben például szerepel egy asszony, aki egyedül él egy óriáskerék kabinjában. Mivel a kerék nagyon lassan forog, csak negyven perc elteltével ér vissza a földre. És néha leblokkol az óriáskerék, ami az elszigetelődést az elviselhetlenségig fokozza. Arra a kérdésre, hogy a nő miért él az óriáskerék kabinjában, nincs válasz. A kauzalitás csaknem ugyanannyira nem érdekli Setz-et, mint Ilse Aichingert. Furcsa tételezései adottak, őt az foglalkoztatja, mi fejlődik ki belőlük.

Persze Setz alakjai mint olyanok is szokatlanok: betegségekben, fobiákban, félelmi pszichózisban szenvednek, mint Michael Zweigl a *Geteiltes Leid* (Megosztott betegség; a *Der Trost runder Dinge* [A kerek dolgok vigasza] című kötetben) című szorongató elbeszélésben, túlérzékenyek, autista tendenciájúak és – mint maga Setz – hisznek a földöntúliban és az ufókban. Érkeik olyan dolgokat regisztrálnak, amelyek a normális emberek számára elérhetetlenek, tárgyakat mint élőlényeket élük át, de amikor megszállottságra hajlanak, számfanatikusok, sztalkerek, sőt gyilkosok lehetnek belőlük.

Elbűvölő, ahogy Setz mint „érzékelésteremtő” (Marie Schmidt) különös szereplőinek érzéseit és cselekedeteit a legapróbb részletekig plasztikussá teszi. Például a pánikrohamoktól sújtott Michael Zweigl viselkedését, aki kínosan ügyel rá, hogy félelmi pszichózisait eltitkolja két fia elől:

Zweigl lehunyta a szemét, de a szemhéja nem maradt lezárva, állandóan felpatant, a szemét nyomás érte hátulról. Fel kellett állnia, és a folyosón villanyt gyújtania. Pókok voltak itt a mennyezeten? Nem, hanem fekete pontok. A kandúr a földön gubbasztott, tömötten, mint egy vekni kenyér. Zweigl egy darabig figyelte, de nem igazodott ki az állaton. Könnyebb dolga lett volna, ha a fiúk szobájában is meggyújthatta volna a villanyt. De ezt nem tehette, voltak határok. Fél kezét a vállára helyezte, és fejben összeszorzott két nagy számot egymással. Moldova fővárosát Kisinyovnak nevezték. Akkor visszamenekült a dolgozószobába. A pulzus, ó, istenem, a pulzus. Egy másodpercnél sem bírná tovább. [...] Meggörnyedve, mint az előember képe az evolúciós diagrammokon, odament a kisasztalhoz, ahol a számítógépe állt, és megmozdította az egeret.

Ekkor az következik, mit néz Zweigl: masszázsvideókat, lovak mozgóképeit, orosz varjakat és kínai pandákat. A képek és reflexiók szoros szekvenciái költői és ugyanakkor abszurd scenáriót hoznak létre.

Ha a Setz-szövegek olvasása bizonyos irrealitás benyomását kelti, ez azon múlik, hogy a szerző a jelenségeket – embereket, tárgyakat, állatokat és különös kevert lényeket – miképpen beszélgeti, és hozza vagy nem hozza őket egymással összefüggésbe. Csakugyan nem sejtett illeszkedések, fordulatok, reakciók adódnak, érzelmi síkon például végletes empátia és hideg kegyetlenség között. A hideg-meleg fürdők hozzátartoznak a Setz-szövegek alapfelszereléséhez. Ezek szűz területre ragadnak el bennünket, olyan világba, amely Kafka, a science-fiction, orvosi esettanulmányok és a médiaelmélet vonásait mutatja fel, de közben nem tagadja meg a költészet törvényeit, nevezetesen az előre-nem-láthatóság művészetét. Ez részleteiben olyan mondatokkal kezdődik, mint: „A cinegék kézigránát-árnyékokat vetnek.” És a rövidnél is rövidebb történetekben, elbeszélésekben és hosszú regényekben lenyűgöző lehetőségtereket nyit meg.

Alexander Kluge a művészetet „heterotópiának” nevezte. „Nem utópikus, hiszen akkor nem lenne 'schol', hanem valóság a valóság mellett, amelybe úgy lehet belépni, ahogy az árnyékába lép be az ember. És akkor persze visszalép az ember.”

Clemens J. Setz szuverén módon bánik a heterotópiával, hasonlatképpen csak Franz Kafka vagy Ilse Aichinger jut eszembe. (Egyébként Setz Aichingert a tizenkét igazak közé sorolja, „akikre minden világkorszakban szükség van, hogy a kozmosz összezárjon.) Setz valóságai az egymásmellettiiség elvét – görögül „para” –

követik. Nem kauzalitások fűzik össze őket, hanem „egyfajta morfikus mezőt képeznek, széttolt egyidejűséget”, mint a *Borban* olvasható. Vegyük a *Glücklich wie Blei im Getreide* [Boldog, mint az ólom a gabonában] című prózaminiatúrát abból a kötetből, amelyben Setz korai, elvetett vázlatokat beszél el újra.

Egy teljesen összefüggéstelen történet. Íme az egyes részei: 1) Egy család Szilveszter napján, az apa megszállottan járkál fel-alá egy könyvespolc előtt, és azon töpreng, melyik könyvet olvassa, miközben odakinn a countdown fut. Nem akarja, hogy bármi köze legyen a maradékhoz, de egyre idegesebb lesz, mert nem tudja eldönteni, hogy melyik lenne az alkalmas könyv az adott pillanatban. 2) Műtét egy tehénistállóban, egy férfi fekszik narkózisban a szalmán, és két másik, lényegesen fiatalabb férfi munkálkodik körülötte. „Nemsokára boldog lesz újra”, mondja egyikük, kihúzza a páciens epehólyagját, és megtölti homokkal. „Milyen boldog...? „Ugyan, várj, hadd gondolkodjam...” Széthúzza az epehólyagot. „Ilyen.” 3) Egy férfi vesz egy fésűt, és észreveszi, hogy a fésűfogak zizegő hangja („ha egész közel a füléhez az ujjkörmeivel pengeti őket”) egy régi dal hangsorát adja vissza, amelyet a mamája régen folyton énekelt, illetve zümmögött.

A rövidnél is rövidebb történet nehezen érthető címe és három részlete között semmilyen összefüggést nem lehet felismerni. Nincs bennük értelmes szintagma, minden egymás mellett áll, az ember vagy kitalál nekik valami értelmet – vagy nem. De mindegyik mondatlalt lehetőségek terei tárulnak fel, amelyeket az olvasó fantáziája bebútorozhat. A szerző a kreatív közreműködésünkre számít, legalábbis ösztönzi azt. Ismerős a kategorikus imperatívusza a *Bor*ból: „Ne kövesse soha a storymodust!”

Összehasonlításul töredékek Kafka *Füzeteiből*:

Kemény ütéssel sugárzott lefelé a fény, széttépett mindenféle szökevény szövete-
ket, könyörtelenül átégett a megmaradó nagy szemű hálón. Odalenn, mint egy
tetten ért állat, vonaglott a föld és megállt. Egymástól megbűvölve egymásra
néztek. És a harmadik, félve a mozgástól, kitért oldalra.

Egyszer eltörtem a lábam, ez volt életem legszebb élménye.

Egy félhold, egy juharlevél, két rakéta.

Apámtól csak egy kis ezüst fűszeres szelencét örököltem.

Kafkánál is sokféle lehetőség- és interpretációs terek nyílnak meg. Van, ami enigmatikus, bizarr, abszurd marad. Clemens J. Setz még tovább megy, mégpedig úgy, hogy könyveiben olyan párhuzamosságokat terem, amelyeket algoritmusok, mesterséges intelligencia és ritkán tudományos felismerések inspirálnak. Az a mód, ahogy ő eközben – szinte klasszikusnak nevezhető, Kleisten és Kafkán isko-

lázott nyelven – tudományt és egyéni leleményt kombinál, a véletlent sem hagyva ki a játszából (nemhiába csodálója John Cage-nek), egyedülálló, nemcsak az osztrák irodalom keretei között.

Ilse Aichingerrel, Friederike Mayröckerrel és Clemens J. Setz-cel három, a szó legnemesebb értelmében vett excentrikus szerzőre irányítottam figyelmüket, akiknek az irodalmi univerzuma csak többszörös olvasásra nyílik meg, de még akkor is sok fehér folt mutatkozik bennük. Mert a három univerzum egyikében sem oksági logika uralkodik, a mondatok között gyakran szakadékok tátonganak vagy – mint Mayröcker öregkori prózájában – teljesen kirojtosodnak. Ezáltal egymás mellé kerülnek egymáshoz nem kötődő szavak, tények, világok, szemantikai paradoxonok jönnek létre, költői lóugrások, montázszerű képződmények. Összetartozást mindig valamilyen kiforrott stílus hoz létre, amely mögött hasonlóan kiforrott poétika áll. Mind a három szerzőnknél a disszociációra való hajlam ismerhető fel, mindhárman megteremtették a maguk művészi vagy privát nyelvét, amelyet az idegenségében csodálunk, de nem értjük egészen.

A jelentős irodalmat nem utolsó sorban az tünteti ki, hogy teljesen soha nem fejthető meg és így mindig megőriz valamennyi titkot. Oszcilláló sokértelműségében nem engedi meg az instrumentalizálást és az ideológiai visszaélést. Ne feledjük: az írás és a hallgatás rokonok.

Idézett szövegek:

- Aichinger, Ilse: Der Weg nach Westen; Der Querbalken. In: Aichinger, Ilse: Die größere Hoffnung. Meine Sprache und Ich. Versenkter Rat. Frankfurt am Main: S. Fischer 1986.
- Aichinger, Ilse: Schnee, Ins Wort; „Nur zusehen – ohne einen Laut.” Zu Joseph Conrad; Aufzeichnungen 1951-1985. In: Aichinger, Ilse: Kleist, Moos, Fasane. Frankfurt am Main: S. Fischer, 1987.
- Kafka, Franz: Fragmente aus Heften und losen Blättern. In: Kafka, Franz: Hochzeitsvorbereitungen aus dem Lande und andere Prosa aus dem Nachlaß. Frankfurt am Main: S. Fischer, 1986.
- Kluge, Alexander: Die Kraft der Erzähler. In: Neue Zürcher Zeitung, 2022. február 19. 37. o.
- Mayröcker, Friederike: Magische Blätter. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1983.
- Mayröcker, Friederike: Pathos und Schwalbe. Berlin: Suhrkamp, 2018.
- Schmidt, Marie: Musik für Regenwürmer. Clemens J. Setz ist als Schriftsteller einzigartig, er hat eine völlig neue Sensibilität für die Literatur des 21. Jahrhunderts erschrieben. Jetzt bekommt er den Büchner-Preis. In: Süddeutsche Zeitung, 2021. július 21. 14. o.
- Setz, Clemens J.: Geteiltes Leid. In: Setz, Clemens J.: Der Trost runder Dinge. Erzählungen. Berlin: Suhrkamp 2019.
- Setz, Clemens J.: Bot. Gespräch ohne Autor. Herausgegeben von Angelika Klammer. Berlin: Suhrkamp 2018.
- Setz, Clemens J.: Glücklich wie Blei im Getreide. In: Setz, Clemens J.: Glücklich wie Blei im Getreide. Nacherzählungen. Mit Zeichnungen von Kai Pfeffer. Berlin: Suhrkamp 2015.

Györffy Miklós fordítása

Ami az olvasásból megmarad

KÉT FOTÓALBUM. Őrzök két fotóalbumot, amelyet nem nekem állítottak össze, hanem ama büntudat enyhén lüktető érzésével vettem birtokba őket, hogy idegen életetekbe hatolok be. Az egyiket antikváriumban vásároltam, egy salzburgi polgárcsaládot mutat be a 19. századból, és egy egyenruhás ifjú portréjával végződik, aki büszkén arra készül, hogy elinduljon az I. világháborúba. Hogy mi lett a harcokkal teli fiatallemberről, elesett-e, vagy hazatért, és mi várt családjára a monarchia vége után – erről már nem tudósít a fényképes családi krónika. Ha becsukom az albumot, olyan, mintha éppen átéltem volna, hogyan ért véget egy korszak. A második albumot harminc éve mentettem ki a papírhulladék-konténerből, ahol feltehetően akkor landolt, amikor kipakolták egy idős nő lakását, aki iskolás korától nyugdíjas éveig képekben dokumentálta az életét. Akkor egy egész életre elég volt az az ötven fotó, amennyit ma a nyaralás első napján szokás ellőni. Látjuk őt, amint – „tűzről pattant“, mondhatnánk rá – kisasszonyként áll hódolójával az Untersberg csúcán. A következő képen boldogan ringatózik a fiatallemberek karjában, aki az SA egyenruháját viseli. Még két fotón látható uniformisban a hódoló, de most már a Wehrmachtéban, mindkettőn úgy nevet bele a kamerába, mintha nyaralásról küldene szíves üdvözlést. Ő hazatért, mert az ötvenes évek fotóin komoly, sovány férfiként látható egyre kerekdedebb felesége mellett, akinek legalább a kamera előtt soha nem fogyott el a mosolya, míg orcájába két mély barázdával metszette be magát a fájdalom. Gyerekek nem bukkannak fel, a megörökítésre érdemes események a túratársak körében tett kirándulásokra és farsangi ünnepekre szorítkoztak, és míg a nő az évekkel egyre strammabb lett, a férfi az évekkel egyre soványabb. Aztán egy virágokkal gondosan feldíszített sír fotója következik, a nő most már egyedül van, és egyedül még meglehetősen sokáig él; és ami számára a szép életéről tanúskodott, az az album második felének színes fotóin van megörökítve, amelyek nyugdíjasok csoportos utazásain, többnyire Karintiában és Olaszországban készültek. Az egyikén világos, idomaival jól kitöltött fürdőruhában áll Enrico tengerparti bárja előtt, szinte sugárzik két tekintélyes pocakú férfi között, míg az egyik a vállára, a másik a csípőjére teszi a kezét. Három oldal, amely négy-négy fotónak adott volna helyet, üres maradt, a sírját, amelyet ő maga nem fotóztatott le, és amelyben megtért élete férfiához, senki más nem örökítette meg helyette.

▼

Karl-Markus Gauß: Zwei Fotoalben; Was vom Lesen bleibt; Das Geheimnis wahrer Grösse; Ein Zug aus Lodomerien; Ein Kiosk in Novi Sad; Nahtod in Poznań, in: Schiff aus Stein © Paul Zsolnay Verlag GmbH, Wien, 2024. With kind permission of the author and Zsolnay Verlag.

Történelmi érdeklődésem mennyire foglal magában valamiféle személyes részvétet is? Az első albumban legkivált a nők szűkre fűzött ruhái, a férfiak merevített vászonöltönyei és ingei tűnnek fel, valamint a 19. századi emberek komoly ábrázata, mihelyt elfoglalták a fényképezéshez illő pózt.

E komolyságban, amellyel a megörökítettek a kamerába meredtek, jelentős szerepe volt félelmüknek, hogy a készülék alkalmatlan, illetlen képre igézhetné őket, és így az emberi nevetségesség foglalataként maradhatnának fenn. Idővel, ahogy a fényképek egyre gyakoribbá és az arcvesztést illető kilátások egyre nagyobbá váltak, ez a félelem különös módon enyhült, és mára – amikor az emberek a kamera kedvéért sokszor idétlen szerepekben pózolnak, grimaszolnak, csoportosan vagy egyedül igyekeznek lehető legidiótább képmásukat nyújtani, mintha éppen ezzel akarnák fölényességüket és önállóságukat bizonyítani – teljesen kiveszett.

A második album személyei közelebb állnak hozzám, noha világnézetileg, ahogy mondják, sok minden elválasztott volna bennünket. Mit tett és mit élt át a férfi a háborúban, kérdem magamtól, hogyan lett belőle, a daliás, derűs fickóból a gyomorbeteg férfi azzal az összeszorított ajkával, és a barátnője az Untersbergről hogyan töltötte özvegyként az éveit és évtizedeit, hogyan aludt egyedül a hitvesi ágyon, vagy hogyan csinált magának reggelit, meddig őrizgette élete szerelmének szekrényekbe eltett ruháit és fehérneműjét, és mikor szabadult meg tőlük bekötözött zsákokban? És próbálom a vénasszonyokban, akiket akkor, éppen életem derekához érván láttam lassan botorkálni, felfedezni azt az egyet, akinek a közelemben kellett élnie, hisz különben hogyan kötött volna ki albuma annak az utcának a papírkonténerében, ahol akkor laktunk?

AMI AZ OLVASÁSBÓL MEGMARAD. Télen játszódó regényeket nyáron kell olvasni. Amikor a vastagon bebugyolált hősnő kilép bundájában a házból, és rögtön behúzza a nyakát, mintha el akarna tűnni a kabátjában, legjobb, ha egy nyárforró padon ülünk a könyvvel, mert csak akkor érjük el azt az állapotot, amikor az olvasás igazi olvasássá vált, amikor izzadunk, és közben dideregni kezdünk. Bennem ez akkor tudatosult először, amikor több mint harminc évvel ezelőtt egy olasz fürdőhelyen feküdtem a tengerparton, és a vakító fényben összehunyorított szemmel olvastam egy izlandi regényt, amelyben mindennap zuhogott az eső, és egyfolytában hideg szél söpört végig a tájon, hogy egy esküvői társaságnak abba kellett hagynia a táncot a faluréten, a zenészek ugyanis bementek a házba, hogy felmelegítsék elgémberedett ujjait. Szándék nélkül vittem magammal a könyvet, nem pedig azért, mert az anticiklikus olvasás híve lettem volna, aki abból merít élvezetet, hogy tavasszal az őszi elmúlás verseit vagy kávéházban magányos vándorok beszámolóit olvasná. És mégis azon voltam, hogy anticiklikusan járjak el, mert miközben a könyvet olvasva nyirkos hideget éreztem, amely a regényalakok csontjáig hatolt,

csupa olyan ember vett körül, aki napernyő alatt keresett menedéket. Kellemetlen nem volt ez a felfedezés, ugyanakkor egyfajta bágyatag sznobizmust hívott bennem elő, amelyet magam is zavarónak éreztem, amikor még Porto San Giorgio tengerpartján elképzeltem, hogy egyszer csak azért utazok el majd Izlandra, hogy ott olyan regényeket olvassak, amelyek a Dél fényéről és hevéről mesélnek.

Nem tudtam, és mégis, már kezdettől fogva ez a külső körülmények ellenében végzett olvasás volt az enyém. Így kezdődött, és ez maradt számomra az egyik legnagyobb vonzereje. Amikor nyolcévesen egy teljes nyáron át ágyhoz voltam kötve, fölfedeztem, hogy az ágyam körül szétterített könyvekben más kalandokat élhetek át, mint a tőlem éppen megtagadottak, és szintisza szerencse, hogy az előző két év alatt megtanultam valamit, aminek – mármint az olvasásnak – korábban képtelen voltam belátni a hasznát. A tizenhét-tizennyolc éves suhanc egy nagy haveri brancs része volt, legalább húsz azonos korú suhancnak tudta kívülről a telefonszámát, és mindig akadt valaki, aki örömetest kezdett vele valamilyen új kalandba. Az olvasó viszont, akivé vált, olyan regényeket kedvelt, amelyek a magányról, az idegenek közt idegenként élők boldogtalanságáról meséltek, és társaságban a világirodalom komor verseivel vágott fel, amelyeket szeretett mintegy mellékesen fejből recitálni.

Amikor később, a felnőtt kor első éveiben valóban meg nem értettnek, sőt különecnek érezte magát, akkor olyan könyveket olvasott, amelyek az olasz mezőgazdasági munkások szolidaritásáról, a fellázadó emberek naponta megújuló közösségéről meséltek. Az olvasás oltalmat tudott kínálni az élet elvárásai és csábításai, az olcsó egyetértés és olcsó ellenkezés elől. Csupán mindig azt kellett olvasnom, ami megmutatta nekem, hogy minden egészen máshogy is lehetett volna, máshogy is lehetne. Olvasmányaim képesek voltak boldogtalanságomban emlékeztetni rá: nem azért születtünk, hogy boldogtalanok legyünk, és irodalmi pokoljárásaim révén képesek voltak megerősíteni abbéli meggyőződésemben, miszerint nem lehet méltó életet élni anélkül, hogy merjünk belenézni a szakadékba, és ezt a betekintést ki is bírjuk.

Könyvekkel gyakran vagyok úgy, hogy elfelejtem a szerzők nevét és a műveik címét, néha még a cselekményt is, de a hely, ahol olvastam őket, és az idő, amikor ez történt, érzéki jelenléttel bukkan fel bennem újra, ha e könyvek valamelyike évtizedek múltán a kezembe kerül. Mivel igazi olvasásnál eleve mindannyiszor elérjük azt az állapotot, amelyben egyszerre vagyunk egy másik világban és önmagunknál, még az is megeshet, hogy télen játszódó regényeket télen olvassunk. Álszent volna elhallgatnom, hogy olvasóként az évek múlásával megtanultam együttélni ezzel.

AZ IGAZI NAGYSÁG TITKA. Néhány éve történt, hogy egy müncheni irodalmi fesztiválon K.-val, a magyar íróval együtt kellett abszolválnom egy felolvasást. A szervezők úgy tervezték, és így is kívánták, hogy én őt, ő engem,

közös hallgatóságunknak kölcsönösen bemutatjuk egymást. Ezért napokkal korábban elmélyedtem a könyvben, ami az akkor még nem igazán híres, irodalmi körökben azonban már nagy tekintélyű szerzőtől németül éppen megjelent, és a könyvesboltban összegyűlt közönségnek szubjektív bevezetést adtam K. irodalmi világába.

Javarészt japán és olasz városokban játszódo elbeszélésciklusa lenyűgözött, jóllehet a szerző esztétikai szándékai szögesen ellentétesek voltak az enyéimmel. K. az általa meglátogatott helyeket igyekezett megszabadítani a történelem terhétől és ballasztjától, hogy az örökkévalóság kristálytisztaságú mozzanataiba zárja szépségüket. Engem meg éppen ellenkezőleg az izgat, hogy egy hely, egy társadalom látszólag örökre megszilárdult képét ismét történelmi összefüggéseiben mutassam meg, röviden: visszaadjam neki történelmét és történetbe foglalhatóságát. K. megállítja az események menetét, mozgásukban megigéző képekké dermeszti a dolgokat, míg én abba az élő mozgásba szeretném visszahelyezni a képeket, ahonnan ki lettek emelve.

Ami után megismertettem K.-t a hallgatósággal, és K. felolvasta a maga részét, kiderült, hogy neki fogalma sincs arról, éppen kivel lép fel, és egyetlen gondolatot sem fecsért a feladatra, hogy mit mondjon rólam és a könyveimről. Így, amikor ismét övé volt a szó, ugyan rólam beszélt, de csak arról, amit az imént róla és a műveiről mondtam, és ennek során annyi mímeletlen tetszést tanúsított szavaim iránt, hogy én – lévén az elismerés által könnyen elcsábítható – nyomban ösztönzést éreztem, hogy újfent beszéljek róla, aki pedig már túl volt a felolvasásán. Míg tehát én egyre lelkesebben lovaltam bele magamat a tőlem irodalmilag és jellemileg teljesen idegen író iránti lelkesedésbe, ő egyre meghatottabban hallgatta, amit mondok.

Később szűk körben elmentünk egy vendéglőbe, és K., ez az impozáns jelenség igyekezett a velem szembeni helyet elfoglalni. Gyér, hosszú haja volt, fehér áll- és pofaszakállja és világos szeme, a fekete öltöny alól éppen csak kilátszott egy fehér ing papi állógallérja. K. egész este következetesen rám összpontosított, és sóváran várta, hogy többet halljon tőlem magáról. Vegetáriánus volt, nem ivott alkoholt, nem dohányzott – egy aszkéta ült velem szemben, aki minden energiáját kivonta a világból, és magára irányította. Míg én fokról fokra szelíd mámorba ittam magam, ő szent józansággal leste szavaimat: egy nyájas ember, akinek soha nem jutott volna eszébe, hogy az asztalnál ülők közül bárkit a dolgai felől kérdezzen, sem a fesztivál, sem a kiadó és a könyvesbolt munkatársait, engem pedig végképp nem, hiszen az én dolgom ő maga volt, aki teljesen elégedett volt azzal, hogy egy estén át hallgassa, mi minden jut eszembe az írásművészetéről. Amennyire figyelmes és éber volt egyfelől, annyira indifferens volt mindenki más iránt; egy magas, karcsú termetű elegáns szerzetes, egyúttal annyira számító, mint egy ártatlan gyermek.

Úgy tíz évvel később megérdemelten odaítélték K.-nak a magas irodalmi kitüntetést, amelyet évről évre a fesztiválnyár idején adnak át városomban. Ott ültem a közönségben, és örültem, hogy bár híresebben, de minden tekintetben változatlanul és magával tökéletesen azonosan láthatom viszont. Köszönőbeszédét eredetien fogalmazta meg, tudniillik szó szerint a köszönet beszédeként, amelyet végre megfelelő alkalma nyílt nyilvánosan is kifejezni a maréknyi címzettnek, mégpedig úgy, hogy kinek-kinek közülük két-három előkészített, a szuverén előadás során azonban félig rögtönzött bekezdést szentelt. Külön-külön és név szerint, ismerte el, hálával tartozik Goethének, Flaubert-nek, Thomas Mann-nak, Kafkának, Thomas Bernhardnak és Kertész Imrének. Ültem a meghatódott ünnepi gyülekezet közepén, és arra gondoltam: egyetlen élőnek sem tartozni, és a halottak közül is csak a halhatatlanoknak – ez az igazi nagyság.

VONAT LADOMÉRIÁBÓL. Ha Ljubljanában megkérdez az ember egy helybelit, hogy merre van a főpályaudvar, megtörténhet, hogy az illető összevonja szemöldökét, mintha gondolkoznia kellene, hogyan tudná egy idegennek legjobban elmagyarázni, aztán megkönnyebbülten azt feleli: a Majstrova ulica végén! A pályaudvar előtti kis téren nemzeti ünnepeken koszorúkkal díszített lovasszobor áll, s a férfi, aki a mintegy tánclépésbe dermedt lovon ül, egyszerre kelt átszellemült és határozott benyomást. Aki e mutatóváltatást előadja, az nem más, mint Rudolf Majster, a költő, akiből a kortörténet katonát csinált, és aki a Meistereket német-osztrák hivatalnokcsaládjának sarjaként szlovén nemzeti hőssé vált. Meister Mariborban nőtt fel, és amikor a város lakói az I. világháború utáni zűrzavarban a Németausztriai Köztársasághoz való csatlakozásért tüntettek, ő már rég nemzetiséget váltott: egy csapat önkéntessel rajtaütésszerűen elfoglalta szülővárosát, és a következő hónapok alatt több hadjáratban is biztosította Ausztriával szemben az éppen megalakuló Szlovénia és a formálódó Jugoszláv Királyság északi határát.

A pályaudvar háromszárnyú sárga épület a 19. századból, amelynek karcsú, vörös óratornyot illesztettek a közepére. Sokszor érkeztem meg erre a pályaudvarra, amelynek a fogadócsarnoka nem annyira foyér-ként hat, mint inkább egy rossz helyen kialakított lomtárként, és azt a benyomást kelti, hogy Ljubljana szívesebben maradt volna Habsburg vidéki város, mint hogy az Európai Unió egyik államának fővárosa legyen. Ha kilépek a tábornok terére, mindannyiszor elcsodálkozom, milyen változatos módokon képes fogadni és búcsúztatni az utazókat Rudolf Majster a lován. Napfényes tavaszi időben valami ifjontian merész van benne a hatalmas bajuszával, esős napokon, amikor ló és lovasa feketén csillog, méltóságteljesen megközelíthetetlennek érzem a pózát, összkel pedig, amikor a szél idáig sodorja a város sok fájáról a lombot, romantikus költőként tekint le rám, akire tévedésből adtak tisztí egyenruhát. Legjobban télen szeretem. Egyszer,

amikor nehéz bőrönddel fordultam be a pályaudvar felé, hogy alig tudtam húzni a görgöket a latyakban, fehér sipkát viselt, amely vattapuhán nőtt az ég felé – hókoronája volt jégcsipkék nélkül.

Amikor sok évvel később egy enyhe őszi napon, ismét a városból jöve, beléptem a pályaudvarra, a foyér-tól balra lévő pénztárcsarnok, amely százötven év óta egy nyikorgó ajtón át közelíthető meg, új pénztárlakkaival egyszerre volt túlzsúfolt és szinte üres. Nyolc pénztárlak zárva volt, mögöttük kimerült alkalmazottak papírstócokat rendezgettek, vagy utálkozó arckifejezéssel reszelték a körmüket, mintha csak a közlekedési minisztérium rendelete ítélte volna őket erre az önfoglalkoztatásra. A 9-es számú pénztárlak előtt viszont, amelynek „Helyfoglalások, hálókocsik és különleges információk” volt a rendeltetése, hosszú sor alakult ki négy lány mögött, akik feltehetően első világkörüli utazásukat állították össze, és egy buzgó matróna éppen az ausztráliai kontinens bejárásához szükséges csatlakozásokat próbálta számukra – Ljubljánából! – lefoglalni. Én három nappal későbbi hazautazásomhoz szerettem volna jegyet váltani, és fél óra után, amikor még mindig nem derült ki, hogy az Adelaide-Brisbane szakaszra van-e négy egymás mellé szülő helyjegy, feladtam. Ki kellett mennem a peronokhoz, a 7. vágányhoz, ahová a Belgrádból Bécsbe tartó vonatnak kellett megérkeznie. Erről a vonatról fog leszállni a lányom, aki megszokítja hazaútját, hogy velem mutattassa meg magának a várost, amelyről tudta, hogy mennyire szeretem.

Ha kiér az ember a peronokhoz, meglepődik, mert amennyire kicsi és jelentéktelen a csarnok, annyira tágasan nyújtózik el a terület. A 2. és 3. vágányhoz gyalog csak úgy lehet eljutni, hogy átkelünk az 1. vágányon, amelynél tábla int attól, hogy ezt megtegyük, a többi aluljárókon át lehet megközelíteni, ezek a peronok azonban jó messze vannak, az ezekhez befutó vonatok ugyanis nem a pályaudvar épületével szemben, hanem két-háromszáz méterrel kijebb, nyílt terepen állnak meg. A vágányok között porlepte ösvények haladnak, amelyekből fűcsomók meredeznek, és az emberek esőben és kánikulában egyaránt ott várakoznak a poggyászuikkal, ugyanis egyedül az 1. vágány peronja fedett – amelyen szinte soha nem várakoznak emberek, mivel csak ritkán áll meg ott vonat.

Ott álltam több száz sorstársammal, és felváltva pillantgattam Belgrád irányába és arrafelé, ahol a távolban a ljubljanoi főpályaudvar épülete állt. Miután 15:30-kor még mindig nem mutatkozott a vonat, amelynek 14:51-kor kellett volna megérkeznie, körülnéztem, hol talállok olyan illetékest, akihez atyai nyugtalanságomban fordulhatok. Piros szolgálati sapkájáról ismertem fel az alacsony férfit, akinek a tartásában és ábrázatában hatalmas pocakja ellenére is volt egyféle érzékenység, és amikor közelebb értem hozzá, azonnal a gyógyíthatatlan vasutas-mélabú kifejezésével fordult hozzám. Miért késik ennyit a belgrádi vonat, kérdeztem, mire ő, fájdalmas mosollyal a kerek, erősen kipirosodott képén, felemelte a karját, világot átölelő mozdulatot tett, és annyit mondott: „Minden.” Minden. Megértettem.

Ez a „minden” nemcsak Szlovéniát jelentette, hanem a közeli Szlavóniát is, a vasutas karjai átérték a legendás Lodomériát, az elsüllyedt Besszarábiát, a lerombolt Volhíniát, Dobrudzsát és Daciát, gondolataiba bevonta a bizonytalanságokat, amelyekkel Sirmia és Erdély, Morvaország és Felső- meg Alsó-Szilézia esetében kell számolni, be a kérdésségeket, amelyeket Galícia, Bukovina, Dalmácia esetében kell megfontolni, ez mind az ő területe volt, amelyhez azonban még Milánó és Barcelona, e két új metropolisz is hozzátartozott, valamint Marseille a levantei migránsaival és Írország az eladósodottságával... Minden! Erre itt van valaki, aki arról óhajt felvilágosítást, hogy a közeli Belgrádból érkező vonat miért nem százharminc évvel, hanem háromnegyed órával késik! Megértettem, mennyire bántó volt a kérdésem, neki, akinek állomásfőnökként elpusztult impériumokban és új, még csak formálódó birodalmakban kellett gondolkoznia, számolnia, élnie.

Egy ideig néma barátságban álltunk egymás mellett, egy-egy értetlen utastól meg-megzavarva, aki dülva-fúlva vagy éppen aggódva óhajtott tájékoztatást, ám akiknek együttvéve sem volt fogalmuk arról, hogy ténylegesen hol vagyunk. Amikor a síkság felől, amelyen beleveszték a vágányok az örökkévalóságba, egy vonat közeledett, az állomásfőnök arra terelte tekintetemet, és amikor az expressz lassan beérkezett, begombolta egyenruhája zakóját a pocakja felett, búcsúzóul felém bólintott. Tudta, hogy ő, akinek illetékességi területe a megmérhetetlen, bennem olyasvalakivel találkozott, aki megértette őt.

EGY ÚJVIDÉKI KIOSZK. Szinte mindenki azt mondta, miközben lihegett, nyögött, sipítva kifújta a levegőt, vagy erőtlen szisszenéssel beszívta: bizony, emberemlékezet óta ez volt a legforróbb júliusi nap. A város egyetlen, túlfűtött helyiségnek tűnt, amelynek nem lehet kinyitni az ablakait, így minden sarkát és szegletét fülledt, áporodott pára töltötte meg, amelyet egyetlen légmozgás sem üzött el. A néhány járóelő, aki nem félt nekivágni a városnak, ingerülten vonszolta magát, bármikor készen rá, hogy mérgesen felhördüljön, aztán erőtlenül mégis elálljon a vitától. És olyan nyár volt az, mondta szinte mindenki, amikor a szűnyogok, amelyek sűrű rajokban repültek be a városba a dunai árterekről, és sűrű rajokban táncoltak a kávéházi asztalok, a túlcsoorduló szemetesládák, a fák alatti padok felett, mérgesebbek voltak, mint korábban valaha is. A fiatal nőknek, akik sortban vagy fehér miniszoknyában tipegtek ide-oda, dudorok nőttek a vádliján, az ujjatlan trikóban feszítő legényeken sárga gennyel telített pustulák éktelenkedtek, amelyek óhatatlanul kinőttek a viszkető csípésekből, ha egyszer vakarni kezdte őket az ember.

Az újvidéki szűnyogok mindig is sorscsapás voltak. Anyám, aki az ottani szerb gimnáziumba járt, sokszor mesélt nekem róluk, élete legszebb emléke ugyanis ehhez a sorscsapáshoz kötődött: a Duna, melynek homokos partján ő és pajtásai fiatalkoruk nyarait töltötték. Néhány száz méteren át vitették magukat

lefelé a folyammal, amelynek akkor is erős sodrása volt, amikor lomhán látszott tovafolydogálni, aztán a parti ösvényen visszafutottak helyükhöz a fák alatt, ahol el kellett háritaniuk a szűnyogok ostromát.

Aznap felsétáltunk a Duna túloldalán magasodó pétervárad-i erődhöz, ahol is a kevés látogató a földalatti járatok szerteágazó rendszerébe menekült, a vastag falak hűvösében ugyanis elviselhetőbb volt a helyzet. Az erődből tág kilátás nyílt a Dunára és a Duna túlsó partján elterülő városra. Előttünk és alattunk a Váradi híd vitt át a folyón, amelyet 1999-ben leromboltak a NATO bombázói, és elsőként építettek újjá a számos lerombolt híd közül. A hídról egyenesen az óvárosba vitt az út, mi azonban ezúttal balra fordultunk, a négyemeletes panelházakkal beépített Liman negyedbe, amely a Duna és egy nagy park között helyezkedik el, s e parkból messzire elhallatszott a gördeszkások zörömbölése és csattogása, amit aszfaltozott pályájukon fel-alá száguldozva keltettek.

Végel Lászlóval beszélünk meg találkozót egy vendéglőben, amely inkább volt kiosk, és amely előtt egyre nagyobb és nagyobb területet sajátítottak ki maguknak a világosbarnára lakkozott faasztalok. A kioskot az utcai forgalom zúgó zaja vette körül, a vitorlavászon pedig, amelyet tetőként feszítettek az asztalok fölé, ugyan visszatartotta a napsugarakat, a hőséget azonban egyetlen nagy, mindannyiunkat körülzáró öklöbe szorította. Két nappal korábban már vacsoráztunk Lászlóval egy Duna-parti szerb vendéglőben. Nehéz vörösbort kortyolgatva hallgattuk a történeteit, és figyeltük a kis és nagy szűnyogokat, amint vérüktől ittasan sorjában behullottak a borospoharakba. A kiosk szakácsa és tulajdonosa ellenben nagy súlyt fektetett rá, hogy hagyományos magyar kosztot kínáljon. László, aki magyar családból származott, panaszkodott, hogy a Vajdaságban fokról fokra balkanizálják a közép-európai konyhát, lépten-nyomon cevapcicit és pleskavicát kínálnak, amelyek fogyasztása azelőtt az adriai nyaralás élvezetei közé tartozott. Sehol nem lehetett már kapni viszont a régi ínycsiklandókat, mint amilyen a fácánleves meg a tárkonyos becsinált, a bikahere, a sertésszűzérme bakonyi módra, a pörkölt galuskával, a töltött káposzta, a Gundel-palacsinta, a tepertős pogácsa, hogy a híres újvidéki Sacher-tortától ne is beszéljünk.

László tanácsára egy csorba mellett döntöttünk, amelyet fekete bográcsban állítottak az asztalra, s ebből merhetett ki-ki annyit a pörköltössűrűvé berántott levesből, amennyit akart. Forró napokon nincs ajánlatosabb étel, mint egy tűzforró leves, ez a miénk pedig egyszerre volt csípős és savanyú, és az erős fűszertől meg a sáttortató alatt megrekedt hőségtől gyöngyözött a verejték a homlokunkon. A kiosk körül dudáltak, elakadt a forgalom, aztán felbőgő motorral elindultak az autók, és néhány percenként sok ezer torokból fakadó üvöltés harsant fel, amelyet időnként hosszan tartó taps követett. A futballstadion, amelyet Karadjordjéről avagy Fekete Györgyről, a szerb királyi dinasztia alapítójáról neveztek el, csupán néhány száz méterre volt tőlünk, és a hazai csapat már legalább öt gólt lőhetett.

Szünet nélkül emberek érkeztek a munkából, megálltak a kioszknál egy italtra, egy falatra, néhány percnyi társalgásra, mielőtt trappoltak tovább hazafelé a közeli telepek valamelyikére. Népszerű vendéglátóhelyen kötöttünk ki egy új lakónegyed szívében, a konyha azonban csillagot érdemelt, éppen azért, mert blazírt étteremkritikus idáig soha nem vetődhetett el. Az álldogáló emberek üvegéből itták a sört, azoknak a vendégeknek viszont, akik tovább időztek, és kiadósabban ettek-ittak, nagy, művészien hajtogatott fehér vászonszalvéták voltak kitéve az asztalokra.

Végel, ez a termetre köpcös férfiú akkor hetven körül járt, de olyan fürgén mozgott, mint a gyík, és lépten-nyomon bizonyosságát adta szellemi éberségének és talpraesettsége: elragadó, mert egy valahai, már rég nem használt szókinccsre épülő némettudásával mesélt az összeomlott Jugoszláviáról, a hosszú ideig soknemzetiségű Vajdaságról és saját, egykor többnyelvű városáról. Feltehetően már akkor a *Neoplantán* dolgozott (*Neoplanta, avagy az Ígért Földje*, 2013; németül Christina Kunze fordításában jelent meg 2022-ben – a ford. megj.), egyik-másik anekdotát ugyanis, amit aznap este elmesélt, később ebben a nagyszabású, egyszerre szellemes és keserű városregényben láttam viszont. Végel ebben egy olyan város történetét bontja ki, ahol a különböző nációjú emberek együttélése mindennapi realitás volt, e város tartósan soha föl nem számolt barbársága pedig abban állt, hogy e nációk, miközben egymásra voltak utalva, kölcsönösen újra és újra megpróbálták kiütni egymást a nyeregből, és rendszeresen üldözték, száműzték és öldösték egymást.

Végel előszóban és a regényben is olyan urbánus helyszíneken szemlélteti városa történetét, mint a kávéházak, vendéglők és szállodák, ahol az emberek összejártak, hogy egyenek, igyanak és diskuráljanak. Ott volt például a legendás Dornstädter kávéház és cukrászda, amely előtt kíváncsian és izgatottan álltak meg a gimnazisták, hogy az üvegen át meglessék a finom dámákat, akik azt a sok ismeretlen, csábító édességet fogyasztották, és akik a diákokba is szívesen belekóstoltak volna – mármint utóbbiak álmaiban. 1913-ban nyitotta meg a zimonyi születésű Jakob Dornstädter, aki németajkú zsidóként éppen a sok nemzetiség formálta városban remélte megtalálni a helyét, és a nagyvilági Újvidék legendás alakjaként mégis a Soá áldozatává vált. Kávéháza 1945-ben a „Moszkva” nevet kapta, négy évvel később, amikor Tito Jugoszláviája szakított Sztálinnal, „Zágráb”-bá nevezték át, 1991-ben pedig, amikor Jugoszlávia darabjaira hullott a háborúban, és Újvidéket szerb tartományi fővárossá tették meg, az „Atina”, azaz Athén nevet adták neki. A *Neoplanta* tele van lenyűgöző, megrendítő jelenetekkel, amelyekben felfénylik egy soknemzetiségű város utópiája, és amelyek komoran tudósítanak e város önmagából, rendeltetéséből fakadó bukásából.

Neoplanta? Ez volt a város legrégebbi neve. Mai helyén a 18. század közepén néhány elszórt település volt, s az emberek, akik e falvakat lakták, sokféle nyelvet és vallásukat még nem érezték egy adott nemzet összetevőinek. Néhány

megbecsült polgár és paraszt a vidékről, zsidók és katolikus, protestáns, ortodox felekezetű keresztények fölkerekedtek Bécsbe – olyan emberek, akik leszármazottai szerbnek, magyaroknak, németnek, örménynek, szlováknak, románoknak tekintenek magukat, és gyanakvóan és féltékenyen viszonyulnának egymáshoz. Közösnek vettek fel bankhitelt, hogy Mária Terézia császárnőtől megszerezzék a szabad királyi város címét, ami regionális adók szedésére és helyi törvények kibocsátására jogosíthatta fel őket. A császárnő teljesítette kívánságukat, és mielőtt kiállította és aláírta az alapítólevelet, megkérdezte, hogy mi lesz a város neve. A küldöttségnek be kellett vallania, hogy még nem jutott eszébe megfelelő, ezért Mária Terézia az oklevelek bürokratikus nyelvén a Neoplanta nevet adta neki, és meghagyta derék alattvalóinak, hogy a város minden lakója saját nyelvén hívja ugyanígy. Ezért lett Neoplanta szerbül Novi Sad, a németek, akik a dunai svábok értendők, 1944-es elűzésükig Neusatznak hívták, a magyarok pedig, akik lélekszáma ma sokkal kisebb, mint korábban, Újvidéknek nevezik.

Csípőset ettünk, ittuk a hideg fehér bort, amely Fruska Gorából származott, ahol egykor az én nagyapám, szegény emberek gazdaggá lett gyermeke is szert tett egy szőlőskertre, és hallgattuk Végel László anekdotáit és szuszogását. Este tizenegy felé járt, a levegő még mindig nyomasztóan fűledt volt, amikor elindultunk az óváros felé. László elkísért bennünket, és nekem úgy tűnt, hogy minket kettőnket bizalmatlanul méregetnek a járókelők, néhányan mintha még ki is térnének előlünk, igyekeznek több lépéssel távol maradni tőlünk. Csak a Galerija Srpska Maticához érve vettük észre, hogy a szúnyogok is elkísértek minket, és három útitársunk már egy ideje jól mulat, mégpedig rajtunk. László és én annyira belemerültünk a társalgásba, hogy nyakunkról a mellünkre lógó szalvétánkkal együtt távoztunk a vendéglőből. A szalvétákat teljesen összefoltozta a piros saft, amivé a paradicsomot meg a csípős paprikát főzték, így látszatra vérrel bemocskolva andalogtunk, mintha éppen most ért volna véget mészárszéki műszakunk, ahol nem Neoplanta örökségéről és végzetéről folytattunk kifinomult társalgást, hanem állatokat öltünk le, zsigereltünk ki, és vagdaltunk darabokra bárdal és fűrészsel. Így ért véget az emberemlékezet óta legforróbb júliusi nap.

KIS HALÁL POZNANBAN. Éjszaka, ha egyik oldalamról a másikra fordultam, felébredtem, mert a hajó olyan erősen kezdett ringatózni, hogy attól féltem, kiborulok belőle. Alighogy a felbolygatott tenger lenyugodott, újra elbóbiskoltam. Reggel felriadtam álmomból – és abbéli igyekezetemben, hogy főlegyenesedjek, már el is vágódtam.

Fejemben súlyos vihar tombolt, minek következtében testem elvesztette térérzékét, és nem tudtam, hogy felsőtestemmel épp áthajolok-e a hajókorláton, vagy a hátamon fekvé vergődöm. Olyan volt, mintha elvágták volna a fejem – amelyben örült nagy pörgés volt –, és a hozzátartozó test közötti összeköttetést,

az is lehet, hogy lefejeztek, és éppen azt élem át, ahogy e kettő, a lecsapott fej és a fejtelen test egymástól elválasztva létezik tovább.

És mégis tökéletesen tisztában voltam külső körülményeimmel. Előző este érkeztem meg Poznanba, az állomáson egy olvasott, az osztrák irodalomban lenyűgözően tájékozott tanársegéd hölgy várt, és taxival elvitt a szállodámba. Megvárta a hallban, amíg elfoglalom a szobámat, és gyalog elsétált velem a Régi Piac térig, rajta a legszebb olasz városházzal az Alpoktól északra, onnan pedig egy közeli fogadóba, ahol egy kis társaság várt ránk. Ügyeltem rá, nehogy már első este túlzásba vigyem a barátkozást, és túl sokat igyak, ezért azt ettem, amit vendéglátóim a vidék és az ó-lengyel vendéglő specialitásaként ajánlottak: néhány szelet kacsamellet édes céklával, amelyek a tömör, távolról az olasz gnocchira emlékeztető burgonyagombócokhoz alkották a köretet.

Most viszont, miközben forgott körülöttem a szállodaszoba, feküdtem a földön, és átgondoltam, hogy mi fog történni.

Két óra múlva kezdődik az előadásom az egyetemen, az egyformán közlékeny és szende tanársegéd hölgy egy óra múlva várni fog rám a hotel halljában, én azonban nem megyek le, némi idő múltán, bármennyire is kellemetlen lesz neki, meg kell kérnie a recepcióst, hogy tárcsázzon fel a szobámba, én azonban nem fogom felvenni a telefont, ezért sok-sok tanácskozás után egy szállodai küldöttség fog izgatottan összegyűlni a szobám előtt, kopogni és szólítani fog, ki fogja nyitni az ajtót – és magatehetetlenül fog rám találni, s bár ez a pillanat már most kínos volt nekem, ám legalább azt remélhettem róla, hogy minél hamarabb be fog következni. Hallottam egy távolodó mentőautó szirénáját, de nem kétséges, hogy hamarosan meg fog érkezni az én Ambulanciám, és elvisz engem e szép város kórházába, láttam a halványzöldre mázolt folyosókat, amelyeken végigtolnak, meg a fölém hajoló orvosok és ápolók tanakodó arcát, végül pedig a sportos lelkipásztort, aki lengyel imádságokat duruzsol, és anélkül hogy kértem volna, vagy bármit tehetnék ellene, olajat csöpögtet homlokomra és összekulcsolt kezemre.

Az illetékeseknek – ezzel is tisztában voltam – igencsak hamarosan át kell majd gondolniuk, hogy kit illenék értesíteniük, és előbb-utóbb eszükbe jut majd a varsói osztrák nagykövetség, és akkor megkérdik, hogy mint tudnának szabadulni az ő osztrák hullájuktól, a követség pedig mindent megbízhatóan és kegyeletteljesen fog elrendezni, amihez az is hozzátartozik, hogy egy-kettőre értesítik otthoni szeretteimet is, ó jaj. Ennyire célirányosan haladtak gondolataim a vég felé és rajta túl, mígnem észrevettem, hogy a bennem pörgő ringlispíl egyre lassabban és lassabban forog, és végül megáll.

Az ágy szélére támaszkodva feltápászkodtam, és támolyogva megtettem a fürdőszobáig vivő néhány lépést. Magamra ismertem a hajamról és a szakállamról, megszólítottam magamat a tükörben, és hallottam, hogy beszédképességem nem csorbult. Néhány önkísérlet után megállapítottam, hogy meg tudok állni a lába-

mon, amíg nem fordítom jobbra vagy balra a fejemet, ez esetben ugyanis újfent rám tört a szédülés, amely azon nyomban földre terített, lesöpört a székről, az ágyon pedig arra kényszerített, hogy két kézzel kapaszkodjak a matrachba. E felismerés birtokában képes voltam – lépésről lépésre és fejemet lehetőleg egyenesen tartva – lejutni a hallba, ahol Anna várt, aki úton az akadémia felé büszkén mutogatott meg ezt-azt a városából. Óráról órára biztosabbnak éreztem magam, a nap folyamán visszanyertem mozgásszabadságomat, és amikor a hét végén újra otthon voltam, nem volt aggályom megszegni poznani hoteleskümet, mely szerint Salzburgban, ha még egyszer vizontlátom, azonnal beszélek egy orvossal.

Hat év és három hónap telt el, és ez alatt az idő alatt sokat voltam úton, míg próbálkozásomnál, hogy reggel felkeljek az ágyról, puff, ismét a padlón landoltam. Ezúttal otthon történt a dolog, és jelen volt a feleségem, így még aznap tiszteletemet tettem barátunk, G. rendelőjében. G. ragyogott, amikor előadtam neki az esetemet, és a kezére támaszkodva bemutattam, hogy mi történik, ha gyorsan lehajtom a fejemet. „Benignus paroxysmalis positionalis vertigo”, mondta elismerően, amit értelemszerűen jóindulatú helyzeti szédülésnek lehet fordítani. A dolog ártalmatlan, néha azonban életveszélyes, magyarázta G., és egyes betegeknél a kor előrehaladtával gyakrabban jelentkeznek a hirtelen szédülésnek ezek a rohamai. És ez csak azért veszélyes, mert előfordul, hogy valaki ennek folytán lezuhan a lépcsőn, vagy a kerékpárjáról egy autó elé esik. A magyar elbeszélő, Márai Sándor jutott eszembe, aki amerikai emigrációjában, San Diegóban már aggastyánként vásárolt egy revolvert, hogy csak egyetlen lövést adjon le vele, nevezetesen a halántékába, mert a szédülés egyre szűkebbre vonta életkörét, és félelmében, hogy elbotolhat, fel kellett hagynia az írói életének mindennapi részét képező sétákkal.

A hirtelen szédülésrohamok nálam is gyakoribbak lettek, amikor átléptem a hatvanötöt, de elhatároztam, hogy nem fogok megijedni tőlük. Ehelyett tanulmányozni kezdtem az emberi fület, a helyzeti szédülés oka ugyanis ennek mélyén rejlik. És ámulatomra nemcsak a szerv összetett csodaszervezetét ismertem meg, hanem nyelvi szépségeit is. Addig nem tudtam, hogy még Eustach-kürttel is rendelkezem, és hogy mélyen a belső fülemben három elegánsan tekeredő ívjárat található, s a bennük lévő folyadékban mikroszkopikusan kicsiny kalciumkarbonát-kristályok, a ritka otolitok úszkálnak. Ha azonban ráunnak a hallóvíz megszokott közegére, két-három milliméterre kimerészkednek természetes lakóhelyükről, és nekikoccannak az idegszálaknak, amelyek az egyensúlyérzékért felelnek. Elkőborlásuknak ekkor tüstént olyan impozáns hatása mutatkozik, hogy egy felnőtt embert egy csapásra képesek leteríteni.

Abbéli félelmemet, hogy egyszer majd egy irodalmi rendezvény pódiumán vagy egy vendéglő asztalánál talál el a villám, már nem tudtam levetkőzni. De igyekszem, ahogy egész életemben tettem, gyalogolva megúszni a bajt, és

ha a ringlispíl ritka, nagy forgataga elcsöndesedett, és már csak enyhe, tartós szédülésként utórezeg, városomban és a Mönchsbergen órákon át sétálok, kissé imbolyogva, de biztosan lépdelve. Feleségemet maliciózan mégis megkérdezte az utcánkban egy női ismerőse, hogy újabban mértéktelenül iszom-e, ugyanis megfigyelte, hogy időnként imbolyogva érek haza. Eltekintve attól, hogy az én koromban az ember inkább akkor imbolyog, ha nem ivott alkoholt, viszont nyilvánlegyenesen jár, ha már töltött magába valamennyit, semmiképp sem az alkohol az, amely időnként imbolyogni késztet. Feleségem tisztázta a dolgot, és felvilágosította az együgyű személyt, hogy valójában a „jóindulatú paroxysmalis positionalis vertigo“ nevű rendellenességben szenvedek, és olyan módon dacolok vele, amelyet korábban, amikor még nem csépeltek el úgy a szót, alighanem hősiesnek mondtak volna. Minél erősebben szédülök időnként, annál nagyobb a csodálat, amellyel azóta biccentenek nekem a környékbeli emberek, vagy összesúgnak, mondván: itt megy ő, az egyensúly nélküli férfi.

Adamik Lajos fordítása

Ungenach

Ungenach egyike a kis felső-ausztriai falvaknak, amelyek népességszámát közönségesen „lelkekben” mérik. A falu honlapja („a Raiffeisen Bank támogatásával”) 2000. április 22-én „egyezer-háromszázharmincegy lelket” tartott nyilván. Az április 23-ára virradó éjszaka elhunyt az idős Maria Klimek. Hamarosan vita bontakozott ki a községi tanácsban: vajon egy ember halála, miután tehát a lelke felszabadult, valóban indokolja-e a honlap módosítását, hogy Ungenach immár eggyel kevesebb lélekkel rendelkezik? A rendkívüli teológiai és filozófiai mélységű vita végül pragmatikus döntésbe torkollott: a jövőben az élőket „lakosokként”, a halottakat pedig „lelkeként” tüntetik fel a honlapon. Az indokot a Maria Klimek fia, Peter által előadott történet szolgáltatta, aki Londonból érkezett, hogy megszervezze anyja temetését és elrendezze a hagyatékot.

Gyermekként Peter Klimek házról házra járt egy kézikocsival, hogy összegyűjtsen az üres üvegeket, és a boltban bezsebelje értük a betéti díjat. Ungenach plébánosa felfigyelt az eleven, tehetséges fiúra, aki kilencévesen nemcsak a latin misét tudta kívülről, hanem „in hora mortis” mondott könyörgéseket is, és az admonti apátság szerzeteseire bízta, akik gondoskodtak róla, hogy a Jézus Szíve misszionáriusok salzburgi internátusának növendékeként elvégezhesse a gimnáziumot, majd egyházmegyei ösztöndíjjal egyetemre is mehessen.

Ledoktorált közgazdászként a Raiffeisen Banknál kezdett el dolgozni, majd Londonba, a világ egyik legveszélyesebb pénzügyi központjába helyezték át. Ott eleinte nem figyeltek fel rá, később azonban olyan körültkéntően gyarapította a bank befektetéseit, hogy a *Financial Times* reflektorfényébe került. Tőle származik a híres mondás: „A részvények alapjában véve üres üvegek.” Végül elcsábította egy másik bank, és a Freeman & Saxon Financials vezérigazgatója lett.

Amikor értesült anyja haláláról, azonnal Ausztriába repült. Késő este érkezett Ungenachba, anyja konyhájában megivott egy üveg bort, és türelmesen várt valamire, amit ő „hiteles érzésnek” nevezett: a gyászra. Nem emlékezett, hogy valaha is gyászolt volna. Amikor Elfi Wiesmaier az első csók után kikoszarazta, tulajdonképpen szerencséje volt. Különben talán még Ungenachban ragadt volna. Salzburg, az otthontól való elszakadás nem váltott ki nála honvágyat, nem hullatott könnyeket. Valójában szerencsés volt: megszabadult alkoholista, brutális apjától és az anyjától, akit megvetett, mert csöndben tűrte férje kezét, amely újra meg újra eljárt. Apja halála megkönnyebbülés volt neki. Legjobb barátja, Thomas halálakor sem érzett gyáaszt, aki

▼

sokáig volt beteg. Az értelmetlen harc az életért! Ő, Peter, talán hamarabb megoldotta volna a dolgot!

Aztán pedig – hirtelen mégis gyászt érzett. Ő a szégyen érzésének nevezte, amiért oly sokáig nem törődött az anyjával. Amiért minden egyes hívásakor türelmetlen és végül agresszív lett, mert az idejét rabolta – az idejét, ami pénz volt, ha éppen milliókkal zsonglörködött. Neki és anyjának volt egy közös nevezőjük, a vágyakozás. Csakhogy egészen más számlálással. Az övé: a siker. Az anyjáié: a szeretet, amely lehetővé tette az ő sikerét. Ennél csak egy ellentmondás nagyobb: az élet és a halál közötti.

Ágyba bűjt. Arra ébredt, hogy fölé hajol az anyja, és mosolyog. Először csak ezt látta: a mosolyt. Fényből volt. Ezt nehéz megmagyarázni. Valójában semmi mást nem látott, csak fényt. De a fény részecskéi mosollyá formálódtak. Tudta, hogy ez az anyja mosolya. Fényfonalak: az ő haja. A mellkasa: ragyogás. Nem öregasszony volt, hanem fényttest, amely akár egy fiatal lányé is lehetett volna. Ő azonban tudta: ez az anyja. Időtlenül. Ez nyilvánvalóan az volt, amit „megszellemült” alatt érthetünk. Peter nézett, és azon tanakodott, hogy valóban nyitva van-e a szem. Nyitva volt. Semmi sem változott, amikor elhatározta, hogy kinyitja. Ott volt egy fényttest, amely fölé hajolt, és amelyben anyja arcára ismert. Az arc azt a büszkeséget és szeretetet sugározta, amelyet anyja életében sosem volt hajlandó elismerni. Anyja mosolya teljesen megnyugtatta. Tudott valamit, amit ő nem, de azt megértette: nem kell félnie. Most sem, és soha többé sem.

Meg akarta érinteni az anyját. A fényt nem lehet megérinteni. Felugrott, hogy bizonyítsa magának, nem álmodik. Az összes villanyt felkapcsolta a házban. Odaállt a tükör elé az előszobában. Ez én vagyok. Igen. Ébren vagyok. Igen.

Visszafeküdt. A mennyezeti lámpa, az állólámpa, az éjjeliszekrényen lévő kis lámpa mind égett. Gyere vissza még egyszer, kérlek, gyere vissza, gondolta. De most csak az a fény volt, amit ő kapcsolt fel – és amelyet másnap hajnalban leoltott.

Elmesélte a történetet Elfi Schachinger született Wiesmaiernek, az elhízott matrónának, aki kondolálni jött. Aztán mogorván elküldte. Nem ment el az anyja temetésére. Itt van ő, nem a koporsóban, mondta. Nem mondott fel, egyszerűen csak nem repült vissza Londonba. Nyolc évig élt még az anyja házában. Az anyja ágyában aludt, az anyja tűzhelyén főzött, az anyja edényeiből evett. Az anyja takarójába burkolózott, amikor leült az anyja kanapéjára, és itta az anyja csalánteáját. Várt. Egy napon újra meglátta a fényt.

Ungenach honlapja ezután nem számlált egy lakossal kevesebbet, mert Peter Klimek nem volt bejelentve a faluban. Viszont egy lélekkel többet számlált.

Bombitz Attila fordítása

Peter Handke

A tegnapi hó, a holnapi hó

Én nem azért élek, hogy másokkal együtt gyűlölködjek, vagy talán mégis? Ismerd meg önmagad, vagy talán jobb neked is és másoknak is, ha nem. Ha egy és ugyanazon folyóba lépsz, akkor nem fognak elúszni melletted, lépésről lépésre, karcsapásról karcsapásra, újabb és újabb víz hullámok, vagy lehet, hogy mégis? Most már tudom, hogy hogy fut a nyúl, és azt is, hogy hol van a kutya elásva, vagy ki mindenki más. Egy királyságot egy lóért, vagy egy almáért, vagy egy gombostűért. Adja meg nekünk a gondolatszabadságot, vagy mit is? Megelőzni a nemes lelkeket valaminek a megérzésében, ez lenne a legszebb hivatás, nem igaz? És persze a moly-lyukakat bestopponni. Halál, hol van a Te fullánkod? – igen, hol van? Ciprus: csupa kecske és majom! Ah, a szívnek van egy távoli sejtése erről... Ó öregség, ó düh, ó kétségbeesés! Ti mind kinyalhatjátok, szépen sorban! Nyári mese, karácsonyi álom. Csehországnak van tengerpartja vagy nincs, vagy mégis van? Nem fogjátok tudni kikerülni a szeretetemet, vagy mégis... a szerelmi bánatnak nincs értelme, my darling, kár az éjszakai könnyekért, vagy talán mégsem kár. Lenni vagy nem lenni, harmadik lehetőség nincs, tertium non datur, vagy talán mégis van, néha-néha? És aztán itt terem Harmann úr a maga konyhai bárdjával, és én, és én, és én? Et moi, et moi, et moi? Lent a porban Brandenburg és Pomeránia összes ellenségével együtt. Hol is áll az én házam? Az én házam, valahol a szabadban áll. A remény színe a kék – vagy talán inkább a szürke. Évről évre, zátonyról zátonyra, beledobva a bizonytalanságba, vagy talán mégsem. Igen, a Mennyszigetre vagyunk ítéltetve vagy mégsem? A Nap egy kicsit sem süt, és a hollóm ott legyeskedik a maga árnyékával együtt az aszfalt fölött. Utoljára vagyunk ebben a színházban, vagy talán mégsem? És soha többé első alkalommal. Vagy engedjük meg mégis: megint első alkalommal. Otthoni üdvözlés, szerelmi üdvözlés, az üres villamossínekről. Az éjjel kivirágzott mogyoróbarkák a reggeli szélben irányt mutatnak, a délutáni szélcsendben leintenek, az esti friss szélben pedig tovább-intenek. Ima dana... Vannak napok... El kell ismernem: már többször kiáltottam segítségért, de egészen mostanáig még sohasem komolyan. – A következő év, téli-keleti pályaudvar, olyan lovas szeretnék lenni, mint amilyen az apám volt. Jaj, segítség!

•

Most térjünk vissza a többiekhez, és mindegy, hogy ők kik, az enyéimek vagy azok és azok, a lényeg, hogy ők mások, és én én vagyok és mozgok, mint mindig,

▼

Peter Handke: Schnee von gestern, Schnee von morgen © Suhrkamp Verlag GmbH, Berlin, 2025. All rights reserved.

napról napra; közöttük élek és közülük való vagyok, és ez – higgyétek el nekem – így igaz, és még ha ezt játszom is, ez mégsem ellentmondás. Inkább egy igazság-bizonyíték – én a többieket nem egy bűvészmutatványba vonom be, hanem egy minden cél nélküli igazság-játékba; legalábbis azokat, akikkel egy ideig együtt vagyok, és ebben az időben hiszek bennük, mint ahogy ők is bennem. Különös, vagy talán nem is az, én – és megint csak az esetek döntő többségében – sokkal jobban bízom abban, amit mások társaságában mondok ki, mint abban, amit csak úgy magamnak, csak úgy magamban agyaltam ki. Sőt kimondottan bizalmatlan vagyok azzal szemben, amit csendben vagy hangosan csak úgy magam elé mormolok, magamnak mondok, szó szerint mondok, de csak magamnak címezve, és szinte mindig – na jó, nem egészen mindig – néhány szent pillanatban mégis csak előfordul, hogy egy szó egy magammal folytatott beszélgetésben, vagy inkább egy egész mondat... hogy ez és ez... jó-jó, de mi is van vele? És megesik minden szent pillanatban? Nem igaz, néhány boldog pillanatban.

•

Az „egyszer volt, hol nem volt korszakában”, amikor a kívánság még valóban segített, előfordult, hogy ha nem éreztem magam a helyemen, vagy úgy éreztem, hogy nincs is helyem, kívántam magamnak egy test-lélek angyalt, aki hátul megragadja az üstökömet, és el velünk, mindkettőnkkel, valahová máshová, a határon túlra, bele a névtelenségbe. És az ilyen kívánság általában segített is, még akkor is, ha az üstököt megragadó angyal, és a határon túli névtelen hely, csak és kizárólag az én bensőmben létezik. Egy bizonyos idő óta, vagy a mostani korszakban természetesen mondhatom, hogy mindenütt elboldogulok, szinte mindenütt. De mondjuk így: bele a tumultusba, bele a lármába, bele a káoszba, bele egy pánikkeltő világba – és ezt követően és ennek következtében frissen és fiatalosan átlépni ezen. El kell ismernem: ez nekem a mai napig még nem sikerült. És így még nem értem el teljesen a célomat. De nekem úgy tűnik, hogy a probléma megoldásához – és ez nekem korszakosnak, sőt felkavarónak tűnik – fokozatosan, lépésről lépésre egyre közelebb kerülök; legalábbis, ami a személyemet illeti. A láрма, a robaj, a robaj-és-láрма-káosz – ami az előző korszakomban, mint valami bestiális szörnyűség rohant le – most elkezdett egy élménnyé átalakulni, egy példátlan hangzás-élménnyé, amely valószínűleg nem csak számomra tűnik jövőbe mutatónak. És megint csak igaz: még nem egészen jutottam el eddig. Sőt, meg kell hagynom: minden esetben, ha a szóban forgó láрма-és-robaj egy tulajdonképpen békés utca közepén vagy ennek peremén megtámad, én szeretnék azonnal – továbbra is – visszaütni, de egyszer, talán tegnapelőtt volt vagy mikor, azon kaptam magam, hogy a fejemet elkezdtem a robaj és a robaj ritmusára ingatni. – De végül is: miféle robajról is beszélsz te tulajdonképpen? – Hármat találhatsz. A különböző vasbetonlapok

az aszfaltban és a kátrányban meglazulnak – évente néhányat újra cementeznek, aztán ezek is meglazulnak stb. – lapok a kanalizáció, a vízszolgáltatás számára, az áramellátás, a gázzolgáltatás számára, az olaj és a görög bor számára, a vérellátás, a csőposta-levelek számára (nem, azok számára már régen nem). És tegnap – vagy mikor – egy mellékutcában, egyik lapról lépkedtem a másikra, mindegyik lap különbözik a többitől, nagyságban és formában, én voltam az, aki szándékosan, vagy kutatóként, akit én magam bíztam meg, menés közben egy nagy, szinte végtelen rikoltozást hívtam életre, felhangokat, alhangokat egy gyengéd dallam ritmusát – de nem egy világlágerét, egyelőre legalábbis. És ez mind a ritmusát, mind a dallamát tekintve egyedülálló volt. Igen, amennyiben én voltam a zajkeltő. Én, de nem csak én. És mit csinálok én? Nyomokat követek; és nézd csak a táncot is, a láthatatlant, amit közben önmagamnak bemutatok, egyet jobbra, egyet balra, egyik tánclépésről a másikra – micsoda szórakozás ott kint a hatalmas tülekedésben. Egyik kitérő lépés a másik után, aztán a vak útlerövidítések, vak vonalkiegyenesítések. Fenomén – fenomén? Jelenség – amely a valamivel óvatosabb korai korszakomban a tömegben való ámokfutást nappali álommá alakította át, akkoriban úgy gondoltam, hogy szükségszerűen. És ez a tánc most a képmások csillogása és ragyogása lenne? Az üstökön ragadó angyal helyett nézzük a rugdosó angyalt. És a nagy eső után nézzük a menedék-csarnokban összezsúfoltak lábnyomait. A végtelenül eltévedtek közössége, könyörögj érettünk. Szent elhagyatottság, könyörögj érettünk. Szent aggályoskodás, könyörögj érettünk. Volt egy régi buszmegálló, hogy is hívták? „Puits sans vin” vagy pedig „Puis s'en va”. „Kutak-bor-nélkül” vagy „Csak el innen”. – És most még egy kis kerülőút, a mai billegés előtt, a gyógyíthatatlan comb-billegtetők egy hatalmas sokaságában vagyunk; egyesese a bal combjukkal billegnek, mások a jobbal, és egyre több nő is bekapcsolódik. És én?, és én?, és én?

•

Keresztül-kasul a sztyeppén: ez a végtelenség, de teljesen más, mint például a tenger végtelenje. Én eddig teljesen gondtalan voltam, és hogy is mondta egykor az anyám: „fiam, irigylem a gondtalanságodat!”? Mai korunk: a papagájok vonakodnak utánozni az emberek hangját, vagy ezt egyszerűen gúnyolódásból és csúfolódásból teszik, és csak úgy kihánynak valamit. Hol vezet az út Szamarkandba? Ellepte a homok? A szépség – milyen hamis ennek minden fokozása, a szebb, a még szebb vagy a „legszebb”. A szépség fokozása meghamisítja a szépséget magát is. Vagy talán mégsem? Vagy talán mégis? Ah, mi mindannyian egy gyászünnepe vendégei vagyunk. Integetünk bele az ürességbe, és egy pár nap múlva az üresség visszainteget. A méltatlankodás gondolkodási hiba lenne? A mai horoszkóp: „Tartózkodjon a hamis mozdulatoktól!” Igen, és

a véletlen is követeli a maga játékterét: a háború ideája újra befészkelte magát a gondolkodásunkba. Menj egy kicsit visszafelé, és változz meg! A képmások mint szőnyegminták a csukott szemek mögött; a minták az összes lehetséges módon előfordulnak: faliszőnyegként, imaszőnyegként, repülő szőnyegként. Szolgálatra született, de ki is? Mi mindannyian. Van még egy pár nyílám a tegezen, de hol van az új? Fantázia, te kedves mennyasszonyom, mutasd meg nekem a helyet, ahol virágozol. Mindenki jót akar tenni, de sehol sincs már egy jó ember. Mindenesetre éljenek a windsori víg nők! Már senkivel, de az égvilágon senkivel sem akarok versenyezni. SÜRGŐSSÉGI ELLÁTÁS, hol vagy? Értem és érted történt – menjünk a square dance-ra! Kerüljük az utópikus állásfoglalásokat, és egyáltalán hiányzik belőlünk a finom érzék a csoportban végzett munka iránt. Igen, csak szépen kívül maradni! Ah, a béke ritmusa, a ritmus ritmusa. A tényeknek megadni a tiszteletet, csakhogy: miféle tényeknek; csakhogy: mit kellene megadni, mely tényeknek? Szeplős volt mint egy kibictojás. Társam, hol vagy? Társaim, hová tűntetek? Értelmetlen imák – az egyetlen igaz, igazán igaz imák. Az ő létük jelentené a beteljesedést? Az Isten és a világ által elhagyatottak hétmérföldes lépte. Ah, a járásmódok gazdagsága, a ritmusok és a dallamok módjai: a járásmódok egy patak vagy egy folyó átkelésakor, amint valaki a vízből kiemelkedő köveken lépked, ezek lehetnek kisebbek és nagyobbak, néha-néha szikla nagyságúak; és most tovább balra, és most mindjárt jobbra: a „tovább-ménés” érdekessége. A járásmódok, ahogy a kátrány nyálkája – sőt cikornyája – egy óriási írás-festészet utána-rajzolása az országutakon, helyenként és szakaszonként egy nagy körsétához hasonlítanak: a „kátrány-nyálka-séta”. A járásmód az elrozsdásodott, a magas sztyeppe-fűben már alig-alig látható vasúti talpfákon, mindegyik a többi talpfától – egy alig észrevehető, de így menés közben az élmények élményévé váló – különböző távolságban van: „vasúti talpfa-menet”. A járásmód az észrevétlen, az országúti aszfaltba beolvasztott vastáblákon, amelyek az egykori hídmérlegekből származnak, és amelyeket a réges-régi marhakaravánok számára fektettek le – most ezek a talpaid alatt finoman hullámozni kezdenek, és téged a sétálót egy pár lépés erejéig magukkal visznek, magukkal ringatnak, felringatnak, egészen addig, hogy még fel is pillanthatsz. E nélkül a napjaid olyanok lennének, mint a kifújt tojások, mint az örökös áthidalhatatlanságok, gyom répa nélkül: a „hídmérleg-menet”. Ah, a járásmódok különbségei, mások teljesen mások, egymás ellenpólusai: „armées de l’air et de l’espaces” (a levegők és a terek hadseregei)... Igen, és a kitérő tánc, mint az aktuális tánc, a szezon modern tánca, az én kreációm.

•

A keresztül-kasul és a keresztbe-kasul sétáló ember már nem él itt – én vagyok most az utolsó útszakaszának az elbeszélője vagy a krónikása. Itt történt velem,

hogy hosszú idő után újra mint egy álmokóros közeledett a természethez, egy erdőhöz, amely mellett egy távolsági út vezetett el, egy útszakasz, ahol a sétálónk elég különös módon, otthon érezte magát. Az erdő szélén történt, hogy megállt, a háta mögött a szünet nélkül dudáló kamionok robaja, miközben a szeme csücskéből látta a szinte végtelen kátrány-nyálkát az aszfaltban; sok volt a kígyóvonal, amely óriásira felnagyítva a saját gyermekkorának erdőszéli kígyóit juttatta eszébe. Csak így jutott el odáig, hogy a szemeit, amelyek addig félig csukva voltak, tágra nyissa az erdő számára. A pillantása minden átmenet nélkül behatolt a mélybe, de ez nem azt jelenti, hogy a távolságba. Egy kisebb erdőről beszélünk, amely néhány pillanat alatt bevezette a mélységbe – ami megint csak nem jelenti azt, hogy ebben alá is merült volna. És azt sem jelenti, hogy a távgyaloglónkat meghívta volna a belépésre. Első megközelítésben nem is arról van szó, hogy lett volna egy saját „védett erdeje”, egy külön „belépni tilos” táblával, ami külön neki szólt, aki ott állt az erdő szélén. Ezért cserébe most az erdő mélyéből eljut egy integetés hozzá, szinte észrevétlenül, egy faág, mondjuk, egy lucfenyőág mozdulatában. Ez a mozdulat egy folyamatosan süllyedő és emelkedő mozdulat volt, a teljes szélcsend mellett, de nem csak az ágak mozogtak, hanem a fák is körbe-körbe, nem annyira egy hintamozgás volt, hanem inkább egy függőleges le-föl, amelyet talán egy madár váltott ki, mielőtt láthatatlan és halhatatlan módon felrepült volna. És milyen hatalmasnak kellett lennie a madárnak, mert a „le és fel” tovább és tovább folytatódott, és azt akarta – a képmás pereme is ezt a benyomást keltette –, hogy ez már soha ne maradjon abba. „Vissza a természethez?” Nem, ez – mármint a természet – itt van, minden várakozásunkkal ellentétben visszatért: a természet a személy számára úgyszólván, a szerelem és a véletlen, a véletlen és a szerelem örök játékában jelenik meg. De nem vezette-e félre sétálónkat az a kép, amelyet az erdő pereméről látott, mint egy első fiatalkori alkotás, mint egy sokáig nélkülözött tulajdon? A szív legkorábbi kincsei itt bugyogtak fel, az első, még csak nem is egy tudatos pillantásban, amely minden mást képes túlragyogni. A természet mint forma lelki szépséggé fokozódott, a maga belsőjéből a legjobbat magával vonszolta, és meghagyta az embernek, a természettel szemben egyedül. – Csak most nem visszafelé menni, a küszöb mögé, jaj! – Nincs visszafordulás! A belsőben már semmit sem lehet találni, és a legbensőben már semmit sem lehet felfedezni. Még talán a semminél is kevesebbet.

•

Állítólag egy kevés idővel ezelőtt még látták: utolsó utasként hátul összekuporodva ült az utolsó éjszakai buszon. És egy ideig látták, hogy keresztül-kasul kóborolt a sztyeppén, és közben mindig megállt a „Szent Közben” sztyeppe-szobornál, és sokáig álldogált ennek felfújt orrlyukai előtt. A következőkben egyre távolabb

látták menni, láthatatlan lábnyomokban lépegetett, és egyszer látták mint egy sztyepei vándorcsoport tagját, érezhetően ő állt a középpontban, és nagyon otthonosan érezte magát. Egyszer megpróbálta lefordítani a csalogány trilláját ott fent, a levegőben: „La messe est finie”. ... És egyszer még én is láttam, amint nem annyira keresztül-kasul, hanem inkább körbe-körbe haladt, nagyjából díszlépésben, egy megkezdett almát az ég felé nyújtva, mintha egy olimpiai lángot vinne. Menés közben egyre inkább magával beszélt; nem lehetett hallani, de azért néha egy szót ki lehetett venni: „másrészt...”. És valaki úgy emlékezett, hogy mezítláb látta menni, és néhány nappal később egy vadonatúj cipő volt rajta, amely nyikorgott, mégpedig ezt mondván: Isten irgalmazzon! Vagy ez talán egy nappal korábban volt? És megint másvalaki azt mondta, hogy utoljára itt találkozott vele a vásárban, a karján a sztyepe szépségével, akit „Miss Zanzibarnak” hívnak. A karja és a szépség együtt ringatóztak, úgy mint a régi szép időkben.

És előtte, de még utána is, látták, még amint sámánként egyszer-egyszer bukácsolva haladt át a sztyeppén, de senki nem tudta megadni azt az időt, amely előtt még ment, és ami után már nem ment.

Weiss János fordítása

Csak azt ismerem közvetlenül, ami a
felszínen látszik; lent azonban csak
borzalmakra gyanakszom.

Franz Kafka

A költői ambícióm egyelőre nem létezik.

Ingeborg Bachmann

De elgondolkodom: vajon az írói munka
egyenértékű azzal, hogy a szöveg valóban
olvasható legyen?

Friederike Mayröcker

Az osztrákok kedvesek, ám gondolkodásuk
gyakran korlátolt marad.

Thomas Bernhard

Túl sokat nevetek.

Peter Handke

Az agyam különös: csak a negatív dolgokat
őrzi meg emlékezetében.

Elfriede Jelinek

Ponyvatemető

1954-ben Fredric Wertham, német-amerikai pszichiáter, akit eredetileg Friedrich Ignatz Wertheimernek hívtak, kiadta „Az ártatlanok elcsábítása” című könyvét.

Wertham szerint a képregények túlzott olvasása felelős a különféle erőszakos tettekért és perverziókért.

Szerinte a képregények betegségeket is okozhatnak:

No 1 LINEÁRIS
DISZLEXIA

amikor valaki képtelen felfogni hosszabb szövegeket, amik túlmutatnak

egy szó-
buborékon.

1962-ben az osztrák Gyermekebarát Társaság is felkapta Wertham ötletét, és „nagyfokozatba” fogták.

Városi könyvtár

TABULA
RASA

Az osztrák közbeszédben csinn-bumm történeteknek hívott és függőséget okozó képregényeket a fiatalokkal „értékes művekre” cseréltették.

A német ifjúsági hivatalok és könyvtárak még keményebbek voltak: PONYVATEMETŐ akciókat indítottak, amelyek során a képregényeket szó szerint elásták.

Mintegy 60 évvel később a képregények feltámadtak a sírokból, és már már komoly irodalmi kiadóknál is megjelennek.

De a történet még nem ért véget! Megjósolom, hogy hamarosan új KÖNYVKLUB akciók jönnek:

Add ide a rajzolt Proust-adaptációd, és mi adunk helyette egy ÜRES JEGYZETKÖNYVET!

mahlet

Érdektelen

Nemcsak szerkesztőknek,
de tanároknak és tanít-
ványaiknak is meg kell most
már közelebbről ismerked-
niük a képregénnyel.

A kulturális lejtmenet a
képregényrajzolónak ked-
vez, akit lassan komoly
irodalmárként is számba
vesznek.

KATATÓN állapot az egyetem
előadójában gyakran előfordul.

Abban a reményben, hogy
sikerül a diákokat elterelni a
Fortnite-ról, a képregények
még az iskolai olvasmányok
közé is bekerülnek.

Szívesen emlékszem vissza arra a bátor 16 éves diákra, aki az irodalom és a képregény transzmedialitásáról szóló előadásom után a legutolsó sorból odajött hozzám.

Hogy csinálja ezt... csak úgy leül... EGY ÓRÁN ÁT... és végig beszél mindenféléről... jegyzetek nélkül...

Tudod, ez is a munkám része.

Életemben nem unatkoztam még ennyire!

mahler

Menő író

(autentikus álmomból ébredve azonnal lerajzoltam)

Meghívtak a könyvvásárba,
ahol egy kutyával jelentem
meg a kiadó standjánál.

A kutya valójában egy író,
akit mindenki imád, de
akinek a könyvei baromian
nehezen érthetőek.

Együtt mutatjuk be
egyik leghíresebb
művének általam
rajzolt változatát.

A dedikálás
közepén a szerző
eltűnik.

A kiadó többi új
könyvével teli asztala
alatt a dolgát intézi.

Aztán szó nélkül
eltűnik.

Én kitartok a
dedikálás végéig.

Búcsúzáskor a kiadó
egyik munkatársnője
elmondja a véleményét.

Volt már néhány
nehéz szerzőnk a
standnál.

De
hogy a könyvek
közé szarjon... azt
még senki nem
csinálta.

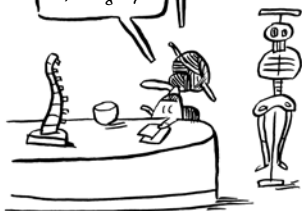
m a h l e r

A tulajdonságok nélküli ember – női szemmel

A férfiak meg mind a saját zsenialitásukkal küzdenek.

Oh, szegények.

A nők legnagyobb vágya meg, hogy egy ZSENI mellett élhessenek...

Persze, ez legalább logikus! Egy nőnek tényleg elég hülyének kell lennie ahhoz, hogy egy pasit zseninek tartson.

De térjünk vissza Önhöz, Mahler úr: HOL fáj pontosan?

mahler

A tulajdonságok nélküli ember – férfi szemmel

Egy újságíró mondja:

Igen, igen... A
TULAJDONSÁGOK
NÉLKÜLI EMBER!

Egyetemi éveim alatt
NAGYON, NAGYON
fontos könyv volt a
számomra.

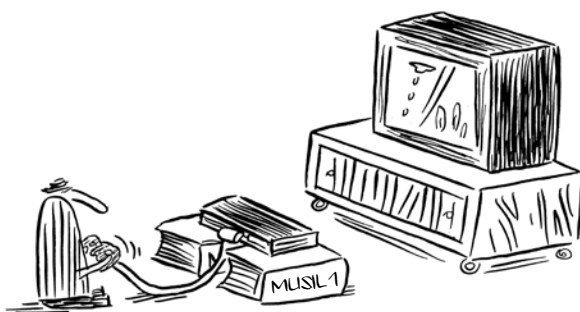
A tulajdonságok
nélküli ember
ugyebár KÉT
kötetből áll.

A legzseniálisabb az
egészben, hogy mind-
két kötet PONTOSAN
UGYANOLYAN vastag!

Erre tök jól rá lehetett
pakolni a PLAYSTATION!

mahler

Fordította: Bombitz Attila
Beírás: Pilcz Roland

Mahler: Portraits und Comics © Nicolas Mahler, 2025.
With kind permission of the author and Suhrkamp Verlag and Reprodukt Berlin

Nagy Hajnalka

A kollektív emlékezet mítoszainak dekonstrukciója az osztrák prózairodalomban

Az 1945 utáni osztrák irodalom egyik gyakran emlegetett sajátossága az Ausztriához mint hazához fűződő produktíván negatív viszony, más szóval az ország történelmével, azon belül is a Második Köztársaság megalapításának mítoszaival történő kritikus és állandó szembenézés. Ez a diskurzus az idők során nemcsak eltérő narratív mintákat, de sajátos irodalmi formákat is létrehozott, többek között a negatív honregényt, a vele szorosan összefüggő és kritikus szemléletű apa-regényt, az ugyancsak kritikus és sajátos osztrák ellenbeszédként ható esszét, valamint egy újfajta irodalmi-dokumentarista prózát. Tematikusan is tagolódott ez az irányvonal, a legfontosabb témák a nemzetiszocializmus, a holokauszt, a Habsburg-mítosz, a természet és a vidék problematikája, valamint a sport és a zene. Wendelin Schmidt-Dengler értelmezésében a történelem tehát nem csupán tematikaként jelenik meg az írásokban, sokkal inkább arról van szó, hogy az írás történelmi feltételezettsége bizonyos irodalmi formákat hív elő; a történelmi kontextus és az irodalmi forma így elválaszthatatlanul összekapcsolódik (Schmidt-Dengler 2003, 34).

Ausztria irodalma több szempontból is érzékletessé teszi emlékezés és elbeszélés kölcsönös egymásra hatását. Egyrészt: ha Ausztriát olyan szimbolikus térként tekintjük, amelyben sajátos feltételek mellett létrejött egy kommunikációs közösség, amely a németországi vagy a svájci közösséggel kevés, a Habsburg monarchia egykori országaival – Horvátországgal, Szlovákiával, Csehországgal vagy Magyarországgal – viszont annál több közös vonást mutat, akkor a szerzők elbeszélőként e képzelt közösség alkotó tagjaiként értelmezhetők (Müller-Funk 2011, 50). Még akkor is, ha – Thomas Bernhardhoz vagy Elfriede Jelinekhez hasonlóan – kritikusan viszonyulnak ehhez a közösséghez, és „saját fészükbe piszkítóként” ki is rekesztődhetnek onnan. Másrészt a Robert Musil által felismert és találóan leírt osztrák viszonyok abszurditásaikkal és diszkrepanciáikkal olyan szintén szimbolikus forrásként értelmezhetők, amelyek meghatározó módon formálják az irodalmi beszédmódokat. A szürreális világok, travesztiák és a valóságot elidegenítő paródiák mára az osztrák irodalom védjegyeivé váltak csakúgy, mint a nyelvi játékok és reflexiók, illetve az a kényszeres jelleg, amely többek között Bernhard, Peter Handke vagy Werner Kofler monologizáló szereplőinek megszólalásaiban, vagy Jelinek és Josef Winkler természet-szétírásaiban érhető

▼

Hajnalka Nagy: Literarische (De)Konstruktionen des Österreichischen in der Prosaliteratur, in: Erzähl mir Österreich! Erinnerungsnarrative in Literatur und Gesellschaft © Praesens Verlag, Wien, 2025. With kind permission of the author and Praesens Verlag.

tetten. Harmadrészt a valóság irodalmi újraformálása egy olyan „másik” Ausztria képét hozza létre, amely egy folyamatosan alakuló emlékezeti és elbeszélői közösség számára éppoly fontos az önértelmezésben, mint azok a meghatározó közös narratívák, amelyekkel e szövegek kritikai párbeszédet folytatnak. Másképp fogalmazva: a közös emlékezet narratívái Ausztriában alapvetően meghatározzák, milyen beszéd- és írásmódok mentén kerülnek az emlékek elbeszélésre. Ezzel összefüggésben Freud „kísérteties” (das Unheimliche) fogalmából kiindulva kapcsolat teremthető az osztrák társadalom 20. századi traumatikus tapasztalatai és a „kísérteties” narratív mintái között (vö. Leitgeb 2020). Az emlékek feldolgozása egyúttal trauma-munkaként is felfogható, amelyben a múlt szellemei által kísért jelennel történő szembenézésnek esztétikai következményei vannak. Ennek megfelelően a „kísérteties” itt nem elsősorban tartalmi kategóriaként jelenik meg, hanem a szövegek egészét átható gondolati alakzatként, amely nem illeszkedik a hagyományos elbeszélésmódokhoz. A következőkben az osztrák irodalom emlékezeti diskurzusaiban megjelenő elbeszélés-mintázatok és visszatérő témák kerülnek vázlatos bemutatásra.

Az osztrák történelemmel és az „osztrákkal” kapcsolatos irodalmi reflexiók sokszínűségének és heterogenitásának áttekintéséhez a germanista irodalomtudomány többnyire két rendszerező kategóriához folyamodik: az egyik a periodizáció (Schmidt-Dengler 1995), a másik a tematikus-esztétikai besorolás, amely a művek narratív és formai stratégiáira fókuszál (Bartsch 2003; Polt-Heinzl 2018). Az irodalmi emlékezeti diskurzusok vizsgálata e keretek között többnyire a nemzetiszocializmus időszakához és a holokauszthoz kapcsolódik (Krylova 2017; Leitgeb 2020; McVeigh 1988; Mueller 2011) és a Habsburg monarchia transznacionális emlékezetére, valamint a mai közép-európai térség egymással összefonódó emlékezetkultúráira fókuszálódik (Csáky/Großegger 2007; Feichtinger et al. 2003; Csáky et al. 2002).

Az irodalomtörténet-írásból ugyanakkor hiányzik egy olyan kategória, amely adekvát módon tudná megragadni a háború utáni időszak különböző irodalmi tendenciáinak egymásmellettségét, ezért az alkalmazott periodizációk gyakran problematikusak (Polt-Heinzl 2018, 12). Claudio Magris Habsburg-mítoszról szóló monográfiájának (1966) és Ulrich Greiner *Der Tod des Nachsommers* [A nyárutó halála, 1979] című munkájának köszönhetően az „apolitikus” kép ugyanis csak azért uralthatta olyan sokáig és makacsul a háború utáni osztrák irodalom tudományos megítélését, mivel feledésbe merült az a „másik” elbeszélői tradíció, amely közvetlenül 1945 után – illetve részben már korábban is – kibontakozott és szembenézett a nemzetiszocialista uralom borzalmaival. Ily módon az 1950-es évek irodalmát bemutató irodalomtörténeti narratívákban meghonosodott és klisévé lett, hogy a Wiener Gruppe és az experimentális líra a hivatalos irodalom által hosszú ideig megbélyegzett avantgárd képviselője, a prózairodalom

egésze pedig a háború utáni megmerevedett restauráció példája (Polt-Heinzl 2018, 14). A kritikus önszembenézést az ország múltjával az 1970-es és 1980-as évekre datálják, amikor megalapították a *wespennest* folyóiratot és szélesebb körű visszhangra leltek az első negatív honregények (Reinhard P. Gruber: *Aus dem Leben Hödlmosers* [Hödlmoser életéből, 1973]; Franz Innerhofer: *Schöne Tage* [Szép napok, 1974].

Valójában az osztrák irodalomban a nemzetiszocializmus és a holokauszt tematizálása már közvetlenül 1945 után megkezdődik. Az áldozatok szemszögéből történő ábrázolás fontosabb művei: Ernst Lothar: *Der Engel mit der Posaune* [A harsonás angyal, 1947], Ilse Aichinger: *Die größere Hoffnung* [A nagyobb remény, 1948], Friedrich Torberg: *Hier bin ich, mein Vater* [Itt vagyok, apám, 1948]. De az elkövetők, a tettesek perspektívájából is jelennek meg alkotások: Alma Holgersen: *Großstadtlegende* [Nagyvárosi legenda, 1946], Lilly Sauter: *Ruhe auf der Flucht* [Nyugalom menekülés közben, 1951], Milo Dor: *Tote auf Urlaub* [Holtak szabadságon, 1952]. Heimito von Doderer regényei (*A Strudlhof-lépcső*, 1951; *A slunji vízesés*, 1963) a Habsburg monarchia 'Alt-Österreichisch' hagyományához kapcsolódtak és tökéletesen megfelelték a restauráció erőltetett kultúrpolitikai direktíváinak, és velük szemben a kritikai jellegű irodalom kezdetben nem, vagy csak németországi kerülővel tudott érvényesülni. Ilse Aichinger és Ingeborg Bachmann először Németországban, a *Gruppe 47* körében jutottak elismerésre és csak ezután figyeltek fel Ausztriában is rájuk. Egy új, magát a nemzetiszocialista múlt feldolgozására elkötelező Ausztria-kritikus irodalom első képviselőinek ma már a következő szerzőket és műveiket tartják: Gerhard Fritsch: *Moos auf den Steinen* [Moha a köveken, 1956] és *Fasching* [Farsang, 1967], Hans Lebert: *Die Wolfshaut* [A farkasbőr, 1960], Helmut Qualtinger és Carl Merz: *Karl úr* (1962). Közülük különösen az utóbbi váltott ki széles körű, nyilvános vitát az osztrák társadalomban.

A nemzetiszocializmus időszakával történő irodalmi szembenézés már 1938-ban elkezdődött és a mai napig folyamatosan jelen van az osztrák irodalomban, még ha az egyes művekre nagyon eltérő tematikus súlypontok, más elbeszélői mintázatok és irodalmi stratégiák jellemzők is (Polt-Heinzl 2018, 12). Az 1945 utáni művek esetében is különbséget kell tenni az elsősorban az emlékezésnek és a holokauszt áldozatainak szentelt, vagy éppen azok szenvedését kíméletlen pontossággal dokumentáló irodalom között, amely egyúttal az Auschwitz utáni írás és a holokauszt nyelvi reprezentációjának lehetőségére is reflektál (Fred Wander: *A hetedik kút*, 1971; Heimrad Bäcker: *nachschrift I.* [utóirat I., 1986]; Erich Hackl: *Búcsú Sidóniától*, 1989; Ruth Klüger: *Élni, tovább*, 1992), és azon Ausztria-kritikus irodalom között, amely a tettestársadalom utódgenerációinak szemszögéből vizsgálja a bűn és cinkosság kérdését, és eközben rávilágít a hallgatás, tagadás és elfojtás folyamataira, sőt olykor irodalmi formában újra is játssza azokat (Robert

Schindel: *Gebürtig* [Született, 1992]; Thomas Bernhard: *Az olasz férfi*, 1963; *Kioltás*, 1986; Elisabeth Reichart: *Februarschatten* [Februárárnyék, 1984].

Hasznosnak bizonyulhat azonban az egyes művek irodalmi megjelenítésmódja szerinti csoportosítás is. Egyes szövegek például a dokumentarista irodalomhoz köthetőek, amelyben az elidegenítés különböző technikái (esztétikai) távolságot teremtenek a dokumentumok náci nyelvezetével szemben. Így például Heimrad Bäcker *nachschrift* című művében a konkrét költészet és montázs eszközeivel a dokumentumok nyelvezete egyszerre lepleződik le és íródik szét. Hasonlóképpen Ludwig Laher is idéz különböző dokumentumokat, fogolnyilvántartásokat, születési nyilvántartásokat és boncolási jegyzőkönyveket, periratokat, tanúvallomásokat *Herzfleischentartung* [Szívizomelfajulás, 2001] című regényében, amely a kezdetben munkanevelőtáboroként, később ún. cigány-gyűjtőtáboroként működő Weyer-St. Pantaleon-i fogolytáborról szól. A nemzetiszocializmussal történő dokumentarista vagy szemidokumentarista jellegű szembenézés egy másik formájához tartoznak azok az apa-regények, amelyek a családtagok bűncselekményekben való érintettségének titkát kutatják, sajátos narratív technikákat alkalmazva. A dokumentarizmus egyaránt fellelhető Martin Pollack *Halott a bunkerban. Beszámoló apámról* (2004) és Peter Henisch *Apám kicsi alakja* (1975) című műveiben, noha ez utóbbi a dokumentarizmust folyamatosan aláássa és a fikcionalitással keresztezi (Orosz 2018, 187).

Elisabeth Reichart *Februarschatten* [Februárárnyék, 1984], Alois Hotschnig *Ludwigs Zimmer* [Ludwig szobája, 2000] és Anna Mitgutsch *Die Annäherung* [Közeledés, 2016] című regényei témájukban rokon, de formailag eltérő alakítású családtörténetek. Mindhárom mű a második generáció nemzetiszocialista időkre visszanyúló, elfojtott családtörténete utáni kutatásról szól. Reichart anya-lánya-történetében a bűn artikulációja és a bűncselekményről szóló beszéd az anya, Hilda szóra bírásával és emancipációjával kapcsolódik össze: kisgyermekként szemtanúja az úgynevezett mühlvierteli nyúl vadászatnak és évtizedeken át magával hordozza a tudásnak ezt a bűnét, valamint a kollektív hallgatás kényszerét. Ennek a kollektív és egyéni hallgatásnak a megtörése csak a lánya révén válik lehetővé. Erika a második generáció tagjaként kellemetlen kérdéseivel ragaszkodik az események feltáráshoz, amit később íróként reflexív formában rögzít is. Hotschnig regényében az elbeszélő, Kurt Weber szintén második generációs, és ugyancsak egy elhallgatott történetre kíván fényt deríteni. Az emlékezeti munka itt a topográfikusban gyökerezik (Mueller 2011, 432), különös jelentőséget tulajdonítva a landskorni (Karintia) családi háznak és más traumatikus helyszíneknek (a környékbeli tónak és kőbányának, a loibli koncentrációs tábornak). Mitgutsch regénye szintén a kutatás motívumára épül, középpontjában egy vádakkal és félreértésekkel terhelt apa-lánya kapcsolat áll, amely az apa-regények hagyományában példászerűen tükrözi az 1968-as generáció küzdelmét az apák kollektív

hallgatása ellen. A regény újdonsága abban rejlik, hogy nemcsak a generációs konfliktusokat, hanem a Kelet- és Nyugat-Európa emlékezetpolitikája közötti ellentétet is láthatóvá teszi: míg Frieda könyörtelenül szembesíti az ukránokat bűnrészességükkel és érintettségükkel a nemzetiszocialista bűncselekményekben, addig azok saját szenvedéstörténeteikre és az ellenállás narratívájára hivatkoznak. Jóllehet Mitgutsch nem mélyíti el az ukrán szálát, regénye egy olyan emlékezeti szemlélet jegyében íródott, amelyben a (nemzetiszocialista) múlttal történő szembenézés már nem lehetséges a saját történeti horizont kiszélesítése nélkül.

Az apa-regény mellett a családregegy megújulása is megfigyelhető, amely minden más műfajnál inkább képes a magán és közösségi történelmet egymásba fonni, s közben láthatóvá tenni egy család kommunikatív emlékezete és a nemzet kollektív emlékezete közti szakadékot. Arno Geiger a *Jól vagyunk* (*Es geht uns gut*, 2005) című multiperspektivikus családregegyben néhány kulcsfontosságú évet ragad ki a Sterk család életéből, míg a családtörténet elbeszélhetősége egy domináns elbeszélő híján mindvégig megkérdőjeleződik. Emellett Ausztria pozitív tartalmú történetpolitikai mítoszai is meginognak, mivel az egyes családtagok magánelbeszélései egészen más országgépet és történelmet rajzolnak ki. Geiger regényében számos kollektív emlék egészen más fénytörésben jelenik meg: ilyenek többek között Leopold Figl, szövetségi kancellár 1945. december 24-én elmondott karácsonyi beszéde, az ország semlegességét kinyilvánító 1955-ös államszerződés, a Habsburg-mítosz, az önfelmentő áldozat-narratíva (Holzner 2010, 61–78). A váltakozó szubjektív nézőpontok bemutatása lehetővé teszi az olvasó számára, hogy a különböző generációs tapasztalatokat történelmi kontextusukban értelmezze és reflektáljon a közösségi történelem és a szereplők magántörténetei közötti diszkrpanciákra. Eva Menasse *Vienna* (*Vienna*, 2005) című regényében a családot kifejezetten elbeszélőközösségként ábrázolja, amely az elbeszélés aktusában születik meg, ugyanakkor nagyvonalúan bánik a (történelmi) igazsággal, azaz a félzsidó származású család saját üldöztetés- és diszkrimináció-tapasztalataival. Amikor a történeteket szövő családot végül utoléri a történelmi valóság, azaz saját zsidó identitásának emlékezete, és ebbe bele is roppan, nyilvánvalóvá válik, hova vezet a történelem feledése, magán- és közélet fikcionalizálása. Ritkán jelenik meg olyan sokszínűen a magán és a kollektív történelem, illetve a nemzeti politikai emlékezet és egy marginalizált kisebbség kommunikatív emlékezete közötti feszültség, mint Maja Haderlap *Engel des Vergessens* [A felejtés angyala, 2011] című regényében (vö. Nagy 2020). Haderlap műve hozzájárult Ausztriában a nemzeti emlékezet újrendeződéséhez, mivel véget vetett a karintiai szlovén ellenállás hosszan tartó marginalizálásának. A regény az elbeszélői forma egyes szám első és harmadik személy közötti váltásaival nemcsak az átélő és az emlékezésért küzdő elbeszélő én közötti megosztottságot teszi nyilvánvalóvá, hanem egy olyan többszólamú szöveget hoz létre, amely aláássa Ausztria hivatalos tör-

ténelmének monologikusságát, ami a társadalom pereméről származó hangokkal egészül ki. Ljuba Arnautović is a családregény narratív mintázatát használja *Im Verborgenen* [Rejtve, 2018] című művében egy másik elfeledett ellenállástörténet bemutatására. A középpontban egy az evangélikus egyháznál dolgozó erős, de láthatatlan nő csendes ellenállása jelenítődik meg a második világháború idején Bécsben. A történet emellett az ausztriai Schutzbund tagjainak üldöztetését és a kommunista Szovjetunióban szerzett tapasztalataikat is tematizálja. A regényben így módon két narratíva kapcsolódik össze egymással: az osztrák háborús valóság, beleértve a másképp gondolkodók üldöztetését, és az orosz gulág története. Haderlapot és Arnautovićot nemcsak az ellenállás-narratíva irodalmi feldolgozása köti össze, hanem az idegenség jegye is. Haderlap kétnyelvűségét és kettős kötődését poetológiai kérdésként is problematizálja: a regény létrejöttének egyik előfeltétele a karintiai szlovén kisebbség történetének elbeszélésére alkalmas nyelv megtalálása. Arnautović az ellenállás történetébe a visszaemlékezések révén több családi migrációs történetet (Ausztriába és Oroszországba irányuló elmozdulásokat), valamint a női főszereplő emancipáció-történetét is beleszői, aki végül többek között egy utólag elvégzett egyetemi tanulmány segítségével találja meg a helyét az osztrák társadalomban. Végezetül meg kell említeni a bevándorló szerzők családregényeit, mint például Dimitré Dinev *Engelsungen* [Angyali nyelvek, 2003] és Vladimir Vertlib *Das besondere Gedächtnis der Rosa Masur* [Rosa Masur különös emlékezete, 2001] című műveit, amelyek az osztrák társadalom kollektív tapasztalatait a migráció tapasztalataival egészítik ki, ugyanakkor új történelmi eseményeket is bevonnak az osztrák kollektív emlékezetbe, így többek között a bulgáriai kommunizmus tapasztalatát vagy Leningrád (Szentpétervár) 1944-es téli ostromát. Különösen Vertlib esetében teszi lehetővé az identitással és alteritással való játék annak tudatosítását, hogy az emlékezet mind egyéni, mind kollektív szinten konstruált jellegű.

Ott válik igazán kényessé a szembenézés a nemzetiszocializmus időszakával és az áldozat-narratívával, ahol ez kanonikus elbeszélések demitizálásával kapcsolódik össze, így például a Habsburg-mítoszéval vagy az újjáépítés narratívájával. Lothar említett családregénye, a *Der Engel mit der Posaune* is egy bécsi család életét beszéli el 1888 és 1945 között és sorra veszi a politikai fordulatokat, miközben – mint oly sokszor a családregényekben – a családi ház és a család a második világháború végén Ausztria szimbólumaként romokban marad vissza. Hasonlóképpen a Monarchia reminiscenciáiként értelmezhető Fritsch Moos *auf den Steinen* című regényében a lepusztult Schwarzwasser-kastély, vagy Bernhard *Kioltásában* a wolfeggi kastély, amelyek korrumpált nemeztiszocialista múltja a Habsburg-mítosznak végérvényesen véget vet. A Habsburg-mítosz és a nemzetiszocialista múlt Ingeborg Bachmann-nál is elválaszthatatlanul összefonódik. A *Három út a tóhoz* (*Drei Wege zum See*, 1972) című elbeszélésében Trotta alakjá-

ban két figurát sűrít egybe: a fiatal Trottát, akit Joseph Roth *A kapucinus kriptá* (*Die Kapuzinergruft*, 1938) című regényében Párizsba menekítenek a nemzetiszocialista Bécsből, és a holokauszt-túlélő Jean Améry alakját, akinek *Túl bűnön és bűnhődésen* (*Jenseits von Schuld und Sühne*, 1966) című esszéje a főszereplő háborús tudósító és fotós Elisabeth számára különös jelentőséggel bír (vö. Bombitz 2008). Trotta Bachmann-nál a kettős száműzetés megtestesítője: a szellemi hontalanságé, amely a Monarchia és öröksége bukására vezethető vissza, és az egzisztenciális hontalanságé, amely Améry sokat idézett mondatának felismeréséből adódik: „Akit megkínóztak, nem lehet többé már otthon a világban.” (Blaschke Éva fordítása)

Ha a nemzetiszocializmus története az újjáépítés narratívájával kapcsolódik össze, egyúttal a történelmen kívülsége miatt szép és ártatlan természet eszméje is lerombolódik. Christoph Ransmayr *Kaprun, avagy egy fal felépítése* (*Kaprun oder Die Errichtung einer Mauer*, 1985) című esszéjében, amely találón a munkatábor romjai közül előmászó patkányok képével kezdődik, az erőmű sötét múltját tárja fel, és felhívja a figyelmet mindazokra a kényszermunkásokra és hadifoglyokra, akik a nemzetiszocializmus idején részt vettek az építkezésben, valamint azokra a további áldozatokra is, akik a munkálatok során embertelen körülmények között vesztették életüket. A természet, amely ma turisztikai díszletként szolgál, maga is az erőmű áldozatává válik, mivel az építkezés idején egyes területek teljesen megsemmisültek. Ha ezt a szöveget azokkal a Kaprunról szóló hagyományos honregényekkel vagy filmekkel (pl. Othmar Franz Lang: *Die Männer von Kaprun* [Kapruni férfiak, 1955] vetjük össze, amelyek a hivatalos emlékezetet és az erőmű mitikus felmagasztalását erősítik, hogy pozitív azonosulást szuggesszenek a hazával, nyilvánvalóvá válik az irodalmi és politikai emlékezet közötti ambivalencia.

Ransmayr korai Kaprun-elbeszélése már mutat néhány olyan jeget, amelyek későbbi alkotásaiban is visszatérnek, ilyenek a szép táj kliséjének megkérdőjelezése és a disztópikus kontextus. Ez utóbbi *A Kitahara-kór* (*Morbus Kitahara*, 1995) című regényében teljesezik ki, amely egyidőben két másik osztrák mű mellett a múlt feldolgozását az apokaliptikus narratívájában jelenítette meg (Schmidt-Dengler 2003, 37). 1995-ben jelent meg ugyanis Ransmayr mellett Josef Haslinger *Operabál* (*Opernball*) és Elfriede Jelinek *Die Kinder der Toten* [A halottak gyermekei] című regénye is. Különösen Ransmayr és Jelinek szövegeiben jelennek meg a pusztítás és erőszak képei, Ausztria pedig mint halottak, gyilkosok és szellemek lakta ország ábrázolódik, ahonnan nincs menekvés (Bartsch 2003, 60). Doron Rabinovici *A földönkívüliek* (*Die Außerirdischen* 2017) című regényében szintén az apokaliptikus narratívájával dolgozik: a médiakritikát, egy neofasiszta rezsim manipulációit, valamint a Földre érkező idegenek általi fenyegetettséget koncentrációs tábori és nemzetiszocialista allegóriákkal kapcsolja össze, miközben az ellenállás és az emberi mivolt kérdéseit veti fel anélkül, hogy azokra

végleges válaszokat adna. Martin Horváth *Mein Name ist Judith* [A nevem Judith, 2019] című regénye szintén ehhez a hagyományhoz kapcsolódik, még ha pozitív befejezéssel is zárul. Horváth a regényben a 2023-as év Bécsét terrorcselekmények által fenyegetett és autoriter politikai vezetés alatt álló, mélyen idegenellenes és antiszemita helyként vízionálja, a regény jelenének viszonyait pedig a második világháború zsidóüldözéseinek történetével kapcsolja össze. Ez az összefonódás szimbolikusan Judith Klein kísértetalakjában csúcsosodik ki, aki a háború kitörésekor családjával együtt az elbeszélő és író León Kortner jelenlegi lakásában élt, és akit majd menekülése során Hollandiában meggyilkolnak. Judith kulcsszereplővé válik és előmozdítja León írói szembenézését a holokauszttal. León elbeszélése egy másik szinten töredékeket tartalmaz abból a holokausztról szóló regényből, amelyet Judith nagybátyja kezdett el írni, de amit az elszenvedett agresszió következtében soha nem tudott befejezni. Horváth „kész” regénye túllép ezen a kudarcon és tanúbizonyságot tesz az elbeszélés életmentő erejéről, amely képes túlélni a halált is. Azáltal, hogy León elmeséli a családjá történetét Judith szellemének, ez a történelem viharaiiban elveszett figura újra otthonra lel. Judith történetének saját művébe való beemelésével León irodalmi emléket állít a holokauszt áldozatainak. León egyúttal feldolgozza felesége és lánya traumatikus elvesztését is, hiszen saját történetét is elmeséli.

Végezetül érdemes kitérni az internacionalizálódás aspektusára is, vagyis arra, miként szélesedik ki a perspektíva az európai összefüggések irányába. Robert Menasse *Schubumkehr* [Csúszásirányváltó, 1995] című regényében a vasfüggöny 1989-es leomlását a cseh határ térségében ábrázolja. A *főváros* (Die Hauptstadt, 2017) és *A bővítés* (Die Erweiterung, 2022) című legújabb regényeiben egy új, egységes Európa lehetőségének kérdéseit feszegeti. Peter Handke Szerbiáról szóló útbeszámolója (*Eine winterliche Reise zu den Flüssen Donau, Save, Morawa und Drina oder Gerechtigkeit für Serbien* [Téli utazás a Duna, Száva, Morava és Drina mentén, avagy igazságot Szerbiának, 1996], *Sommerlicher Nachtrag zu einer winterlichen Reise* [Nyári utóirat egy téli utazáshoz, 1996] mindmáig heves vitákat váltanak ki, különösen az irodalmi Nobel-díj 2019-es odaítélése óta. Ez a vita jól szemlélteti, milyen nagy hatással bírhat az irodalom történelmi események értelmezésében, illetve azt is, hogy az irodalom korántsem mindig ideológiamentes. Josef Haslinger és Evelyn Schlag érdeklődése 2011-ben megjelent műveiben a kelet-európai szomszédos országok és azok emblematikus eseményei felé fordult. Haslinger a *Jáchymov* [Jáchymov] című regényében az egykori szovjet mintájú csehszlovák kényszermunkatábor történetét tárja fel Bohumil Modrý jégkorongjátékos és teljes csapata bebörtönzésének példáján, és felveti annak a kérdését, mennyiben rekonstruálható a kommunista büntettek története a második generáció szemszögéből. Evelyn Schlag *Die große Freiheit des Ferenc Puskás* [Puskás Ferenc nagy szabadsága] című regényében az 1956-os magyar forradalom

és az azt követő menekülés történetét dolgozza fel a Földesch család példáján, akiket ugyan Ausztriában segítőkészen fogadnak, de akik mégsem lelnek ott soha igazi otthonra. Michael Köhlmeier *Joel Spazierer kalandjai (Die Abenteuer des Joel Spazierer, 2013)* című műve is tartalmaz magyar vonatkozású epizódokat, szintén az '56-os magyar forradalomról és egy család meneküléséről, de abszurd változatban. Mindkét regény új megvilágításba helyezi 1956-os magyar menekülést és az ahhoz kötődő segítségadás-narratívát azáltal, hogy feltárják a magyar menekültekkel szembeni ambivalens bánásmódot és érzékenyen ábrázolják a magyar emigránsok nyelvnélküliségét és kiszolgáltatottságát. Ezáltal a regények egyfajta ellenemlékezetet hoznak létre, amely aláássa az 1956-ról szóló hivatalos osztrák narratívát (Nagy 2015, 129).

A mai osztrák prózairodalom e vázlatos példái nemcsak arról tanúskodnak, hogy milyen sokféleképpen képes az irodalom jelentős kollektív emlékeket feldolgozni, egymással összekapcsolni vagy újragondolni, hanem arról is, milyen érzékenyen reagál az emlékezetkultúra átalakulásaira és az (irodalmi) emlékezés megváltozott feltételeire.

SZAKIRODALOM

- Kurt Bartsch: „Das produktiv Negative zur eigenen Heimat.“ Eine Momentaufnahme österreichischer Literatur 1995 und eine Korrektur. In: Michael Braun, Birgit Lermen (Hg.): *Begegnung mit dem Nachbarn. Aspekte österreichischer Gegenwartsliteratur*. Sankt Augustin, Konrad-Adenauer-Stiftung, 2003, 49–66.
- Bombitz Attila: Eine österreichische Geschichte. Wege in und zu Ingeborg Bachmanns Erzählung *Drei Wege zum See*. In: Bognár Zsuzsa, Bombitz Attila (Hg.): „Ihr Worte.“ Ein Symposium zum Werk von Ingeborg Bachmann. Wien, Praesens Verlag, 2008, 73–84.
- Moritz Csáky et al.: Vorwort. In: Moritz Csáky, Jacques Le Rider, Monika Sommer (Hg.): *Transnationale Gedächtnisorte in Zentraleuropa*. Innsbruck, StudienVerlag, 2002, 7–12.
- Moritz Csáky, Elisabeth Großegger (Hg.): *Jenseits von Grenzen. Translokales, transnationales Gedächtnis*. Wien, Praesens, 2007.
- Johannes Feichtinger et al. (Hg.): *Habsburg postcolonial. Machtstrukturen und kollektives Gedächtnis*. Innsbruck, StudienVerlag, 2003.
- Ulrich Greiner: *Der Tod des Nachsommers. Aufsätze, Porträts, Kritiken zur österreichischen Gegenwartsliteratur*. München/Wien, Hanser, 1979.
- Birgit Holzner: *Österreichische Identität in Text und Hypertext: zur Literatur und Landeskunde im Fach Deutsch als Fremdsprache*. Innsbruck, Innsbruck Univ. Press, 2010.
- Katya Krylova: *The long shadow of the past. Contemporary Austrian literature, film, and culture*. New York, Camden House, 2017.
- Christoph Leitgeb: *Unheimliche Erinnerung – erinnerte Unheimlichkeit. Nationalsozialismus im literarischen Gedächtnis*. Paderborn, Wilhelm Fink, 2020.
- Claudio Magris: *Der habsburgische Mythos in der modernen österreichischen Literatur. Aus dem Italienischen von Madeleine von Pásztory*. Wien, Zsolnay, [1966], 2000.
- Joseph McVeigh: *Kontinuität und Vergangenheitsbewältigung in der österreichischen Literatur nach 1945*. Wien, Braumüller, 1988.

- Isolde Mueller: Keeping the Past Relevant. Austrian Holocaust Literature after 2000. In: Michael Boehringer, Susanne Hochreiter (Hg.): *Zeitenwende. Österreichische Literatur seit dem Millennium: 2000-2010*. Wien, Praesens, 2011, 430–446.
- Wolfgang Müller-Funk: Austrian Literature in a Trans-Cultural Context. In: Michael Boehringer, Susanne Hochreiter (Hg.): *Zeitenwende. Österreichische Literatur seit dem Millennium: 2000-2010*. Wien, Praesens, 2011, 43–63.
- Nagy Hajnalka: Schule des Erinnerns. Wege zu einer transnationalen Erinnerungskultur am Beispiel des Ungarn-Aufstandes von 1956. In: Stefan Krammer, Sabine Zelger (Hg.): *Literatur & Politik. Theorie, Didaktik, Praxis*. Schwalbach/Ts., Wochenschau Verlag, 2015, 119–142.
- Nagy Hajnalka: Die Geschichte des/der Anderen. Zum Umgang mit dem österreichischen Täter-Opfer-Gedächtnis in Maja Haderlapp *Engel des Vergessens* und Hamid Sadrs *Der Gedächtnissekretär*. In: Eva Binder et al. (Hg.): *Opfernarrative in transnationalen Kontexten*. Berlin, de Gruyter, 2020, 71–91.
- Orosz Magdolna: Schuld und Gedächtnis: Vergessen, Verdrängen, Erinnern in der österreichischen Literatur. In: Dagmar von Hoff, Lena Wetenkamp, Brigitte E. Jirku (Hg.): *Literarisierungen von Gewalt: Beiträge zur deutschsprachigen Literatur*. Internationale Tagung READIng Violence: Ambivalenzen der Gewalt, 2016, Valencia. Frankfurt am Main, Peter Lang, 2018, 181–202.
- Evelyn Polt-Heinzl: *Die grauen Jahre. Österreichische Literatur nach 1945 – Mythen, Legenden, Lügen*. Wien, Sonderzahl, 2018.
- Wendelin Schmidt-Dengler: *Bruchlinien. Vorlesungen zur österreichischen Literatur 1945 bis 1990*. Salzburg/Wien, Residenz, 1995.
- Wendelin Schmidt-Dengler: Die literarische Szene der Gegenwart in Österreich. In: Michael Braun, Birgit Lermen (Hg.): *Begegnung mit dem Nachbarn. Aspekte österreichischer Gegenwartsliteratur*. Sankt Augustin, Konrad-Adenauer-Stiftung, 2003, 21–48.

Sántáné Túri Ágnes fordítása

Maja Haderlap

A felejtés angyla

(Részlet)

Olyan kimerült vagyok, hogy kezdek visszahúzódni az érzeteknek kitett testemből. Csodálkozom, hogyhogy nem jutott senkinek eszébe, rám is elmondani egy oltalmazó varázsigét, amely megvédene a túl nagy veszélytől. Miért felejt el mindenki védelmező szavakat terjesztetni ki fölé, hogy megóvjanak ettől a valóságtól, amely zsigerekig borzaszt. Szívesen fognám meg bárki kezét, simulnék hozzá bármelyik fához vagy bármelyik állathoz, amely az utamba kerül. Beszélek a borjakkal, és ráhúzok a méla, jámbor tehenekre, amikor az istállóba hajtom őket a legelőről.

Nagymama többször is jeleket ad, hogy menjek oda hozzá, valamit el kel árulnia nekem. Megkérdezi, akarok-e ott aludni vele a kisházban, és megosztani vele az ágyán. Akarok, akarok! De csak ha a mamádnak nincs ellene kifogása, mondja halk, diadalmas árnyalattal a hangjában; őt természetesen meg kell kérdezned.

Néha anélkül kérdezem meg anyát, hogy előtte beszéltem volna nagymamával. Egyszerűen meghívom magamat a nagyihoz. Nem akarok egyedül lenni.

Nagymama hálósobája emlékhely, egy királynőnevelő lépsejt, amelyben minden mintha valami tejszerű folyadékba lenne mártva, egy lépsejt, amelyben nagymama a méhpempőjével táplál. Ebben a sejtben – ezt csak évekkel később ismerem fel – formálódok azzá, aki vagyok. A világban való tájékozódóképességemet nagymama alakítja ki. Attól kezdve lehetetlen csak úgy elmenni a nagy jelzései mellett. Érzékeim rávetítik nagymama rezgéseit a külvilágra, és mindenben megérik a rombolás, a pusztulás lehetőségét. Érzékeim szerencsés együttállásokra fognak várni, ama ritka pillanatokra, amelyekben jóra fordulhatnak a dolgok; a megmenekülést muszáj remélni és hinni benne, ámde szerencsés együttállás nélkül semmivé porlik.

Attól a pillanattól fogva, amikor nagymama úgy döntött, hogy beavat életének abba a két évébe, amelyek a legmélyebb nyomokat hagyták benne, a *Ravensbrücki asszonyok* és a *Mi közöm nekem ehhez* című könyvecskék, amelyeket a ravensbrücki emlékülésről hozott magával, ott hevernek az éjjeliszekrényen az árnikatinktúra és a keserű ürömlikőr mellett. Néha nagymama odaad egy kis könyvet

▼

Maja Haderlap: Engel des Vergessens © Wallstein Verlag GmbH, Göttingen, 2011.

azzal, hogy olvassak föl belőle. Leülök az öreg konyhaasztal mellé és olvasom: Ravensbrückben volt a lágerparancsnok, az internálótábor-vezető, az igazgatóság-vezető, a munkaszolgálat-vezető, a politikai osztály Gestapo-tisztviselője, a lágerorvosok, az SS-nővérek, a fő-felvigyázónő, a felvigyázónők, az SS-őrség.

Add csak ide, mondja nagymama, és türelmetlenül maga elé húzza a könyvet, megmutatom neked a felvigyázónőket. Lapoz a könyvben, majd egy csoport nő képénél állapodik meg, akik a vádlottak padján ülnek. Rámutat egy szőke fiatalasszonyra, ő volt mind között a legkomiszabb, mondja. Volt egy kutyája; mindig ráuszította azokra a foglyokra, akik létszámmellenőrzéskor összeestek. Még ma is maga előtt látja azt a vérebet, amint arra készül, hogy valamelyik kimerült asszonyra vesse magát. A barakkjukból egy lengyel asszonynak igazi lyukakat harapott a lábába. Egy lengyel orvosnő vizelettel mosatta ki a sebet. A doktornő azt tanácsolta a foglyoknak, mossák ki vizelettel a sebeiket; ez használt, és egyébként sem volt semmi másuk, sem kötszer, se semmi.

Ez volt az a felvigyázónő, mondja nagymama, és a mutatóujját rátéve eltakarja a fiatalasszony arcát. Nagyon fiatal volt, mondja, nagyon gonosz, nagyon romlott. Istenem, micsoda emberek vannak, kiáltja a nagyí, és leköpi a fényképet. Azután letörli a könyvlapokat a ruhaujjával, hogy ne ragadjanak össze.

Néha a tábori orvosnő fényképét köpi le, aki ilyenkor az összes SS-orvost képviseli, akikkel a körletben, ahová vitték, találkozott. Amit ez az orvosnő a foglyokkal művelt, чудно, чудно, mondja nagymama, és ha „különös”-t mond, ezúttal is úgy érti: „borzalmas”.

Nagymama szerint ennek a két könyvnek köszönhetően senki nem állíthatja többé, hogy csak úgy kitalálja, amiket elmesél. Senki nem mondhatja rám, hogy hazug vagyok, mondja.

Néha előhúz az asztalfiókból egy foltos, piros füzetet. A lágernaplóm, mondja, amikor kinyitja, nézd csak, a fedele belső oldalára odaírtam, hogy *knjiga od zavora Maria H.*, Maria H. fogságnaplója. A füzetet egy fogolytársnőjétől kapta a hazaúton. A társa pedig egy francia asszonytól kapta. Valamelyikük kitépett pár oldalt, de nézd, Prenzlauban kezdtem a följegyzéseket. Április 28-án kihajtottak bennünket a táborból, csodálatos volt az utunk, olvassa a füzetből, *čudovita*, mert a „rettenetes”-re megint nem jutott eszébe a szlovén kifejezés. Az SS végighajtotta őket a front mentén, észak felé vagy körbe, meséli, senki nem tudta, hová. Ő alig-alig emlékszik az első napokra, mert olyan gyenge volt, hogy a Gregoričkanak kellett őt cipelnie. Egyszer, erre még emlékszik, egy véget érni nem akaró erdőn vonultak át, mindenütt halottak és halálosan kimerült emberek heverték, kiégett járművek, hadianyag. A Gregorička szerzett valahonnan egy talicskát, beleültette őt, és tolta. Aztán eljött a május 1., és az SS-t mintha a föld nyelte volna el. Köröskörül ágyútűz és -dörgés. Az asszonyok csoportokban tévelyegtek a harcvo-nalak között. Nagymama csoportja egy disznóólban éjszakázott. Az oroszok tűz

alá vették az ólat; csak amikor az egyik asszony a láger csíkos rabruhájában kilépett a szabadba, akkor fogták föl, hogy lágerfogolynők vannak odabent. Akkor levágtak egy disznót, és mindenkinek főztek.

Másnap a volt foglyok továbbmentek; mindenütt pusztítás, a falvak lebombázva, alacsonyan szálltak el a fejük fölött a repülők. Az elhagyott házakban valami csető után és ruházat után kutattak. Egy Ljubljánából való asszony vezette a csoportjukat; együtt maradtak vele, mert úgy hírlett, a szlovén asszonyokat így, csoportban haza fogják vinni. Augusztus közepéig vártak erre. Az osztrák asszonyok a harcok befejezése után rögtön neki akartak vágni a hazaútnak, mondja nagymama.

Mihelyt nagymama elkezd levetkőzni, én is elkezdem levetni a ruháimat.

Alsóingben az ágyra ül, és leereszti vékony copfját, amelyet konttyá tekerve hordott a tarkója fölött. Mögé térdelek az ágyon, és elkezdem fésülni. Ritkás, ősz haja lapockái közt a hátára hull. Hol a bal, hol a jobb kezét simítja oda a fején, ahol épp fésülöm. Finoman, mondja, finoman, és néha, egy sóhaj után, így folytatja: november 13-án érkezett meg a lágerbe. A nőknek, akiket vele együtt gyalog áthajtottak Fürstenbergen, a táborba érkezés után le kellett vetkőzniük. Már az első órában légiriadó volt. Két órát kellett meztelenül várakozniuk, míg megvizsgálták őket. Azután leborotválták a hajukat. Alighogy kiejti a „leborotválták” szót, eltolja a kezemet, mintha tiltott módon értem volna a hajához. Pár gyors mozdulattal copfot fon magának és hajcsatokkal ismét konttyá rögzíti. Sóhajt. Föl kellett feküdnie egy asztalra, meséli, és injekciót adtak a hüvelyébe; rettentően égetett, és valószínűleg a havi ciklus miatt adták. Az egyik asszonynak épp akkor volt vérzése; neki minden lecsorgott, végig a lábán. Az egyenruhás férfiak úgy néztek nagymamát, mint valami barmot; hát ő persze már az öregebbekhez tartozott. A fiatalabbakra visszaütött a szépségük, őket el-eltették a tizenkét fős barakkból, ahová négy hétig be voltak zárva, és összezavarodva, riadtan hozták vissza őket. Minden nap kora reggel és este két óra ácsorgás a létszámmellenőrzésen, összevisszaság, sírás, sokáig tartott, míg megszámozták őket, és a taksáló pillantások: ki mennyit ér még, milyen munkára lehet még alkalmas.

Azon kapom magam, hogy próbálom fölfedezni nagymama testén a vizsgálódó pillantásokat. Látom, ahogyan az idegen pillantások hálóként borítják el az alakját, és azon gondolkodom, hogy a heves viszolygásnak vajon maradhattak-e nyomai a bőrén. De nem venni észre a borzadást. Nem hagy hátra szemmel látható hegeket. Nagymama testén minden kontúr éles: mint egy csontváz; a rézsútos kulcsont, a vállak, a kiálló tövisnyúlvány az alsó nyakcsigolyán, a bordakosár, a felkarcsont, amelyet laza géz módjára fed be a bőr. Odavannak az izmai, nincsen már melle, nézd, mondja, és fölemeli az alsóingét, csak egy nagy redő a mellem. Fél szemmel pillantok oda, de nagymama elhúzza a száját és azt mondja, ne viszolyogjak egy öregasszonytól. Ő sok nőt látott meztelenül életében; nincs már miért

kényeskednie. Minden lehetséges állapotban látott már asszonyokat, istenem, mondja, öregeket és fiatalokat, törékenyeket és összeverteket, akiknek testéről cafatokban lógott a bőr, halott asszonyokat, akiknek olyan volt a bőre, mint a papír, akár a sárgás papír; le lehetett volna hántani a csontjaikról. Először a latrinákat kellett pucolnia, azt el se lehet képzelni, hogy az hogy büzlött. Mindenébe beleivódott a bűz, még mosakodni sem tudott. Angela Piskernik, az eisenkappeli professzorasszony teljesen ki volt kelve magából a bűz miatt, de mit lehetett volna tenni? A mocsok az mocsok, a szar meg szar, mondja nagymama.

Végigsimít a térdig erős gyapjú alsónadrágba bújtatott combján, és a lábain megtámaszkodva megpróbálja kiegyenesíteni a hátát. Megkér, hogy húzzam le a harisnyáját. Fölkelek az ágyból, és lehúszom a lábáról a gyapjúharisnyát. Combja alsó részén látszik a harisnya gumírozásának lenyomata; azt mondja, hogy a láger óta erősen dagad a lába. A lágerben kezdődött a lábdagadás, a láb-elnehezülés, az ízületekben és a csontokban érzett fájdalom, amelytől néha még állni is alig tud. Megnézném-e a fájós nagylábujját, kéri. A lábfeje fölé hajolok.

A nagylábujján olyan a köröm, mint egy darab malátacukor, mondom, és nagymama nevet a hasonlatomon. Mint egy cukor mondja kuncogva, nem tudtam, hogy malátacukrokat hordok a lábamon. A térde alatt kékes a bőr, a hajszálerek szövевényes hálója lebeg a lábikra és a sípcsont fölött, és olyan bozótként borítja a lábát, amely egy folyódeltára hasonlít.

Eszünk egy pár kekszet, mielőtt lefekszünk, kérdezi kis szünet után nagymama.

Bólintok, mire ő kiveszi a konyhakredencből a kekszesdobozt. Legjobban az omlásakat szereti, amik rögtön szinte szétolvadnak a szájban, mondja, és kigöngyöli a műfogsorát a zsebkendőből, amelyet, mint mindig, ott tart az éjjeliszekrényén. Nagymama csak evéshez használja a műfogsorát. Nagypapa halála után döntött úgy, hogy nem hordja többé állandóan, miért is tenné, mondja, úgysem kap már férjet. A protézisnek azért kéznél kell lennie; gyakran magánál tartja a kötényzsebében. Azt szokta mondani, hogy a szájában általában fölöslegesnek érzi a műfogsort.

Ha nagymama a lágerről mesél, miközben én elnyújtózom az ágyon, gyakran hozza szóba a nevelt lányát, Micit. Ah, ha tudnád, sóhajtja, milyen volt Mici, amikor a láger gyülekezőterén találkoztam vele! Mici a nyakába ugrott, meséli, és azt kiáltotta, Mama, mit keres maga itt, mama! Nem tudtam visszatartani a könnyeimet, mondja nagymama, annyira sajnáltam! Mici elmesélte neki, hogy aznap, amikor az idézésre bement az eisenkappeli rendőrségre, útközben benézett Šertevbe, hogy megkérdezze, nem volna-e jobb a partizánokhoz mennie. A partizánoknak volt egy bunkere Šertev közelében, mondja nagymama. A partizánok azt mondták Micinek, hogy ne aggódjon, a rendőrség semmit nem tud rábizonyítani, ő még nagyon fiatal, és röviddel a tél beállta előtt csatlakozni a partizá-

nokhoz túl nagy próbatétel lenne egy fiatal nőnek. Ameddig nincs életveszélyben, a legjobb, ha nyugodtan kivár. Ezután Mici jelentkezett a rendőrségen. Ott azt mondták neki, többen tanúsították, hogy a partizánoknak dolgozik. Ő mindent tagadott, de már előre megvolt az ítélet. Micit a lágerbe deportálták. Piszkos és zavarodott volt, így emlékszik nagymama. Ő érezte, hogy Mici nem fogja túlélni a tábort, hogy feladta. Már aznap megérezte, hogy a nevelt lánya a végét járja. Három hónappal később Leni azt írta neki, hogy elküldték Lublinból Mici hamvait. Akkor összeroppantam, mondja nagymama. Egész éjjel sírtam. Az asszonyok a barakkból győzködtek, hogy ne hagyjam el magam; a lágerben, mondták, a halál előhírnökei a mély érzelmek. A Micit elgázósították Lublinban, elgázósították Lublinban, ismétli nagymama, mintha újból fel akarná idézni magának aényt. Ő attól a naptól fogva nem volt külső szolgálatra használható, folytatja, alig tudott megállni a lábán. De előtte, május tizedikén, mondja a lágerfüzetében lapozva, május tizedikén egy jelet láttam az égen. Láttam a bátyámat, Miklavžot, Katrca férjét, és ezt elmondtam Katrcának, aki a nagyapád húga volt. Katrca ekkor már betegen feküdt a körletben. Leírtam neki a jelenést, és azt mondtam, hogy ez semmi jót nem jelenthet. Kevéssel ezután Katrca megtudta, hogy Miklavž meghalt Dachauban. Ez betette a kaput az élniakarásának. Azt mondta, követni akarja a férjét. A betegágyában írt még verseket; mindig verseket írt. Ez nagyon veszélyes volt. Egy orosz nőt agyonvertek a bunkerben a versei miatt, de Katrca azt szerette volna, ha a versei kijutnak a szabad világba. Nagymama nem tudja, hogy ez végül sikerült-e. Meglátogatta Katrcát, többször is odament hozzá, még akkor is, amikor maga is a betegek közé került, és két hétig a haldoklók között feküdt. A körletben meghaltakat éjjel a fürdő előtt rakták kupacba egymásra; úgy hevertek ott a kiszipolyozott testek, mint a fahasábok, amikben valakik elbotlottak. Katrcának sebek borították a hátát, mondja nagymama, és én az ágyon fekvé elképzelem Katrca hátát, ami a fantáziaképemben úgy néz ki, mint egy festett kendő, sűrűn borítva hervadt rózsaszirmokkal vegyített, vörössel sátirozott festékfoltokkal, és gennyedző varakkal telehintve. Ahogy nagymamám háta mögött fekszem, és Katrca elbeszélt hátát bámulom, mintha egy időbuborék körözne a fejemben, úgy lebegek a múltban.

Nagymama nehezen lélegzik, küzd a levegőért. Két hétig maradt a betegkörletben, meséli tovább, utána valamivel jobban lett. Cseh orvosnők is dolgoztak a körletben; tudtak németül, és próbáltak segíteni. A cseh asszonyok összetartottak, ezt érezte nagymama. Őt, miután felgyógyult, a barakkfőnöknő belső szolgálatra osztotta be. A nagy üstöket kellett kimosnia a foglyokat ellátó konyhában. Így sikerült életben maradnia, meséli nagymama, mert így gyakran tudott lopni valamit a hulladékokból, amit megehetett. Féltette, ami szanaszét hevert, aztán elvitte a fogolytársainak. Katrcának is mindig tudott adni lopva

egy-egy répa- vagy krumplihéjat; ennek örülni kellett, mert a foglyok élelme egyébként is olyan hulladékból állt, amit otthon a disznókkal etetnének meg vagy eldobnának. Katrca július 1-én halt meg, egy szombat délután. Egy darabka répamaradékkal a kezemben odaléptem a betegbarakk ablakához, benéztem, és láttam, hogy a Katrca ágya üres. Az egyik cseh asszony mondta nagymamának, hogy Katrcát elvitték. Állandóan ez járt a fejében, és azt remélte, hogy Katrcának nem az jutott, ami a Vivoda Jerčinek a Lobnik-Grabenből. A Jerčit élve dobták a halottak közé, de kiszabadította magát a hullarakásból, és visszakúszott a 6-os blokkba. Imádkoztam Katrca halálért, és reméltem, hogy elkerülte a felső-lobniki fiatalasszony, Jerči sorsát.

Ha nagymama a fejadagokról beszél, mohó éhség jön rá. Újra kinyitja a kekszesdobozt, vagy elővesz egy üveg kompótot a konyhaszekrényből, ahol vigaszkészletként több befőttésüveget tart.

Ha egy üveg szőlőkompótot tesz az asztalra, tudom, hogy elégedett az esténkel. Egy nagy kanalat vesz ki az asztalfiókból, ez a fejesek lágerkanala, mondja, a láger konyhájáról lopta. Nézd, mondja, és megmutatja a kanálnyel fonákján a gravírozást: RAD, Reichsarbeitsdienst (Birodalmi Munkaszolgálat – a ford. megj.). Azután belemeríti a kanalat a szőlőkompótba és kihalász az üvegből pár szőlőszemet, majd lenyeli őket. A következő kanál az enyém. Behunyom a szemem és kinyitom a szám. Nagymama óvatosan a nyelvemre gurít egypár szőlőszemet. Néha félrenyelek, mert a kanál egészen kitölti a számat. Ne olyan mohón, nevet nagymama, ne olyan mohón! A saját kanalát is magával hozta a lágerből, egyszerű alumíniumkanál; ezt a tárgyi emlékek közé rakta el, hogy el ne vesszen; bizonyíték, mondja.

Néha elővesz a komódból egy fényképekkel teli szürke dobozt. Hol van a Mici, mormolja, miközben a főleg esküvői társaságokat ábrázoló fekete-fehér képek közt kotorászik. Ahogy nézem a fotókat, amelyeket sorban az ágyamra tesz, nagyon távol érzem magam tőlük. Csak Mici gyerekkori fényképe hat rám, meg talán Katrcáé a melankolikus pillantásával. Igazában azok a fotográfiák érdekelnek, amelyeken nagymama annyi idős lány, mint most én. Megállapítom, hogy hasonlítunk. Talán, mondja hosszabban eltűnődve nagymama, talán hasonlítunk, nem biztos benne. Szép ez a fehér ruha, amit ezen a konfirmáláskor készült fotón tetszik viselni, mondom elismerően, és nagymama az egyik ujjával gyengéden végigsimít saját kislányfején, amelyet fehér virágkoszorú koronáz. Aztán a legkeényebb lágerbeli időkről kezd mesélni.

Már '45 elején egyre több fogolytranszport érkezett Ravensbrückbe. Nem volt már hely a barakkokban, az asszonyoknak hármásával-négyesével kellett egy

priccsen aludniuk. Sok lengyel és szlovén asszony érkezett, sok városi asszony Franciaországból, Belgiumból, Hollandiából; istenem, ezek a ruháikért és a szőrmebundáikért marakodtak, mondja nagymama. Az első napokban a fogadóbarakk előtt ülték, és nem hittek a szemüknek. Mi már el voltunk tompulva, mondja nagymama, már sok mindenhez hozzászoktunk. Ő télen egészen le volt fogva, meséli nagymama, egyre kevesebb volt az ennivaló, olykor egész nap nem kaptak semmit. Láttá, hogyan visznek el teherautóval asszonyokat, majd pedig hullaként hozzák vissza őket a krematóriumba. Tavasszal egy létszámellenőrzésen az elgázosítandókat szelektálták. Istene, a halálra ítéltet; én akkor a tifuszbarakkban feküdtem a szalmán, készen arra, hogy vigyenek a gázba, és imádkoztam, mondja nagymama. Egyszer csak így szólt hozzá egy bécsi asszony, nekünk, osztrákoknak össze kell tartanunk! Nekünk, osztrákoknak össze kell tartanunk! A bécsi asszony kicserélte nagymama fogolyszámát egy halottéval, és azt tanácsolta neki, hogy bújjon el, ő tehát a gázba-hurcolás elől bezárkózott a vécébe, meséli nagymama, az rettenetes volt. Egész idő alatt rángatták az ajtót. Kibírhatatlan volt. Soha többet nem tenne ilyet. Attól kezdve sosem ment szelektációs létszámellenőrzésre; elrejtőzött a barakkban az emeletes ágyak alatt, elbarikádoztatta magát az asszonyokkal a foglyoknak otthonról küldött csomagok dobozai mögé. Az utolsó időt halottként húzta ki a táborban, illegálisan.

Adok pár tanácsot neked útravalóul, mondja végül nagymama. Sose zárkózz be szelektáció után a vécébe, oszd meg a csomagjaidat, amíg jönnek otthonról, a többiekkel, és nagyon vigyázz arra a kevés holmidra, amid van. A lágerben lopnak, mint a szarkák. Legyél jóban a fogolytársaiddal, hogy ne egyedül és segítség nélkül halj meg.

Mihelyt gimnazista leszek, meg fog kérni, mondja, hogy segítsék neki levelet írni az osztrák asszonynak, aki megmentette. Már csak a címét kell kiderítenie, meg a pontos nevét, s aztán megfogalmazhatjuk a levelet. A lágerből való visszatérése után még írt leveleket, mondja, de később elapadt a levelezés, és elsovadtak a kapcsolatok.

Nagymama egy levelezőlapot húz elő a fényképes dobozból. Tessék, olvasd, mondja, és kezembe nyomja a lapot. Olvasom: 1946. 3. 9., *Kedves Mitzi! Nagyon köszönöm a kedves soraidat, nagyon örülök, hogy épségben hazaérteztél. Hogy vagy? Egészséges vagy a gyerekeiddel, tudsz valamit a férjedről? Én mindig nagyjából egészséges vagyok, és a kisfiú is elég eleven és stramm, júniusban már négyéves lesz. Kedves Mitzi! Engem február 13-án engedtek el, és február 16-án szerencsésen hazaérkeztem. Nagyon boldog voltam, hogy megúsztam élve ezt az SS-bandát. Kedves Mitzi! Nem tudsz semmit a Bauer Sabinéről, aztán ő veletek volt még? Írd meg nekem. Aztán volna még egy kérdésem, tudod Sabine Schwaiger címét, szeretnék írni neki. Hallass magadról hamarosan! Barátnőd Anna Weitlaner.*

Visszaadom nagymamának a levelezőlapot. Mosolyog. Aztán egy levelet nyújt oda. Nehezen tudom kibetűzni az írást: 1946. április 30.; *Csak ma jutottam hozzá, hogy viszonzzam kedves levelezőlapos üdvözlését, amit szeretnék ezúton szívből megköszönni. Emlékszik még a rengeteg együtt töltött órára, amikor olyan szenvedéseken kellett átmen-nünk? És most mégis itt tartunk – szabad emberek vagyunk, és így is érezhetjük magunkat! És Magának hogy ment a további sora Wesenbergben? Hogyhogy olyan sokára ért haza? Én július 10-én érkeztem meg Grazba. És mit csinál most? Újra gazdálkodik? Na, remél-jük, visszakapta mindenét. Nekem még alig sikerült valamit elérnem. A lakásomról készült leltárt a mai napig nem kaptam vissza. Magának megvan még a „szép kabátja”? – Az is egy kis emlék Ravensbrückből. Lenne csak jobb a vasúti összeköttetés; annyi „pusmogivalónk” lenne még! Mára be kell fejeznem, de hamarosan új életjelet várok Magától. És most megyek kávé inni „szeretetsomag módra”. „Csórnunk” sem kell többé! Mindnyájukat sok szeretettel üdvözlő társa a szenvedésben, Elisse Siegl, Graz. „Clara Zetkin”. Nagymama újra mosolygott. Hogy ki ez a Zetkin, nem tudja, mondta, és mire megmondhattam volna neki, nagymama már nem élt.*

Leteszi a lágernaplót és a leveleket az asztalra, lekapcsolja a lámpát, és halkán imádkozni kezd. Az oldalamba fordulok, és nagymama bordáihoz nyomom a hátam. Miután keresztet vetett, odafordul hozzám, és átfog az egyik karjával. Ebben a pózban szeret feküdni a legjobban, mondja. Nagypával is így, összesi-mulva, felhúzott térdel szokott feküdni. A mellkasához nyomom a hátamat, és arra vágyom, hogy még szorosabban öleljen át. Néha megcsíp a kemény körmével, amikor eszébe jut megmutatni, hogyan nyomták szét annak idején a poloskákat. Mindig pukkant, mondja, amikor szétnyomtak egy-egy poloskát, csakhogy a poloskák ritkán jönnek egyesével, így aztán alvásra gondolni sem lehetett. Én viszont gyorsan elalszom mellette, és reggel csodálkozva nyitom ki a szemem. Üres mellettem a hely. Nagymama már fölkelt és átment a nagyházba. Ha belépek majd a konyhába, ott találom a tűzhely mellett állva, és azt fogja mondani, hogy fázik. Azután megisszuk a malátakávéját, és hallgatni fogunk, mintha éjszaka túl közel kerültünk volna egymáshoz.

Tatár Sándor fordítása

Doron Rabinovici

Valahol itt fekszenek

1

Valahol itt fekszenek. Valahol itt kaparták el őket. Egy búzamező alatt, vagy ott, a szántó földjében. Azóta talán már kis liget nő azon a helyen.

Esetleg egy ház áll már a holttestek fölött. A burgenlandi Felsőőri járásban lévő Rohonc község földjében több mint száznyolcvan meggyilkolt ember teste nyugszik. Egész Rohonc tetthely. Nincs egy tömegsír, de mindenütt gyilkos csend honol, csak éppen temetői nyugalom sehol. Áldozatok, akiket soha nem temettek el. Halottak, akik nyomtalanul eltűntek. Évtizedek óta kutatják, mi lett velük, ám ezzel is, haláluk után is a megsemmisítésük folytatódik.

Rohoncon éltek zsidók. Évszázadok óta. Nem sokkal 1938 márciusa után autóbuszokra rakták, és átvitték őket a határon. Akiket elűzték, azoknak még szerencséjük volt. Legalább a pusztta életüket megmentették, mert az üldöztetés itt gyorsabban zajlott, mint máshol. Pogromok, fosztogatások, üldözés, deportálás Bécsbe. Az új tartományfőnök Tobias Portschy szenvedélye a cigányok és a zsidók elleni hajtóvadászat volt. Az év őszére Burgenland – ahogy a gyilkosok mondani szokták – „zsidómentes” lett.

A háború vége, 1945. A front közeledik Rohonchoz. Kényszymunkásokat gyűjtenek össze. A délkeleti sáncot kell felépíteniük. A magyarországi zsidók első erőltetett menete 1944. november 8-án indul útnak. Hajtják őket. Rabszolgamunkára kényszerítik, kínozzák, verik, a végsőkéig kihasználják és éheztetik őket. 1945. március 24-én mintegy ezer zsidó halad el Rohonc mellett. Kétszázukat munkaképtelennek minősítik. A zsidók piszkosak és tetvesek voltak, annyira legyengültek, hogy egy részük alig tudta elhagyni a vagonokat, ezért ki kellett pakolni őket. A vádirat szerint közülük hárman végelgyengülésben haltak meg.

A Schweizermeierhofba, a Kreuzstadlhoz kellett őket terelni. Sok időbe telt, mert amint olvasható, a zsidók, akiket teherautókon hét fuvarral szállítottak, már annyira legyengültek, hogy csak egymás segítségével tudtak talpra állni.

Ugyanezen az estén a Batthyány-kastélyban ünnepség zajlik. Az uraságok is jelen vannak. A vendégek helyi náci nagykutyák, Gestapo-parancsnokok. Éjfélkor egy felsőőri telefonhívás után a párt helyi csoportvezetője, Podezin összeállít egy kivégzőkommandót. Körülbelül tizenöt férfi. Az ünnepi vendégsereg jókedvű. Podezin löszert osztogat. A feladat az, hogy likvidálják a Kreuzstadlban, egy gya-

logosan elérhető csűrben lévő zsidókat. A március 24-ről 25-re virradó éjszakán, 1945 virágvasárnapján.

A részeg gyilkosok arra kényszerítik a zsidókat, hogy vetkőzzenek meztelenre, mielőtt agyonlövik őket. Miután végrehajtották a tettet, az elkövetők visszatérnek, hogy tovább mulassanak, igyanak és táncoljanak. Miután végrehajtották a tettet. Az éjféli lövöldözés nem volt pusztán egy hirtelen ötlettől vezérelt közjáték a mulatság hevében. Nem lehet egyszerű, alkoholmámorban elkövetett kilengésről beszélni. A teljesen kimerült emberek szelekcioja, a Felsőörből érkezett telefonos parancs sem hagy kétséget afelől, hogy mindezt előre eltervezték és megszervezték. Ráadásul létezett egy központi utasítás is, miszerint egyetlen kényszerszolgák sem kerülhet a szövetségeseik kezére.

A tömeggyilkosság után néhány zsidónak el kell temetnie a holttesteket. Azokat a zsidókat, akiknek el kellett földelniük a többieket, a következő nap estéjén lövik agyon.

A Harmadik Birodalom utolsó heteiben mintegy huszonháromezer magyar zsidót öltek meg Ausztriában. Magyar zsidók tízezreit hajtották halálmenetekben végig az úgynevezett Ostmarkon. Túl gyengék voltak ahhoz, hogy elmeneküljenek. Alig álltak már a lábukon. Csontsoványok voltak. Sokan végkimerülésben haltak meg. Sokakat lelőttek, mert nem bírtak továbbmenni. Sokakat egyszerű vérszomjából gyilkoltak meg. Vérengzések zajlottak az ország keleti részén: Präbichlben, Németlövőben, Hofamt-Prielben, Klöchlben, Göstlingben, Randeggben, Grestenben és sok más helyen. A szentmargitbányai kőfejtőben az SS úgy gyilkolt, hogy köveket görgött a pihenő zsidókra. Valahol itt fekszenek. Valahol itt kaparták el őket. Nemcsak Rohonban.

Ismerjük a bűntény idejét: a szövetségeseik előrenyomulóban voltak. A náci birodalma felbomlóban. A tett helyszíne a nyílt mező. Nem Auschwitzról van szó, nem gázkamrákról vagy krematóriumokról. Ismerjük az elkövetők profilját is: a gyilkosokat nem Eichmann-nak, nem Nováknak, nem Murernek hívják. Nem a hírhedt háborús bűnösök közül valók voltak. Az út szélén álltak. Többet tettek, mint amit a náci vezetés megkövetelt. Aki ekkor még zsidókat gyilkolt, már nem abban reménykedett, hogy karriert csinálhat. Épp ellenkezőleg: aki ezekben az utolsó hetekben még részt vett a gyilkolásban, az a jövőjét kockáztatta. Aki ezekben a napokban átadta magát az antiszemita őrzőnek, számíthatott rá, hogy a vereség után felelősségre fogják vonni. Néhányan, akik ekkor zsidókon segítettek, talán már pusztán opportunizmusból tették, hogy tisztára mosott papírt biztosítsanak maguknak a későbbi időkre, megváltsák a visszaútra a jéget a civilizációba.

A gyilkosok nem hivatásos sadisták voltak, nem szenvedélyes fanatikusok. A társadalom középrétegéből kerültek ki. Százával voltak köztük Hitlerjugend-tagok, akik végre maguk is sorra akartak kerülni, mielőtt túl késő lett volna a

gyilkossá váláshoz. Volkssturm-tagok, akik a közelgő kapituláció árnyékában legalább a védtelen, az éhségtől félholt, megtört embereken, asszonyokon és öregeken akarták levezetni dühüket.

A tudomány a végső fázis bűneiről beszél. A gyilkosok sehol sem hagytak fel a barbársággal. Épp ellenkezőleg: fokozódott az üldözés. Minden korábbinál erőteljesebben léptek fel a dezertőrökkel szemben. Kivégezték azokat, akik addig még nem pusztultak bele a munkába. Nem maradhattak sem túlélők, sem tanúk. A kivégzéseket sietve hajtották végre. Meggyilkolták a hadifoglyokat. Hírhedtté vált a kremsi nyúl vadászata is. A steini börtön igazgatója, Franz Kodré a közelgő vereség láttán szabadon engedett néhány foglyot. A kremsi pártvezetés azonban elrendelte, hogy az összes megmaradt rabot, az intézmény vezetőjét és néhány munkatársát lőjék agyon. A szabadon engedett foglyokat elfogták és megölték.

A koncentrációs táborok foglyait halálmenetekben hajtották végig az országon. Az oszlop két oldalán SS-katonák meneteltek: egyik kezükben géppisztoly, a másikban egy kurva. Höllriegel SS-katona oldalán a kurva különösen buzgón viselkedett. Az ő Bubija már annyiszor csinált bum-bumot, most már egyszer hagyja, hogy a Mädi is csináljon bum-bumot. Höllriegel nevetett, hagyta, hogy a nő elsüsse a fegyvert, de mivel a fogoly nem halt meg azonnal, ő maga is rálőtt még egyszer, majd így szólt: „Lőni is meg kell ám tanulni, Mädi.” Nem, ez nem Rohoncon történt, hanem valahol Bécsújhely és Mauthausen között. Rohonc mindenütt ott volt.

Az 1945-ös esztendő márciusának végén a szovjetek bevonultak Rohoncba. A büntett fő felelősei ekkorra már elmenekültek. Podezin már hetedhét határon túl volt. A Batthyány család is eltűnt, csakúgy, mint a jószágigazgatójuk, Oldenburg. A Vörös Hadsereg csapatai április 5-én bukkantak rá a tömegsírra. A jegyzőkönyvükben ez állt: huszonegy sír. Mindegyik négy-öt méter hosszú és egy méter széles. Mindegyikben tíz-tizenkét ember feküdt. Tarkólövessel végeztek velük. A meggyilkoltak borzalmasan lesóványodtak, testük tele volt véraláfutásokkal. Haláluk előtt még megverték őket.

A holttestek ott voltak. Békeidőben találták meg őket. A helyszínt leírták. A gáztett elkövetése nem lehet kétséges, mégis már a kezdetektől eltűntették a nyomokat, és tagadták a bűnt, sőt még az a szóbeszéd is járta, hogy a tömeggyilkosság csupán a szövetségesek propagandája. De ki ne ismerné a tagadókat, akik még milliók elpusztítását, a számtalan gyilkosságot is képesek letagadni? Mi azonban odaállunk, hogy az ellenkezőjét bizonyítsuk, derék, becsületes antifa-sisták módjára, mintha a Hitler és hívei elleni háború soha nem ért volna győztesen véget, mintha Olaszországot még mindig Mussolini uralná, mintha még ma is ünnepelt hős volna. De vajon nem az újra sok helyen? Odaállunk tehát, hogy bebizonyítsuk azt, amit valójában mindenki tud.

Hogyan is gondolhatja bárki, hogy a népirtás nem történt meg? Hová lettek a zsidó közösségek Lengyelországban, Magyarországon, Ukrajnában, Litvániában és Lettországon? Mi történt vajon azokkal az emberekkel, akiket vonatokon hurcoltak végig Európán? Vasúti különjáratok. Csoportkedvezmény, amit nekik maguknak kellett kifizetniük. Saját kivégzésük költségeit az áldozatok állták. Csak a négy év alatti gyermekeket vitték ingyen Auschwitzba.

Hová lettek az ausztriai zsidók, akik még az országban voltak, amikor a menekülésre már gondolni sem lehetett? A lakásaik ott maradtak, csak éppen 1938-tól új családok költöztek beléjük. A szőnyeg még mindig ott van a szobában. Csak egy kicsit arrébb tolták, hogy a vérfolt a szekrény alá kerüljön.

Kiállunk, hogy az igazságról beszéljünk azoknak, akik csak a hazugságot akarják hallani. A valósággal mit sem törődnek. Csak az a céljuk, hogy kigúnyolják a meggyilkoltak emlékét. Nem akarnak emlékezni a gyilkosságokra, hogy még egyszer eltörölhessék az áldozatokat. A túlélőket csalónak bélyegzik. Azt állítják, az egész tömeggyilkosság nem más, mint egy összeesküvés, egy világméretű összeesküvés, egy világméretű zsidó összeesküvés. Tagadják a Soát, hogy a következő pillanatban igazolni próbálják; majd ugyanazzal a lendülettel a táborok ereiklyéiről suttoznak – az áldozatok bőréből készült lámpaernyőkről, a zsírjukból főzött szappanokról, a megsemmisítésről készült fényképekről –, végül pedig trágárkodnak, kinevetik azokat, akiket elgázosítottak és elégették.

Tagadják a bűnt, hogy újra elkövethessék. Letagadják a gáztettét, hogy megismételhessék. Akár Tennessee-ben, akár Teheránban, akár Bécsben vagy Vilniusban, akár Rómában, Rigában vagy Rohonban.

2

Valahol itt fekszenek. Valahol itt kaparták el őket.

A gyilkosok tagadták a bűncselekményt, hogy elkerüljék a felelősségre vonást. A tömegsírt, amelyet már 1945 áprilisában, néhány héttel a gyilkosság után feltártak, 1946 tavaszán ismét megvizsgálták. A halottakat exhumálták. A törvényszéki orvos vizsgálódott. Ezután a sírt ismét betemették.

Törvényszéki vizsgálat indult. Két pert is indítottak. A fő felelősök azonban eltűntek. Soha nem lehetett őket felelősségre vonni. A további gyanúsítottak ellen a népbíróságon zajló perek idején több embert is meggyilkoltak. Az 1946. május 6-ra virradó éjszaka megölték például a harmincéves gazdát, Michael Babzelt. Rohonc közelében, a birtokán lőtték agyon.

Április 15-én holtan találták Horváth Aladárt. Tarkólövésekkel feküdt egy kútban. Horváth a rohonci orvos, dr. Wiltschke asszisztense volt. Ő boncolta fel a meggyilkolt zsidók holttesteit. Tanúvallomásában kijelentette, hogy a zsidókat

tarkölövessel ölték meg. Megcáfolta a vádlottak mentegetőzését is, miszerint a zsidókat a tifuszveszély miatt lőtték agyon. Egyik áldozaton sem talált a tifuszra jellemző tüneteket. A holttestek vizsgálata pedig mindössze néhány héttel a tömeggyilkosság után történt. A kórházban ráadásul lett volna elegendő hely a tifuszos betegek befogadására, de egyetlen járványos megbetegedést sem jelentettek. Horváth Aladár meggyilkolása véres figyelmeztetés volt dr. Wiltschke számára. Az üzenetet pedig minden rohonci nagyon is jól megértette.

A per koronatanúja Karl Muhr, a falu fegyvermestere volt. A gyilkos bandának ő adta ki a puskákat és a lőszert. Muhr el tudta mondani, kik vettek részt a gyilkosságban. Vallomást akart tenni, meg akarta nevezni a tetteseket. Megvetette a náciakat. Gyűlölte a Gestapo pribékjeit. A koncentrációs tábortól csak a kastélyban végzett szolgálata mentette meg. A felszabadulás után várta, hogy tanúskodhasson mindarról, amit tudott. Egy vizsgálóbiztos érkezett Rohoncba, hogy hétfőre beidézzé Muhrt. Vasárnap délben Muhr a fogadóban ült, és azt mondta: „Most megbűnhődnek majd a gyilkosok.” Ugyanazon az estén még ki kellett mennie az erdőbe.

Másnap reggel Muhr háza lángokban állt. Ő maga nyomtalanul eltűnt. Karl Muhr 1946. március 25-én, éppen egy évvel a tömeggyilkosság napja után találták meg az erdőben, az úgynevezett Cigány ösvény mellett. Fejlővéssel, félig elszene-sedve. Muhr holttestét benzinnel lelocsolták és felgyújtották. Két fa hevert rajta, mellette pedig a halott kutyája. Az állat fogai között egy ing darabja. A tettesek a halottól elvett kulcsokkal behatoltak Muhr lakásába, a rohonci Judengasse 23.-ba, felgyújtották a házat, és minden iratot elraboltak.

A bécsi vizsgálóbiztos összekapolta a holmiját, és visszautazott Bécsbe. Az inget, amelyhez a kutya szájában talált rongydarab tartozott, a csendőrség nem találta meg. A meggyilkolt férfi özvegye tudta, kié a ruhadarab. Azt mondják, a faluban sokan mások is felismerték. A hatóság azonban soha nem járt utána.

Egy újságíró két évvel később, 1948-ban ellátogatott Rohoncba. A következőket írta: „Nagyon nehéz volt rávenni a megkeseredett Muhrné, hogy beszéljen. Mivel az egyik legbizalmasabb barátja kíséretében mentem hozzá, beengedett új lakásába, majd körbejárta a házat, és gondosan ellenőrizte, nincs-e valaki a kertben, aki hallgatózna. Ezután bezárta az ajtókat és az ablakokat. Még ekkor is, miután már elnyertem a bizalmát, minden mondata után kitört belőle a félelem:

‘Ugye, nem árul el engem? A fejembe kerülne.’ Nem, nem fogom elárulni Muhr özvegyét. Mert a néhány nap után, amelyeket ebben a boszorkánykonyhában töltöttem, tudom: a fejébe kerülne, ha kimondanám annak a nevét, akiről az egész falu tudja, hogy ő a gyanúsított, és akinek a nevét egyedül ő merete nekem elmondani.

Egy idős férfi, annak a férfinak az apja, akinek a nevét akkoriban Muhrné említette, visszaemlékezett rá, hogy a fia azon a vasárnapon hozzá ment benzint kérni.

Azon a hétfői reggelen, amikor Muhr fegyvermester háza már lángokban állt, a meggyilkolásának híre még nem terjedt el. A fogadóban a tudósító beszámolója szerint megkérdezték, hol lehet. „Az már rég ott lóg az erdőben egy fán”, válaszolta az, aki délelőtt egy kanna benzint kért. A fogadás, akinek ezeket a szavakat hallania kellett, nem volt más, mint Tobias Portschy, az egykori helyettes Gauleiter apósa, „és nagyon jó barátja azoknak a felsőöri uraknak, akik a tartományi ítélőtáblai tanácsos úr legszűkebb köréhez tartoztak”, jegyezte fel az újságíró, aki 1948-ban Rohoncban járt, majd így zárta sorait: „Ezzel a kör bezárult.”

Az özvegy búcsúzáskor ezt mondta az újságírónak: „Ha mindezt megírja az újságban, és ez segít abban, hogy a gyilkosokat bíróság elé állítsák, akkor nem bánom, ha ráfizetek. Öregasszony vagyok. Csak azért nem akarok korán meghalni, nehogy ne maradjon senki, aki egész életében emlékezik a gyilkosságra.”

1946 szeptemberében Nikolas Weiß, a rohonci tömeggyilkosság zsidó szemtanúja helyszíni szemlére tartott. Weiß túlélte a mészárlást, elmenekült, és egy rohonci család fészerében talált menedéket.

Azon a bizonyos szeptember 12-én a vámőrség emberei tüzet nyitottak egy Magyarország felől érkező teherautóra. Nikolaus Weißt agyonlőtték, útítársa, Abraham Grünwald megsebesült. A jármű nem reagált a piros fényjelzésre, magyarázta a csajtai csendőrpáncsnokság. Weißnek a tömegsír pontos helyéről kellett volna felvilágosítást adnia. A lakosság nem hitt a balesetben. Nem is csoda. Ugyan ki hinné el, hogy Horváth Aladár saját magát lötte tarkón, majd utána beleugrott a kútba? Vagy azt, hogy Michael Babzelt pusztán egy szerencsétlen véletlen miatt érte halálos lövés? Esetleg Karl Muhr háza minden feljegyzéssel együtt véletlenül égett le, közvetlenül azután, hogy az erdőben meggyilkolták? Rohonc számára az üzenet félreérthetetlen volt: a mészárlásról hallgatni kell.

Az elrettentő gyilkosságok után a megmaradt tanúk visszavonták azokat a vallomásokat, amelyeket még a nyomozás során tettek. Most a vádlottak javára nyilatkoztak. A hatodik tárgyalási napon az ügyészség két vádlott ellen ejtette a vádakat. Bizonyítékok hiányában felmentették Stefan Beiglböcköt és Hildegard Stadlert is. A nyomozás alatt még súlyosan terhelő tanúvallomásokkal illették őket. Ludwig Grollt nyolc év fegyházbüntetésre és vagyonelkobzásra, Josef Muraltert pedig öt év fegyházbüntetésre és vagyonelkobzásra ítélték. Eduard Nicka, 1938 előtt illegális náci, Tobias Portschy öt javasolta a Felsőöri járás vezetőjének, SA-Sturmbannführer, aki azért a körzetért felelt, amelyben a Németlövőben és Rohoncban elkövetett mészárlások történtek, azon az éjszakán feltehetően ő telefonált, hogy elrendelje a vérengzést. A nyomozás során azt mesélték róla, hogy kifejezetten a tömeggyilkosság miatt utazott oda. A perben azonban már nem sikerült rábizonyítani a részvételt. Ehelyett – akárcsak a többi elítélt esetében – sorra érkeztek a kegyelmi kérelmek. Írt például az alsólövői plébános, aki megesküdtött arra, Nicka milyen jó ember. Írt a Burgenlandi

Tartományi Gyűlés egyik ÖVP-képviselője is. Muralter és Groll érdekében pedig a helyi SPÖ- és ÖVP-szervezetek adtak ki támogató nyilatkozatokat. A számos támogató levél szerint az elítéltek maguk voltak a jóság: mindig korrektek, minden tekintetben tisztességesek voltak embertársaikkal szemben.

Eduard Nickát 1948 októberében három év fegyházbüntetésre és vagyonelkobzásra ítélték, ám két hónappal később, ugyanazon év decemberében a szövetségi elnök kegyelemben részesítette, és szabadon engedték. 1957-ben visszakapta a vagyonát is. 1958-ban Nicka a Szabadságpárt burgenlandi tartományi elnöke volt.

Hatvanadik születésnapja alkalmából, 1971-ben Nickát ünnepelték az *Oberwarter Zeitung* hasábjain. Külön kiemelték és méltatták, hogy egykor a nácik járási vezetője volt. Azt írták róla, hogy mindig hű maradt önmagához. Az újság egy „érthetetlen hajtóvadászatról” beszélt. Ám ezzel nem a zsidók megsemmisítésére utalt, hanem a gyilkosok és bűntársaik üldözésére.

Az áldozatokat feledésre ítélték. A méészárlásról többé senki sem akart tudni. A tömegsír – ahogy mondani szokták – eltűnt. Szó szerint is: beleveszett a nádasba vagy a fenyvesbe. Elsüllyedt Rohonc mocsarában. Elmerült a halálos hallgatásban, de valahol itt fekszenek. Valahol itt kaparták el őket.

3

Emlékszem Rohoncra. A kilencvenes évek elején jártam ott. Talán 1991-ben? Margarethe Heinrich és Eduard Erne éppen a *Totschweigen* [Eltussolni – a ford. megj.] című filmen dolgoztak. Emlékszem Rohoncra. Margarethe Heinrich, Eduard Erne és a zongoraművész Paul Gulda meséltek nekem a méészárlásról. Megmutatták a Kreuzstadlt. Azt mondták: „Valahol itt fekszenek. Valahol itt kaparták el őket.”

Bementünk egy vendéglőbe. Tobias Portschy felől érdeklődtem. „Kicsoda?”, kérdezte vissza az, akit megszólítottam. Túl halkán beszéltem volna? Nem értette volna a férfi, amit mondtam? Megismételtem a nevet: „Tobias Portschy...” Aztán az a földhözragadt mosoly. „Á, vagy úgy”, mondta, a helyettes Gauleiter...”

A grazi ügyészség, amely ismerte Portschy *Die Zigeunerfrage* [A cigánykérdés – a ford. megj.] című propagandaírását, semmiféle nyomozást nem folytatott ebben az ügyben. 1949-ben tizenöt év fegyházbüntetésre ítélték, ám Theodor Körner szövetségi elnök már 1951-ben amnesztiában részesítette és szabadon engedte. A kilencvenes évek elején még így nyilatkozott: „A cigányokat a zsidókkal tettem egyenlővé. Ez az analógia az én javaslatom volt [...] A cigányokat azért kell eltávolítani, mert antiszociálisak, nem pedig azért, mert cigányok [...] Nem azért sterilizálták őket, mert cigányok – ezt határozottan tagadom –, hanem mert antiszociális lények voltak. Élősködők. Az élősködőket pedig a természetben

mindig irtják. Akkor is, ha emberek. A cigányok nem emberek. Az élőködők azok élőködők.” Így beszélt Tobias Portschy. Bűnismétlés miatt eljárást indítottak ellene, de halála miatt már nem fejezték be. Portschy egyébként csak 1996-ban halt meg. Az ügyészségnek évei lettek volna, hogy idejében felelősségre vonja. Milyen nehézkes és elnéző is tudott lenni, ha náci bűnösökről volt szó...

Viszont milyen gyors tudott lenni a rendőrség, ha az áldozatokkal kellett leszámolni. 1995-ben – amikor a korábbi helyettes Gauleiter, Portschy, aki egykor a romák üldözéséért volt politikailag felelős, még mindig tiszteletreméltó polgárként élt Rohonban –, tehát 1995-ben Felsőőrön négy embert meggyilkoltak. Ötven évvel a rohonci mészárlás után. Ötven évvel a nemzetiszocializmus bukása után. Négy embert, romákat, osztrák állampolgárokat darabokra szaggattak. Ugyanabból az okból ölték meg őket, amiért már az őseiket is agyonverték, agyonlőtték és elgázósították, és nem pusztán azért, ahogyan néha mondani szokták, mert romák voltak, hanem azért, mert a gyilkosok gyűlölték őket. Ugyanolyan gyűlölettel, amilyet Tobias Portschy egykor megkövetelt, és mindig is igazolni próbált. A romáktól évtizedeken át megtagadták az üldöztetésükért járó kártérítést. Amit 1945 előtt az állami hatóságok elkövettek ellenük, azt 1945 után ugyanazok az állami hatóságok megkérdőjelezték. A meggyilkolt romák szenvedéséről hallgattak, és azokban, akik túléltek, pontosan ezért nem bíztak.

Még 1995-ben is, közvetlenül a tett, a halál, a gyilkosság után, a rendőrök berontottak az áldozatok hozzátartozóinak otthonába. Itt akarták, nagyon is itt akarták megtalálni a bűnösöket. És Jörg Haider, a Szabadságpárt akkori vezetője kijelentette, hogy a bűncselekmény indítéka feltehetően népi szokásokban és törzsi viszályokban keresendő.

Semmi sem változott: mindig a roma volt a hibás, mindig a zsidó. Az áldozat, az első számú áldozat azonban egész Ausztria volt. Bécsi vendéglőkben – néhány nappal a felsőöri merénylet után – romaellenes rasszista megjegyzéseket lehetett hallani. Amikor az elkövető – Franz Fuchs, amint később kiderült – úgy döntött, hogy a Felsőöri járásban fekvő, félreeső településhez vezető elágazásnál egy táblát állít fel ezzel a felirattal: „Romák vissza Indiába”, joggal számíthatott arra, hogy csak romák fogják megpróbálni a táblát eltávolítani: biztos lehetett benne, hogy a bomba romákat fog szétmárcangolni.

Emlékszem Rohoncra. Nem felejtettem el, 1992-ben lehetett, hogy zsidó egyetemistákkal Rohoncra utaztam. Emlékkövet állítottunk az áldozatoknak. Azért mentünk oda, hogy elmondjunk egy imát a meggyilkoltakért. Azt mondtam: „Valahol itt fekszenek. Valahol itt kaparták el őket.” Emlékszem. Ugyanazon a napon, vasárnap lehetett, a Szabadságpárt választási rendezvényt tartott. Amikor mi, zsidó fiatalok, kipával a fejünkön elmentünk a gyűlés mellett, néhány idősebb úr hátrafordult, összesúgtak, és úgy néztek ránk, mintha kísértetek lennénk, élőhalottak, visszajáró lelkek, akik épp most léptek elő a sírból.

„Mindenki valami másról hallgat”. Egy szereplő mondja ezt Eduard Erne és Margarethe Heinrich filmjében, akik az emlékezés nyomába eredtek, de tagadás-sal, hazugsággal, valamint a múlt elfeledtetésének szándékával találták magukat szemben.

A tömegsír, amelyet közvetlenül a háború után még megnyitottak, húsz évvel később már nem lehetett megtalálni. A Volksbund Deutscher Kriegsgräberfürsorge [Német Hadisírgondozó Szervezet – a ford. megj.] 1969-ben Horst Littmann vezetésével a környéken német háborús halottak után kutatott. Littmann ekkor értesült a zsidó kényszermunkások tömeges meggyilkolásáról. 1970-ben sikerült felkutatnia annak a tizenhat zsidónak a maradványait, akiknek egykor a tömegsír kellett betemetniük. A holttesteket exhumáltatta, hogy átad-hassa őket a grazi izraelita hitközségnek, amely a zsidó temetőben helyezte őket örök nyugalomra. A nagy tömegsír azonban Littmann nem találta meg. Csak egy levelet talált autója ablaktörlője alá tűzve: „Ha nem hagyod abba, ott fogsz fekédni, ahol a többiek.”

A sírhely, a Kreuzstadlnál elkövetett mészárlás áldozatainak megtalálására több kutatás is indult. Így 1988-ban, 1990-ben, 1991-ben, 1992-ben és 1993-ban, majd 1995-ben, 1996-ban, 2001-ben, 2006-ban és 2014-ben is. A keresésben a Belügyminisztérium, a Bécsi Egyetem Östörténeti Intézete, az Izraelita Hitközség és a Shalom Egyesület is részt vett. Sikertelenül.

Margareta Heinrich és Eduard Erne a kilencvenes évek elején dokumentálták ezeket az erőfeszítéseket. Kikérdezték a falubelieket. Több idősök otthonába látogattak el. Kutattak orosz levéltárakban. Hirdetéseket adtak fel egészen Izraelig. Öt éven át nyomoztak – sikertelenül.

Helyben egy felhívást is közzétettek, amelyben hangsúlyozták, hogy nem a bűnösség megállapítása vagy az események tisztázása a cél, igen, így írták: az eseményeké, amelyek már a régmúltba nyúlnak vissza. A temetés iránti vágy célja nem a múltban való vájkálás, és semmi köze a politikához, esküdöztek azok, akik a felhívást megfogalmazták, majd hozzátették: Rohonban sokan – idősök és fiatalok egyaránt – pontosan tudják, hol vannak a sírok a Kreuzstadl környékén, ami kétségtelenül igaz is volt, ugyanakkor megmutatta, mennyire kényes és mennyire politikai ügy is valójában a tömegsír utáni kutatás.

A felhívás, miszerint legalább a halottaknak szolgáttassanak igazságot, hatástalan maradt. Senki sem jelentkezett. Még egy aggastyán sem, akinek – mivel már a saját halálát is közel érezhette – aligha kellett bosszúgyilkosságtól tartania. Nem, egyetlen emberi lélek sem akadt, aki talán az utolsó ítélettől vagy a pokoltól való félelmében meg akarta volna győzni, hogyan követték el a bűntetteket, és hová temették az áldozatokat. Kezdetben nem az ige volt. Kezdetben gyilkosság volt, és ez a gyilkosság Isten előtt nem nyert elégtételt, Isten előtt nem nyerte el büntetését, Isten előtt nem lett megbosszulva, és Isten előtt nem nyert bűnbá-

natot. És az ige nem lett testté, nem lett csonttá, nem lett hullává. Az ige porrá lett, szántófölddé, gyűlölettel és gyávasággal trágyázva, földdarabbá, megfertőzve a holtak mérgével.

Judith Hruza azon magyar zsidó kényszers munkások egyike volt, akiket arra kényszerítettek, hogy a délkeleti sáncot felépítsék. Időközben az Egyesült Államokban orvos lett, majd 2001-ben visszatért Rohoncba, hogy elmesélje, miként tört fel benne az emlékezés, amikor Eisenerzen keresztülutazott. „Amikor aztán gyalog folytattam az utat, remegni kezdtem, és hirtelen rám törtek az emlékek. Bár a föld tiszta volt, és a környék egészen csendes, újra hallottam őreink szörnyű üvöltözését: ‘Gyorsabban, gyerünk, gyerünk, ti mocskos zsidók!’ Láttam, ahogy a férfiak a puskáikkal szakadatlanul belelőnek az oszlopunkba. A többi fogollyal együtt rohantam lefelé, a vérző testeken keresztül. Újra éreztem a rémületet, hogy most meg fogok halni.” Idézet vége.

Vajon felelős itt ez a rét, ott a domb, amott a szántóföld azért, amit a gyilkosok tettek? Vajon egy vidék, a természet tehet-e a bűnről? A föld magától borult az elpusztítottakra? A sírgödör magától nyílt meg? Ott, az a fa volt, amely az ártatlanokat agyonverte? A bükk vagy a tölgy lőtt a zsidókra? Nem a pacsirta volt az, aki éjjel kivégezte őket, és nem is a fülemüle.

1991-ben megalakult az egyesület, amely harcba szállt az emlékezésért: R.E.F.U.G.I.U.S. – Rechnitzer Flüchtlings- und Gedenkinitiative und Stiftung [Rohonci Menekült és Emlékezdeményezés és Alapítvány – a ford. megj.]. Célja az áldozatokra való emlékezés és a Menekültek Házának létrehozása volt. Lélekjelenléttel nevezik meg a jogtalanságot – akkor és most is.

Az egyesület elnöke a kezdetektől fogva a barátom, Paul Gulda. Koncertek, játékonysági rendezvények, szimpóziumok, viták, megemlékezések, egy emlékmű a Kreuzstadlnál, a meggyilkoltakra emlékező szabadtéri múzeum.

Az emlékezésnek nincs szüksége igazolásra. A halottak számára nincs menekvés, semmi sem tehető jóvá. Elfelejtetni őket annyi, mint másodszor is eltörölni őket. A túlélők kiszolgáltatottjai az emlékeiknek. Átadni magukat nekik, ez az ő örökségük. Ők emlékeznek a meggyilkolt milliókra, akik után nem maradt semmi földi maradvány, olykor még a haláluk dátuma, helye sem, egyszerűen semmi.

A Kreuzstadl az emlékezés mérföldkövévé vált. A gyilkosság és annak tagadása egyaránt benne testesül meg. Rohonc szégyenfoltja, ugyanakkor a szembenézés emlékműve is. A tetthely jelkép lett, az igazságra irányuló figyelem középpontja.

Micsoda ironia! Azok, akik nem hagytak fel a megsemmisítés terrorjával, akik még 1945 után is folytatták a pusztítást, ezt a határ menti helyet szégyenfolttá tették, mígnem útjelzővé válhatott. Nem engedték a halottakat nyugodni, ám éppen ezért folytatódik a holttestek felkutatása. Tovább vitték uralmukat

a község felett, ezért néhányan végül fellázadtak ellene, fellázadtak, mézárulás-ról beszéltek, szóba hozták a tömeggyilkosságot, néven nevezték a bűnösöket. Az ellenállásuk: emlékezés. Az ő emlékezésük maga az ellenállás. Ők tették Rohoncot paradox emlékhellyé. A múlt eltakarásának kísérlete a szembenézés alapjává vált.

A gyilkosok nem az áldozatokat gyászolják, csupán barbárságuk pusztulását. Nem akarnak tudomást venni vereségükről. Mi azonban élvezzük a vereségüket. Ünnepeljük a végüket. Az ő vereségük, ez világos, a szövetségesek győzelmén alapul, és szükséges volt megnyerni a hóhérok elleni háborút, hogy véget vethessünk a megsemmisítésnek.

Am e vereség önmagában még nem biztosítja azoknak az embereknek a felszabadulását, akik Rohoncban, Präbichlben, Németlövön, Hofamt-Prielben, Klöschben, Göstlingben, Randeggben, Grestenben és ennek az országnak számos más olyan helyén élnek, amelyek a gyilkosság színhelyeivé váltak, ugyanis a valódi felszabadulás csak egy olyan hozzáálláson és cselekvésen alapulhat, amelyet semmiféle idegen hadsereg nem vívhat ki. Ez a felszabadulás egy folytonosan bővülő folyamat, mindennapi küzdelem, politikai vállalás, és egészen bizonyos, hogy még sok erőfeszítésre lesz hozzá szükség.

A múlt mézárulásait nem a valamikori büntettek miatt próbálják elfeledtetni, hanem éppen azért, mert tovább élnek azok az előítéletek és megkülönböztetések, amelyek egykor a megsemmisítéshez vezettek. Rohonctól nem messze ma ismét fekete egyenruhás hordák vonulnak. Riadót fújnak a romák és a zsidók ellen, és akik újabb mézárulásról álmodoznak, nem akarnak hallani a korábbiakról.

Judith Hruza, akit egykor halálmenetben keresztülhajtottak Ausztrián, 2001-ben beszédet mondott a Kreuzstadlnál. Ezt mesélte: „Az az élmény, amely életemre a legmélyebb hatást tette, a kőszegi táborban ért. Egy fiatal orvos egy bajtársának amputálta a lábát. Egy ór ki akarta hajtani az orvost a sorakozóra. Az orvos kérte, hogy néhány percet adjanak még neki: ‘Előbb el kell állítanom a vérzést.’ Az ór azt mondta: ‘Rendben. Választhat: vagy azonnal kimész a sorakozóra, vagy befejezheted, de akkor lelőlek.’ Az orvos fel sem nézett. Miközben az ór érdeklődve figyelte, az orvos folytatta a munkáját, bekötötte a sebet, mire az ór fejbe lőtte.” Idézet vége.

Volt-e valaha, akár csak egy pillanatra is, annyi bátorságom és erőm, mint annak az orvosnak? Voltam-e valaha olyan elszánt és határozott? Milyen szerencsés vagyok, hogy erre a kérdésre a választ nem tudom. Csak azt tudom, mennyire könnyű ma már nem uszítani a gyengébbek ellen, az idegenek, a zsidók és a romák ellen. Csak azt tudom, mennyire veszélytelen ma már az áldozatok tisztelete. Milyen jó hallgatni azokat, akik éppen csak megmenekültek a megsemmisítés elől. Milyen fontos, hogy kiálljunk másokért.

Hogyan lehet egyáltalán szabadon lélegezni, ha a levegőben a holttestek bűze terjeng? Hogyan lehet határozottan fellépni ott, ahol a föld még tele van vérrel? Kinek lehet biztonságban az élete, amíg mások ellen pusztán létezésük vagy származásuk miatt uszítanak? Hogyan ne emlékeznénk az áldozatokra, ha a szenvedésüket továbbra is tagadják? Mivel a mészárlás nyomait még mindig eltüntetik, és a tömegsírt még mindig nem találták meg, továbbra is kutatni kell utánuk, mert valahol itt fekszenek. Valahol itt kaparták el őket.

Mesés Péter fordítása

Elfriede Jelinek

Oltalmazandók

Élünk. Élünk. Fő, hogy élünk, ennél sokkal több erről, azóta, hogy elhagytuk szülőföldünket, nemigen mondható. Ki néz ránk kegyesen, menekülőkre? Ha néznek, lenéznek minket. Menekülünk, nem törvényes büntetés elől futva, mégis elítél mindenki ott is, itt is. Életünk tudható része a múlté, megfulladt a rá nehezedő jelenségek rétege alatt, nem tárgya már a tudásnak semmi, már nincs is olyan, hogy tudás. Nincs szükség rá, hogy bármit is szavakba foglaljunk. Próbáljuk elolvasni az idegen törvényeket. Nekünk nem mondanak semmit, mi nem tudunk meg semmit, minket feladnak, mint egy csomagot, aztán nem jönnek értünk, jelenjünk meg itt és itt, menjünk ide és ide, igen, de hol vethetnénk meg a lábunkat, hol találhatnánk jobb szívű tájra, melyik ország földjére léphetnénk? Egyikére sem léphetünk úgy, hogy meg ne ütköznének velünk. Megütközve állunk. Megint elküldenek. Lefekszünk a templom hideg kövére. Aztán felkelünk. Nem eszünk. Pedig ennünk kell, de legalább innunk. Kezünkben egy ilyen ág, a béke jele, pálmaág, nem, olajág, igen, olajfáról törtük, meg még itt van ez a köteg ízé, mind teleírva; másunk nincs is, kinek nyújthatjuk át ezt a köteget, megírtunk már vagy két tonna papírt, persze segítséggel, most mindenki tartsa magasra, igen, a papírt, mert papírjaink nincsenek, csak ez a papír, kinek adhatjuk oda? Önnek? Tessék, itt van, de ha nem csinál vele semmit, akkor le kell másolnunk még egyszer, ki kell nyomtatnunk még egyszer, ugye érti? Ó, magasság istenei, imára kulcsoljuk kezünket, igen, rólatok van szó, tekintetek ránk, hozzátok fohászkodunk! A város, az ország, a Duna fénylő tükre mind a tiétek ott fent, de még inkább a tiétek itt lent, ó, ti keménykezű hatóságok: hol ezt mondjátok, hol azt, azt se tudjuk, mit tartsunk be, egy biztos, ti, földre szállt angyalok, plusz a mi mennyei atyánk, jól betartotok nekünk. Mit tehetnénk mi ellenetek? Nektek minden szabad, ti bármit megtehettek. Ön ott: ha szépen kérjük, megmondaná nekünk, melyik isten lakik itt, illetve, melyik illetékes itt? Azt tudjuk, hogy itt a templomban melyik, de talán vannak más istenek is, valahol máshol, egy elnök, egy kormányfő, egy miniszterasszony, meg ezek a keménykezűek, ezek a súlyosan büntetők, ezt már láttuk, nem, nem a holtak birodalmában, itt vannak mind egészen közel, például te, akárki vagy is, te, akárki is vagy, te, te, Jézus, Messzijas, Messie, mindegy, te, oltalmazó, őre a jámbor emberek házának, nem fogadtál be minket, magunktól jöttünk be a templomodba, oltalmat keresve; kérjük, segítsen, Isten, segítsen nekünk, ha már fővényes partját érinteni mertük, régebben,

▼

Elfriede Jelinek: Die Schutzbefohlenen, in: Die Schutzbefohlenen. Wut. Unseres © Rowohlt Verlag GmbH, Reinbek bei Hamburg, 2018.

midőn még ránk mosolygott a szerencse, egészen más partokat érintettünk, de most vajon hogyan tovább? Majd' odavesztünk a sós habokon, majd' odavesztünk a hegyekben, most itt vagyunk, ebben a templomban, holnap ott, abban a kolostorban, hála az Isten úrnak, hála az elnök úrnak, az ő közbelépésüknek, közbeléptetésüknek hála, de hol leszünk holnapután? És azután? Hol nem kapunk megint szállást, hol verekszünk ki magunknak megint fekhelyet, honnan hajítanak ki megint, hol fogjuk tudni elhantolni saját tetemünket, illetve ki fogja megtenni nekünk ezt a szívességet? Ki fog gondoskodni róla, hogy minket, földönfutókat is észre vegyenek, és közben ne iszonyodjanak tőlünk? Nézze csak, a patakok, a tengerpart, a bozótos tájék elúzottjai, szülőföldjüket siratva hogy keseregnek, megzavarodva az őszanya, az elhagyott föld őket kísérő átkaitól, nézze csak, nézze, egyik se hivalkodik azzal, hogy ki volt az őse, nem is érne vele persze semmit, csak azt nem értjük: miért ilyen ádázul haragos, még ön is; miért is?! Régóta társunk a fájdalom, a jajgatás régóta társunk, de mit követtünk el, hogy ön, ön is félelemben tart minket, hogy félnem kell mindenütt, az enyéimtől, mivel elhagytam őket, félek, mi lesz, ha vissza kell mennem, de még jobban félek öntől, attól, hogy itt kell maradnom, attól, hogy nem maradhatok itt, most mindjárt elismeri, hogy igazam van, mindjárt igazat fog adni nekem: Ha annyira fél mindenütt, ahogy mondja, ezt fogja mondani, akkor miért jött ide, mondja? Félni, újra? Csak most ezen a barbár nyelven akar félni nekünk, ezen a nyelven, amit nem beszélünk és nem értünk, mindig ez van, mikor az ember valahol másutt van, hogy: most mi lesz, jaj, most mi lesz? Könyörögve szólunk ezen a nyelven, nem beszéljük és nem értjük, szemben önnel, aki tökéletesen bírja ezt a nyelvet, és még tökéletesebben az önfegyelmet, bír magával, miközben magán kívül áll az állomáson, a peron szegélyén, és onnan néz minket; kérem, erőltesse meg magát kissé, hogy tudomására jusson az, amit magától sose tudhatna, kérem!

Nézze csak uram, igen, ön, könyörögve fordulunk önhöz, valaki nemzett minket, egy férfi, és valaki megszült, egy nő, értjük, hogy ön ezt ellenőrizni akarja, de nem fogja tudni. Amikor valami valahol másutt van, akkor nem tudunk semmit, mert lehet, hogy ott minden másként van és amúgy is valahol másutt, vagyis az ismereteink ott a másholban semmisek. Videókat küldtek nekünk, a családomnak, amikor még volt családom, közben mindenki meghalt, mindenki, családom egyetlen tagja sincs már életben, csak én, aki most itt vagyok, és mit csinál most ön velem? Élek, és mit csinál ön velem? A horizont semmivé zsugorodik, a hegy-ségnél véget ér, a tenger lyuk, tátongó torok, szakadék, tessék, egyikük sincs már itt és ott sincs már egyikük sem, csak én vagyok itt, vagyis én sem vagyok ott, és ha emlékeim nem csalnak, itt már mindenki meghalt, valahol másutt halt meg, de meghalt, én vagyok az utolsó, kemény sors, hangosan panaszolom is, nekem jutott a legszomorúbb sors. Nézze csak, itt fejezték le két rokonunkat, aztán még

maradtak egy páran, mobillal csináltam róluk képet, amíg még volt idő, most már nincsenek, nincsenek többé, már csak én vagyok, de ez a nehezen megfeythető végzet, mert hát hogyan is lehetne ez emberek műve?, nem engedélyezi nekem az itt tartózkodást, nézzék csak, mindjárt szétszaggatom az ajándékba kapott farmeromat, az ajándék pulóvert, darabokra szabdalom az ajándék hátizsákot, mindjárt megőrülök, ezek mind az ő holmijaik, vitetem magamat az árral, a láthatatlan sodrással, mit érek vele? Semmit. Két unokatestvéremnek levágták a fejét, könyörgök önhöz, tudom, hogy ön nem tesz ilyet velem, hogy ön ilyesmire nem képes, de hát az unokatestvéreim nem engem igazolnak? Az elvágott nyakukkal, a fej nélküli törzsükkel? Nem engem igazol, hogy ilyen szörnyűségeket álltam ki, mondd csak, te ugye nem akarsz, igen, te! Mi sötét bőrűek, tűző naphoz szokottak akkor visszafordultunk, vissza, de hová? Hogy fölkeressük a föld sötétjébe, a vég sötétjébe, a végleges éjbe hanyatlott társainkat, örök éjbe borultakat ott, ahol még nem vagyunk, de önként vagy nem önként mind oda tartunk – hát létezik ilyen úr, ilyen alnök vagy elnök, aki mindenkit befogad? Nem létezik. Ilyen mindenkire jó, mindent befogadó valaki nincs. Vagy ha mégis volna, akkor meg a nagybetűs Mindenséget fogadná be inkább, a Mindent, mint bármi mást, mint minket, akik semmi vagyunk, és nem is fogad be senki – ki hallott már ilyet? Kihallgatni igen, de ki hallgatna meg minket?

Rossz híreket fogjuk költeni, de mit érdekel ez titeket, tudjuk előre, itt-tartózkodásunk úgysem legális, legális, legális, ez a kedvenc szavatok, itt tartózkodásunk nem lehet legális, mert akkor nekiállhatunk nemzeni, asszonyaink meg szülni, nekiállhatunk gürcölni, na ezt nem, de különben mindegy, mi lesz velünk, ti elfordítjátok arcotokat, könyöröghetünk napszám, hétszám, ti elfordítjátok arcotokat, nem számít az se, hogy beszennyeződik közben, mi akkor is kérve könyörgünk, ti ott fönt, magasság fiai, de ha nem kértek is belőlünk, az eddig kifejtettek alapján (erre az alapra senki se épít) továbbra is itt maradunk nektek gondnak, feladatnak. És még azt sem engeditek, hogy a visszaút (ki vágyik rá?, mi nem!, ti követelitek meg tőlünk), a visszamenet irányát mi határozzuk meg. Pedig hát mindegy nektek, hogy merre, csak menjünk, el, mihamar. Ez az utasítás, útilapu, amit most a talpunkra kötöttetek, arra kötelez, hogy menjünk vissza abba a ködbevesző országba, ahonnan jöttünk. Hol voltak legutóbb? Ott nyújtsák be a kérelmüket! Ezt követelitek tőlünk, valamit mindig követeltek! Két unokatestvéremnek, mind a kettőnek levágták a fejét, erre nincsenek tanúk, mégis van rá tanú, ma mindenkinél ott a kamera, ott a térfelügyelő mindenütt, ott helyben mindenre azonnal van bizonyíték, tessék, itt van, ezen a videón megnézheti, hogy fejeznek le két embert, hát nem iszonyatos? Nem hiszi el, hogy ezek az unokatestvéreim? Vannak rá tanúk. Nem hiszi. De látni látja, nézze csak, itt van, ez a videó a családomé, ők már nincsenek, nincs többé családom, mindenki meg-

halt, de a videó megmaradt, senki se szégyelli magát emiatt, csak ön szégyenkezik miattam, pedig higgye el, önnek nincs annyi képzelőereje, ahhoz semmilyen képzelőerő nem elég, de önnek semmi sem elég, ön nem elégszik meg semmivel, ön soha nem elégei meg, hogy elhajtson innen olyanokat, akiket apa nemzett és anya szült, ön csak elhajtani tudja őket, csak ezt. És az, hogy nekik levágták a fejüket, az mit sem von le a többi szenvedésből, azokat mind ki kellett állni, mindenütt, és persze sokkal tovább. A szenvedések mindig tovább tartanak bármi másnál. A szenvedések tartósan hatnak, és tartósan nem hatnak meg senkit. A kutya se törődik a szenvedővel. Megölik apját, anyját, testvéreit, mit számít, semmit, mindez semmi, a képzeleteink mindig valamilyen tárgyra vonatkoznak, az alanyok nem számítanak, a halottak nem számítanak, semmik. A halottakra nem hivatkozhatunk, amikor azt igyekszünk logikusan levezetni, hogy miért folyamodunk tartózkodási engedélyhez, mert hiszen itt minket akarnak le- és elvezetni, kicsatornázni mintegy a seholsembe, mint a folyókat, hogy többé ne legyen hol kilépniünk a medrünkéből, ne alkothassunk áradatot, ne zúduljunk többé a tengerbe, ne legyen többé hol kilépniünk és belépniünk, hogy nekik se kelljen többé kirúgniuk senkit, és nekünk legyen módunk többé tiltott belépésre. Elvezetni, kihajítani, aztán el velük, el velünk. Úgyis mindenki meghalt már, miért pont én, az utolsó maradnék életben? Ezt ön úgysem érti. Én sem értem. Mert ha az idő, ez a hármas egység, ez a háromszorosan egy, ha ez magába foglal is bennünket, nem, nem isten, nem a szentháromság, az sose jelent egyet, én a háromszorosan egy időről beszélek, és ez még sohasem egyesített semmit, csak minket, mint csoportot, összekockázott minket senkiből és semmiből, persze, nincstelenekből, de ha az idő, ahogy az előbb mondtam, nem tudom, hogy mondjam, de ha az idő, amely jelen, volt és jövő egésze, ez a háromszorosan egy, a filozófus pedig, nem ismerem, de ő az, aki gondolkodik, ha a filozófus, ezek után a szintézis két bizonyítottan időképző módusához hozzátesz egy harmadik móduszt is, melyiket, melyiket? úgy, hogy mi megmaradjunk és ezáltal az időn kívül legyünk, hogy ebből az időből megint ki tudjunk keveredni, melyikből?, egy olyan móduszt tehát, egy harmadik móduszt, hogyhogy?, hiszen már van három, jelen, múlt, jövő, mindegy, ha ez így van, ahogy mondtam, nem én, ahogy mondtam volna, én is gondolkodhatnék úgy, nem tudom, mit jelent ez az Úgy, ha tehát és ráadásul még mindenféle meg-jelenítés, következőképp a gondolkodás is – márpedig a mi gondolkodásunk önöknek nem fontos, ez önöket nem gazdagítja, ez tehát nincs és nem is jelenvaló –, ha az a gondolkodás, vagyis az önök gondolkodása az időnek alávetett, akkor a szintézis eme harmadik módusza szükségképpen a jövőt alakítja, alkotja, formálja, nem olyan jövőt, ami a műveletlen embereké, de olyat sem, ami a művelt embereké, nem, ez a jövő senkié, hanem az idő valahogy úgy készíti el a jövőt, mint egy ruhát. És? És akkor? Akkor, kérdem én, vajon az ország fejedelmei, főemberei, főurai, akiknek még megvan a fejük, szemben az én két unokatestvé-

remmel, az ország urai és helyettes főemberei, ők vajon – e gyors üzenet, e lassú üzenet, mindegy, csábításának engedve – közeledni fognak-e azért, hogy lássanak minket? Nem fognak. Az ország urainak és az ország helyettes főurainak és az ország urait helyettesítőket helyettesítő uraknak, ha ez tilos is, mert tilos, azért mi, jövevényekhez illően, józanul elbeszéljük, miért menekültünk ide, noha nem ontottunk vért, mindenkinek elmondjuk, nem kell, hogy helyettes legyen, becszszó, hogy elmondjuk mindenkinek, aki csak hallani akarja, de hát senki sem akarja, még a helyettes helyettese, az sem akarja, senki, de mi akkor is elmondanánk, elmesélnénk, hogyan menekültünk el, noha nem tapad kezünkhöz vér, nem tartozunk senkinek, holmi vérbűn nem terhel minket, pedig hát önök váltig azt állítják, hogy bűnös adósságok elől szöktünk el, elmondjuk hát, milyen volt és mért kellett büntelen mégis elmenekülnünk, hangunk kerüli a szemtelenséget, és nem lesz benne hamisság sem, nyugodtak, kedvesek, józanok és érthetőek leszünk, de önök akkor se fognak megérteni minket, hát hogyan is értenének meg, ha egyszer meg se akarnak hallgatni minket? Nem fognak megérteni, és szavaink az ürességbe hullanak majd, oda, ahol nincs nehézkedés, nehéz sorsunk hirtelen súlytalanná válik, mert a semmibe hullik, az üres térbe, az üres semmibe, ott fog majd lebegni, megmarad lebegő állapotban, a párában, az ürességben, igen. Igénytelen szemünkkel majd szelíden fogunk nézni, plédet és valami ennivalót kérve, mire önök, a helyettesek helyettesei, akik egyébként szintén nem itt állnak helyt magukért, hanem valahol máshol, azt mondják: na látják, az önök szeme egyáltalán nem igénytelen, hiába állítják ezt, hiszen önöknek igenis vannak igényeik! Ma plédet kérnek, vizet és ennivalót, de ki tudja, mit fognak kérni holnap? Az asszonyainkat, a gyerekeinket, a hivatásunkat, a házunkat, a lakásunkat? Mit fognak kérni holnap. Lehet, hogy ma még szinte semmi sem kérnek, vagy nem sok mindent, de mi lesz ebből holnap?, mi már tudjuk, sok minden, ezért vagyunk a helyettesek helyetteseinek helyettesei, azok mind tudják, mind tudnak mindent, és most már mi is tudjuk, bár mi ezt már korábban is tudtuk, tudtuk korábban is. Hogy? Mit mond? Ügyelünk rá, hogy ne beszéljünk hangosan, terjedősen, ne legyünk hosszadalmasak, ne legyen a beszédünk se túl részletes, se túl vontatott, se túl gyors, se túl lassú. Nem is lehet semelyik ezek közül, mert sajnos mi nem beszéljük az önök nyelvét, hol a tolmács? hová tűnt?, azt ígérték, hogy lesz tolmács, hol van, hol van hát, hol az az ember, aki az önök tudtára adja, hogy mi sem vontatottan, sem hosszadalmasan, sem túl gyorsan nem beszélhetünk? Ki mondja ezt meg önöknek? Mindegy, mert az olyanok, mint amilyenek mi vagyunk, igencsak gyűlöletesek az önök számára, ezt látjuk, ez világos. Jó lenne, ha önök is engednének nekünk, ahogy mi is engedünk önöknek, a templomból végre átmegyünk a kolostorba, ahol meleg van, és mi gyorsabban rohadjunk el, gyorsabban bomlik le biológiai lényünk, a lényegünk pedig úgy elillan, mint kamrapolcról az egerek. Engedtünk önöknek, most már el is mentünk

innen, el lettünk tüntetve az önök szeme elől, a nyilvánosság szeme elől, azt mondták nekünk, és egy idő múlva meg is tettük, amit mondtak: Engednetek kell, ezt mondták, ezt mondják állandóan, ezt mondják most is, engedjetek, hiszen jöttmentek, idegenek, rászorulók vagytok, engednetek kell, látjátok, hogy megértettétek, már engedtetek is, jöttment, idegen, rászoruló, az ilyennek itt nincs szava, az ilyennek itt nincs helye. Gyengéhez nem illik a hetyke szó. Ugyan hol! Ugyan hol fogunk hetykélkedni, amikor már nem vagyunk seholsem! A józan ész szavára hallgatunk majd, ön pedig értesít majd másokat, hogy végre észre tértünk és a templomból átköltözünk a kolostorba, az éppen üresen áll, itt, a tévében már mutatják is, már a rádióban is mondják, hamarosan benne lesz az újságban is, a templom ugyan szintén üresen áll, de áll az is, kicsit jobban is áll a helyén, és a hívóknak kell a hely, ha netán be akarnának jönni, és ez esetben még meg talál-nánk zavarni őket, értjük, mi is a mi istenünk oltalma alatt állunk, az is kizárólag a bünteleneket szereti, akárcsak az önöké. És? Mi következik ebből? Szánjatok meg minket, míg el nem veszünk, kérve kérjük! Neem? Gondoltuk. Akkor hát itt a ti istenetek, a fénylő szárnyú, itt van mindenütt a szobra, arany, csillogás, színorgia, bling-bling, jó, mondjuk próbaképpen, hátha segít nekünk, bár a mi ügyünkben nem ő az illetékes, hanem ez, a helyettes helyettesének helyettese, ki van aggatva mindenütt, hogy minket hitegessenek vele, nem, nem azért, egyszerűen csak ott lóg, szegény fickó, ennek se volt sok szerencséje az életben, mindegy, akkor is eljuttat most minket ehhez a fénylő szárnyú sashoz, nem, nem stimmel, ez nem sas, a sas az a pici ott fönt, e fölött, nézze csak, innen egész jól láthatja, ott fönt, szóval sasnak nem sas, tessék?, hogy ez egy galamb, na, hát mit várhat az ember egy galambtól! Ugyanúgy nem sokat. A galamb ugyanúgy egy helyettes helyettesének a helyettese, de legalább madár, tud repülni, hozzá kiáltok hát könnyörögve, hozzá szólok esdekelve, valakit szólítanom kell, hívnom, igen, utána majd felhívom az ügyvédemet, de előbb még segítségül hívom egy fohással azt a galambot ott a plafonon, könnyörgünk hozzá, könnyörgünk, ó, te háromszögbe foglalt szem, Nap megmentő szeme, te, aki majd megpattansz haragodban, igen, jól hallottad, rólad van szó, hozzád fordulunk könnyörögve. Miért, van itt még valaki? Jó, nem kell mindjárt a plafonon lenni. A szekerünk elakadt, most mit csináljunk?

Abból, hogy mindenki meghalt, hogy az egész családom halott, semmit sem lehet vezetni. Itt ülünk, köszönünk, mindegy kinek, nekünk mindegy, melyik isten az, mondták, de elfelejtettük, csak az udvariasság azt kívánja, hogy mély áhítattal köszöntsük képeiken a nagyhatalmú isteneket, meg azt ott elől, aki ott áll az oltár fölött, adjon isten vagy mit kell mondani neki. Úgy telepedtünk be ide, erre a szent helyre, mint egy galambraj, melyet sólyom űz, de ezek itt csak ezt az egy galambot ismerik ott fönt a plafonon, azt biztos nem fogjuk megkapni, túl maga-

san van, nincs az a sólyom, amelyiktől félnie kellene, annak a galambnak, nekünk meg? Félnünk kell mindenkitől. Ez már csak így van. Fajtánk átka, a testvérharc végzett velük, annak esett mindenki áldozatul, de ki fogad el ilyen áldozatot? És ennyit! Jó sokan lehetnek azok az istenek, akiknek ennyi áldozat sem sok. Senki sem maradt életben, sem az enyéim, sem a mieink közül. Mindenkit megölték. Én, szeretett, nagy családom utolsó tagja, én, a legutolsó, elmenekültem, senki sem akarta, mindenki vonakodott, aztán mégis elkezdődött az öldöklés, és hullottak, egyik a másik után, végül már csak az egyik táborból maradtak életben, nálunk állítólag ez a szokás, hogy mindenki mindenkit megöl, de ez merő hencseregés, az viszont igaz, hogy az egyik táborból mindig több marad életben, mint a másikból, és hát tényleg öldösi egyik a másikat, nagy kérdés, hogy mi lesz, ha egyik táborból sincs már életben senki? Nos, az egész folyamatot nem vehetjük itt végig mozzanatról mozzanatra, nem jeleníthetjük meg képkockáról képkockára, amúgy sem igen lehet az ilyet elképzelni, kivéve, ha az embernek van videója; a folyamat, amely a családommal azonos, egyszer csak megszakad, az a láncolat, amely a családom, egyszer csak elszakad, a láncszemek sorra leszakadnak, elpusztulnak, és én, akit nem gyilkoltak meg, szabad nekem ide beülnöm? Legalább leülnöm? Nem is kell lefeküdnöm. Vagy inkább oda? Ha önöknek az jobb, hogy oda ülök, akkor odaülök! Úgy sincs munkahelyem, úgyhogy nyugodtan mondjanak egyet, adjanak egy helyet, ahová letelepedhetek. Itt ugyebár, önöknél szabad a letelepedés, csak nem nekünk. Nekünk nem szabad. A halottakra ez persze nem vonatkozik, és rajtam kívül persze már mindenki halott, mindenki. Nyugodtan utána számolhat. Már hallom is, hogy nevet, hiszen tudja, hogy a halottak már nem kérhetnek semmit, de én még igen, én könyörögve kérlelem önöket, adjanak valami kis ruhát, ennivalót, vizet, egy helyet. Bizonyítékaink vannak rá, hogy a többiek mind meghaltak már, nem jönnek többen, ne aggódjanak, rajtunk kívül senki sem jön már, senki sem lesz többé a terhükre, vannak videóink; a gyilkosoknak mindenre van már modern eszközük. Mi nem vagyunk modernek, a gyilkosok igen, azok modernek, ugyanakkor mégsem azok, jobban mondva ezek is, meg azok is, a gyilkosokba mindig minden belefér, csak gyilkolhassanak. Mi tudunk valamit, na és akkor mi van, kit érdekel, hogy ki mit tud, kit érdekel a tudás, amit nem lehet elővenni és megmutatni, az nem érdekes. Még nekünk sem. Nézzék csak, most önök is látják: igen, a láthatáron ellenállás ébred velünk szemben. Templomba, kolostorba rejtőzünk, menedéket keresve, de nem maradhatunk, mert akkor a menedékünk már nem volna rejtekhely. Ez a templom nyilvános rejtekhely, a tévé már járt itt, az mindent kiderít, napvilágra hoz, nem csoda, ő maga a világ, és mindenhová bevilágít. Itt fekszik valaki, amott is, rajta a végzet-szabta név, hogy: idegen. Biztos nem ő az egyetlen, aki még nem halt meg, aki még életben van, de miért maradna életben, ne maradjon ő se, mindegy, ki volt az őse, mondja az ellenállás, amelynek fényszórója egyenesen ránk vetül, de úgy, hogy

elvakítson, és így is maradjon. Ha az autópályán szembejönne vele valaki, az elől se térne ki, minket se kerülhet ki, mielőlünk csak hátrahőkölhet. Az autópályán szembejövő elől hátrálni nemigen lehet. Legfeljebb kitérni előre, azt is csak nagyritkán. Nem. De. Nem lehet. Mielőlünk, barbár horda elől mindenki hátrahőköl. Mindenki, mindegy, hogy hová valósi az önök földjén, önkéntelenül hátrahőköl az idegen ruhák és leplek elől, a vademberek hordája elől, mielőlünk, hogy helyet csináljon az önkénynek, annak is csinálnia kell valamit, nemde? Ilyenkor segítségül hívják az önkényt. Egyszerűbb lett volna, ha segítenek nekünk, még egyszerűbb, ha nem segítenek, de hát csak rajta! Hátrahőkölnek, tessék, önkény, legyen szíves és vegye át őket! Igaz, hogy a leplünk nem olyan, amely megfelelné az itteni szokásnak, eléggé eltakar minket, de hát a ruha mást is eltakar, csak hát mi tudjuk, ha pont úgy néznénk is ki, ahogy önök: önök akkor is ránk ismernének, ezer közül is megismernének minket, bárhol lennénk, ugyanúgy megismernének. És tudnák, hogy mi nem vagyunk idevalók.

Nem lehet már senkire sem hivatkozni, még a halottakra sem, senkire. Önök elvárják, hogy harmóniában éljünk egymással, nem, a halottaktól ezt nem várják el, ők már meghaltak ugye, tőlünk viszont igen, nekünk kötelességünk hozzájárulni a közös jóléthez. Jó, de hogyan? Milyen jóléthez? Már halottunk róla, sőt már láttuk is, nem vagyunk hülyék, nyitott szemmel járunk, de hogy is van ez a jóléttel? Ha közös, akkor elvileg nekünk is járna, nem? Legalább valamicske, abból a nagy jólétből. Miután azok az emberirtó szörnyek, nem, ez nem az önök hibája, ezt nem vetjük az önök szemére, csak magunkat vetjük önök elé, miután azok mindent elvettek tőlünk, talán mégis kaphatnánk valamit, nem? Valamiben részesülhetnénk talán, valamit kaphatnánk esetleg mégis!, ehelyett úgy neveznek minket: bosszúszomjas fajzatok! Mintha állatok volnánk. Külföldi csordafaj! Így hívtok minket és úgy tesztek, mintha olyan eszközökre volna szükség ellenünk, amelyek leomossák az országot ért szennyet, a bűn mocskát, holott mi nem követtünk el bűnt, és hát efféle bűnlemosó amúgy sem létezik már, itt, ebben az országban sem. Az ősi vérbűntől, s a föld iszonyodó öléből támadt szörnytől, a mindent pusztítótól, mely családomat sújtotta, senkit sem lehet mentesíteni, ez alól nincs kivétel, nem lehet, rajtam kívül, én is magamon kívül vagyok, mindenki meghalt, mindenki, iszonyatos bűn, továbbgörgő adósság, de mit érdekli ez önöket, nem ingük, nem gatyájuk, ezt itt most nem tudom elolvasni: a gyilkolásért felelős gén? Nem, génekről nem tudunk, mi parasztok voltunk, mérnökök voltunk, orvosok voltunk, orvosnők, ápolónők, tudós nők, voltunk valamik, igenis, akármik is, és most azt mondják, olvassuk el ezt a tájékoztató füzetet, több nyelven is elolvashatjuk, miközben léteznünk, azt nem szabad, egyszer sem, de azért csak olvassuk el még egyszer ezt a füzetet, aztán még egyszer és még egyszer. Ezért hálásan ünnepeljük az emlékezetünket, amelynek szolgálatában állunk,

mert mi is, akár csak az autós, aki vezetés közben mobilhívást kap, nem tudunk odafigyelni semmire, folyton a halottainkat látjuk, ezért nem értjük, ami ebben a tájékoztatóban van. Bármennyire erőlködünk is, kérem, legyenek türelemmel, valaki meg fogja nekünk mondani, mely emberektől különbözünk és, bár erre soha nem számítunk, ki mutatkozik meg bennünk és mi mindenből látszik rajtunk, hogy önöknek ennyire idegenek vagyunk, hogy a mi fejünkre és nem ellenségeinkére száll a vérbűn szennye és így tovább!, de hát erre persze önök cseppet sem kíváncsiak, de azért persze idővel ezt is megérti az ember, bármi legyen is az. Valamikor csak kapiskálni kezdi az ember. Vagy nem. Elnézést kérek önöktől, mi persze tudjuk, hogy az olyan bő beszédet, mint az enyém, nem kedveli a nép. Köszönöm szépen. A tájékoztató rövid és velős, és nem korlátozódik pusztán időbeli viszonyokra, nem állít korlátokat, mindenkire érvényes, ezért van ön fölényben velünk szemben. Amit ön mond, mindenkire érvényes, mindenkire, tehát rám is, ön ebbe a képletbe foglalta a világlátását, csak az a bökkenő, hogy az ön világa ezután soha többé nem fog tudni kibontakozni ebből a képletből. Ön egyre szorosabbra vonja a világát, de senki se lát semmit, annyira korlátozottak a látási viszonyok, és az, aki az autópályán szembejön, túl hirtelen bukkan elő a ködből. Őszintén sajnáljuk önt! Ugyanis ön az időbeli viszonyokat, a helyetteseket, az ön viszonyainak helyetteseit is nagyon erősen korlátozza, a forgalmi rend rettenetes korlátozásain kívül. Az ember semmit sem tehet az uralkodó iránnyal szemben. Ezt látjuk.

Halasi Zoltán fordítása

Christoph Ransmayr

A sárga ruhás lányka

Zivataros, de még szélesöndes januári nap volt, amelyen láttam egy hat, talán hét éves csupasz lábú lánykát pitypangszárga, csíkos cafatokká szaggatott ruhában a kelet-afrikai Virunga vulkánok területének kátyúkkal teletűzdelt országútján. A lányka nagy vizeskannát cipelt, amely láthatólag annyira nehéz volt, hogy a gyermek csak két kézzel és vézna lába között lóbálva tudta lépésről lépésre előre juttatni. Időnként ugyan megpróbálta terhe ingómozgásának lendületét a következő lépéshez hasznosítani, néhány méter után azonban így is kénytelen volt újra meg újra letenni a súlyt, és levegőt venni, hogy aztán egy sóhajtással ismét fölvegye a kannát. Az egyik ilyen lélegzetnyi szünet közben mégis fölemelte a fejét, elmosolyodott, és átintetgetett a kis csoportnak az út túloldalára, amely egy durrdefekttel bajlódott egy poros akácfa árnyékában. Intetgetett nekünk. Nekünk, európaiaknak. Nekünk, fehéreknek.

Azokban a januári hetekben feleségemmel és dél-tiroli barátainkkal róttuk egy túlszűfolt terepjáróval az Uganda, Ruanda és Kongó közötti határvidéket, hogy megfigyeljünk néhány, a Rwenzori-hegység eső- és köderdőiben messze szétszórt hegyigorilla-klánt. A hegységbe vivő utazást egy ruandai főemlős-kutatónő tette lehetővé számunkra, aki a kalauzolásunkra is vállalkozott. Az ő gorillaklánjának tagjait ugyan a zoológusok és viselkedéskutatók, köztük a kaliforniai Dian Fossey több évtizedes fáradozásai sem tudták megszelídíteni, sem domesztikálni, de legalább olyan mértékig hozzászoktatták őket az emberek alkalmi felbukkanásához, hogy a vadon és az állatvilág drámái által elbűvölt Afrika-utazók, mint mi, kedvező esetben akár egy karhossznyira is megközelíthettük őket anélkül, hogy ezzel lényegesen többet kockáztassunk, mint valaki, aki egy lovat vagy vadászkutyát akar megsimogatni.

Veszélyesebbek, sokkal veszélyesebbek, mint egy kétszáz kilónyi testsúlyú gorilla, amely *ezüsthátú*ként vezette és védte klánját, ama januári napokban is – mint mindig – az emberek voltak: gazdag trófeagyűjtők zsoldjában álló vadorzók, útépítők vagy földfelmérők, akiknek az őserdő merő trópusifa-tartalék, egzotikus szállodák és üdülőfalvak építésére alkalmas telek volt vagy egyszerűen akadály, amelyet el kellett fűrészelni, égetni vagy robbantani az útból. Mint előtte és utána a gorillák más barátai, Dian Fossey is a vadon ilyen urainak vált tisztázatlan körülmények között az áldozatává: betört koponyával találtak rá kunyhója előtt abban a magashegyi erdőségben, amelyet a következő napokban be akartunk barangolni.

▼

Christoph Ransmayr: Mädchen im gelben Kleid; in: Arznei gegen die Sterblichkeit: Drei Geschichten zum Dank © S. Fischer Verlag GmbH, Frankfurt am Main, 2019.

A sárga ruhás lányka, úgy látszott, a kínzó súly ellenére is a végtelenségig akarta cipelni kannáját: az út a feltámadó szélben hullámozó papiruszmezőket szelt át, ahogyan az Őszövség napjaiban talán az izraeliták menekülőútja szelte át a Vörös-tengert, amely az Ígéret földjére vonulóktól jobbra és balra vízfal lá magasodott. A messzi láthatárt sötét esőerdő csipkézte, mögötte a számtalan tótól csillogó felvidék terült el, ahonnan aznap reggel felkerekedtünk. Útvonalunknak ezen a szakaszán – mígnem a hátsó kerék egy durranással minden levegőt kiadott magából, és járművünk kifarolt – nem láttunk falvakat, csak elszórt, szalmával vagy hullámtetővel fedett kunyhókat, és nem láttunk villanypóznákat sem. Nyilván elkerülte figyelmünket az elágazás, amelynek a lányka bármilyen céljához is vezetnie kellett. Vagy valóban a végtelenbe cipelte aránytalanul nagy terhét az a vízhold lány?

A felhőszakadásoktól alámosott útszél mellett, amelyről most azonban csak porcsóvák röppentek fel, aztán újra el is ülte, egy legalább tizenöt, talán húsz coll átmérőjű vízcső futott – a sívó pusztaságban kifejtett civilizációs erőfeszítések legimpozánsabb jeleként – a hőségtől vibráló messzeségbe, és ez a vezeték, noha egész tavak vagy folyók zúghattak át rajta, végül cérnavékonyan tűnt el a papiruszok között.

Az ehhez hasonló csőrendszerek, ezt már ugandai és ruandai utunk első napjaiban láttuk, francia, angol vagy amerikai ananász-, kakaó-, kávé- vagy teaültetvényekre vagy a holland virágtermesztők szélben ringó tulipánmezőire vittek, de soha nem az emberek falvaiba, akik ezeken az ültetvényeken és földeken küszködtek. Ők zavaros forrásokból vittek maguknak vizet, és kaniszterekben vagy a fejükön egyensúlyozott műanyagtálakban cipelték el a tűzhelyekhez, ahol minden kortyot fel kellett forralni, hogy ne váljon megannyi betegség forrásává.

Azok a papiruszmezők! A mezők zizegő, susogó éneke... Miközben egy elhajlott keresztkulccsal vesződtünk a rozsdától besült csavarokkal, és próbáltuk felpumpálni a tartalékkerékből hiányzó nyomást, az itteni országúthoz hasonlóan végtelenül hosszú írástekerceseket képzeltem el, amelyek a papiruszból készülhetnek, tekerceseket, amelyeken még ezután kell majd megírni e földrész igazi krónikáját. Nem volt-e Afrikának legalábbis az újabb kori története mindannyiszor Európa története is? Ugyanúgy, ahogy Ázsia meg Óceánia meg Indonézia meg a két nagy Amerika és még a Déli-óceán története is mindannyiszor az európai fellépés, a hódítás, kizsákmányolás, rabszolgaság és népiirtás története is volt?

Afrika-utazó fordulhatott bárhová ezen a földrészén, és ha csak azért volt úton, hogy fehér orrszarvúakat, elefántokat, hiénákat vagy leopárdokat csodáljon meg (vagy vadásszon) – Európa nyomaira kellett bukkannia, a kegyetlenség széttiport színpadára, egyúttal pedig: az európai gazdagság forrásvidékeire. Az itt feltárt érc és ritka földek, az arany-, ezüst- és gyémántbányák és a számtalan egyéb ásványkincs nélkül, az itt begyűjtött termékek, a sok millió rabszolga és

éhbérmunkás nélkül Európa nyilván máig sem lenne – messze nem – az a paradicsom, amelyként a menekültáradatok sóvárognak és csodálják – a menekültáradatok, amelyek az Európa által is szított háborúk harcmezőiről meg az ínség és aszály régióiból erednek.

Európa soha nem fizette meg a Földnek a számlákat az összes földrészt keresztül-kasul, évszázadokon át újra meg újra feldúló hadjárataiért, sőt az úgynevezett felfedezők és gyarmati hadseregek által végzett pusztításokat állandóan letagadta mindaddig, mígnem a tömegsírokból felszálló bűz már elviselhetetlen volt. Természetesen az európai hordák betörése előtti évszázadokban is léteztek helyi fosztogatók, uzsorások és kereskedelmi társaságok, törzsi háborúk, rabszolgapiacok, kegyetlenség és mohóság, ám a rabszolgaság és népirtás csak a kultúra állítólagos központjaiból – Spanyolországból, Franciaországból, Hollandiából, Portugáliából, Németországból... – érkező küldöttek révén vált egyenesen apokaliptikus üzleti gyakorlattá. Még a barbárság történetébe Afrika mészárosaként bevonult Idi Amin Dada ugandai diktátor is a brit gyarmathadsereg tisztjeként tanulta ki mesterségét, míg aztán katonai fokozatai, a *sergeant major* és a *warrant officer* mellé a *Föld minden állatának és a tengerek minden halának ura* titulust is felvette, és több mint négyszázezer alattvalóját gyilkoltatta le.

Európai misszionáriusok és földrablók bárhol ha megjelentek, nemcsak helyi kollaboránsokat és végrehajtó segédekert kerestek és találtak, de egész régiókat, kultúrákat és hagyományokat szabtak át a szükséges torzalakig, vonalzóval húztak határokat nyelvi és törzsi területeken át, és így minden alapot megteremtettek a jövőbeni, a mindenkori hódítóktól való megszabaduláson messze túlmutató ellenségességekhez és polgárháborúkhöz.

Az európai *felfedezők*, kormányzók, kereskedőház-igazgatók és rabszolgakereskedők arcképcsarnoka – a hozzájuk tartozó, úgynevezett kereskedelmi utazók és földfelmérők, valójában a megsemmisítésben pusztító végrehajtóként segédkezők átláthatatlan seregével – évszázadról évszázadra halad, és például olyan vitorlázó disznópásztorok portréját mutatja, mint az extremadurai analfabétáét, Francisco Pizarro Gonzalezét, aki az inka, valamint minden tekintetben vér- és eszmerokónáét, Hernán Cortesét, aki az azték birodalmat pusztította el.

E képcsarnok azonban még a legfeketebb és legvéresebb időkben is újra meg újra, a tizenkilencedik és huszadik századon át egészen a mi korunkig vezet, és olyan lovasszobrokat mutat nekünk, mint a Sachsen-Coburg-i és Gothai házból származó II. Lipót belga királyét, aki a néhány év alatt, mikor is a Belgiumnál négyszer nagyobb Kongót magántulajdonának tekintette, legalább kétmillió ember haláláért felelt. Akadnak becslések, amelyek húszmillió halottat számlálnak.

Lipót és üzletbarátai az olyan kényszermunkások túsul ejtett feleségeinek és gyerekeinek, akik még a halálos kimerültség árán sem bírták teljesíteni a belga

kaucsukültetvények gyakran teljesíthetetlen napi normáit, levágatták a kezét és lábát, és a végtagokat megfüstöltették és besózatták, hogy fenyegetésként és a rettenet jeleként mutogassák az ültetvényekre vivő hajnali úton, és általuk sarkalljanak kétségbeesett munkalázra.

Az internetes képportalokon még mindig megtalálható egy fekete-fehér fotó a huszadik század ama korai napjaiból, amelyen egy magába roskadt, sovány, félmeztelen férfi mered a lánya előtt fekvő, levágott lábára és kezére.

II. Lipót, a brüsszeli lovas talán még mindig azért áll a helyén, mert az *Anglo-Belgian Indian Rubber Company* részvénye az ő rémuralma alatt négy és félről ezer fontra emelkedett? Ez több mint huszonkétezer százalékos haszonnak felel meg.

Európa! Valóban azt akarjuk, hogy ez legyen európai jelenkorunk jelképe – hogy egy királyi nagyrészvényes emlékműve még mindig az égbe magasodhat a brüsszeli kastélypark szélén és az Európai Unió szívében?

Szó se róla, mindig is nevetséges volt, és örökké nevetséges lesz, ha általában a művészetnek és különösen az irodalomnak feladatokat írtak és írnak elő, témákat, amelyekkel foglalkoznia illenék, és amelyeket ábrázolnia és a felvilágosítás értelmében a humanizmus programjaként terjesztenie kellene.

Am ha az irodalom, ha az elbeszélés képes rá, hogy segítsen elképzelnünk ama *mások* boldogságát, vágyait és szenvedését, akik egyaránt élnek közvetlen szomszédságunkban és mélyen a mi földrajzi és kulturális látóhatáraink alatt, és ezzel alapot teremthet az idegen megértéséhez, akkor az európai irodalomnak – ha egyáltalán létezhet ilyen – legalább időnként hidat kellene vernie a közvetlen közeli és a látszólag legtávolabbi, a jól ismert és a titokzatos között, és bizony, saját gazdagságunk és ama nyomor között is, amely e gazdagságot egyáltalán lehetővé tette.

Ha szeretnénk megakadályozni vagy legalábbis enyhíteni az emberiség eztáni katasztrófáit, amelyek mértékét ma még csak rémálomként tudjuk elképzelni, akkor már nem lesz elég nevetséges alamizsnákat juttatnunk annak a világnak, amely még a legutolsó számítás szerint is a *harmadik* nevet viseli, úgynevezett fejlesztési segélyeket, amelyek valójában megint csak európai számlákra folynak vissza rafinált pénzügyi eszközök révén, hanem akkor végre és tényleg el kellene osztani e világ vagyonát, nem alamizsnák, hanem emberségesebb bérek és igazságos árak formájában, ez pedig azt is jelenti: fel kellene számolni a viszonyokat, amelyekben maroknyi, nagyjából egy amerikai elnök és a vele bizniszelő európai haverok szellemi korlátozottságával és groteszk infantilizmusával rendelkező kiscsömög szinte mindent – a világ maradéka pedig, amely nem feltétlenül okosabb, mint egy akármilyen barbár a Fehér Házban, szinte semmit nem birtokol.

Nem igazán jámbor remény, belátom. Mert ki akarna közülünk tényleg és könnyű szívvel legalább egy részéről lemondani a luxusnak, amely számunkra bár

eltérő bőségben, de magától értetődővé vált – teszem azt, a második, harmadik és negyedik autóról, a második, harmadik és negyedik lakásról vagy házról? A legalább három-, négy-, ötcsillagos szállodákról és az olcsó repülőutakról, az értékes, tiszta ivóvíz bő áramáról még a vécékagylóinkban is! És nem szavazunk-e minden benzinkútállványnál az olajháborúkról is, amelyeket hétfélig kiruccanásaink és tengerparti nyaralásaink érdekében vívnak meg a Közel-Kelet harcmezőin és mindenütt, ahol mobilitásunkhoz üzemanyag található?

Az úgynevezett felfedezések korában, amely a ténylegesen mérhetetlenül gyarapodó európai gazdagság kora volt, Mexikóban és Közép-Amerikában közel huszonhárom millió bennszülött pusztult el. Az európaiak által folytatott rabszolgakereskedelem a tizenhatodiktól a tizenkilencedik századig harmincmillió, nem!, mondják valóságközelibb statisztikusok: százmillió áldozatot hurcolt el. A számítások e táguló ollójában csak a tekintetben van egyetértés, hogy az Afrikából elhurcolt rabszolgák harmada élve legalábbis nem ért célba. A rabszolgaszállító hajók szerkezeti rajzain olyan alacsonyak a fedélzetek, hogy az oda láncoltakat csak fekvéssel lehetett szállítani – halottakat, betegeket, kétségbeesetteket és rothadókat szorosan egymás mellett, míg aztán az északnémet, dán, angol, francia, spanyol vagy holland kikötők előtt kioldották a láncokat, és a halottakat a tengerbe vetették. Csak Nantes-ban, az emberkereskedelem egyik legnagyobb átrakodó kikötőjében ezernégyszázhatvannégy rabszolgaszállító hajó szállítmányát rakodták át a rabszolgaság évszázadaiban.

Múlt? Hogy ez mind rég a múlté? A halottak még mindig halottak. És a méltóságukat, boldogságukat és életüket követelő gazdagság és jólét ugyancsak tart még.

Hogy Észak-Amerika egy népiertés által került európai telepesek birtokába, az a *Vadnyugatról* szóló történelmi elbeszélések témájává vált, váddá azonban csak kivételes esetben. A törzsi területek gyökeres átalakítása az európai gazdasági menekültek által alapított *Amerikai Egyesült Államokká* tíz-, mások itt is azt mondják: húszmillió halottat követelt.

A vitorlázó és kereskedő Európának néhány millió halott ide vagy oda azonban soha nem számított. Aki életét veszítette, pótolták. Ha a tartalék is elpusztult, hajszolták tovább az embervadászatot. És ami az európai missziók idején isteni megbízatásnak számított, azt napjainkig folytatják az olyan konszernnek, mint az Unilever, a Nestlé vagy a Monsanto, Monsanto!, a megannyiféle növényméreg és géntechnikailag deformált vetőmag eme szállítója, amelyet nemrég nyelt el a kényszermunka terén a hitleri évek óta jártas Bayer AG. Monsanto. Micsoda név egy konszernnek, amely az *Agent Orange* nevű lombirtó szer szállítójaként a vietnámi háború alatt és máig nyomorékok nemzedékeivel láttatta meg egy közömbös világ fényét, és olyan mértékben mérgezte meg a Föld vizét, mezőit és kertjeit, amit végítélet napján talán ahhoz a tűz- és kénésőhöz fognak hasonlítani, amely Szodomát és Gomorát törölte el a Föld színéről.

Ha nem volnának az európai művészet, az európai természet- és szellem-tudomány által gyűjtött fáklyák, és mellettük az emberiesség olyan bástyáinak vigasztaló fénye, mint az *Orvosok határok nélkül*, a Vörös Kereszt vagy az *Amnesty International*, világtörténeti távlatból e földrésznek talán csak egyetlen név maradna: a sötétség szíve.

(A teljesség kedvéért azért jegyezzük meg itt, hogy még az európai szellem-történet egyik legnagyobb emberbarátja is, monsieur François-Marie Arouet, aki *Voltaire*-ként vált világhíressé, vagyonát több mint ezerszázalékos haszonnal fektette a rabszolgakereskedelem részvényeibe.)

A mások életének, boldogságának és szenvedésének megsejtése, ahogy azt egy legalábbis lehetséges európai irodalom kínálhatná, nemcsak az Óvilág legalább néhány áldozatának adhatná vissza az arcát, nevét és talán élete emlékezetét is, de néhány olvasót vagy hallgatót ideális esetben ugyanígy immunizálhatna a barbár prédikációk ellen, amelyeket immár az európai politika programjaiként hirdetnek meg a kormánypadok magasából: műveltség és sokszor egyben képzettség nélküli miniszterek és kancellárok, például Varsóban, Bécsben, Budapesten, Rómában vagy Prágában, akik személyes karrierjüket és monstruózus pártapparátusukat többnyire csak adópénzekből voltak képesek finanszírozni, idegen hátaikon szerzett saját jólétüket és társadalmukét politikai teljesítménynek állítják be, és büszkék rá, hogy a kifosztott nyersanyagterületekről érkező menekültek előtt elvágták a menekülési útvonalakat, és a mindenkori ígéret földjéhez való hozzáférést szögesdrótkerítésekkel és könnygázzal tagadták meg. Nem, a huszonegyedik század menekültsegei előtt nem húzódik vissza a tenger, és nem emelkedik vízfalakká, hanem összecsapódik a segítséget keresők fölött.

Európa... Milyen szép és milyen szomorú név – a mitológia szerint egy föníciai királylány neve, akiért Zeusz játékos, fehér gyapjas bika alakját öltötte, hogy a hátán Krétára szöktesse, és ott aztán – mai olvasatunkban – megerősza-kolja. A három fiú között, akiket Európa föníciai hazájától távol szült, Minósz, a knósszoszi labirintus majdani urát is megtaláljuk. A szörnyeteg Minótauros ebben az útvesztőben rohagált fel és alá.

Ha az Európai Központi Bank úgy emlékeztet az elszöktetett és megerősza-kolt királylányra, hogy leheletfinom vonalú vízjelként és hologramként igézi képét az euró-bankjegyekre, ezzel azt sugallja, hogy a bankjegy az egyetlen papír-fajta, amely képes egyfajta emlékezetet előhívni az európai nemzettudatban.

Ó, Európa! Milyen varázslatos, milyen elbűvölő utópia: a békés nemzetek és az egymásba olvadó kultúrák kontinense, határsorompók és háborúk nélkül, a nacionalizmus és a rasszista téboly fertője nélkül. Lehetett ez az álom még oly lelkesítő – tönkretette a kormányzó elitjeit és választóit jellemző szellemi renyhesség és mohóság. Könnyen lehet, hogy Európát vagy azt, amit egykor egy királylány neve volt hivatott jelképezni, el fogja pusztítani a nacionalista bezárkózás, a lakóinak

többségére jellemző feledékenység és részvétlenség. És könnyen lehet, hogy Európa önmarcangolásai, amelyek egykor harminc évig tartó, a huszadik században végül az egész világon végigsöpörő háborúkból nyilvánultak meg, nemcsak a múlt szakadécai, hanem a jövőéi is. A paripáján díszelgő brüsszeli tömeggyilkos a tanúm.

Milyen szép és milyen megnyugtató is volt, emlékezetemben azt az egyetlen bizakodó, barátságos hangot hallhatni a Rwenzori-hegységben vivő úton, az esőerdőben, melynek ködös magaslataiba a zoológusnő kalauzolt el bennünket, miután rendbe hoztuk a terepjárót, és az ismételt figyelmeztetések ellenére, hogy Kasese környékén törzsi és polgárháború tombol, amely az elmúlt hetekben közel száz halottat követelt, felkaptattunk a mélyzöld, csöpögő rengetegbe.

Továbbindulásunk előtt természetesen felajánlottuk a sárga ruhás lánykának, hogy őt és terhét elvisszük a célig. Ő azonban, míg mi visszaültünk az autónkba, egy darabnyit már előre küzdötte magát kaniszterével, és szőlítgatásunkra csak röviden fordult hátra. Nem akart velünk tartani. Aki nem fél a fehéréktől, mondta egy vadőr órákkal később, a hegységbe vivő utunk kiindulópontján, aki nem fél a fehéréktől, az nem ismeri őket.

Senki, tompította várakozásunkat a zoológusnő, senki nem tudja biztosan megmondani, hogy táplálékkereső portyáikon éppen hol tartózkodnak a gorillák. Lehetséges tehát, hogy ez a nap nem lesz elég a felkutatásukra. Több órányi, ömlő esőben és iszapos meredélyeken folytatott hegymenet után vezetőnk azonban hirtelen megállt, és szájára tette a mutatóujját. Megérkeztünk: amikor félrehajtott előttünk egy sűrű lombú ágat, alig három méterre álltunk a világ legnagyobb majomfajtájától, egy ezüsthátútól.

A gorilla ült nyugodtan, tépkedte tovább a leveleket az ágról, ránk nézett, és akkor sem vette le rólunk a tekintetét, amikor térdre borultunk előtte. (Térdelve egyszerűbb volt fényképeznünk őt.) És a klánnak sorban egymás után négy, öt, végül kilenc tagja bukkant elő, amelyek addig éppen olyan láthatatlanul rejtőztek a bozótban, mint közülük az első és legnagyobb.

Milyen sokáig, milyen sokáig! gyakoroltuk az előző napokban egy vadőrálomáson a szelíd, dallamos bőfögsre vagy mély, emberi köhécselésre emlékeztető hangokat, amely gorillák között a bizalom és baráti érdeklődés jelének számított. És miután lenyugodott a szívverésünk, és térdepelve inkább alattvalókként, mint látogatókként néztünk fel az ezüsthátúra, megpróbáltuk alkalmazni vadőrünk leckéit, és bőfögve és morogva és köhécselve igyekeztünk utánozni vendéglátónk nyelvét, és közölni vele baráti szándékainkat.

Túrabotjainkat fektessük a bozótba, suttogta vezetőnk, a gorillákat, még ha soha nem is üldözték őket vadászok, figyelmezteti az örökségük, és ha botokat látnak, puskákat látnak.

Az ezüsthátú biztosan kihallotta egyetlen, európai akcentusunkat, ama világos, vizenyős lények akcentusát, akik a hozzá hasonlókat vadászták, lelőtték és

lefejezték, a szurokfekete kezeket levágták és sóban pácolt trófeaként exportálták a kultúra távoli fővárosaiba, hogy ott aztán kipreparáltassák, és dohos udvarházak falára szögezzék ki őket.

Ez a gorilla azonban, mialatt társai suhogva-recsegeve visszahúzódtak a sűrűbe, már-már elnézően hallgatta böfögésünket. Nézett minket, olyan hosszasan és olyan mélyen nézett a lelkünkbe – vagy abba a valamibe, amit európaiak a keblükben hordanak –, hogy egyszeriben teljesen a rabjai voltunk. Ő pedig nagy kezével lassan leszakított egy zsenge levelet az ágról, majd még egyet, és szájához vitte, és hirtelen szólásra emelkedett, nem: ereszkedett, és bemutatta nekünk a hangot, amelyet hasztalanul próbáltunk utánozni. Köhintett. Szelíden böfögött. Ez pedig azt jelentette, így tanultuk a vadőröktől: *Jól van. Minden jól van.*

Adamik Lajos fordítása

Európai időutazás

Időutazásra hívom Önöket. A jövő Európája – hogyan fog kinézni, hogyan lesz megszervezve? Természetesen demokratikus Európát akarunk, de melyet? Legfőbb ideje beszélni az európai demokráciáról, nyilvánvaló hiányosságairól, ellentmondásairól és továbbfejlesztésének szükségességéről. Azt kérdezik, hogy miért? Hiszen Európa demokratikus, és az ország, amelyben élnek, demokrácia. Az Európai Unió minden tagállama demokrácia. Mit kellene változtatnunk rajta? A demokrácia tehát az, amit Önök megszoktak, amit ismernek? Az ember időről-időre elmegy szavazni, aztán vagy az ismert politikai elit kerül hatalomra, vagy egy olyan elit, amelyik magát ellenelítként tünteti fel – vagyis olyan populisták, akik nem igazán népszerűek, vagy olyan populisták, akiket a népszerűtlen populisták neveznek populistának. Hogy hozzászoktak ehhez, és időnként büntetlenül haragra gerjedhetnek – ez Önöknek a demokrácia? És mivel demokrácia, ezért nem szabad megkérdőjelezni? Komolyan? Az alaptörvény 1. paragrafusa netalán úgy szólna: „Minden hatalom a megszokásból ered”? A demokrácia elve megváltoztathatatlan? Ha az elvről beszélünk, térjünk vissza a kezdetekhez, az eszme gyökeréhez, a „demokrácia bölcsőjéhez”, az európai értékek alapjához. Tegyük tehát először is egy időutazást az ókori Görögországba! Beszéljünk azokkal az okos emberekkel, akik a demokrácia eszméjét bevezették az európai világba, és először valósították meg a gyakorlatban. Magammal viszem Önöket, és mivel én humanista gimnáziumot végeztem, és így tanultam ógörögül, nem ütközhetünk kommunikációs nehézségekbe. Kiszállunk időutazó kapszulánkból, és találkozunk Platónnal. Nem igazán állítottuk be pontosan a célidőt, mert Platón nagyon szkeptikusnak bizonyul a demokráciával kapcsolatban. Mivel tanítóját, Szókratészt egy demokratikus, többségi döntéssel hozott ítélet kényszerítette öngyilkosságra, számára ez bizonyította, hogy a népakarat ellentmond a magasabb értelemnek.

Ez a mi korunkra átvetítve is érdekes vitát kínálna, de nem ez volt a kérdés, amiért útnak indultunk. Beállítjuk hát pontosabban az időórát, és elrepülünk az athéni demokrácia virágkorának egyenesen a kezdetéhez, hogy találkozunk Kleiszthenésszel, aki a Kr. e. 6. század végén elűzte a zsarnokokat Athénből, és Szolón alkotmányára építve megeremtette a demokrácia alapjait – azt, amit ma az „európai demokrácia bölcsőjeként” emlegetünk. És már itt is áll előttünk Kleiszthenész, vitázva az Agórán, szabad ember szabad polgárok között.

– Σε χαιρετώ, ω Κλεισθένη – köszöntöm illendően görögül, elfogadom invitálását, hogy kövessem a γυμνάσιον-ba, ahol szép meztelen férfiak a közjó kérdéseiről vitatkoznak. Végül aztán megkérdem:

– Tisztelt Kleiszthenész, el tud képzelni rabszolgák nélküli, de nőkkel kiegészült demokráciát?

Hangosan nevet. – Nem! – mondja. – Híres vagyok politikai fantáziámról, ez vitte társadalmunkat előre a jövőbe. De demokrácia a rabszolgáink nélkül? Lehetetlen! – mondja nevetve, és hogy nőkkel kiegészítve – úgy érti, hogy ők is beleszólhassanak? – Fulladozik a nevetéstől. – Nem, mondja, ezt nem tudom elképzelni, ilyen soha nem lesz! Ez lehetetlen!

Most pedig, hogy visszatértem Önökkel a demokrácia bölcsőjéből a jelenbe, teljesen ártatlanul kérdezem: ami a demokrácia kezdetén elképzelhetetlen volt, az ma nem magától értetődő? Nem kellene tehát már ma azon gondolkodnunk, hogy racionálisan mi lesz holnap magától értetődő? Ünnepnapokon patetikus beszédekben újra meg újra halljuk: a demokrácia nem magától értetődik, olyan vívmány, amelyet újra meg újra meg kell védenünk. De mit jelent „megvédeni a demokráciát”? Azt, hogy maradjon olyan, amilyen most? Banális, de könnyen megfelelkezünk róla: a demokrácia folyamat. Erre kell emlékeznünk, amikor a jövőbe tekintünk: a demokrácia holnap (óhatatlanul) más lesz, mint tegnapelőtt vagy ma. Mi lehet tehát az az elképzelhetetlen, ami holnap magától értetődő lesz, vagy jó volna azzá válnia? A választ Európa történelmében is megtaláljuk. Tegyük egy újabb, ezúttal rövidebb időutazást, a világháború utáni évekbe. Azokkal a férfiakkal akarunk beszélni, akik elindították az európai egyesülés programját, amely a mai Európai Unióhoz vezetett. Romos tájon landolunk, ahol az emberek egyre lelkesebben építenek egy új, békés és jólétben növekvő életet. Egy olyan nemzedékre találunk, amely egyetlen élet alatt a következő háborúkat vagy azok következményeit élte át: a német–francia háborút, a balkáni háborúkat, az első világháborút, a lengyelek bevonulását az ukrán fővárosba, Kijevbe, az ezt követő lengyel–szovjet háborút, mindenféle polgárháborúkat és a második világháborút. Jean Monnet és a többi alapító levonta a tanulságot, világosan megnevezte az agresszort, és megfogalmazott egy víziót.

Monnet udvarias, intelligens ember. Konyakot tölt nekünk, beszélgetünk, és értjük egymást: a legbrutálisabb emberiség elleni bűnöket elkövető agresszor a nacionalizmus. Ha megbékélt és tartósan békés Európát akarunk, le kell győznünk a nacionalizmust, úgy kell összeboronálnunk a nemzeteket, hogy egyik se tudjon a másik ellen tenni anélkül, hogy magának is ártson. Ehhez közös intézményeket, közös jogot és természetesen közös demokráciát kell létrehoznunk.

De ismét visszatérve a jelenbe, körbenézünk és feltesszük a kérdést: hol van ez az európai demokrácia? Ezen a mi kontinensünkön van közös piac, közös valuta, belső határok nélküli közös tér, vannak közös intézmények, és megvan a

poszt nacionális egyesülés igénye – de valóban demokratikus-e ez a földrész, ha huszonhét tagállamnak huszonhét különböző berendezkedésű demokráciája van? Európában léteznek demokratikus köztársaságok és alkotmányos monarchiák, centralizált és föderális demokráciák, rendszerek két szavazattal vagy csak egy szavazattal, illetve előnyben részesítő szavazattal, plebiszcitárius elemekkel vagy szigorúan képviseleti demokráciával, többségi vagy arányos választási rendszerrel, ellenőrző parlamenttel vagy pusztán formális parlamentarizmussal, amely csupán megerősíti a kormány döntéseit – és egyedül a mindenkori nemzeti választási matematika generálja a választási eredményeket, amely egy másik európai állam választási matematikájával egészen más eredményt produkált volna – akkor tehát objektíve mi a „demokratikus többség”? Mennyire fontosak az olyan alapelvek, mint a hatalmi ágak szétválasztása, mennyire függetlenek az alkotmánybíróságok? Európa államaiban ezen a téren, finoman szólva, drámai különbségeket látunk. Röviden: mi a demokrácia? Mi a demokratikus rendszer? Az európai közösségi politika távlatából mi tekinthető valóban demokratikusan legitimálnak?

Ha komolyan vesszük az elképzelést, és politikai unióként akarjuk fejleszteni Európát, akkor az EU nem maradhat a nemzetállamok klubja. Ha elismerjük a vízió értelmét, akkor e vízióknak van neve: poszt nacionális demokrácia. Bármilyen különbözőek is a demokrácia nemzeti rendszerei, egy poszt nacionális Európában közös rendszerbe kell olvadniuk.

Nem tudják elképzelni?

Hallják, hogyan nevet Kleiszthenész?

Ez az emlékeztető talán segít: Charles de Gaulle a „pátriák” Európájáról beszélt, nem pedig a „nemzetek Európájáról”. A „pátriát” én hazaként értelmezem. Ezt értem: a haza emberi jog. A nemzet viszont fikció. A haza megmarad akkor is, ha testvériségben egy nagyobb közösségbe olvad be; a nemzet viszont védekezik más nemzetek ellen. François Mitterrand írta be Európa emlékkönyvébe: „A nacionalizmus háborút jelent!”

Ki akarná kitépni és összegyűrtetni ezt a lapot az európai könyvből? Minden nagy válság, amellyel szembesülünk, régóta transznacionális. Egyetlen nemzetállam sem tudja őket szuverenitását védelmezve egyedül megoldani, vagy megállítani a nemzeti határainál. A nacionalisták ígérhetik, de nem tudják teljesíteni. Egyet tudnak: dühöt gerjeszteni.

Mennyire demokratikus mármost valójában az EU jelenlegi rendszere?

Választhatunk európai parlamenti képviselőket, ami nagy előrelépés a demokrácia történetében. Csakhogy ezt még mindig csak nemzeti listák és huszonhét különböző nemzeti választási rendszer alapján tehetjük. A közös Európát a közös kihívásaival valóban képviselhetik nemzeti képviselők egy szupranacionális parlamentben? A nemzeti szuverenitás és az úgynevezett nemzeti érdekek védelme valóban a demokrácia történetének végső állomása? Mik is azok

a „nemzeti érdekek”, a nemzeti elit érdekeitől eltekintve? Ami például érdeke a hollandoknak, az nem lehet ugyanúgy jó a portugáloknak, a lengyeleknek és másoknak? Nincs-e egy német tanárnak több közös érdeklődési köre egy görög tanárral, mint egy nagyvállalat német feleségével?

Ott van aztán az Európai Bizottság. Feladata a közösségi politika kidolgozása és a közösségi jog kezdeményezése. Csakhogy a biztosokat, vagyis az „európai minisztereket” a nemzeti kormányok delegálják. Ráadásul úgy jelölik ki őket, hogy nem tudják, milyen portfóliót kapnak. Ezt csak később osztja ki a Bizottság elnöke, akit a nemzeti állam- és kormányfők előzetesen jóváhagytak. A szakmai alkalmasság tehát másodlagos. Fő, hogy minden nemzetnek legyen képviselője a Bizottság legfelső szintjén, és hogy az Európai Bizottság elnöke megfeleljen a nemzeti állam- és kormányfőknek.

Ha a Bizottság kezdeményez valamit, és kidolgoz egy irányelvet, azt az Európai Parlament elé terjeszti. Ha ott többséget kap, még messze nem válik törvénnyé. A parlamenti demokrácia ismert modelljeiben egyedülálló, hogy a parlamenti többség önmagában nem elég egy törvényjavaslat törvényre emeléséhez. Mert az egész most a nemzeti állam- és kormányfők tanácsa elé kerül, amely nem más, mint a nemzetállamok szuverenitásának védelmét szolgáló székervár. Kezdetét veszi a „háromoldalú párbeszéd”: a Bizottságnak és a Parlamentnek szembesülnie kell a Tanács ellenvetéseivel. A Bizottság nyelvén „mártíriratoknak” nevezik ezeket az ügyiratokat, mert a Tanács egyszerűen szétcincálja őket.

Röviden: nemzeti listák alapján választjuk az Európai Parlamentet, amely együttműködik a Bizottsággal, amelynek a vezetésébe nemzeti jelölteket tolnak be, akik majd kompromisszumot keresnek a nemzeti kormányfőkkel a Tanácsban. Mindannyiukat nemzeti-demokratikusan választjuk és delegáljuk, közösségi politikailag tehát csak nagyon áttételesen van demokratikus legitimitációjuk?! Áttételesség helyett megtörést is mondhatunk. Községi politikánk nemzetileg háromszor megtört. És ez a rendszer úgymond megváltoztathatatlan, csak mert megszoktuk?

Tényleg tétlenül akarjuk nézni, a nacionalisták hogyan blokkolják ebben a rendszerben a közösségi politikát, és minden transznacionális válságra, amit nemzetileg nem tudnak megoldani, hogyan találnak bűnbakokat és szítanak indulatokat? A következményeket ismerhetjük a történelemből. Nem kellene legalább elkezdenünk beszélni arról, mit is jelenthet a poszt nacionális demokrácia? Egy olyan demokrácia, amely Európában végre beteljesíti a francia forradalom egyik ígéretét, tudniillik az egyenlőség elvét: hogy minden európai azonos jogállásban éljen, és azonos politikai részvételi lehetőségekkel rendelkezzen, függetlenül attól, mekkora és mennyire befolyásos ország útlevelét tartja a kezében.

Tegyünk még egy időutazást! Jöjjenek velem a jövőbe! Kapaszkodjanak! Nem tart sokáig! Időkapuszulánkból 2040-ben szállunk ki, és mit látunk?

Nyomorúságot és szenvedést. Válságokat. Klímakatasztrófákat. A nacionalisták – mint már egyszer – levegőbe repítették a közös Európát, minden közösségi politikát megbénítottak, maguk nem tudtak megoldásokat kínálni, csak gyűlöletet szítottak, és... Nem! A múltat ugyan nem változtathatjuk meg, de a jövőt még alakíthatjuk. Teljesítenünk kell a célt, amit örököltünk, le kell győznünk a nacionalizmust. És a jövő alakításához a posztnacionális európai demokráciára van szükségünk. És erről kell most már tényleg beszélnünk.

Hogyan nézzen ki? Ez a kérdés, amit felteszek. Végre el kell kezdenünk kidolgozni egy víziót, amely választ ad erre a kérdésre. Az emberek szuverenitása volt a cél vagy a nemzeteké? A szabadság, egyenlőség és testvériség volt a cél, vagy csupán a piac szabadsága, az árunak tekintett munkaerő egyenlősége és – jó esetben – az árképzés testvérisége?

Bombitz Attila fordítása

Osztrák mintázatok a mai magyar prózairodalomban

Ausztria és Magyarország hagyományokban gazdag történelmi együttélésének következtében a különböző kultúrtörténeti korszakokban olyan irodalmi szöveghelyek jöttek létre, amelyek látszólagos, közvetlen vagy virtuális párbeszédet folytathatnak egymással. Az osztrák és a magyar irodalom hatástörténetében a legszembevetőbb egyezések a tematikus párhuzamok, átdolgozások és adaptációk mentén rajzolódnak ki, miközben a társadalmi és szociokulturális kontextusok összevetése gyakran problematikus marad, ezért alapvető jelentőségű annak feltárása, hogy mely kiinduló szövegek rendelkeznek hatástörténeti potenciállal. Ez a vizsgálat lehetővé teszi annak meghatározását, hogy fennállnak-e relációk az „idegen” és a „saját” szöveg között, és milyen mechanizmusokon keresztül történik az átadás, átvétel vagy adaptáció. A szándékolatlan ignorancia, az inspirációs források és az esztétikai-morális alapú kollegialitás egyaránt meghatározó tényezőknek tekinthetők az osztrák–magyar hatástörténet rekonstruálása során; ezek az irodalmi cselekmények újraértelmezhetik a korábban keletkezett szövegek funkcionalitását, stilisztikai és narratív modalitását. Mondanivalóm alátámasztásaképpen Györffy Miklós munkájából idézek: „fölmerül a kérdés, hagyott-e nyomot [Thomas] Bernhard a kortárs magyar irodalmon. A válasz egyértelmű: néhány szerzőre erős hatással volt. Esterházy Péter jelölt és jelöletlen idézetek formájában jelenítette meg ezt a hatást. Krasznahorkai László prózája, körmondatainak ironizáló zsúfoltsága, és bonyolultsága, hasonlóképp ironiába hajló kultúrpresszimizmusa, hősei megszállottsága, a szerző személyes én-kultusza szintén összefüggésbe hozható Bernharddal, bár Krasznahorkai első regénye, a *Sátántangó* már 1985-ben megjelent, és ekkor Bernhardot nálunk még csak egészen szűk körben ismerték. Ez persze egyáltalán nem zárja ki, hogy egy ’új vizeken járó’ fiatal magyar íróra már akkor hatással lehetett” (Györffy 2010, 177). Györffy Miklós hatás- és recepciótörténeti vizsgálódásaihoz kapcsolódva tanulmányomban a magyar kortárs prózairodalom olyan kulcsfontosságú műveit szemlézem, amelyek az osztrák irodalom meghatározó tendenciáira reflektálnak, és amelyekben a közép-európai periferikus tapasztalatok közös, centrális nyelvi fordulatokban artikulálódnak. Közelebbről: megkísérlem bemutatni, hogy Thomas Bernhard mellett Peter Handke és Christoph Ransmayr írásművészete nem megkerülhető a mai magyar prózairodalom bizonyos szegmensének, néhány kitüntetett szerzőjének értelmezésekor. Rövid példákkal élve: Esterházy Péter az 1980-as években megjelent műveiben egyenrangúként kezeli és párhuzamosan használja Bernhard és Handke aktuálisan magyarra fordított könyveit. A rendszerváltás időszakában és az 1990-es évek elején Bernhard a legtöbbet idézett és hivatkozott osztrák szerző: Kertész

Imre és Krasznahorkai László folyamatos dialógust folytat vele naplójegyzetben, beszélgetésekben, szépírói munkákban. Bernhard mellett Christoph Ransmayr lesz Sándor Iván esszéinek, regényeinek visszatérő szereplője az ezredforduló utáni magyar irodalomban, ahogyan Esterházy Péter játékos irodalmi szöveguni-verzumához is ő csatlakozik harmadik kortárs osztrák szerzőként.

Bevezetés az osztrák szépirodalomba: Esterházy Péter és a követendők

Esterházy Péter írói vállalása és olvasói tájékozódása egyaránt az irodalom aktív és széleskörű közvetítésére irányult, ennek köszönhetően kulcsszerepet játszott a kortárs osztrák szerzők magyarországi megismertetésében is. A *Bevezetés a szépirodalomba* (1986) szó szerint bevezetést nyújt a szerző olvasási és kreatív szövegalkotási stratégiáiba. A kortárs osztrák és magyar irodalom hatástörténetében különösen jelentős a gyűjteményes kötetben olvasható, de korábban önállóan is megjelent *Függő* (1981) és *A szív segédjei* (1985). Egy-egy aktuálisan magyar fordításban is megjelent mű szolgáltatják ehhez az alapokat, előbbinél Bernhardtól *A mészégető* (Das Kalkwerk, 1970; 1979), utóbbinál Handkétől a *Vágy nélkül, boldogtalan* (Wunschloses Unglück, 1972; 1979). De mindkét műben mindkét szerző előfordul jelentős szöveghelyeken.

A *Függő* egy múltbeli nyár eseményeit idézi fel egy férfi és egy nő aktuális szerelmi válságának keretezésével. A mű nagyrészt jelölt idézetekből épül fel, kis túlzással állíthatjuk, hogy a 1970-es évek magyar és világirodalmi láttelejét tartalmazza Esterházy olvasási nézőpontjából. Bernhard és Handke mellett többek között Céline, Gombrowicz, Joyce, Kafka, Mrožek, Musil és Wittgenstein jelöli ki ezt az értékrendbeli tájékozódást; a magyar szerzők közül Csáth, Füst, Kosztolányi, Márai, Szerb, illetve Bereményi, Mészöly, Ottlik, Pilinszky, Tolnai és Végel szolgáltatnak orientációs pontokat Esterházy irodalmi horizontjának megértéséhez. A bernhardi írásmódhoz már a cím kapcsolódik: a *Függő* kijelöli a beszédhelyzetet, mégpedig a függő beszéd funkcionálisát, a valaki által mondottak közvetítésének eszközét, amivel egy másik hang megfogalmazásai is integrálódhatnak az elbeszélő szövegébe. Ennek a használata folyamatosan a „ki beszél?” kérdését fixírozza. A bernhardi irodalmi kommunikáció tipikus elbeszélői eljárása ez, ami a német eredetiben a *konjunktív* segítségével distanciát, távolságtartást, sőt elbizonytalanítást, de feszültséget is képes generálni. A magyar nyelv nem ismeri ezt a grammatikai szerkezetet: a *Függő* egésze mégis olyan, mintha a szöveg összetartó, jelöletlen ereje a nem létező *konjunktív*, függő beszédet reprezentálná. Ez a be nem azonosíthatóság, a beszélő, az elbeszélő pozíciója szerkezeti modellt biztosít a többrétegű elbeszéléshez. Ahogyan Bernhard műveiben a *konjunktív* lehetővé teszi, hogy hosszú oldalak során fenntartsa a folyamatos mondatok

jelentésrétegződését, úgy jelenik meg a *Függőben* ennek a mondathalmaznak az első magyar változata.

Legismertebb példája ennek az a szitokbeszéd (Scheltenrede), ami szintén a bernhardi retorika egyik kitüntetett ornamense. A *mészégető*ből a *Függőbe* átírva transzporált passzus egyszerre intertextus és általánosságánál fogva implicit politikai állásfoglalás: „[...] itt élünk egy ilyen nemcsak félelmetes, megfélemlítő és nevetséges világban, ebbe mindenkinek külön-külön bele kell törődnie, és hány százezer és hány millió ember beletörődött már ebbe, ezt kell gondolnia, hányan, de hányan beletörődtek elsősorban itt, ebben a kétségkívül félelmetes, megfélemlítő és nevetséges országban, ebben a legnevetségesebb és legfélelmetesebb hazában, ami ezt az országot, ezt a hazát illeti, itt, hogy egyáltalán létezhessünk, hogy csak egyetlen nappal is továbbzökkenjünk, sosem szabad megmondani az igazságot, senkinek és semmiről, mert ebben az országban csak a hazugság visz előre bármit, a hazugság, a tömérdek leplezéssel és cirkalmazással és torzítással és megfélemlítéssel, ebben az országban a hazugság: minden, és az igazságnak csak vádemelés, elítéltetés és megcsúfoltatás lehet a következménye, ezért nem hallgatja el ő, Csáth, hogy ennek az országnak az egész népe a hazugságba menekült [...]”. (Esterházy 1986, 162) Az eredeti szöveg fordításának elfordítása a szöveg honosítását szolgálja: ebben az egyetlen, hosszú mondatban Csáth neve Konrad, A *mészégető* önpusztító szereplőjének/beszélőjének, Konradnak a pozícióját foglalja el. A bernhardi szitokbeszéd általa újraformázott variánsát Esterházy A *szív segédigéi*-be is áttölteti. A könyv lapjainak alsó részén elhelyezett, folyamatos nagybetűvel írt idézetek a főszövegre reflektáló, ornamentális, kiegészítő kommentárokként olvashatók. A bernhardi szitokbeszéd itteni szerepeltetése kiemelten hangsúlyos pozícióban jelenik meg az édesanya saját hazájában megélt félelmeinek kontextusában, érzékeltetve Esterházy szimbolikus nyelvhasználatba mentett rendszerkritikus szándékát. (Esterházy 1986, 686)

Esterházy későbbi szépirodalmi műveiben Bernhard hatása már nem ennyire közvetlen. Drámáinak nyelvhasználata – a szükszavúság, általánosság és metaforikusság elegye – rokonságot mutat az osztrák színházcsinálóéval. A bernhardi alkattól elválaszthatatlan politikai ripókság és moralitás, a provokációra építő, polgárpukkasztó stratégia ugyanakkor fellelhető közírói munkáiban, tárcáiban, esszéiben és kritikáiban is. Hogy magam is a legemlékezetesebb kommentárt idézzem: „Elképesztő az a düh, ami elfogja Bernhardot, ha arra a rettentő képződményre gondol, amit úgy hívnak: osztrák. Elönti a vér az agyát, sörivő, buta, bornírt, félfasiszta kispolgári bagázs, üvölti... Messze ő tud országot szidni legjobban a világon. Ha nekem valahol egy országszidó passzus kellett, rögtön őt citáltam.” (Esterházy 1991a, 13)

Peter Handke szerepe nem egyszerűen jelentős a korai Esterházy-művekben. Wernitzer Julianna írja, nem véletlen, hogy Esterházy német fordításmegjelené-

seinek kezdete éppen Handkéhoz köthető: *A szív segédigéi* és a *Vágy nélkül, boldogtalan* azon túl, hogy tematikusan mindkettő anya-történet és közös múltfelidézés, a Handke- és egyéb más idézetekre történő utalás világirodalmi intertextusként sikeres bekapcsolódást jelentett az európai irodalmi vérkeringésbe (Wernitzer 1994, 132). Ezért is furcsa talány, hogy miért szorul vissza Esterházy életművében a későbbiekben Handke jelenléte, és miért van jelen kizárólag a közéleti jellegű publicisztikai írásokban, igaz, ott is, periférikus szereplőként, amikor Bernharddal szemben éppen Handkéra szokás Esterházy osztrák párjaként tekinteni. Kulcsár Szabó Ernő írja, hogy a posztmonarchikus irodalom nyelvszemléletének átértelmezése, az irodalom nyelvi cselekvésként tételezése és a nyelvjáték hangsúlya jelentős hatással voltak Esterházy nyelvkritikai reflexióira: „Handke korai, experimentális művei ugyanis abban erősíthették meg Esterházyt, hogy az irodalom akár olyan hatóerőként is elgondolható, amelyik – mint imaginatív beszédcselekvés – sokkal hatékonyabban avatkozhat be a világba, mint magának a valóságnak az »ábrázolásával«” (Kulcsár Szabó 104, 105–106).

A handkei beszédmód *A szív segédigéi*ben formamutatványként kerül előtérbe. A narráció kommentárokkal megszakítása a *Vágy nélkül, boldogtalan* kettős írásmódját idézi: Handke eljárás módjának célja, hogy az elbeszélő ne kerüljön túlságosan közel a számára legfontosabb személyhez, az édesanyához. A folyamatos emlékezést ezért ismételten megszakítja, hogy distanciát és tárgyilagosságot teremtsen. Az idézetek és reflexiók a túlzottan szubjektív önfeltárás ellentpontjaiként működnek. Esterházy átveszi Handke könyvének első bekezdéseit, azokat egységes előszóvá alakítja a maga elbeszéléséhez, olykor módosítva az eredeti német szöveg magyar fordítását, pl. Handke hét hét elteltével kezd az anya hiánya okozta nyelvvesztés ellen írni, Esterházy már két hét után kezd az elbeszélésbe. Ez intertextuális, poétikai és retorikai stratégia is egyben: a kéziratot hagyomány modern megfelelőjeként jelöli ki saját szövegének a helyét a közép-európai irodalmi diskurzusban. A formamutatvány jelentősége abban rejlik, hogy míg Handke emlékezet-rekonstrukciós munkája az írásfolyamat reflexióihoz kapcsolódna, Esterházynál az elbeszélés és a reflexió (kommentár) a nagybetűs tipográfiai eljárásnak köszönhetően radikálisan elkülönül egymástól, ez a fajta kettősség ugyanakkor ironikus, játékos eredményt produkál a handkei példához képest. *A szív segédigéi* utolsó lapján mintegy az előszót utószóval zárva és az elbeszélést keretbe téve ismét Handke kap szót a *Vágy nélkül, boldogtalan* irodalmi szállóigévé vált zárómondatának („Mindezt megírom majd még pontosabban is”) idézetével.

A Függőben a Handke-idézések jelenetezési funkciót töltenek be. Handke kanonikus szövege, *A kapus félelme tizenegyesnél* (*Die Angst des Tormanns beim Elfmeter*, 1970; 1979) nyelvkritikai és kommunikációs krízishelyzetből kiindulva a leírás és megfigyelés aprólékosságával pszichogramként tárja fel egy különös

egzisztencia működését: Bloch, az egykori kapus pszudofilozófiai értekezését olvashatjuk vissza a tizenegyesnél választható aktív és passzív opciókról, valamint a mozipénztárosnővel folytatott egyoldalú dialógusok is szerepelnek Esterházy változatában formális-logikai és korszakjellemző stiláris ujjgyakorlatként (Esterházy 1986, 209–210). Ugyancsak a leírás pontossága kerül ironikus láthelyzetbe *Az igaz érzés órájából* (*Die Stunde der wahren Empfindung*, 1975; 1979) vett idézettel: Keuschnig párizsi lakásának leírása szolgál mintául egy budapesti bérház bemutatásához (Esterházy 1986, 214). Az efféle transzpozíciók egyszerre teremtik meg a kulturális átjárhatóság és a tudatos stiláris torzítás tereit. Esterházy továbbmegy: Handkét „csúf intarziaként”, mint „Handler” integrálja a szövegbe. Bloch, a kapus K. betűként tűnik át az említett szöveghelyen, mintegy Konradot is megidézve *A mészégetőből*, de akár Kafka is elfér e szöveghálóban. A pénztároslány Csicsi néven szerepel, prostituáltként lép be az Esterházy által újrászőtt narratív térbe. Ezeket a kisebb módosításokat leszámítva a beépített szöveg Handke nyelvi innovációjának erejét átváltoztatott alakzatában is megőrzi.

Esterháznak fellelhető még egy hosszabb, ironikus hangvételű metafikciós reflexiója Handke leíró művészetére, mégpedig a *Hahn-Hahn grófnő pillantása* (1991) című regényben. Játékos összefoglalását olvashatjuk itt *A még egyszer Thuküdidésznek* (*Noch einmal für Thukydides*, 1990; 2016) című, rövid történet-leírásokat tartalmazó kötet *A spliti cipőtisztító* (*Der Schuhputzer von Split*, 1993; 2016) fejezetének: „Épp Handkéről olvastam, hogy mostanában (akkoriban) mennyit utazik, hogy kimegy egy reptérre, kikeveredik, és ami ott az Indulási Táblán hely neki megtetszik, odautazik, elrepül, mint az Ég madarai, szép az a története, hogy valaki nagyon kipucolja a cipőjét Splitben, a spliti szent, gondolja egy pillanatra, a gondosság szentje, az Apró Súlyok Szentje, és még hónapok múltán, Japánban is tükrös lett a cipője orra, és megcsillant a spliti promenád hajdani, eredeti fénye épségben...” (Esterházy 1991b, 124) Az elbeszélő a leírás kiváltotta rácsodálkozást követően szinte cinikus következtetésre jut: „Handke Istvánnak”, mint helyszíni riporterünknek, mindig utaznia kellene. Ezzel Esterházy mintha búcsút venne a kanonikus Handkétől, de az osztrák kolléga által fémjelzett leíró művészetre a következő évtizedek publicisztikai írásaiban azért vissza-visszatér. Mindjárt első tárcagyűjteményének címe, *Az elefántcsonttoronyból* (1991) Handke hasonló műfajú, vegyes írásokat tartalmazó kötetére utal (*Ich bin ein Bewohner des Elfenbeinturms* [Én az elefántcsonttorony lakója vagyok], 1972) részben jelezve a poétikai kapcsolódást, részben hangsúlyozva munkahipotézisként az írói aktivitás, a közéleti szerep és a megszólalás helyének folytonosságát. Handke leíró művészetéről a legtalálhatóbb Esterházy-féle reflexió az *Egy kékharisnya feljegyzéseiből* (1994) című publicisztikai gyűjteményben olvasható: „Szóval, hogy ezt ki tudná a legjobban, legpontosabban leírni. Franciául Robbe-Grillet, triviális. Németül Handke, meg-

figyelőképesége a legnagyobbakéhoz mérhető. A magyar, szerintem, nem kedvez a tárgyias leírásnak...” (Esterházy 1994, 64)

Bernhard és Handke mellett Esterházy egy harmadik írógeneráció képviselőjével, Christoph Ransmayr-rel is szívesen „kokettált” regényeiben. A *Hahn-Hahn grófnő pillantása* (1991) képezi e kölcsönhatások kezdetét: e könyvében nem csupán az utazó Handke tűnik fel a spliti leírás erejéig, hanem a szintén utazó-elbeszélő Ransmayr is, akinek *Az utolsó világ* (*Die letzte Welt*, 1988; 1995) című regénye akkor már világsikernek számított. A mű már csak azért is bekerül Esterházy Duna-könyvének az irodalomjegyzékébe, mert annak a cselekménye a Fekete-tenger partján, az ókori Tomi és a mai Konstancia egymásra kopírozott helyszínein játszódik, és ez a fajta történelmi és földrajzi rekontextualizáció Esterházy számára is releváns víziót kínál poétikailag későbbi művei számára is (Esterházy 1991, 254). *Az utolsó világ* magyarországi megjelenésekor érzékenyen tapintott rá Ransmayr írásművészetének lényegére: „Minden eresztékében finom munka ez. Posztmodern, persze, mi nem az, de nem jobban, mint a Don Quijote, itt is könyvvé válik a valóság vagy valósággá a könyv. A valóságok egyenrangúak: mondjuk a regény világa és annak egyik szereplője ünnepi beszédében vagy egy filmvászonon megelevenedő világ, ezek ugyanolyan erővel léteznek (bár olykor egyik valóság ellenőrzi a másikat – ilyenkor föl kell erősíteni a zenét és a viharzás hangerejét). Valóságok és idők kószálnak a regényben, az elegáns anakronizmusok oly elképesztően könnyedek, mintha csak elgépelések volnának.” (Esterházy 1996, 137). A regény szövegszervező elvével, a valóság és a világ folyamatos átváltozásával kapcsolatban Esterházy rövid írásaiban gyakran tesz játékos utalásokat kortárs szerzőkre és műveikre. Ezek a gesztusok egyúttal a kortárs osztrák irodalomhoz való intellektuális kötődést és a poétikai kísérletezés iránti nyitottságot is jelzik. A *Kitahara-kór* (*Morbus Kitahara*, 1995; 1998), Ransmayr grandiózus disztópiájának első mondatait az *Esti* (2010) egyik fejezetének felütésében újrarendíti: „Két halott feküdt a brazil januárban, már rég szerettem volna írást így kezdeni, és ez kétségtől utósebb auftakt, mint az, hogy egy Esti Kornél ült a járdaszélen a pécsi júliusban.” (Esterházy 2010, 235)

Ransmayr nem csupán szerzőként, de aktív szereplőként is felbukkan Esterházy nál, mégpedig az *Egyszerű történet vessző száz oldal* (2013) című kötetben, ahol az osztrák írókolléga ezúttal 17. századi csendhíntőként jelenik meg (Esterházy 2013, 19). Esterházy mindamellet, hogy retorikai játékot űz szerzőtársával, a szerzői szubjektum és a fikciós tér átjárhatóságát is demonstrálja. A névegyezés ebben a kontextusban szándékos, ugyanakkor a szójáték lefordíthatatlansága az eredeti szöveg és a magyar adaptáció közötti nyelvi játékra is reflektál. Általánosságban a ransmayr-i szövegelemek Esterházy narratív struktúráiban stiláris ornamentumokként szolgálnak.

Esterházy Péter életművében Bernhard, Handke és Ransmayr integrációja egyszerre szolgál poétikai, narratív és retorikai célokat: Bernhard a formai, szerkezeti és arrogánsabb kommunikációs mintát, Handke a narratív technikát és kommentárt, Ransmayr az ornamentikát közvetíti. Esterházy kortársukként és olvasójukként tehát nem csupán saját kreációi alátámasztására vagy megalapozására használta fel osztrák írókollégái szövegmintázatait, hanem egyúttal be is vezette azokat a magyar szépirodalomba, biztosítva ezzel innovációik folytonosságát, és egyben saját kapcsolódását a nemzetközi irodalmi diskurzushoz.

Szöveghorizont és hatástörténet: Kertész Imre és Thomas Bernhard

Kajtár Mária mutatott rá, hogy Kertész Imre a *Kaddis a meg nem született gyermekért* (1990) című regényében Bernhard elbeszélői eljárás módjait használja (Kajtár 1995, 452). A német nyelvű szakirodalomban Manfred Mittermayer az osztrák szerzőről írott monográfiájában jelzi azokat a szépirodalmi alkotásokat, köztük Kertész könyveit, amelyek Bernhard hatása alatt születhettek (Mittermayer 2006, 137). Állíthatjuk tehát, hogy Bernhard és Kertész közös szöveghorizontja létezik, mégpedig különböző formációkban. Kertész az 1980-as évek második felétől új hangot, nyelvet, kifejezésmódot keres, amit Bernhardban, illetve a bernhardi művek attribútumainak a saját anyagához illeszkedő, kongeniális adaptálásában meg is talál.

Érdemes elidőzni a nagyobb művek szemlézése előtt Kertész naplószerű jegyzeteiben, esszéiben, amelyekben elég korán találunk Bernhardra irányuló reflexiókat. Kiolvasható ezekből az írásokból, hogyan és mikor fedezi fel Kertész a nem zsidó származású hontalan polgár és művész sajátos viszonyulását a nemzetiszocialista korszak szörnyűségeihez és annak utóéletéhez. A *Gályanaplóban* (1992) Beckett és Sartre mellett az „áldozati szembenállás” kontextusában Bernhard példáját idézi fel, aki a *Heldenplatz* (1988) című darabjában „úgyszólván zsidóvá lényegülve fordult szembe a banditákká alakult hivatalos erénycsőszökkel”. (Kertész 1992, 341) Néhány lappal (és nappal) odébb pedig ugyancsak Bernhardot megidézve – és maradva az áldozatiság fogalmánál – Kertész ezúttal az „inspiráció” fogalmával operál: „Lassan már nem is az igazság érdekel, egyedül csak az inspiráció, mert az inspirációban van az igazság; az inspiráció a próba, a katalizátor; de kiegyensúlyozottabb korszakaimban az inspiráció eltűnik, mintegy feloldódik az elégedett érzések olajos fürdőjében. – Bernhard mindig az áldozatokkal – élete végén a zsidókkal – azonosította magát, nyilvánvalóan az inspiráció kedvéért.” (Kertész 1992, 354)

A *Budapest, Bécs, Budapest* (1991) esszéiben többször is érinti a bernhardi inspirációt. E művében is foglalkoztatja a *Heldenplatz*, a körülötte kialakult és

megosztott osztrák társadalmi és politikai vita, sőt ezúttal morális elemzésbe is merül, amelynek konzekvenciája végeredményben azzal a „filozófiai kacajprogrammal” történő azonosulás, amit Bernhard saját írói stratégiájaként hirdetett meg a mallorcai monológokban. „Még otthon láttam a vastag albumot, amelyben a darabhoz fűződő sajtódokumentációt kiadták: még a legendásabb vádak közé tartozik, hogy Bernhard a saját fészkébe belepiszkító hazaáruló. Ma már a bécsi közönség edzett nyugalommal tűri, amiket a nácik elől Oxfordba menekült, majd Bécsbe hazatérő és itt az öngyilkosságba hajszolódó zsidó Schuster professzor családja a színpadról a fejükhöz vagdos. Sőt, fel-felnevetnek, amikor azt hallják, hogy ők bizony reménytelen fajgyűlölők, kiskorú nép, Ausztria pedig olyan színpad, ahol minden csak rohad és züllik, s ahol örült szereplők járják esztelen táncukat a néhány bűnöző főszereplő rendezésében.” (Kertész 2001, 172-173) Ugyanitt vall Kertész arról is, hogyan és milyen mértékben került Bernhard elbeszéléseit olvasva az osztrák szerző hatása alá: „Egy éve került a kezembe az elbeszéléskötete, és úgy olvastam el, ahogyan utoljára nagyon, nagyon régen, szellemi ínségem legmélyebb nyomorában olvastam; úgy jó harmincöt esztendeje, amikor a Margit utca fölötti park egyik szállás, törött padján, a nyári fényözönben, három nap alatt elolvastam a *Varázshegyet* [...] Valószínűleg az utolsó olvasói fellobbanásom volt ez, gondolom bánatosan.” (Kertész 2001, 174). Feltehetően az egyetlen magyar elbeszéléskötetet olvashatta, amely Györfly Miklós szerkesztésében és válogatásában *Az erdőhatáron* címmel jelent meg 1986-ban, és amely olyan kanonikus műveket tartalmaz a címadó elbeszélés mellett, mint az *Alsózás*, az *Igen* vagy a *Midland Stílsben*.

A *boldogtalan 20. század* (2001) esszéiben Kertész többek között a „kudarc” fogalmát filozófiai-egzisztencialista nézőpontból járja körül. Ehhez – többek között – Bernhard névtelen tudósát hívja segítségül, aki az említett válogatott elbeszélésgyűjtemény egyik darabjából, az *Igen*ből szól ki. És szól át onnan nem csupán ebben az esszében, de a *Kaddis*nak is meghatározó motívuma lesz, miszerint „[l]egalább a kudarcra törekedni kell”. Kertész értelmezésében a „kudarc” jelentése a bernhardi minta meghaladását célozza: „[Ha] legalább egyszer életünkben megpróbáltuk *elképzeln*i, mi történt a huszadik században, s megpróbáltunk *azonosulni* az emberrel – önmagunkkal –, akivel mindez megtörtént. Ha az azonosulás e munkájában elmentünk a legvégsőig, s ott, ezen a legvégső ponton, a legvégső erőfeszítésünkkel arra az eredményre jutunk, hogy semmit sem értünk: akkor, egyedül akkor mondhatjuk el, hogy sikerült valamit megértenünk a korból – megértettük, hogy érthetetlen.” (Kertész 2001, 15) További kritikai és filológiai értelmezést igényelhet az a kérdés, vajon Kertész korábbi regénye, *A kudarc* (1988), amely címében reflektálja, ismétli az utólag megjelent esszék, naplójegyzetek tanúsága szerint a bernhardi fogalmat, milyen hatástörténeti kontextusban értelmezheti ezt a kölcsönzést, eseti átvételt?

Mint már említettük, bizonyítható, hogy a *Kaddis a meg nem született gyermekért* (1990) az első olyan regénye Kertésznek, amelyik Bernhard hatását tükrözi nyelvi és motivikus szinten. Sőt, az elbeszélő jelölése is mintegy szimbolikus gesztus ebben az összehasonlító kontextusban: a B. betűvel jelzett író és fordító hosszú monológban fejt ki, hogy holokauszt-túlélőként számára a gyermektelenség az egyetlen lehetőség. Nem csupán a B. betű, de a szöveg alaphangulatát meghatározó pesszimizmus is a bernhardi ihletettséget sugalmazza. Azon túlmenően, hogy Kertész a regényben Bernhardot egy kurzivált betoldás erejéig be is idézi: „legalább a kudarcra törekedni kell” (Kertész 1990, 75), aközben már szimulálja is annak rendkívül összetett szintaktikai beszédalakzatát. Bernhard protagonistái általában a létezésről és annak hiábavalóságáról végtelen párbeszédeket folytatnak egymással sétálás közben. A *Kaddis* felütése formailag mindközben egyes szám első személyű belső monológ, amely szigorúan rendezett és rendszerezett beszédkényszert feltételez. Ezeket a körkörös gondolatfutamokat az események görcsös megszorításai tartják szigorú határok között (Kajtár 1995, 458). A magyartól nyelvi alapszerkezetében teljesen idegen bernhardi kötőmódot Kertész természetes könnyedséggel oldja meg. Elbeszélője pedig, akit csupán egy B. jelez, éppen Bernhard közvetítésével mond le végleg egy gyermek megszületésének a lehetőségéről is. B. nemleges válasza egyben Bernhard igenlése is: a kudarc elfogadása.

Györfly Miklós írja, hogy „Az angol lobogó [...] helyenként szinte már Bernhard-olvasás [...] Bernhard hősei is szeretnének mindent elmondani, mindent feltárba venni, mindent megérteni, mindent megírni, ugyanakkor a lelkük mélyén érzik, hogy akármilyen erőket mozgósítanak ezért, erőfeszítésük hiábavaló.” (Györfly 2010, 289) Az *angol lobogó* (1991) két jelentéssel teli diskurzusból építkezik: 1956-os történet a történetmesélés nehézségeibe öltöztetve. A reflektált elbeszélés, helyesebben metaelbeszélés szövege ismét Bernhardot idézi: Miközben az egyes szám első személyű narrátor aktuális egzisztenciális küszöbhelyzetéről és a forradalom során szerzett tapasztalatairól igyekszik beszélni, többször fel kell tennie a legitimáció kérdését magáról az elbeszélés mikéntjéről. Bernhard tipikus protagonistáinak alakváltoztatát fedezhetjük fel az elbeszélőben: a mindent-elbeszélni-és-mindent-megérteni-akarási zsákutcájában hiányzik annak felismerése, hogy a vehemens és zseniális stratégiák ellenére is csak a kudarc jósolható.

A *Felszámolás* (2003) címében Bernhard utolsó nagyregényét, a *Kioltást* (*Auslöschung*, 1986; 2005) idézi. Mindkét szerzőnél egyszerre történik meg az írás segítségével, élet és írás(mű) kapcsolatának önfelszámolásával a mindenkorai én „eltűnése”. A B. névjelölő itt is a bernhardi beszédmód transzparens jelölője. Ez a regény viszont nem alkalmaz nyelvi szimulációt, helyette a Bernhard műveiből ismert motívumok, mint pl. a „tragédia ez vagy komédia?” kérdése sejlik fel a szövegben, sőt a rejtélyes drámaszöveg egy részlete is bernhardi monológra hasonlít.

Kertész az a magyar szerző, aki Bernhard munkásságára kihívásként és példaképként válaszolt számos variációban. Sőt, a nyilvános szereplések és nyilatkozatok retorikája is magában hordozza az osztrák szerző által előszeretettel alkalmazott mintákat: többek között Kertész bernhardi mimikrirel fogalmazta meg a *Die Zeit* német lapnak, hogyan csináltak belőle Németországban holocaust-bohócot (2013), *A végső kocsma*ban (2014) előszeretettel lesajnálta a magyar irodalmat, a Magyar Szent István Rend kitüntetésének kormányhű elfogadása (2014) politikai-ideológiai vitákat gerjesztett.

Monológok és végidők víziói: Krasznahorkai László és Thomas Bernhard

A közép-európai irodalmi hagyomány egyik meghatározó vonása az emberi lét végső kérdéseinek, a világelvesztés tapasztalatának és az időtlenség problematikájának visszatérő vizsgálata. E hagyomány egyik kortárs kiindulópontjaként Krasznahorkai László életműve jelölhető meg, amely a hosszú, monumentális monológokra épülő elbeszélésmód, az erősen figuratív nyelvezet, valamint az apokaliptikus és posztapokaliptikus víziók következetes alkalmazása révén teremti meg a magyar és az osztrák irodalom közötti poétikai párhuzamok egyik alaprétegét. Krasznahorkai művei nem elszigetelt történeteket, hanem átfogó viláértelmezési konstrukciókat kínálnak: olyan totalizáló víziókat, amelyek az emberi lét általános nyomorúságát, kilátástalanságát és metafizikai boldogtalanságát jelenítik meg.

E prózapoétika retorikai sajátosságai közé tartozik a hosszú, gyakran egyetlen mondatba szerveződő monológok dominanciája, valamint a gondolatmenet megszakítatlan áramlására épülő nyelvi szerkezet. A nyelv itt nem pusztán közvetítő médium, hanem autonóm struktúraként működik, amely önnön mozgásából és ritmusából hozza létre jelentéseit. Ebben az értelemben a Krasznahorkai és Bernhard közötti poétikai párhuzam elsősorban nem tematikus, hanem strukturális és retorikai természetű. Míg Bernhard dacos, kíméletlen monológjai az osztrák társadalom és kultúra radikális kritikáját fogalmazzák meg, addig Krasznahorkai e beszédmodot eddigi életműve jelentősebb részében általános szinten, a kultúrávesztés horizontján értelmezi újra, szomorúsággal, elveszett szépséggel és visszavonhatatlan hanyatlással telítve.

A két szerző poétikája közötti rokonság különösen a mondatperiódusok monumentális szerkezetében, valamint az elviselhetetlenségig fokozott, önmagát ismétlő és visszacsatoló formulákban érhető tetten. Krasznahorkai saját megfogalmazása szerint a mondatalkotás természetes formája a végtelen mondat, mivel a gondolatok eleve folytonosak, és a nyelvben történő rögzítésük csupán mesterséges megszakítások – írásjelek – révén válik tagolttá. Ebből a perspektívá-

ból Bernhard számára a természetes mondatalkotás egyik mintapéldája: a monotónia, a hosszú mondatok és a kizárólag a nyelvben történő igazságkeresés poétikai modelljeként jelenik meg (Krasznahorkai 2012a, 147, 221). A bernhardi világlátáshoz és nyelviséghez való viszonyának reflexív megfogalmazásai különösen hangsúlyosan jelennek meg a beszélgetésekben, ahol Krasznahorkai expliciten is tematizálja az osztrák íróval folytatott, folyamatos párbeszédet. Az egyik ilyen megállapítás szerint: „A forrás [...] mint Bernhardnál [...] a nyelv, mert nekem sincs semmi egyebem, csak a nyelv, történetesen énfelelem nézve a csodálatos magyar nyelv: nem tudtam, és ma sem tudok attól a tiszta potenciától elszakadni, ami ez a nyelv maga.” (Krasznahorkai 2012a, 221) Ez a kijelentés egyértelműen rámutat arra a közös poétikai alapállásra, amely szerint a nyelv nem csupán eszköz, hanem kizárólagos ontológiai tér. A világ elvesztésének tapasztalata mindkét szerzőnél leginkább a nyelvbe való visszavonulást eredményezi, ahol az elbeszélés nem reprezentál, hanem maga válik a lét végső formájává.

Egy korábbi interjúban Krasznahorkai Bernhard személyes jelentőségét is hangsúlyozza: „Thomas Bernhard [...] ijesztően nagy író. Halála nagyon megrázott, mert mindig azt hittem, az a párbeszéd, amit folytatok vele, sohasem ér véget. A búcsúzó kép, amit őrzök róla, nagyon önkényes, mert korántsem ezzel a képpel búcsúzott, énbennem mégis ezzel zárult le a története. [...] egy televíziós csoportfilmet készített róla [...] Ha a film, mondjuk, egyórás volt, Bernhard ötvenöt percen át fáradhatatlanul lapátolta megalapozott undorát a világról a nézőkre, majd az utolsó öt percben a kamera [...] egy bikaviadal nézőterén mutatta őt, az arcát, ahogy figyeli és kommentálja, mi történik odalent a porondon. Aztán már csak azt, hogy nem kommentálja, csak figyeli, gúnyos rezzenetlenséggel [...] ahogy az odalent a porondon térdre rogyott és elterült, Bernhard arca egyszerűen összeomlott, s a gúnyos rezzenetlenséget a megrendülés és a részvét váltotta fel. Sajnálta a bikát. Ezt a tekintetet nem felejttem el.” (Krasznahorkai 2012a, 165–166) A „párbeszéd” metaforája itt nem csupán irodalmi hatástörténeti viszonyt jelöl, hanem egy olyan etikai és poétikai közösséget is, amelyben az undor, a gúny és a részvét egyidejű jelenléte teremti meg a világ kritikájának komplex nézőpontját. Bernhard „tekintete” Krasznahorkai számára nem utánzandó retorikai fogás, hanem egyfajta morális érzékenység modellje.

Különösen beszédes az a nyilatkozat, amelyben Krasznahorkai expliciten elhatárolódik a bernhardi ország- és nemzetgyalázás retorikájától, miközben annak érvényességét nem vonja kétségbe: „Magyarország többször hozott már nagyon nagy áldozatokat a politikai szabadságért és a függetlenségéért, és soha nem nyerte el, most pedig, amikor a történelmi véletlenek cinizmusának egy hibájaként az ölébe hullik ez a szabadság, ez az ország a maga legundorítóbb vonásait mutatva piszkítja be a saját történelmét. [...] Kerülném Thomas Bernhard szerepét, és nem beszélnék úgy a magyarokról, ahogy ő az osztrákokról, nem mintha nem

érdemelnék meg [...]” (Krasznahorkai 2012a, 147) Ez a megszólalás jól érzékelteti a két szerző közötti különbséget: míg Bernhard a szitokbeszédet radikális esztétikai formává emeli, addig Krasznahorkai óvatosabb, reflexívebb pozíciót foglal el, amelyben a kritika nem válik teljes retorikai azonosulássá. A bernhardi modell tehát számára nem közvetlenül követendő minta, hanem olyan vég- és viszonyítási pont, amely inkább inspirációként van jelen saját beszédmódja alakításában.

Krasznahorkai szövegeiben nem is találhatók olyan közvetlen átvételek vagy expliciten jelölt passzusok, mint amelyeket Esterházy vagy Kertész imitációiban láhattunk. Ennek ellenére a *Sátántangó* világképe, atmoszférája és szereplőgárdája szoros analógiát mutat Bernhard első jelentős, magyarul is megjelent regényével, a *Faggyal* (Frost, 1963; 1974). A zárt közösségek, a periferikus terek, a végletes beszédhelyzetek és az értelmiségi monológ mint strukturáló elv mindkét szerző korai műveiben hasonló funkciót töltenek be. Az a szövevényes mondat-háló és elbeszélői architektúra, melyeket műveikben mindketten a végletekig feszítenek, teret enged az erős általánosításra és a félreértésre. A már tárgyalt bernhardi szitokbeszéd Krasznahorkaitól sem áll távol, egy kései művében, a *Báró Wenckheim hazatérben* (2016) egyértelműbb intertextuális rezonanciát is kap. Ami félreértésre ad okot: a regényben nem Krasznahorkai beszél, ahogyan Bernhard szerzői alakja sem a szitokbeszéd gazdateste, hanem valamelyik fiktív figurája. A *Báró Wenckheim hazatér* regényen belüli további fikciós szintek alakulnak, többek között *A magyarokhoz* címzett szöveg, amit a regény egyik szereplője írt, és amely a magyarságot elemi részecskékre bontó kritikai beszédként olvasható. Krasznahorkai a nemzetszidő bernhardi mintázatot radikalizálja: az általánosításon és behelyettesíthetőségen túl a regénytestbe ékelt szöveg a részletező, analitikus szétbontás aktusával él: „Még egy ilyen visszataszító népet, mint ti vagytok, még nem hordott a hátán a föld, pedig egyáltalán nem lehetünk elragadtatottak attól sem, amit ezen a földön úgy általában látunk, de nálatok ocsmányabb emberekkel nem találkoztam soha, és mivel közétek tartozom, tehát túl közel vagyok hozzátok, nehéz elsőre pontos szavakat találnom arra, miben is rejlik ez a visszataszító vonás, amely minden nemzet alá süllyeszt benneteket, mert nehéz szavakat találni arra, hogy milyen hierarchiában képzeljük el az undorító emberi tulajdonságoknak azt a tárházát, amivel ti taszítjátok vissza a balszerencséjükre titeket megismerő világot [...]” (Krasznahorkai, 2016, 429). A folytatásban genetikai mélységekig hatol a nemzetkarakterisztikai dekonstrukció, és ezzel Krasznahorkai messze túlhaladja a bernhardi beszédalakzatot.

A *torinói ló* (2012), Tarr Béla és Krasznahorkai közös filmje értelmezhető a Thomas Bernhard-i világkép előtti tisztelgésként. A film szereplői, az apa és a lánya allegorikus figurák: nevük a filmben nem hangzik el. A helyszín egy a várostól távoli, szegényes tanya, az idő meghatározatlan. A forgatókönyvet jegyző Krasznahorkai azonban finom intertextuális gesztussal „leleplezi” a szereplők

nevét: az apát Ohlsdorfernek, az egy jelenetes szomszédot Bernhardtnak hívják. Ohlsdorf Bernhard egyik lakóhelyére utal, míg a Bernhardt nevű szomszéd az egyetlen szereplő, aki a világ elvesztéséről szóló, hosszú monológot mondja el a filmben. E névadás nem csupán tisztelgés, hanem a bernhardi monológ filmes transzpozíciójának egyik kulcsa is, amely Krasznahorkai és Tarr közös alkotói világában a közép-európai végidő-narratíva egyik legsűrűbb megfogalmazása: „[...] minden tönkrement és minden lealjasodott, azért, de azt is mondhatnám magának, hogy mindent tönkretettek, és mindent lealjasítottak, mert itt nem valami istenítélet forog fenn úgynevezett ártatlan emberi segédlettel, tudja, hanem éppenséggel pont fordítva van a dolog, mert itt az embernek a saját ítéletéről van szó, mégpedig a saját ítéletéről saját maga fölött, amiben persze a Jóisten is rendesen benne van, hogy azt ne mondjam, közreműködik, és amiben közreműködik, az meg persze a legordenárébb teremtés, amit maga csak el bír képzelni, mert megrontották a földet, tudja, de hát mindegy, mit mondok, mert mindent megrontottak, amit megszereztek, és mivel egy sunyi, egy alattomos, egy aljas harcban mindent megszereztek, meg is rontottak mindent, mert ezek amihez hozzáértek, márpedig hozzáértek mindenhez, azt megrontották, és így ment ez a teljes győzelemig, megszerezni és megrontani, megrontani és megszerezni, így ment ez az egész a diadalmas végig, de mondhatom másképp is, ha akarja, mert hozzáérni, ezzel megrontani, és így megszerezni, vagy hozzáérni, megszerezni, és így megrontani, ez ment, és ki tudja, hány száz éven át, néha suttyomba, néha durván, néha finoman, néha brutálisan, de ment, évszázadokon keresztül csak ment és ment [...]” (Krasznahorkai 2012b, 13–14)

A *torinói ló* e monológja a *Megjött Ézsaiás* (1998) átírata. Az adaptáció különösen tanulságos abból a szempontból, hogy megmutatja: a filmes közegben miként alakul át az irodalmi monológ monumentális szerkezete, és mely elemeit szükséges elhagyni. A hosszú, metafizikai irányultságú, önmagukba visszaforduló mondatszerkezet radikálisan lerövidül. A forrásszöveg redukciója átalakítja a nyelvi és strukturális mintázatokat, miközben a beszéd alapvető funkcióját: a világ elvesztésének és a lét végpontjának artikulálását megőrzi. Krasznahorkai a szomszéd (Bernhardt) figuráján keresztül érvényesíti azt a poétikai elvet, amely szerint a nyelv önmagában, minden külső referenciától megfosztva válik az igazság egyetlen hordozójává. A monológ így a filmben nem a retorikai túlburjánzás, hanem a végtelen nyelvi kiüresedés felől közelít a bernhardi hagyományhoz.

Krasznahorkai László számára Thomas Bernhard ideális szerzőként jelenik meg: olyan íróként, aki következetesen és hitelesen foglalkozott az emberi lét végső kérdéseivel, a világ elvesztésének tapasztalatával és a nyelv végső lehetőségeivel. A két életműben megjelenő végidő-víziók – még ha eltérő retorikai és kulturális kontextusban is – egymással szoros párbeszédben állnak. A szereplők által közvetített irónia, rezignáció és kíméletlen világkritika nem csupán tematikus

rokonságot jelez, hanem egy közép-európai poétikai hagyomány folytonosságát is, amelyben a nyelv válik az utolsó menedékké és egyben az ítélethirdetés terévé.

Omlássorozatok: Sándor Iván, Christoph Ransmayr, Thomas Bernhard

Sándor Iván esszéírásának egyik központi kérdésköre a regény műfajának történeti pozíciója, valamint a korszakok reprezentálhatóságának problematikája. Amennyiben az osztrák irodalmi és szellemtörténeti kontextust tekintjük viszonyítási keretnek, gondolkodásának állandó referenciapontjaiként Hermann Broch és Franz Kafka neve emelhető ki. A korszakvákuum megfogalmazhatóságának és reflexív megragadhatóságának kérdésében Broch jelenti a meghatározó vonatkoztatási pontot, míg az én, illetve a szubjektum esendőségének és fenyegetettségének parabolikus ábrázolása Kafka poétikájához kapcsolja Sándor Iván gondolkodását. Következetesnek és jogfolytonosnak tekinthető az a szemléletmód, ahogyan a későbbi osztrák szerzők is beilleszkednek ebbe a gondolati hálóba. Christoph Ransmayr és Thomas Bernhard műveivel – sajátos elbeszélői stratégiáikkal és morális implikációikkal – Sándor Iván számos esszében foglalkozik, s ezek az értelmezői tapasztalatok regényírásában is tetten érhetők: motívumok, jelenetezési eljárások és fragmentalizáló technikák épülnek be prózájába a kortárs osztrák irodalom lényeges poétikai következményeiből.

Ransmayr főművének is tekinthető regényét, *Az utolsó világot* (*Die letzte Welt*, 1988; 1995) Sándor Iván az európai kulturális térség víziójaként értelmezi. Elemzésében hangsúlyosan jelenik meg a nyelv hitelvesztésének problémája, amelyet a következőképpen fogalmaz meg: „A ma egyik legtermékenyebb paradoxona az, hogy a szavak hitelvesztése utáni regénykorszakban vagyunk. – inspiráló lehetetlenülés: hiteltelen szavakból hiteles regényszöveg – központi esemény: a szavak alkalmatlansága, megnevezések elégtelensége következtében előállított emberi és írói alaphelyzet – tradicionális szövegek és mítoszok átírásai, kommentárjai, világoknak a betűkbe való álmodása, megismétlődések (egymásra írárok) mint olyan elbeszélések, amelyekben a folytathatatlan élet magában a leírásban folytatódik [...] Ransmayr a mítoszokat – rájuk dolgozva a kommentárt – szétporlasztja, s így az egész európai kultúra omlásának vízióját adja.” (Sándor 1999, 69) E poétikai és szemléleti horizont mentén értelmezhető Sándor Iván *A szefforiszi út* (1998) című regénye is, amelyben a szerző saját esztétikai és morális preferenciái szerint alkotja meg a „mindenkori utolsó világ” narratív modelljét. A szintén az ókorba helyezett, ugyanakkor időtlen érvényű szövegben Ransmayr transzformációs elveinek adaptációja figyelhető meg, amely egy sajátos, organikus palimpszeszt létrehozásában realizálódik. Mindkét szerző poétikájának alapját mítoszok és narratív hagyományok újraalakítása képezi, amely lehetővé teszi a „végállapotként” értel-

mezett világmodellek ábrázolását. A ransmayri vasváros, Tomi periferikus és pusztulásra ítélt tere funkcionálisan megfeleltethető Szefforisz papírvárosának. Az ovidiusi *Átváltozások* szöveghelyei mindkét műben felidéződnek: Ransmayr esetében alap-, Sándor Ivánnál rész-alapszöveggént. A metamorfózis motívuma mindkét esetben központi szerepet kap: Ransmayr figurái madarakká változnak, Sándor Iván regényében a koldusok élnek meg hasonló átalakulást. Ez az intertextuális és poétikai kísérlet azonban nem válik Sándor Iván életművében ismétlődő eljárássá: a ransmayri világmodell kipróbálása egyszeri alkalom marad. Az ebből fakadó regénytapasztalatok ugyanakkor tovább öröklődnek a későbbi művekben, amelyek már a magyar közelmúlt történeti és emlékezetpolitikai vakfoltjainak feltárását tűzik ki célul. A *Drága Liv* (2003) komplex, több idősíkot egymásra vetítő és számos helyszínt bejáró narratív struktúráján belül kiemelt szerepet kapnak az 1956-os budapesti forradalom eseményei és azok következményei. A regény szereplői a mauthauseni köfjében és egykori munkatábor területén megrendezett koncerten vesznek részt. A jelenet történeti referenciája Joe Zawinul *Mauthausen* című zenei és prózai montázsokra épülő művének 1998-as helyszíni bemutatója. Ransmayr *A Kitahara-kór* (*Morbus Kitahara*, 1995; 1998) című regényében előzetesen megjelenik egy a rémtettek helyszínén megvalósuló koncert víziója; Zawinul ezt bizonyos értelemben realizálta, Sándor Iván pedig narratív montázs révén kapcsolta össze Ransmayr fikcióját Zawinul művének prózai elemeivel.

A *Drága Liv* (2003) egyik jelenete felidézi Thomas Bernhard *Heldenplatz* (1988) című drámájának bécsi bemutatóját: a regény jelenében a főhős a Heldenplatzon egy, az egykori színházi eseményt felidéző színész monológjára emlékezik vissza. A legendássá vált ősbemutató, amely a Burgtheater 100. és az Anschluss 50. évfordulójára készült, a regény struktúrájába integrálódik. Ez a montázstechnika politikatörténeti és ideológiakritikai perspektívát tár fel: a bernhardi ambivalens magatartás közös közép-európai tapasztalat reprezentánsaként jelenítődik meg, amelynek egyik alapvonása a múlt elhallgatása. Sándor Iván későbbi műveinek tartós referenciapontjává és morális vonatkoztatási keretévé válnak a bernhardi utalások. A *Szakadékjátszmában* (2022) az osztrák szerző egy közelebbről meg nem határozott műve kerül elemzésre egy irodalomórán (Sándor 2022, 196). A *Tiltott terület* (2023) az elhíresült díjátadó-beszédeket idézi fel (Sándor 2023, 125). A *Palackposta* (2024) esszéiben többek között a 20. századi német nyelvű irodalom reprezentatív magatartásmintáit vizsgálva Thomas Mann és W. G. Sebald mellé kerül az osztrák szerző: „Bernhard nem kíméli a szellem emberét sem. Bemutatja, hová jutott. Már csak kultúrtörténeti maradvány. Mentsd meg magad attól a közegtől, amely az országod, írja a *Fagy* címűben.” (Sándor 2024, 79–80) A *Végig a Stefánián* (2026) regénynaplójában a bécsi Literaturmuseum írókat és szerzőket megszólító, nemzetközi „GlobalBernhard – Thomas Bernhards internationales

Echo” projektjének felkérésére kérdés-felelet formájában dokumentálja esztétikai és etikai jelentőségű viszonyát Thomas Bernhardhoz.

Ransmayr és Bernhard egy-egy művének megidézése kitágítja Sándor Iván regényeinek vízióját és eseményhorizontját, valamint szembesíti egymással a magyar és az osztrák, tágabban értelmezve a kelet- és közép-európai műtfeldolgozás eltérő, ugyanakkor egymással párbeszédben álló irodalmi technikáit.

Összefoglalás helyett: kitekintés

Tanulmányom az 1980-as évektől a 2020-as évekig terjedő időszak magyar irodalmának azon szegmensét vizsgálta, amely közvetlen vagy közvetett módon reflektál a modern osztrák irodalom nemzetközileg elismert szerzőinek beszédmódjaira és poétikai eljárásaira. E recepció nem egyszer időbeli eltolódással, ám strukturálisan párhuzamos fejlődési folyamatok mentén jött létre, ennek megfelelően azokra a leggyakrabban idézett és legnagyobb hatású osztrák és magyar prózaírókra koncentráltam, akik ebben a dialógusban jelentős nyomot hagytak. Munkám nem teljes körű, hiszen a fordítóként is aktív magyar írók – jelen esetben az osztrák irodalom közvetítői – önálló kutatási területet képezhetnek e vizsgálatában. Többek között Tandori Dezső lírai és prózai életműve nem érthető meg kiterjedt fordítói tevékenységének ismerete nélkül; Bernhard, Handke, Jelinek, Kafka, Musil és mások magyarra ültetése révén joggal emlegetik őt az egyik legtermékenyebb irodalmi közvetítőként. Parti Nagy Lajos szórványos fordítói tevékenysége is megemlítenő, hogy csak osztrák példánál maradjak, Schnitzler, Horváth, Schwab vagy Qualtinger egy-egy művének általa elvégzett magyarítása a színpadi élő szöveg közvetítésének fontos példáját mutatja. Műfaji megfontolásokból nem tértem ki részletesen a lírai nyelv alakváltozataira sem, de megemlítem, hogy Bernhard költészetének magyar recepciója sem elhanyagolható: Kukorelly Endre lefordította az *In hora mortis* című kötetet (1997), Debreczeny György pedig saját versekkel reflektált Bernhard poétikájára (ezen a szép napon – *Thomas Bernhard-breviárium*, 2019). Bernhard mint pusztán vonatkoztatási vagy hivatkozási pont is számottevő, ennek a hatásnak a nyomai szórványidézetekben, imitációkban, mondattöredékekben és parafrázisokban válnak érzékelhetővé, többek között Kukorelly Endre szövegirodalmában (*A Memória-part*, 1990; *Azt mondja aki él*, 1991; *Három 100 darab*, 1999), Németh Gábor mottóiban és bon mot-iban (*A huron tó*, 1998; *Egy mormota nyara*, 2016), Podmaniczky Szilárd regényírásában (*Két kézzel búcsúzik a leopárd*, 2001), de referenciaalakként is megjelenik Bernhard Darvasi Lászlónál (*A Borgognoni-féle szomorúság*, 1994), Györfly Miklósnál (*Egy emigráns vallomásai*, 2022), Tolnai Ottónál (*Pécsi próza*, 2024). Sőt, egy újabb, globális léptékű változásra is érdemes utalnom: a kortárs irodalomban egyre gyakoribbá

válik, hogy szerzők más kultúrkörökben elsajátított nyelven írnak. Márton László prózája e jelenség sajátos példája. Regényei közül a *Jacob Wunschwitz igaz története* (1999) és az *Árnyas főtca* (2003) nem véletlenül osztrák kiadónál jelent meg német fordításban. Műveiben ugyanis képes a lokális osztrák perspektívát hitelesen megszólaltatni, és – magyar szerzőként – magyarul és németül egyaránt „megbízhatatlan” történeteket elbeszélni többek között Batsányi Jánosról és linzi börtönéveiről (*Die fliehende Minerva / A száműzött utolsó napjai*, 1997), Alfred Kubinról, a látnoki képzőművészről (*Im österreichischen Orient*, 2005) vagy éppen Karl Kraus és Sidonie Nádherna szerelmi kapcsolatáról (*Die Überwindlichen / Két obelisk*, 2018).

A fentebb részletebben bemutatott és az itt csak felvetett példák alátámasztják azt a tézisémet, hogy a modern osztrák irodalom reprezentatív szerzőinek innovatív poétikai eljárásai komplex, reflektált formában jelennek meg a kortárs magyar irodalomban. Világirodalmi összehasonlításban az osztrák–magyar szövegháló hatástörténetileg kiemelkedő jelentőségűnek mutatkozik, ami egyaránt jelzi az osztrák irodalom e részalmazának gazdagságát és hatóerejét és a magyar irodalom befogadó, transzformatív képességének nyitottságát. Kérdés marad ugyanakkor, hogy e hatások visszafordíthatók-e: felismerhetők-e a német nyelvre visszafordított szövegekben az eredeti átvételek és variációk, vagy ezek a fordítás során elmosódnak, és pusztán retorikai zárványok maradnak. De ennek megválaszolása már egy másik tanulmány feladata lesz.

IRODALOM

Thomas Bernhard: Fagy. Fordította Tandori Dezső. Budapest, Európa, 1974.

Thomas Bernhard: A mézségető. Fordította Tandori Dezső. Budapest, Magvető, 1979.

Thomas Bernhard: Kioltás. Fordította Hajós Gabriella. Pozsony, Kalligram, 2005.

Thomas Bernhard: Az erdőhatáron (= Midland Stilsben, Alsózás, Az erdőhatáron, Ungenach, A körgallér, Igen). Fordította Adamik Lajos, Györffy Miklós, Halasi Zoltán. Budapest, Európa, 1987.

Esterházy Péter: Bevezetés a szépirodalomba. Budapest, Magvető, 1986.

Esterházy Péter: Az elefántcsonttoronyból. Budapest, Magvető, 1991a.

Esterházy Péter: Hahn-Hahn grófnő pillantása. Budapest, Magvető, 1991b.

Esterházy Péter. Egy kékharisnya följegyzéseiből. Budapest, Magvető, 1994.

Esterházy Péter: Esti. Budapest, Magvető, 2010.

Esterházy Péter: Egyszerű történet vessző száz oldal. Budapest, Magvető, 2013.

Györffy Miklós: Thomas Bernhard bűvöletében. Személyes jegyzetek Bernhard magyarországi befogadásáról. In: Uő.: Zongora akarunk lenni. Közép-európai irodalmi interferenciák. Pozsony, Kalligram, 2010, 161–179.

Györffy Miklós. Kertész Imre és a németiség. In: Uő.: Zongora akarunk lenni. Közép-európai irodalmi interferenciák. Pozsony, Kalligram, 2010, 276–292.

- Peter Handke: A kapus félelme tizenegyesnél (= A kapus félelme tizenegyesnél, A rövid levél és a hosszú búcsú, Az igaz érzés órája, A balkezes asszony). Fordította Gáli József, Györfly Miklós, Tandori Dezső. Budapest, Európa, 1979.
- Peter Handke: Vágy nélkül, boldogtalan. Fordította Bor Ambrus. Budapest, Magvető, 1979.
- Peter Handke: Még egyszer Thuküdidésznek. Fordította Tatár Sándor. In: Ragyogó pusztulás. A kortárs osztrák irodalom antológiája. Szerkesztette, válogatta és az előszót írta Bombitz Attila. Szeged, Tiszatáj, 2016, 47–58.
- Kajtár Mária: „Eine trotz allem vertraute Welt“. Zur Thomas-Bernhard-Rezeption in Ungarn. In: Wolfgang Bayer (Hg.): Kontinent Bernhard. Zur Thomas-Bernhard-Rezeption in Europa. Wien, Böhlau, 1995, 451–462.
- Kertész Imre: „Ich schreibe keine Holocaust-Literatur, ich schreibe Romane“. Ein Gespräch mit dem Literaturnobelpreisträger Imre Kertész über seine Wahlheimat Berlin, seine Auffassung von Autorschaft und seine Erfahrungen mit dem Totalitarismus. Von Tilman Krause. In: Die Welt, 2009. November 7, http://www.welt.de/welt_print/kultur/literatur/article5116030/Ich-schreibe-keine-Holocaust-Literatur-ich-schreibe-Romane.html (2025.12.10.)
- Kertész Imre: Kaddis a meg nem született gyermekért. Budapest, Magvető, 1990.
- Kertész Imre: Az angol lobogó. Budapest, Holnap, 1991.
- Kertész Imre: Gályanapló. Budapest, Magvető, 1999.
- Kertész Imre: A száműzött nyelv. Budapest, Magvető, 2001.
- Kertész Imre: Felszámolás. Budapest, Magvető, 2003.
- Kertész Imre: A végső kocsma. Budapest, Magvető, 2014.
- Krasznahorkai László: Sántángó. Budapest, Magvető, 1985.
- Krasznahorkai László: Megjött Ézsaiás. Budapest, Magvető, 1998.
- Krasznahorkai László: Nem kérdez, nem válaszol. Huszonöt beszélgetés, ugyanarról. Budapest, Magvető, 2012a.
- Krasznahorkai László: A torinói ló. Forगतókönyv, 2012b, https://www.krasznahorkai.hu/docs/A_torinói_lo_forगतókönyv.pdf (2025.12.10.)
- Krasznahorkai László: Báró Wenckheim hazatér. Budapest, Magvető, 2016.
- Kulcsár Szabó Ernő: Esterházy Péter. Pozsony, Kalligram, 1996.
- Christoph Ransmayr: Az utolsó világ. Fordította Farkas Tünde. Budapest, Maecenas, 1995.
- Christoph Ransmayr: A Kitahara-kór. Fordította Adamik Lajos. Pécs, Jelenkor, 1998.
- Sándor Iván: A szefforiszi ösvény. Pécs, Jelenkor, 1998.
- Sándor Iván: Rocinante nyomában. Budapest, Kijárat, 1999.
- Sándor Iván: Drága Liv. Pozsony, Kalligram, 2003.
- Sándor Iván: Szakadékjátszma. Budapest, Magvető, 2022.
- Sándor Iván: Tiltott terület. Budapest, Magvető, 2023.
- Sándor Iván: Palackposta. Budapest, Magvető, 2024.
- Sándor Iván: Végig a Stefánián. Budapest, Magvető, 2026.
- Wernitzer Julianna: Idézetvilág avagy Esterházy Péter, a Don Quijote szerzője. Jelenkor / Szépirodalmi, Pécs / Budapest, 1994.

Györffy Miklós

Fikció és realitás szötte

Daniel Kehlmann: Mozgóké

Daniel Kehlmann, aki 2025-ben volt ötvenéves, ismert és népszerű szerző Magyarországon. Csaknem összes regénye megjelent nálunk Fodor Zsuzsa fordításában, többször részt vett hazai könyvfesztiválokon, személyes ismerőse több magyar írónak, a Könyves Magazin 2024-ben az év legjobb könyveinek játékos rangsorában az első helyet szavazta meg a *Mozgóké* című legújabb regényének. Bár egy ilyen rögtönzött, szubjektív és semmiképp sem időtálló listázás a legkevésbé sem jelent kanonizációt, a *Mozgóké* nem véletlenül keltett éppen nálunk (is) feltűnést: a művész és a hatalom, jelen esetben a totalitárius hatalom akár abszurdba hajló viszonyának ábrázolása érzékenyen érinti a magyar olvasót. Kehlmann regényének főhőse az osztrák származású Georg Wilhelm Pabst, a Weimari Köztársaság korának egyik legjelentősebb filmrendezője, az Új Tárgyiasságnak (Neue Sachlichkeit) nevezett stílusirányzat filmművészeti megteremtője. Az 1920-as évek és a Hitler hatalomra jutását megelőző időszak a harmincas évek elején a német filmművészet fénykora volt. Pabst mellett ekkor készítette filmtörténeti klasszikusait Fritz Lang és Friedrich Wilhelm Murnau is. Szintén sikeres pályát futott be Ernst Lubitsch, de ő a Németországban készített számtalan némafilmje után már 1922-ben kivándorolt Amerikába, és további nagy sikereivel végeredményben amerikai rendező lett. Olyan korszakalkotó filmjei után, mint a *Nosferatu* (1922), *Az utolsó ember* (1924), *Faust* (1926), 1926-ban Murnau is Hollywoodba költözött, de itt hamar megtört a pályája. A híres *Virradat* (1927) után nem sokkal, 1931-ben halálos autóbaleset érte. Fritz Lang 1933-ban előbb Franciaországba ment a náciizmus elől, aztán onnan egy év múlva Hollywoodba. Pabst hasonló utat járt be, de neki nem sikerült Amerikában érvényesülnie, és már 1936-ban visszatért Európába. Kehlmann-nál többek közt az olvasható róla, hogy az amerikaiak gyakran összetévesztették Fritz Langgal, neki tulajdonítva a *Metropolist*.

Pabst már negyven éves volt, amikor 1925-ben elkészítette első jelentős filmjét, *A bánatos utcát* (Die freudlose Gasse). A film, amelynek napjainkban vetített két és fél órás kópiáját több fennmaradt változatból állították össze, az infláció sújtotta, első világháború utáni Bécs egy szegénynegyedében játszódik, és a korábbi években alkalmazott expresszionista metaforikát realista ábrázolással váltja fel. Kehlmann regényében is szóhoz jutó jelentősége van, hogy a némafilmsztár Asta Nielsen, a híres korabeli táncosnő, Valeska Gert, valamint a korszak legnagyobb (nem melleleg náci) német színésze, Werner Krauss mellett a svéd Mauritz Stiller által épp felfedezett Greta Garbo is játszik a filmben. Ez volt a

második és egyben utolsó európai szerepe. A *Mozgóképek* fikciója szerint 1934-35 táján (Kehlmann nem fűz évszámokat a regényében ábrázolt eseményekhez), Pabst első és utolsó hollywoodi filmjének, az *A Modern Hero*-nak a bukása után a rendező bejelentkezik az időközben világsztárrá lett Garbónál, és meg akarja nyerni egy általa kezdeményezett szerepre. *A Modern Hero*-t jobb híján, produceri erőltetésre készítette el, meg is bukkant a film, de ha most Garbo mellé állna, akkor volna esélye az ő saját filmtervének. Garbo azonban elhárítja. „Ez nem nekem való film.” (52) Pabst Hollywoodban bukott ember, úgyhogy hamarosan visszatér Európába, egyelőre Franciaországba.

De előbb egy jelenetben Kehlmann még a bubifrizurás és különleges erotikus kisugárzású Louise Brooks-t is fellépteti, akit Pabst amerikai némafilmekben fedezett fel, és 1929-ben a *Pandora szelencéje*, valamint az *Egy perdit naplója* című filmjeinek a főszerepét játszatta el vele. Louise Brooks ezekkel a filmekkel vonult be a filmtörténetbe. Kehlmann eljátszik azzal az ötlettel, hogy Pabst Hollywoodban őt is felkeresi, és beszélgetésük arra utal, hogy annak idején, mikor a közös filmjeik készültek, egy kis erotikus kaland is történt köztük. Pabst nem bánná, ha ezt a viszonyt felújíthatnák, de Louise Brooks-ra sem számíthat.

Bár a *Mozgóképek* főhőse ez a bizonyos G. W. Pabst nevű filmrendező, akinek története nagy vonalakban megegyezik az ilyen néven élt valóságos filmrendezőével – már amennyire annak élettörténete hitelesen és hiánytalanul feltárható –, és számtalan további szereplő is megfeleltethető valóságos korabeli alakokkal, már csak nevük azonossága alapján is, az ellenőrizhető valóság lépten-nyomon fikcióval olvad össze. Hogy Pabst találkozott volna Hollywoodban Greta Garbóval és Louise Brooks-szal, és ha igen, ezek a találkozások úgy játszódtak le, ahogy a regényben olvasható, ez fikció, illetve a valóság képzeletbeli meghosszabbítása, kiegészítése. És a *Mozgóképek* telis-tele van ilyen képzeletbeli vagy valószínűsíthető részletekkel, amelyek úgy illeszkednek a történeti tényekhez, hogy egyrészt legfeljebb beavatott szakember észleli határaikat, másrészt a fantázia értelmezi a realitást. Fikció és történeti-életrajzi tények ilyen megkülönböztetése azért is lényeges kérdés, mert a regény németországi fogadtatásában ez nem mindig történt meg, és Pabst filmtörténeti alakját a kritika kezdte Kehlmann regényhőisével azonosítani.

A regény elején, közepén és végén egy külön kis történet részleteiként olvasható fejezetek találhatók, különben a legjobbak, legszellemesebbek közé tartozók, amelyek alighanem teljes egészükben a fantázia szüleményei, de ugyanakkor értelmezik, tükrözik az egész regény tárgyát és ábrázolásmódját. Az első fejezet egy bizonyos Wilzek úr nevű filmrendező első személyű monológja. A Békés Alkony Szanatóriumából sofőr viszi őt az Osztrák Rádióba, hogy egy vasárnapi beszélgetőműsorban válaszoljon a műsorvezető kérdéseire. Wilzek úr, aki egyér-

telmüen kitalált alak, a regényben egykor G. W. Pabst asszisztense volt, és az időközben rég elhunyt nagy rendezőre emlékező tévéműsorban most azt várják tőle, hogy meséljen egykori mesteréről. Wilzek úr azonban súlyos demenciában szenved, amiről ő maga nem tud, állandóan elfelejt mindent, illetve botrányt okozva indulatosan tagadja azt, amit a műsorvezető állít. Hogy tudniillik 1945 elején leforgatták ugyan Prágában a *Molander-ügy* című Pabst-filmet, de az elveszett, senki sem látta. Az egykori asszisztens szerint ez tévedés, hazugság. „Sosem forgattuk le.” (25) Összekeverednek benne a megtörtént forgatás egy kritikus részletének töredékes emlékképei a stúdióbeli monitoron látható képpel, mire megszakítják az adást, és Wilzek urat kirúgják a stúdióból.

Az utolsó fejezetben, 440 oldallal később, Wilzek úr a tévéstúdióból hazajövet ismét a Békés Alkony Szanatóriumban találja magát, és roppant dühös, hogy elromlott az intézmény tévéje, mert így senki nem fogja elhinni neki, hogy szerepelt a tévében. Aztán rémlik neki valami, és a szekrényében meglátja azt a katonai hátizsákot, amit már sokszor látott. És a hátizsákban lévő hét nehéz filmdobozról most eszébe jut, hogy annak idején, a háború kellős közepén, egy héttel azután, hogy lóhalálában befejezték a *Molander-ügy* forgatását és vágását, és Pabsttal vonaton Prágából Bécsbe menekültek, a Wilzek családi kertészetben felkereste őt az a patkolókovács, akinek a patkókat tartalmazó katonai hátizsákját a vonaton uralkodó tumultusban véletlenül elcserélték a filmtekercseket tartalmazó hasonló hátizsákkal. Míg Pabst a haláláig azt hitte, hogy örökre elveszett a filmje, az asszisztens egyre halogatta, hogy megmondja neki, nála van a film. Még agyalágyult állapotában is sejti, hogy van valami titkolni való ezzel a filmmel kapcsolatban, és ezért rejtegeti.

A regény közepe táján található a „Békés alkony” című fejezet, amelynek játékidéje évtizedekkel a két keretező fejezet előtti. Valamikor a világháború idején játszódik, és az ápoltak egyike itt Erika asszony, Pabst anyja. Róla tudhatjuk, hogy végzetes szerepet játszott fia rendezői pályájának félresiklásában: hollywoodi kudarca és franciaországi próbálkozások után, a háború kitörése előtt Pabst azért tért haza családotul Ausztriába –, amit ekkor már Ostmarknak hívtak –, hogy gondoskodjon beteg édesanyjáról. Mikor ausztriai otthonukból, a Dreiturm nevű kísérteties vadászkastélyból Bécsbe mennének, hogy ott egy szanatóriumban elhelyezzék a mamát, és aztán mindjárt visszamenjenek Svájcba, Pabstot fatális baleset éri, a könyvtárszobában felborul a létrával, egy időre elveszti az eszméletét, és ugyanakkor kitör a háború. Lezárják a határokat, nem mehetnek sehová. Ez történetesen a valóságos Pabsttal is nagyjából így történt.

A három részre osztott regénynek ez a középső, központi részében történik, amely a *Bent* alcímet (németül: „Drinnen”) viseli, és Pabst élettörténetének arról a szakaszáról szól, amikor a hazalátogató rendező 1939-ben *bent* reked a Harmadik Birodalomban, és szembe találja magát azzal a szakmai és erkölcsi dilemmával,

hogyan rendezzen-e filmet Goebbels felszólítására és kívánsága szerint, vagy ellenkezése esetén szolgáltatassa ki magát a büntetőtábornak.

Az első, rövidebb rész címe Fodor Zsuzsa fordításában: *Odakint* (németül: „Draußen”), és az 1933-tól 1939-ig terjedő, hollywoodi és franciaországi időszak egy-egy kiragadott pillanatát, a regény elbeszélésmódját meghatározó filmszerűségnek megfelelően: *jelenetét* beszéli el. Egy-egy ilyen jelenetben lép fel Greta Garbo, Louise Brooks, arctalan filmes Bobok és Jake-ek, és olyan osztrák emigráns rendezők, mint Fred Zinnemann vagy Billy Wilder. Ezekben a dramatikus modusban elbeszelt jelenetekben Pabst többnyire csak egyike a szereplőknek, akik párbeszédese formában jelennek meg. Pazar párbeszédesek ezek, szűkre szabott keretek között jobban, szellemesebben jellemzik az alakokat, mintha leíró módban lenne szó róluk. Aztán az „Átkelés az óceánon” című fejezetben, amely Pabst Európába, azaz Franciaországba való visszatéréséről szól, a hajó fedélzetén nyugágyban heverő rendező tudatán belül helyezkedik az elbeszélés, és az emlékező-szemlélődő monológ beavat Pabst múltjának néhány részletébe. Az első részt egy franciaországi jelenet zárja: Pabst és felesége egy párizsi sörözőben a német emigrációról társalog olyan német emigránsokkal, mint Carl Zuckmayer, Franz Mehring, Hertha Pauli osztrák újságíró, Ilse Hochfeld színésznő stb.

Pabst tehát még abban a házban érkezik meg rideg, nyirkos stájerországi kastélyába, hogy rövidesen visszatér Franciaországba. Távollétében a kastélyáról elvben Jerzabek házmester gondoskodik. Jerzabek náci, mégpedig a legelvetemültebb, legsunyibb fajtából, a *Mozgóképek* háborzongatóan ijesztő és emlékezetes alakja. Valójában minden jel szerint ő dönti fel a létrát, amelyről Pabst a könyvtárszobában lezuhan, és feleségével együtt ők azok, akik egyfolytában és leplezetlenül kémkednek Pabsték után. Mikor felsőbb körökből való illusztris vendégek érkeznek Pabstékhoz, akkor viszont hajbókolnak.

Pabstnak van egy gimnazista korú fia, Jakob, akit Kehlmann a kelleténél kicsit többet szerepeltet, alakja valójában csak azt a motívumot variálja, hogy a környezet hatására a fiú is elvakult náci lesz, később pedig a Wehrmacht katonája. Egy-két fejezetben, apját háttérbe szorítva, ő a főszereplő. A vakációra az internátusból Hitlerjugend-egyenruhában magával hozza a kastélyba szobataárait. Egy kísértetiesen valószerűtlen részletben Jerzabeket keresve Jakob egy feneketlennek tűnő pincébe téved, és egy koromsötét akna mélyén egy csupasz, mocskos helyiségben, egy sápadt villanykörte fényénél botlik bele váratlanul a házmesterbe. Aztán mikor lihegve visszamászik, barátai közt már ott guggol Jerzabek. „Az imént még, odalent, Jakob mögött volt, hogy érhetett föl hamarabb, mint ő? Egy pillanatra felmerül benne a gyanú, hogy Jerzabek több példányban létezik.” (273–274) Ezek pompásan megírt, szórakoztató fejezetek, amint azok is, amelyekben Pabst felesége, Trude kerül az előtérbe. A „Német irodalom” című fejezetben Trude, a Münchenben immár filmet forgató férje nyomására, befolyásos nők „olvasókörebe”

látogat el, ahol valódi náci szerzők valódi műveit beszélnek meg, bődületesen ostoba semmitmondással. Kehlmann remekül érzi magát az ilyen abszurd jelenetekben, de az olvasónak néha az az érzése, hogy az ilyen elkalandozások öncélúak.

Mindenesetre itt, a „Bent” című részben is többnyire filmszerű jelenetek alkotnak egy-egy fejezetet. Az egész regény egyik csúcspontja az a jelenet, amelyben a miniszter, azaz, bár nincs megnevezve, Goebbels propagandaminiszter fogadja Berlinben Pabstot. Előzőleg az a Kuno Krämer keresi föl a Dreiturmkastélyban, aki már Hollywoodban megkönyörkedte. Ott azt hazudta, hogy tíz éve Los Angelesben él, és a General Electricnél dolgozik. Krämer, aki szintén kitálat figura, náci ügynök, és most hogy évekkel később Pabst már újra itthon van, közvetíti a miniszter megbízását. Pabstot a weimari korszakban készült, realiztikus, baloldali szellemű filmjei alapján „a vörös Pabstként” tartották nyilván, tehát egy idézés Goebbels részéről akár baljóslatú is lehet. Az irtatlan méretű terem, ahol egy távoli íróasztal mögött a miniszter fogadja Pabstot, már önmagában is fenyegetés, és megint csak mintha egy filmben látnánk. Goebbels úgy viselkedik, mintha Pabst kért volna tőle kihallgatást. „Mit akar tőlem?” (197) Értésére adja a „kommunista rendezőnek” (197), hogy „azért jött, hogy a földön csúszva megalázkodjon. Azért jött, hogy békét kössön, bocsánatot kérjen.” (197–198) És mikor Pabst azt mondja, hogy nem áll szándékában újabb filmeket csinálni, a miniszter hatszor egymás után rávágja: „Rossz válasz.” (198) És előadja ajánlatát: koncentrációs tábor, „bármikor. Nem probléma” (199), vagy: megcsinálhat minden filmet, amit csak akar. Végül Pabst nagy nehezen kimondja azokat a mondatokat, amelyeket a miniszter úgyszólván a szájába ad. „Jobb belátásra tértem, felismertem, hogy hibáztam.” (203) És hogy persze nem csinálhat meg minden filmet, amit akar, azt azzal adja tudtára a miniszter, hogy mindjárt át is nyújtja neki a forgatókönyvet, amiből filmet kell forgatnia. Pabst hiába hivatkozik megromlott egészségi állapotára, a mefisztói alku megkötöttetett. A pazarul megírt jelenetről eszünkbe juthat Szabó István *Mefisztó* című filmje, amelyben Hendrik Höfgen színész hasonló alkut köt a Göringről mintázott porosz államminiszterrel, és cserébe kinevezik az Állami Színház intendánsának.

Hogy az „igazi”, a „történeti” Pabst mennyire sározkodott be azáltal, hogy filmeket forgatott a náci Németországban, igaz, mindössze két történeti tárgyú és propagandától mentes filmet (a harmadik, mint még szó lesz róla, nem maradt fenn, ha egyáltalán elkészült. Ez az a film, aminek a tekerceit Kehlmann-nál a szenilis asszisztens a szekrényében rejtegeti), ez, mint szó volt róla, történeti kérdés. Pabst leszármazottjai mindenesetre tiltakoztak a regény állítólagos vagy tényleges tendenciája ellen, és a tekintélyes filmtörténész, Martin Koerber is határozottan cáfolta, hogy Pabst kollaboráns vagy akár csak opportunistá lett volna. De a *Mozgóképek* regény, mégpedig annak a Kehlmann-nak a regénye, aki korábbi műveiben is kedvtelve helyezte a történeti valóságból vagy hagyományból válasz-

tott hőseit képzeletbeli, sőt fantasztikus helyzetekbe. Legsikeresebb regényében, *A világ fölmérésében* Alexander von Humboldt és Carl Friedrich Gauss alakja köré kerít fikcionális történetet. A *Mozgóképek* persze annyiban más, hogy a fantáziálás szellemes, szórakoztató és többé-kevésbé „ártalmatlan” csapongása mellett, mint amilyenek többek közt a hollywoodi jelenetek, Pabst életpályája kényes és eleven morális kérdéseket vethet fel. A művésznek vagy akár bármely értelmiséginek egy totalitárius diktatúrában modus vivendi kell találnia, ha gyakorolnia akarja a mesterségét, vagy ha éppenséggel kényszerítik mestersége gyakorlására. Ellenkező esetben vagy lemond a művészetéről és elhallgat, bezárkózik, kivándorol stb., vagy aláveti magát a diktátor bosszújának, ami lehet szilencium, száműzetés, börtön, koncentrációs tábor stb., végső soron akár halál. Pabst sorsa a mi számunkra, kelet-európaiak számára, mint utaltam rá, több mint ismerős, de a németek sem felejtették el még alkuikat. Hogy ő maga mint Kehlmann regényhőse nem vagy alig reflektálja morális dilemmáit, és egyébként se nagyon látunk bele a lelkivilágába, ez felróható a *Mozgóképek*nek, és egyik oka lehet annak, hogy a regény németországi fogadtatásában összemosódott a regényalak és az eredeti Pabst – már amennyire a nem szakmabeli közönség egyáltalán tudott róla valamit.

„Muszáj volt filmet forgatnia. Semmi mást nem akart, semmi nem volt ennél fontosabb” (80), hangzik el egyszer Pabst nevében 3. személyben egy fejezet élén, és mint a következő mondat mindjárt jelzi („gondolta Pabst”), narratív monológgal van dolgunk, amelyben Pabst a múltjára emlékezik. Később viszont többnyire dialógusokban szólal meg, olyan helyzetekben, amelyekben kívülről látjuk, másokkal interakcióban. Kehlmann, az elbeszélő magáévá teszi hőse tárgyias filmesinálását. Így az olvasóra hárul az a feladat, hogy minősítse Pabst pályafutását – mégpedig kizárólag az elbeszélő által kidolgozott jelenetek alapján.

Mint az olvasók egyike én magam úgy ítélem meg, akár egyezik ez Kehlmann szándékával, akár nem, hogy a *Mozgóképből* nem olvasható ki az, amit egyes német kritikusok állítanak róla. Hogy például Pabstot a nácik csábították haza, filmek készítésének ígéretével. Ezt az a hollywoodi jelenet támasztaná alá, amelyben Krämer körüludvarolja Pabstot. Otromba hízelkedése hallatán Pabst mindjárt gyanút fog, és végül szabályszerűen elkergeti az ügynököt: „Takarodjon... Sztéverem a pofáját, maga disznó!” (68–69). Ez nem arra vall, hogy Pabst engedne a kísértésnek. Bár a jelenetekben nincs kidolgozva, de Pabst nem is Németországba, pontosabban az elcsatolt Ausztriába jön vissza először, hanem Franciaországba, ahol 1936 és 1939 között három filmet készített. Aztán a Goebbels-figura szabályszerűen megszarolja, hogyha nem alázkodik meg, koncentrációs táborba küldi. A baloldali nézeteit kényszer hatására Pabst megtagadhatta, de a húszas években készített filmjei maradtak azok, amik, ezen semmiféle Canossa-járás nem változtathatott.

Kehlmann Pabstja leginkább azzal vonhatta magára német kritikusok – és persze nyilván sok olvasó – elmarasztalását, hogy segített Leni Riefenstahlnak

több filmje elkészítésében, és tudomást szerezhettek arról, sőt tanúja volt annak, hogy *A hegyek alján* című Riefenstahl-film (1940–45?) forgatása során a statisztériát egy koncentrációs táborból hozatták. Mégpedig romákat egy erre „szakosodott” Salzburg-közelbeli táborból, mert a Spanyolországban játszódó történetben külsőre ők hasonlítottak leginkább a barna bőrű délszaki emberekre. Pabst mint társrendező már 1929-ben a *Piz Palü fehér pokla* című „hegyi”-filmben dolgozott Riefenstahlal, aki itt mint színésznő jelent meg a főszerepben és aratott nagy sikert. *A hegyek alján* idején Riefenstahl már túl volt olyan híres-hírhedt filmjein, mint *A kék fény* (1932), *Az akarat diadala* (1935) és az *Olympia* (1936/38), és Kehlmann-nál ennek megfelelően igencsak fensőbbbségesen bánt Pabsttal. A rendezés mellett itt megint fellép főszereplőként is, mégpedig spanyol táncosnőként. Pabst az első és utolsó fejezetből ismert asszisztentstől, Wilzektől tudja meg, hogy honnan valók a statiszták. „Nem tehetünk semmit”, mondja Pabstnak. „Nem mi rendeztük így. Nem tudjuk megakadályozni. Nincs hozzá semmi közünk.” Mire Pabst a megdöbbenés pillanatai után: „Nincs... Alighanem így van.” (253) Ez édeskevéssé ahhoz, hogy megtudjunk valamit az álláspontjáról vagy az érzelmeiről. Legfeljebb arra gondolhatunk, hogy a filmforgatás érdekei minden más szempontot felülírnak benne. Vagy hogy megadja magát a tehetetlenségnek. Esetleg, ami rosszabb: a közönynek.

Talán érdemes itt utalni arra, hogy az „igazi” Pabst valójában jelen sem volt ezen a forgatáson. Steven Bach a Leni Riefenstahlról írt nagyszabású monográfiájában (Leni. Leni Riefenstahl élete és munkássága. Budapest, Európa, 2008), amelyben hosszan tárgyalja *A hegyek alján* (németül: „Tiefeland”) forgatását és a cigány statisztéria szerepeltetését, megszólaltatva túlélőket, ugyanis a többség később elpusztult Auschwitz-ban, Pabstot itt csak annyiban említi, hogy bár Riefenstahl szerződtette saját jeleneteire (333), Pabst végül lemondta a közreműködést, mert Leni egy hegyvidéki juhász fontos szerepére a Wehrmacht egy bronzbarnára sült síoktatóját választotta, akinek az égvilágon semmi színészi tapasztalata nem volt (334).

Kehlmann feltehetőleg jobban ki akarta élezni azt a konfliktust, amely a művészi munka érdekei és eszközei között támadhat egy diktatúrában, ezért Pabstot és asszisztensét még egyszer konfrontálta azzal a helyzettel, amellyel a Riefenstahl-filmben kerültek szembe. De mint ahogy ott is képzeletbeli feltetelezés volt az érintettségük, a *Molander-ügy* forgatásán történeteket is csak a regényalakokra lehet vonatkoztatni. A *Mozgóképek* végén közölt szerzői jegyzet is erre utal: „G. W. Pabst *Molander-ügy* című filmjét a háború utolsó hónapjaiban Prágában forgatták le, de az anyag eltűnt. A forgatás körülményeiről semmi konkrétumot nem tudunk.” (452)

Kehlmann ugyanakkor a *Mozgóképek* legterjedelmesebb fejezetében megírja, hogyan kell mégis elképzelnünk ennek az elveszett, nemlétező filmnek a keletke-

zését és elkallódását. Önmagában már az sem szól éppen Kehlmann Pabstja mellett, hogy ez a film egy Alfred Karrasch nevű náci bestseller-író regénye alapján készült. Karrasch létező író volt, Pabst az 1938-ban megjelent *Csillaghegedű* című regényét filmesítette meg. A „minisztérium” bízta meg vele, és bár Pabst „szemétkupacnak”, „ócska szarnak” (333) tartja a könyvet, nem mondhat nemet, mert „könnyen úgy járhat az ember, mint Kurt Heuser, aki eggyel többször vonakodott a kellenél” (330), és bár „visszajött, de szemlátomást nem ugyanaz az ember volt már, mint azelőtt, valami történt vele, de természetesen nem lehetett megkérdezni, mit csináltak vele...” (330)

A történet egy ifjú muzsikusról szól, akit mint csalót tévedésből letartóztatnak, de aztán kiderül az igazság, és minden jóra fordul. Hogy mit csinált (volna) vele Pabst, nem tudjuk, mindenesetre szándékai szerint igyekezett a filmet a maga képére formálni, és különösen fontosnak tartott egy koncertjelenetet, amelyhez nézőközönség, azaz statisztéria kellett. A „gyártás”, a forgatást szervező személyzet erre a célra katonaság felügyelete alatt rabokat vezényelt ki egy koncentrációs táborból. Sovány, beesett arcú, beöltöztetett, rettenetes szagú rabokat. Ezt a lidérces jelenetet Franz Wilzek, az asszisztens szemszögéből láttatja az elbeszélő. „Franznak feltűnt, hogy amit mégiscsak tudott, nem akarta tudni, mégpedig annyira nem, hogy a gondolatai is elnémultak.” (364) Mikor Pabstnak többször egymás után kinyögi, hogy: „Nem!... Ezt nem.” (366), Pabst így felel. „Ez az egész téboly, Franz, ez az ördögi téboly lehetővé teszi nekünk, hogy csináljunk egy nagy filmet. Nélkülünk minden ugyanolyan lenne, senki sem menekülne meg, senkinek sem lenne jobb. De nem lenne film.” (367)

Hogy Pabst tudott-e arról, hogy a háború kellős közepén hogyan fogják megtölteni a koncerttermet, ezt homályban hagyja Kehlmann. Mindenesetre az a tény, hogy a rabok sorsát nem befolyásolja a statisztálásuk, nélküle sem lenne nekik jobb, ami kétségtelenül igaz, számára igazolja szerepeltetésüket. Ha ellenben megtagadná, hogy velük forgasson filmjelenetet, őt is internálnák.

A film végül elvész. Hiába készül el emberfeletti kitartás és munka árán még a vágás is, hiába sikerül Pabstnak és Franznak az utolsó pillanatban elmenekülnie Bécsbe, a filmtekercsek végül abszurd fordulattal egy patkolókovács hátizsákjában kötnek ki. Az „Utána” című befejező, harmadik rész a három fejezetével már nem tud érdemben mit hozzátenni Pabst történetéhez, legfeljebb a regénykeret bezárása tartogatja még azt a groteszk csattanót, hogy a *Molander-ügy* tekercsei megvannak ugyan egy menhelyi szekrényben, de Zdenek, az ápoló valószínűleg rövidesen kidobja a szemétkbe. Az viszont még lehetséges, ismerve sok régi film sorsát, hogy az igazi *Molander-ügy* egyszer előkerül valahonnan.

(Magvető, 2024)

Márton László

Csodák panoptikuma

Christoph Ransmayr: Egy félénk férfi atlasza

Az alábbiakban igyekszem kerülni a személyességet. Éppencsak jelzem, hogy vannak személyes vonatkozások. Először is, a Ransmayr-fordítás csínja-bínjáról magam is szereztem közvetlen tapasztalatokat: én fordítottam lassan húsz éve *A repülő hegy* című, szabadon tördelt sorokól álló, költemény jellegű regényt. Másodsor: az *Egy félénk férfi atlasza* (a továbbiakban *Atlasz*) fordítójával, Adamik Lajossal sok évtizedes barátság kapcsol össze. Ennek lényeges része a közös fordítói munka. Együtt hoztuk létre még az 1980-as években a Grimm-mesék első teljes magyar kiadását. Ezt követte a Grimm-fivérek *Német mondák* című monumentális gyűjteménye, majd a kanonizált mese gyűjteményből kihagyott apokrif mesék, amelyek együttesen szintén kitöltenek egy jókora kötetet. És, ha már Ransmayrról esik szó, osztrák vonatkozást is hadd említsek: együtt fordítottuk Ingeborg Bachmann összegyűjtött verseit. A közös munka minden említett mű esetében azt jelentette, hogy megfigyeztük a szövegeket (például a kétszáz Grimm-meséből százat fordított Lajos, százat én), aztán átnéztük és megbeszéltük egymás fordításait. Vagyis ugyanazokkal a problémákkal szembesültünk, közösen gondoltuk végig őket, és a két – amúgy sem lényegesen eltérő – fordítói szemlélet huzamosan befolyásolta egymást. Harmadszor: a fentiek ismeretében nem meglepő, hogy a Kalligram 2023-ban engem kért fel az *Atlasz* kontrollszerkesztésére. A fordítás minősége és a fordító felkészültsége fölöslegessé tett bármiféle lényeges változtatást vagy javítást, viszont a kontrollszerkesztő munkaköri kötelessége volt, hogy mondatról mondatra összehasonlítsa az *Atlasz* német és magyar változatát.

Magyarán szólva, jó alaposan elolvastam. Már csak ezért is van róla mondanivalóm.

Christoph Ransmayr megbízható elbeszélő. Nem vezeti félre az olvasót, nem bizonytalanítja el, nem csinál hülyét belőle, nem szórakoztatja „ha így nézem, nyuszi, ha úgy nézem, kacsa” jellegű ábrák felrajzolásával. Amit mond, az úgy is van, legalábbis a Ransmayr-próza valóságán belül. Van humora, de nem szembeötlő és végképp nem hivalkodó. Azért fontos ezt hangsúlyozni, mert művei tobzódhatnak a valószínűtlen mozzanatokban. A szöveg belső feszültsége abból adódik, hogy a narrátor szavahihető, viszont az előadott események egy része csaknem hihetetlen. Igaz ez a sokrétű, nagyívű epikai konstrukciókra *Az utolsó világtól* a Coxig, amelyekben a drámai csúcspontok teszik leginkább próbára az

olvasó bizalmát, és igaz az *Atlasz* miniatűr szövegeire is. Csak éppen a kompozíció eltérő volta miatt az *Atlasz*ban másképp működik a tanúságtétel Ransmayrra jellemző pátosza, mint nagyepikai munkáiban.

A kezem ügyében levő német kiadás 450 oldala 70 rövidszöveget tartalmaz, a szövegek pedig nemcsak a tipográfia által különülnek el egymástól, hanem azáltal is, hogy mindegyik szövegben történik valami. Az *Atlasz*ban átlagosan hat és fél oldalanként történik valami, még hozzá egyszerre csak egyvalami történik.

Ha a rövidszövegbeli egyszeri történést lövésnek tekintjük, akkor az *Atlasz* kompozíciója egy géppisztolysorozat. Hetven lövés: egy egész kilőtt tár. Akkor is így van, ha Ransmayr az osztrák epikában, Adalbert Stifter elbeszélői dédunokájaként, a szemlélődő, békésnek látszó vonulathoz tartozik. Az *Atlasz*beli történések nagy része inkább virágszirom hullására, angyalszárny rebbenésére emlékeztet, mint löfegyver dörejére. Van persze dörej is, például a robbanás a katmandui epizódban, de a teherautó által elgázolt óriáskígyó pörölyként lesújtó farka is nagyot durran, más szóval: drasztikusan pillanatszerű.

Rögtön felvetődik néhány, önmagában is tanulságos kérdés.

Miért nehezebb (illetve: miért sikerül sokkal kevesebb írónak) világirodalmi rangú rövidszöveget írni, mint szabályos terjedelmű elbeszélést vagy kisregényt? Többek között azért, mert minél hosszabb egy szöveg, annál inkább lehet benne korrigálni és balanszírozni. A terjedelemmel fordítottan arányos a célpont fontossága. Egy hetven lövésből álló rövidszövegfüzérben minden szövegnek célba kell találnia. Ransmayr képességeiről és szerencsecsillagának állásáról tanúskodik, hogy az *Atlasz* teljesíti ezt a feltételt.

Miben különbözik a lírai rövidszöveg a szatirikustól, Ransmayr felvillanó látásai, látomásai Örkény István és Danyil Harmsz abszurd egyperceseitől? Két jelentős különbséget látok. Egyrészt Ransmayr megbízható, a szatirikus egypercesek szerzője megbízhatatlan elbeszélő. Ez azt is jelenti, hogy a két szövegtípus más-más eredetű. Az egyiknek a bolondszatíra, a karneváli tréfa, a szabadszájú anekdota és a csúfolódó epigramma az őse, a másik a középkori legendákra és az ókori természethistóriák fantasztikus mozzanataira vezethető vissza. Másrészt a szatirikus rövidpróza heterogén szövegthalmazt eredményez. A homogenizálás elfojtaná a szatírárt, megölné a poénokat. Ransmayr viszont mind a hetven szöveget a „Láttam” igével kezdi (németül: „Ich sah”). A látás, látomás aktusát a szöveg indító energiájává teszi, és a hetvenszeres ismétlés által radikalizálja az elbeszélői imperfektumot. Így viszont akármilyen színesek és változatosak a látottak, mégis egyneművé csatornázzák őket a személyre vonatkoztatott, imperfekt igei indítások, a mindenkori elmúlt, mégis befejezetlen látás aktusai.

Végül a legnehezebb kérdés: mi történik egy szövegben? Mi az, ami *megtörténik* benne? Általánosságban nehéz erre válaszolni. Pedig egy irodalmi alkotás akkor jelent értéket, ha egészében is, részleteiben is megtörténik valami. De az,

hogyan tesz egy írói eszközhasználatot szövegbeli történéssé, többnyire nehéz kérdés. Az *Atlasz* esetében – amelyről tudjuk, hogy homogén szövegegyüttes, hogy megbízható narrátor mond színigazat a valószínűtlenről, és hogy egy epizódban csak egy történésre kerül sor – a szokásosnál könnyebb a válasz. Az *Atlasz* rövidszövegeiben csoda történik.

Megannyi csoda. Vagy majdnem csoda. Valami, ami csodával határos, vagy amiről azt hisszük, hogy csoda történik, még akkor is, amikor már tudjuk, hogy mégsem. A csoda a mindennapi világrend emberi akarattól független, átmeneti szüneteltetése. Csodának hihetjük a varázslatot is, amíg nem vesszük észre a varázsló (vagy a varázslást mímelő csaló) működését. Csodaszámba mennek a szokatlan természeti tünemények (napfogyatkozás, szökőár), amíg rá nem jövünk racionális magyarázatukra.

Az *Atlaszban* egymás után hetvenszer felfüggesztődik a hétköznapi világrend. Aztán helyreáll, de a csoda szikrája továbbra is világít benne. Például a hatvankettedik szövegben a narrátor szeme láttára porig ég egy vízparti ázsiai világváros, minden felhőkarcolójával együtt. A narrátor egy hajó fedélzetéről nézi döbbenten. Aztán kiderül, hogy ez csak egy papírmásé makett volt. Vagyis maga a város megmenekült. Mindez nem két különböző csoda, nem is a csoda lefokozása illúzióvá, hanem a csoda szikrájának fenntartása a helyreállított világrendben. Erre pedig ráíródik vagy rávetül egy egész évezreddel korábbi csoda, amelynek során egy halászlány megment egy tájfunban hanykolódó hajót: nemcsak a hullámokat simítja el és a ködöt oszlatja szét, hanem még az árbócot is kivirágoztatja. És ez még mindig ugyanaz a történés, noha ez a szöveg annyiban különbözik a többitől, hogy az imperfekt mellett perfekt, befejezett aspektusa is van. A halászlány legendája mellett a Tienanmen-tér 1989-es diáksokasága is perfekt múltként sejlik fel. (1989 nyara sajnos ebben az értelemben is örökre befejeződött.) És a csoda még mindig egyetlen történés, a szövegbuborék nem durran ki.

A látás tanúságtétele és a szövegbeli csoda jellegű történés összekapcsolása révén Stifteren kívül más poétikai ősoket is észrevehetünk Ransmayr írásművészetében. Az angol metafizikus költőkre, Donne-ra és Marwellre, valamint a német barokk természetlírikusokra, Brockesre és Albrecht von Hallerre gondolok. Persze, Ransmayr szellemi és poétikai családfájának felrajzolásához nagyobb távlat kellene, mint ami rendelkezésemre áll. Ezúttal egyetlen példa elég, ez pedig legyen Barthold Hinrich (így, két i-vel a második keresztnévben) Brockes *Éjszakai cseresznyevirágzás* című, 1727-ben írt költeménye.

Láttam nemrég szemlélő tekintettel
Egy nagy cseresznyefát, mit virág terített el,
Holdfény alatt a hűvös éjszakában:
Nem hittem volna, hogy fehérség több s tovább van.

Úgy véltem, hó esett, s azzal van rakva:
A legkisebb gallyon is ott hever
Megannyi görnyesztő teher,
Pelyhes-fehér, gömbölyű labda.
Nincs hattyú ily fehér, mert minden levele,
Amint szelíd sugarai a holdnak
A hajtások közt áthatolnak,
Árnyával is fehér: nincs benne fekete.
E földön – hittem én – itt kell megállni:
Ennél úgysem lehet fehérebbet találni.

Amint föl és alá megyek
Az árnyékban, mit a fa hint,
A virágokon át egy pillantást vetek
A magasságba: szemem föltekint,
Hol még nagyobb fehérség fénylik,
Ezerszer fényesebb és ezerszer fehérebb.
Ezt látva, lelkemben ámulat ébred:
A cseresznyevirág mind feketének rémlik
E fehérhez képest; arcomba hull
Egy csillag sugara, addig látatlanul,
De most láttam és lelkembe fogadtam.

Istent imádkozom sok földi alkotásban,
De látom, lehet nagyobb kincse másban.
Szépre a földön itt ember hiába lel:
Nem hasonlítható össze az égivel.

Ebben a költeményben is a látás gesztusa és tanúságtétele az indító energia. Itt is egyetlen dolog történik, ez pedig a csoda, a hétköznapi világrend szelíden radikális felfüggesztődése. Itt is egyszeri történés a csoda, noha több mozzanatból álló esemény. Előbb a virágok fehérsége látszik csodának, ehhez adódik a hold (amelynek csoda jellegét Brockes egy későbbi költeményben részletesen is kifejti), és ehhez adódik a „még nagyobb fehérség”, amely „[e]zerszer fényesebb és ezerszer fehérebb” ([d]er tausend mal so weiss, der tausend mal so klar). Mi lehetett ez a még nagyobb fehérség a háromszáz évvel ezelőtti tavaszi éjszakában? Talán hullócsillag, talán távoli villámlás. Nem fogjuk megtudni. De az elbeszélői múlt, a költő által tanúsított csoda befejezetlensége velünk marad.

Érdemes összeolvasni Brockes költeményét az *Atlasz* valamelyik meteorológiai-csillagászati irányultságú szövegével. A jelen sorokhoz – majdnem találomra –

a *Csillagszüretelők* című San Diego-i epizódot választottam. Itt is többretű, mégis egyszeri csoda zajlik. A csoda-pite alaprétege a Hale-Bopp üstökös felbukkanása. (Látványos, kettős csóvája van.) Erre terítődik rá a vele egyidejű holdfogyatkozás. Porcukorral (esetünkben üvegtörmelékkel) borított, humanizált felső rétege pedig az agyonhajszolt pincét bénázása, illetve a segítségére siető csillagnéző-csoдавාරó publikum, amelynek romeltakarítói működése a szövegben csillagszüreteleléssé nemesedik.

A Brockes-költemény végén tanulság is van, majdnem annyira szervesen, mint amennyire elkerülhetetlen. Ha Isten a teremtet világ minden lényében jelen van, ha az alkotásainak mindegyikében csodálható, akkor tulajdonképpen sehol sincs jelen. Aztán egy pillanatra mégiscsak megjelenik, és... és az élet megy tovább a következő csodáig és a róla szóló költeményig.

Ransmayr *Atlas*zában nem esik szó Istenről, és nincsenek tanulságok. Annál meg szívlelendőbb a könyv nyitó mondata: „A történetek nem maguktól történnek, a történeteket elbeszéljük.” Gyakorló elbeszélőként hadd tegyem hozzá: és ez a mi korunk egyetlen csodája.

(Kalligram, 2024)

Horváth Andrea

Elitiskola, videójáték és identitáskeresés

Tonio Schachinger: Valós idők

Tonio Schachinger *Valós idők* című regénye a kortárs német nyelvű, osztrák irodalom egyik legmarkánsabb és legsajátosabb hangú műve, amely egyszerre illeszkedik a klasszikus fejlődésregény hagyományába és reflektál érzékenyen a 21. század digitális, fragmentált valóságára. Az eredetileg 2023-ban megjelent regény, amely immáron magyarul is olvasható Szabó Zsuzsa fordításában, nem véletlenül nyerte el a Német Könyvdíjat: témaválasztása, narratív megoldásai és társadalomkritikai élessége egyaránt hozzájárulnak ahhoz, hogy a *Valós idők* generációs regényként és szélesebb értelemben vett társadalmi tükörként is olvasható legyen.

A regény nem légüres térben született: szerzője, Tonio Schachinger az elmúlt években következetesen építkező életművel hívta fel magára a figyelmet a kortárs osztrák irodalomban. Az 1992-ben született szerző Bécsben él, romanisztikát és germanisztikát tanult, prózája pedig már korai műveiben is az intézményes hatalom, az egyéni autonómia és a fiatal generációk tapasztalatvilágának kérdéseit vizsgálta. A *Valós idők* sikere nem előzmény nélküli: Schachinger korábbi regénye, a magyarul *Nem úgy mint ti* címen megjelent mű szintén az iskola és a társadalmi normák konfliktusait állította középpontba, igaz, jóval provokatívabb, szatirikusabb hangnemben. A *Valós idők* ezzel szemben visszafogottabb, analitikusabb regény, amely éppen didaxis nélküli pontosságával jelzi Schachinger prózájának érését és poétikai tudatosságát.

A történet középpontjában egy tizenéves fiú, Till Kokorda áll, aki egy bécsi elitiskola, a Marianum diákja. Ez az intézmény nem csupán a cselekmény egyik helyszíne, hanem szimbolikus tér is: a hagyomány, a tekintélyelvűség és az elitizmus megtestesítője. Az iskola világa szigorú szabályokkal, hierarchiával és kimondatlan elvárásokkal terhelt, amelyben a diákok mozgásteret rendkívül korlátozott. Till mindennapjait áthatja az alkalmazkodás kényszere, az értékeléstől való félelem és az az érzés, hogy egy olyan rendszer része, amely nem az egyéni fejlődést, hanem az engedelmességet és a teljesítményt helyezi előtérbe.

Schachinger különös érzékenységgel ábrázolja az iskolai autoritás működését, különösen azokat a tanárokat, akik nem pedagógiai támogatással, hanem félelemmel és megszégyenítéssel próbálnak rendet tartani. A regény egyik legemlékezetesebb alakja az irodalomtanár, Dolinar, aki a régi humanista műveltségzmény képviselőjeként lép fel, ám módszerei inkább elnyomóak, mint inspirálóak. Dolinar figurája túlmutat önmagán: egy olyan generációs és kulturális konfliktust testesít meg, amelyben a múlt normái képtelenek kapcsolatot teremteni a jelen valóságával.

Ezzel a nyomasztó, szigorú világgal éles ellentétben áll Till belső menedéke, a számítógépes játékok világa, elsősorban az *Age of Empires II*. A játék nem pusztán szabadidős tevékenység vagy menekülés a valóság elől, hanem egy alternatív tér, ahol Till kompetensnek, sikeresnek és autonómnak érzi magát. Míg az iskolában folyamatosan értékeli és korlátozzák, addig a virtuális térben saját döntései határozzák meg a kimenetelt. Itt nem a társadalmi háttér, az iskola rangja vagy a tanárok elvárásai számítanak, hanem a stratégiai gondolkodás, a reakcióidő és a koncentráció.

Schachinger különös pontossággal mutatja be, hogyan válik Till a játék világában kiemelkedő teljesítményű játékoská, miközben a „való életben” látszólag stagnál vagy sodródik. Ez az ellentmondás a regény egyik központi kérdésévé válik: mi számít valódi teljesítménynek, és ki határozza meg annak értékét? A szerző nem moralizál a videójátékok felett, nem állítja be őket sem egyértelműen károsnak, sem kizárólagos megoldásnak. Ehelyett megmutatja, hogy a virtuális világ vonzereje szorosan összefügg a valós tér hiányaival, azzal, hogy a fiatalok gyakran nem találnak valódi visszajelzést és elismerést a hagyományos intézményekben.

A regény nyelvezete és narrációja rendkívül tudatosan épül fel. Schachinger stílusa egyszerre ironikus és empatikus; képes humorral kezelni a legabszurdabb iskolai helyzeteket, miközben komolyan veszi hőse belső vívódásait. A narrátor hangja közel marad Till perspektívájához, ami lehetővé teszi, hogy az olvasó ne kívülről szemlélje a kamaszkort, hanem belülről élje át annak bizonytalanságait, dühét és csendes reményeit. A videójátékos szakszókincs és a hétköznapi beszéd természetesen épül be a szövegbe, így a regény nyelve hitelesen tükrözi a főszereplő generációjának gondolkodásmódját.

Fontos hangsúlyozni, hogy *Valós idők* nem csupán egy egyéni fejlődéstörténet, hanem szélesebb társadalmi kontextusban is értelmezhető. A regény érzékenyen reflektál az osztályhelyzetre, az elit újratermelődésére és arra a kérdésre, hogy milyen esélyei vannak egy fiatalnak a kitörésre egy látszólag nyitott, valójában erősen strukturált társadalomban. Till nem klasszikus értelemben vett lázadó, nem akar forradalmat, inkább csendesen kivonul azokból a terekből, ahol nem érzi magát otthon. Ez a visszahúzódás azonban nem passzivitás, hanem alternatív identitáskeresés.

A regény egyik legnagyobb erénye, hogy nem kínál egyszerű válaszokat. A végkifejlet nem heroikus, nem katarzisszerű, hanem inkább nyitott és ambivalens. Till története nem oldódik fel egyetlen döntésben vagy felismerésben, hanem tovább él az olvasóban mint kérdés: hogyan lehet értelmes életet élni egy olyan korban, ahol a „valóság” egyre több rétegből áll, és ahol az egyéni érték gyakran láthatatlan marad a hivatalos mércék számára.

Kritikai szempontból felrögható, hogy a regény bizonyos részei lassúbb tempójúak, és egyes epizódok inkább hangulati, mint cselekménybeli funkciót tölte-

nek be. Ugyanakkor ez a lassúság szerves része a mű világának: tükrözi Till belső bizonytalanságát és azt az elnyújtott időérzékelést, amely a kamaszkor sajátja. A játékvilág részletes leírásai egyes olvasók számára túl technikai jellegűek lehetnek, ám ezek a részek éppen azt a szenvedélyt és fókuszot közvetítik, amely Till számára valódi értelmet ad a mindennapoknak.

Tonio Schachinger regényének egyik legérdekesebb vonása az idő kezelése, amely már a címben is hangsúlyosan jelen van. A *Valós idők* – vagyis „valós idejű korszak” – nemcsak a videójátékok technikai fogalmára utal, hanem arra az élményre is, amelyben a jelen folyamatos, megszakítatlan és feldolgozhatatlanul sűrű. Till életében az idő nem lineáris fejlődésként jelenik meg, hanem váltakozó intenzitású szakaszok sorozataként: az iskolai órák lassan vánszorognak, üresnek és értelmetlennek tűnnek, míg a játékokban töltött idő sűrű, koncentrált és jelentéssel teli. Ez az időélmény-különbség alapvetően meghatározza a főhős valósághoz való viszonyát, és rámutat arra, hogy a modern fiatal számára a „valóság” nem feltétlenül ott van, ahol a teste, hanem ott, ahol az értelmezhető cselekvés lehetősége megnyílik.

A regény finoman, de következetesen mutatja meg azt is, hogy Till problémái nem kizárólag személyes természetűek. Bár a főhős gyakran magányosnak és elszigeteltnek érzi magát, helyzete tipikus: egy olyan generáció képviselője, amelynek tagjai egyszerre vannak túlterhelve elvárásokkal és megfosztva a valódi beleszólás lehetőségétől. A felnőttek világa – legyen szó tanárokról, intézményekről vagy tágabb társadalmi struktúrákról – kész normákat kínál, de kevés teret hagy a kérdésésre. Till hallgatása, visszahúzódása és látszólagos passzivitása ezért értelmezhető egyfajta néma ellenállásként is: nem rombol, nem lázad nyíltan, hanem kivonja magát azokból a rendszerekből, amelyekben nem látja önmagát reprezentálva.

Külön figyelmet érdemel a családi háttér ábrázolása, amely szintén nem dramatizált módon, hanem visszafogottan, szinte mellékesen jelenik meg. A szülők nem kifejezetten ellenségesek vagy elnyomók, inkább tanácstalanok és távolságtartók. Ez a távolság nem konfliktusokban, hanem hiányokban mutatkozik meg: a valódi beszélgetések, az egymásra hangolódás hiányában. Schachinger ezzel azt sugallja, hogy a generációs szakadék nem feltétlenül látványos összeütközésekben, hanem az egymás mellett elbeszélésben válik igazán problematikussá.

A regény társadalomkritikai ereje abban is megmutatkozik, hogy nem idealizálja sem a múltat, sem a jelent. Az elitiskola hagyománytisztelete üres formalizmussá válik, miközben a digitális világ sem jelenik meg utópisztikus térként. A videójáték világa kegyetlenül kompetitív, kíméletlen és teljesítményorientált, ahol a siker ugyan mérhető és egyértelmű, de folyamatos önfeladást követel. Till kiválósága ebben a térben sem jelent feltétlen felszabadulást, inkább újabb elvárások forrásává válik. Ez az ambivalencia különösen erőssé teszi a regényt, hiszen nem kínál egyszerű menekülési útvonalat egyik világból a másikba.

Schachinger írói módszere feltűnően mentes a didaxistól. Nem magyaráz túl, nem mondja meg, mit kell gondolni, és nem értelmezi szereplőit az olvasó helyett. A jelentések gyakran a kimondatlanban, az elhallgatásokban és az apró gesztusokban rejlenek. Ez a visszafogottság különösen hatásos a regény érzelmi csúcspontjain, ahol a drámai fordulatok helyett csendes felismerések és lassú elmozdulások történnek. A hangsúly nem a látványos változáson, hanem az észrevétlen belső átrendeződésen van.

Érdemes kitérni arra is, hogy a *Valós idők* miként viszonyul az irodalmi hagyományhoz. Bár számos ponton emlékeztet a klasszikus iskolaregényekre és fejlődésregényekre, Schachinger tudatosan eltér azok narratív ívétől. Nincs egyértelmű beavatási pillanat, nincs mestertanár, aki megvilágosodást hozna, és nincs lezárt felnőtt identitás sem. Ehelyett egy folyamatosan alakuló, bizonytalan énkép rajzolódik ki, amely közelebb áll a kortárs tapasztalathoz, mint a klasszikus értelemben vett „érettséghez”.

A regény végére az olvasó nem kap megnyugtató választ arra, hogy Till „jó úton jár-e”, vagy hogy a választott stratégiái hosszú távon működőképesek lesznek-e. Ez a nyitottság azonban nem hiányosság, hanem tudatos poétikai döntés. Schachinger ezzel elutasítja azt az elvárást, hogy az irodalom rendet tegyen egy alapvetően rendezetlen világban. Ehelyett megmutatja ezt a rendezetlenséget, és teret hagy az olvasónak a saját értelmezésre.

Mindezek fényében a *Valós idők* nemcsak egy kamasz fiú története, hanem egy korszak érzékeny lenyomata, amelyben a valóság, az idő és az identitás fogalma folyamatos újratárgyalás alatt áll. Tonio Schachinger regénye pontosan attól válik jelentőssé, hogy nem próbálja feloldani ezeket az ellentmondásokat, hanem képes együtt élni velük. Ez a nyitottság, ez az ítéletmentes figyelem teszi a művet maradandóvá, és indokolja, hogy a *Valós idők* a kortárs irodalom egyik meghatározó darabjaként legyen számontartva.

(Scolar, 2025)

Tóth Gyula

Bővülő fedélzet: szellemhajó-e az Európai Unió?

Robert Menasse: *A bővítés*

Vajon azért őrzik olyan szigorúan a határ túloldalán fekvő világot, mert odaát a Paradicsom van? Vagy a Paradicsom kinek-kinek az álláspontja szerint a mindenkori másik oldalon terül el? Ha Albánia végre felvételt nyerne az Európai Unióba, egy csapásra megszűnne minden probléma, és nem lennének többé fűtetlen házakban vacogó kisnyugdíjasok sem? Ezekkel és hasonló kérdésekkel tér vissza Robert Menasse *A bővítés* (*Die Erweiterung*) című regényében, amely 2022-ben németül, 2025-ben pedig magyarul, Győri László fordításában jelent meg a Geopen Kiadó gondozásában.

A *bővítés* az Európa trilógia első, *A főváros* (2017) című részéhez hasonlóan egy az Európai Unió múltjáról, jelenéről, és jövőjének kérdéseiről szóló nagyregény. A második rész azonban *A fővárossal* ellentétben nem a centrumra, hanem a periférián fekvő Albániára, és az ahhoz hasonló helyzetben lévő Nyugat-Balkán államok politikai és gazdasági problémáira helyezi a hangsúlyt, feltárva azok integrációs törekvéseit és az Unióhoz fűződő viszonyuk ellentmondásait.

„Ambiciózus, de megvalósítható” – állítja Edi Rama, Albánia már négyszer megválasztott miniszterelnöke azt a célt, hogy az ország 2027 végéig lezárja a csatlakozási tárgyalásokat, és 2030-ra teljes jogú EU-taggá váljon.

A Nyugat-Balkán régió integrálása az Európai Unióba az egész kontinens számára kiemelt jelentőségű, hiszen egy stabil, egységes és gazdaságilag dinamikusan fejlődő keleti szárny valamennyi tagállam közös érdeke. Albánia 2009-ben nyújtotta be csatlakozási kérelmét, 2014-ben kapta meg a tagjelölti státuszt, a hivatalos tárgyalások pedig 2022-ben kezdődtek meg. Bár 2025-re sikerült megnyitni valamennyi tárgyalási klasztert, a folyamat lezárásához Albániának még jelentős belső reformokat kell végrehajtania.

Az EU-csatlakozás legfontosabb feltételei között továbbra is a demokratikus intézményrendszer stabilitása, a jogállamiság követelményeinek teljesülése, valamint a korrupció elleni határozott és hatékony fellépés szerepelnek, amelyeket az Unió szakértői folyamatosan és szorosan monitoroznak. A 2025-ös országjelentés ismét „közepesen felkészültként” (*moderately prepared*) értékeli Albániát, mivel az elmúlt évben csupán korlátozott előrehaladás történt a közszolgálati reformok területén. Noha új stratégiák születtek, az Európai Bizottság továbbra is tartós politikai befolyást azonosított a kinevezésekben, gyenge reformellenőrzést és elégtelen átláthatóságot a költségvetési folyamatokban.

A véleménynyilvánítás szabadsága terén gyakorlatilag nem tapasztalható előrelépés a 2024-es állapothoz képest. A jelentés továbbra is bírálja a médiapiac

átláthatatlan finanszírozási struktúráit, a médiakoncentráció növekedését, valamint hangsúlyozza a független újságírókat érő nyomásgyakorlási kísérleteket. Az éber olvasó könnyen észreveheti a kettős mércét: míg a belépni kívánó államoknak (így Albániának is) rendkívül szigorú kritériumoknak kell megfelelniük, addig a már tag Szlovákia, Lengyelország vagy Magyarország láthatóan sorozatosan megszegheti ugyanezeket az elvárásokat anélkül, hogy komoly következményekkel kellene számolnia.

Az EU-tagság iránti támogatás ugyanakkor továbbra is viszonylag magas a Nyugat-Balkán országai körében. Sokan úgy vélik, hogy a csatlakozás javítaná az életminőséget, növelné a társadalmi mobilitást, a gazdasági stabilitást és a közbiztonságot. Ez a társadalmi elvárás ösztönző erőt jelenthet a szükséges reformok végrehajtásához, ugyanakkor jelentős nyomást helyez a politikai vezetésre és a gazdasági elitre is.

Robert Menasse számára a 2017-ben megjelent *A főváros* hozta meg az átütő, Európa-szintű sikert, melyért többek között a Német Könyvdíjat is megkapta. Menasse közéletileg is rendkívül aktív szerző, aki a regényírás mellett politikai esszéírással és műfordítással is foglalkozik. Magyar fordításban *A regény kora*, a *Kiüzetés a pokolból*, a *Don Juan de la Mancha*, az *Ez volt Ausztria. Összegyűjtött esszék a tulajdonságok nélküli országról* és *A főváros* című művei jelentek meg.

Politikai esszéiben előszeretettel foglalkozik hazája, Ausztria mellett az Európai Unió belső problémáival, gyakran kritizálja az egyes nemzetállamok túlzott befolyását (a megoldást egy regionálisan tagolt, a nemzetállamok fölött álló Európában látja), de összességében a benne rejlő hibák és deficitiek ellenére is pozitívan tekint az Európai Unió projektjére, és annak alapító ideológiáira. A *Der europäische Landbote* című, 2012-ben megjelent kötetében Menasse rendszerezetten fogalmazza meg az Európai Unióval kapcsolatos elképzeléseit. A mű egyik legfontosabb tétele, hogy a nemzetállami logika mára meghaladottá vált, és inkább gátolja, mintsem szolgálja az európai polgárok érdekeit. Menasse az Európai Bizottságban látja azt az intézményt, amely valóban képes volna a közös európai érdekek képviselésére, ám ezt a nemzetállamok gazdasági és ideológiai érdekei mentén működő politikai erői folyamatosan korlátozzák. A 2024-ben megjelent és aktuális helyzetelemzést kínáló politikai esszékötete, a *Die Welt von morgen: Ein souveränes demokratisches Europa – und seine Feinde. Eine Streitschrift für das Friedensprojekt Europa* tovább mélyíti a korábbi hipotéziseit és *A főváros* regionalitás-koncepcióját: kitart amellett, hogy az európai csak együtt, a nemzetállamokat meghaladva és a nacionalizmust legyőzve lesznek képesek túlélni az előttük álló igencsak viharosnak tűnő évtizedeket. Menasse ebben a művében hangsúlyosan tárgyalja a közép-európai helyzetet és a Merkel-érát is, amely elemzése szerint nagymértékben hozzájárult a bal- és jobboldali populizmus megerősödéséhez a régióban.

Noha műveiben gyakran él kiterjedt filozófiai reflexiókkal, Robert Menasse azon gondolkodók közé tartozik, akik a teoretikus megközelítést következetes empirikus tapasztalatszerzéssel egészítik ki. Az elmúlt években számos európai (illetve remélhetőleg jövőbeli) uniós tagállamban élt, hogy közvetlenül is megismerhesse azokat a társadalmi és kulturális környezeteket, amelyek regényeinek és esszéinek alapvető tárgyát alkotják. A *főváros* megírása előtt például hosszabb időt töltött Brüsszelben, hogy közletről tanulmányozhassa nemcsak az Európai Unió működését, hanem az ottani hivatalnokok mindennapi életét is. Hasonlóképpen Tiranában is élt egy darabig, hogy a Nyugat-Balkán kultúráját és mindennapjait megismerje, az ott élők gondolkodásmódját pedig megértse. Saját bevallása szerint a jövőben más tagállamokban – köztük Magyarországon is – kíván dolgozni, hogy tervezett harmadik regényéhez szerezzen tapasztalatokat.

Az Európa-trilógia első kötetének számító *A főváros*-ban alapos betekintést nyerhettünk az Európai Unió különböző területeinek belső működésébe, illetve az azokat belülről feszítő konfliktusokba. A regény cselekményének középpontjában az Európai Bizottság kerek évfordulójára rendezett grandiózus, félresiklott jubileumi ünnepség áll. Menasse úgy konstruálja meg szereplői világát, hogy azok különböző motivációi és útjai lassanként egymásra vetüljenek, és a regény zárására világossá váljon: egyéni történeteik elválaszthatatlanul összekapcsolódnak, nemcsak egymással, de az európai uniós projekt alapvető értékeivel is. A folytatásban, *A bővítés* konfliktusának középpontjában az Európai Unió csatlakozási folyamatok megkezdésének kapujában álló Albánia, egy a Nyugat-Balkáni országok részvételével rendezett konferencia és Szkander bég – a legjelentősebb Albán történelmi személy – feltételezett sisakja áll.

A kiindulási pontot az albán csatlakozási kísérlet megvívótáza jelenti, melyre reagálva az albán elnök, egyik legfontosabb tanácsadójának populista elemeket nem mellőző tervét követve bejelenti, hogy visszakövetelik Szkander bég sisakját az osztrák kormánytól. A terv egyszerű: az albán elnök jelképesen a fejére helyezi a sisakot, ezzel azt üzenve, hogy diaszpórától függetlenül minden albánt képvisel. A sisak nem sokkal később eltűnik a bécsi Kunsthistorisches Museum etnológiai és néprajzi intézményének, a Weltmuseum egyik gyengén őrzött kiállítóterméből. Ezzel beindul egy hajszá, melynek során kiderül, hogy nem egy, sőt nem is kettő, hanem rögtön három sisak létezik.

Ez a sokrétűség mutatkozik meg a regény osztrák, albán, sőt lengyel cselekményszálainak váltogatásában. Míg Adam Prawdower, a lengyel származású uniós bürokrata megpróbál megoldást találni a közte és egykori antikommunista harcostársa Mateusz – aki nem mellel Lengyelország regnáló miniszterelnöke – közt egyre jobban elmérgesedő ideológiai eredetű konfliktusra, addig az osztrák Karl Auerre, az albániai csatlakozási folyamatokért felelős brüsszeli tisztviselőre, egy albániai úton talál rá a szerelem, mégpedig a tőle tíz évvel fia-

talabb albán parlament igazságügyi reformbizottságának elnöknője, Baia Muniq Kongoliba személyében. De találkozhatunk a regényben kosárlabda sztárból lett miniszterelnökkel, politikai tanácsadóként funkcionáló költővel, műkincsrablók után kutató depressziós osztrák rendőrtiszttel, sőt még a burneshákat megidéző fiatal újságíróval is. Utóbbiak az albán hagyományban olyan nők, akik férfinak öltöznek, férfiként élnek, és lemondva a házasságról, férfi jogokat és kötelezettségeket vállalnak magukra – gyakran azért, hogy családjukat férfi örökös hiányában képviselhessék, vagy hogy megmeneküljenek egy előre elrendezett házasság elől. Menasse szociológiai és kultúrtörténeti érzékenysége ezekben a részletekben rendkívül erős, ahogyan a politikatörténeti érdeklődése is. A regényben megjelenő albán karakterek – akik a legkülönbözőbb társadalmi rétegekhez tartoznak – visszaemlékezésein keresztül betekintést nyerhetünk nemcsak az Enver Hoxha rémuralma alatti állapotokba, de az azt nem sokkal követő délszláv háború borzalmaiba és következményeibe is.

Az eltűnt sisak – *A főváros* rejtélyes, Brüsszel belvárosában megjelenő disznójához hasonlóan – összekapcsolja a regényben megjelenő karaktereket, legtöbbször anélkül, hogy azok felismernék ezt az együttállást. Albániában belpolitikai káoszt okoz, ahol a kormánypárt és az ellenzék állandó csatározásában hol az egyik, hol a másik látszik felülkerekedni, ráadásul egy ponton még az albán maffia is belekeveredik az ügybe. A lengyel regényszál is bonyolódik: mivel Mateusz szinte figyelembe sem veszi Adam aggályait a lengyel külpolitikai iránynyal kapcsolatban, az kénytelen „haditervet” készíteni egykori harcostársa ellen, hogy megvédje azokat az eszméket, amelyekre fiatalkorukban együtt esküdtek fel.

Az ellopott műtárggyal végül az összes szereplő találkozik, mégpedig egy az albán függetlenség napján rendezett informális konferencián, ahol az Európai Unió és a tagállamok fontos vezetői is képviseltetik magukat. A konferencia különlegessége, hogy két héttel a hivatalos, előre bejelentett Balkán-konferencia előtt kerül megrendezésre, mégpedig a frissen vízre bocsátott albán luxustengerjáró – az SS Skënderbeu – fedélzetén. Az ünnepélyes esemény azonban váratlan fordulatot vesz, amikor egy (még) ismeretlen járvány tör ki az utasok körében, és ennek következtében egyetlen kikötő sem engedélyezi a hajó kikötését.

Bizonyos szereplőkkel kapcsolatban azonban az olvasónak az az érzése támadhat, hogy nem hús-vér emberekről, hanem síneken mozgó, paradigmatis bábokról olvas, akik elsősorban politikai és ideológiai pozíciókat testesítenek meg, és a Menasse esszéiben megfogalmazott frázisokat és anekdotákat mondják fel a regény keretén belül. Ez a fajta tipizálás ugyan jól szolgálja a mű didaktikus vagy esszéisztikus törekvéseit, ám olykor a narratív dinamika rovására megy, hiszen a karakterek nem mindig képesek kilépni a rájuk osztott szerepkörökből.

Menasse ismét sikeresen kombinálja a bűnügyi, a romantikus, a család és a történelmi regény műfajait, melyek mindegyikébe beágyazódik egy politikai

dimenzió is, teret engedve ezzel a szélesebb körű politikai és közéleti reflexióknak. A regény mérnöki pontossággal egyensúlyozik a „szociálgiccs” és a realisztikus társadalomkritika között, Menasse észleli, és tudatosan (és nem utolsó sorban humorosan) reflektál is erre: az egyik szereplő – Karl Auer – maga is felismeri, hogy bár az általa megélt helyzet „szociálgiccsnek” tűnik, mégis valóság, amit ténylegesen átél.

Menasse hiteles és részletgazdag világot teremt, ám helyenként túlságosan elmerül a történelmi és ideológiai fejtegetésekben, amelyek indokolatlanul dagasztják a hatszáz oldalt meghaladó regény egyébként is tekintélyes terjedelmét. Kiváló példája ennek az a terjengősre sikerült, kissé irányát és belső fókuszát vesztett utazás az észak-albán hegyvidékre, amely nemcsak megtöri a narratíva ritmusát, hanem a regény szerkezeti egyensúlyát is megbillenti. Bár ezek a kitérők kétségkívül árnyalják a bemutatott társadalmi és kulturális kontextust, gyakran nem illeszkednek szervesen a cselekmény fő ívéhez.

A kortárs európai közélet legégetőbb, nemzetállami határoktól független kihívásai úgy kerülnek nagyító alá, hogy közben a karakterek magánéleti és belső problémái sem szorulnak a perifériára, megőrizve ezzel egyfajta egyensúlyt a két oldal között. A bemutatott párhuzamos sorsok, emlékek és vágyak bizonyos helyeken egybefutnak, majd ismét eltávolodnak egymástól, hogy végül mind egy közös csomópontban egyesüljenek.

A *fővároshoz* képest ennek a regénynek a szerkezete jóval lazábban épül fel, ami jól rávilágít a két mű tematikus különbségeire is. Míg *A főváros* elbeszélő szála egy nagyváros, Brüsszel gondosan megtervezett utcahálózatahoz hasonlóan keresztezik egymást – előrevetítve, hogy egyes szereplők útjai mikor és hogyan találkoznak –, addig *A bővítés* figurái inkább olyanok, mint akik a Nyugat-Balkán hegyvidékének kiszámíthatatlan, kanyargó útjain futnak össze: találkozásaik esetlegesek, és kevésbé tűnnek egy tudatos, szigorúan megkomponált narratív terv részének.

Menasse alapos kutatómunkája kifejezetten érezhető a szövegben: a különböző európai nemzetek kulturális, politikai és gazdasági sajátosságai pontosan, mégis olvasmányosan bontakoznak ki a regény lapjain, így ez a kiadós mű még a tájékozott magyar olvasó számára is számtalan új kulturális és történelmi ismeretet nyújthat. A nyugat-balkáni országok gazdasági és politikai stabilitása a kelet- és közép-európai országok, így Magyarország számára is kiemelten fontos, amit a délszláv háború rövid és hosszú távú hatásai, valamint a 2015-ös európai menekültválság következményei is alátámasztanak. Az efféle konfliktusok elkerülésének egyik alapja egy olyan páneurópai összetartozás létrehozása lehet, amely meghaladja a nemzetállami kereteket. Ennek egyik kiindulópontja a kölcsönös történelmi ismeretszerzés: ahhoz, hogy megértsük európai polgártársaink nézeteit és meggyőződéseit, ismernünk kell azokat a történelmi eseményeket

és folyamatokat, amelyek világlátásukat alakították. Menasse éppen ezeket az ismereteket és eszméket igyekszik történetekbe sűríteni, hogy azokat a szélesebb olvasóközönség számára is hozzáférhetővé és befogadhatóvá tegye.

A *bővítés* egy tanulságos és mindenekelőtt szórakoztató olvasmány, még akkor is, ha az általa megrajzolt Európa – a Covid19-pandémia és a 2022-es orosz invázió előtti korszak – problémáira napjainkban már-már nosztalgikus vágyódással tekinthetünk. Egy valamiben azonban mindenki biztos lehet: bármerre is sodródjon a történelem viharos tengerén hanykódó európai államok közös hajója, Robert Menasse lankadatlan kíváncsisággal és felkészültséggel fogadja a kihívásokat – és fáradhatatlanul dolgozik trilógiájának befejező, bejelentései szerint Magyarországot is erősen érintő kötetén.

(Geopen, 2025)

Kora Karina Leila

Hazugságok első személyben

Michael Köhlmeier: Joel Spazierer kalandjai

„Sosem volt becsvágyam, hogy jó emberré legyek”. Ezzel a mondattal találja szemben magát az olvasó, amint kezébe veszi Michael Köhlmeier Lőrinczy Attila fordításában megjelent regényét. A borítóra választott figyelemfelkeltő idézet első ránézésre zavarba ejtő lehet a mellette megjelenő kisiút ábrázoló képpel, ugyanakkor mégis felvezeti, mire is számíthatunk. A főszereplő, a történet elején még nem egészen négyéves kisiút életét követhetjük végig a könyv megírása idején már a hatvanas éveiben járó elbeszélő szemszögéből. Kiindulópontunk az 1950-es évek Magyarországa, amikor Fülöp András nagyszüleit az ÁVH emberei koholt vádak alapján letartóztatják. Öt napot és négy éjszakát tölt egyedül a budapesti Báthory utca 23. szám alatti lakásukban, és ez az élmény jelenti emlékeinek kezdetét. A magyar olvasó számára már az első néhány információ megteremti a közeget, amelybe bele kell majd helyezkednie, és amely korántsem ismeretlen számára. Miután az államvédelem ejtette a vádakát és szabadon engedte a közben börtönben ülő nagypapát, már 1956 nyarán András és családja Ausztriába menekült. Innen kezdődik – a később sok más néven is ismert – András kalandos életútja, amely összefonódik a történelem jelentős eseményeivel, és amelyek közvetlenül is befolyásolják életének alakulását. Ez a történet azonban nem egy teljesen kronologikus visszaemlékezés, hanem egy időben és térben szerteágazó elbeszélés, amelynek irányát maga az elbeszélő sem mindig tudja előre.

Az osztrák szerzőnek ez az első magyar nyelven megjelent könyve, amely eredetileg 2013-ban került kiadásra. Köhlmeier hatalmas életművével az egyik legproduktívabb osztrák szerzők közé tartozik, akit számos díjjal kitüntettek, munkásságában találhatunk hangjátékot, gyermekkönyvet és verseskötetet, saját bevallása szerint azonban regények írására született. Hogy a magyar közönség e nagyívű életműből éppen a *Joel Spazierer kalandjaival* ismerkedhet meg, annak oka talán éppen a történet magyar kontextusa, amellyel a hazai olvasók feltehetően könnyen rezonálni tudnak.

A történet én-elbeszélőjének látszólag rengeteg mondanivalója van, és már a kezdetekben előre bocsátja a történetek kuszaságát, amely nemcsak életének szövevényes útja, hanem az elbeszélés – és maga a kalandok leírásának – nehézsége miatt is alakult így. Az elbeszélő által említett száz történet valóban nem túlzás, mivel egy egész életet felölelve kell elmesélnie kalandjait. Élete során beutazza a világot, és nem csupán Európában és a környező országokban – például Ausztriában, Németországban vagy Liechtensteinben – fordul meg, hanem Oroszországban, New Yorkban, sőt Mexikóban is. Ezek az utak azonban nem

minden esetben célirányos vándorlások, hanem inkább sodródások, amelyek során nem mindegyik kaland bizonyul egyformán emlékezetesnek.

Már a kezdetekben szembesül az olvasó a könyv e jellegével, ugyanakkor maga a narrátor is pontosan meghatározza, hogy amit a kezünkben tartunk az egy pikareszk regény. Önmagukban a kalandok többsége is szórakoztató helyzeteket tár elénk, néha nyomasztó életszakaszokon átívelően (prostitúció, éhezés, lopás, gyilkosság, börtönévek), amelyek legfőbb célja a túlélés, de ami igazán izgalmassá teszi a történeteket, az az elbeszélő személye és az elbeszélés módja. Ugyanis szinte már a cselekmény elején világossá válik az a tény, hogy a főszereplő legfőbb iránymutatója mindvégig a hazugság volt. A hazugság a történetek állandó szervezőelve, amely a főszereplő minden cselekedetét és az elbeszélés módját is alapvetően meghatározza. Habár mindez tudatos stratégiává válik számára, sok esetben a túléléséhez is elengedhetetlen, mint az Oostendéből Bécsbe vezető megpróbáltatásokkal teli útja során, vagy amikor Winship törzsörmmesterrel közösen barangoltak, loptak vagy éppen bankot raboltak, ami egyszerre tár fel emberi alkalmazkodóképességet és erkölcsi leépülést. Ezek a gyermekkori tapasztalatok felnőtt korában is visszaköszönnek, például a saját maga számára készített meghamisított útlevélben, ahogyan azt Hajós őrnagytól tanulta, a szűkölködésben elsajátított kenyeres trükkben, vagy a későbbi útjai során a rádióval alvásban a börtönben töltött időkből.

A legelső emléktől kezdve – amely egész azutáni életét meghatározta – képzelt állatai segítenek neki az éppen adódó nehézség átvészelésében. A gyermekkori trauma feldolgozásában segítő állatok általában fontos döntések meghozatalakor bukkannak fel a főszereplő élete során. Ezek az állatok, ahogy ő mondta, olykor meglátogatják őt, hol gyakrabban, hol ritkábban, néha hosszabb időre eltűnnek, majd, amikor szükség van rájuk, újra megjelennek. Ez a gyermekkori túlélési mechanizmus azonban nem tűnik el felnőtt korára sem, csupán más alakot ölt. Később már egy kandúr, egy vörösbegy és nyest szegődik mellé, azonban a történet bizonyos pontjain nem egyértelmű, hogy ezek is csak képzelt társai voltak-e, vagy valóban léteztek, mivel róluk másoknak is mesélt, ezt azonban az emberek nem hitték el, hiszen hogy is élhet együtt egy kandúr, egy vörösbegy és egy nyest?

Már gyermekkortól kezdve megtanulja manipulálni és szándékosan megvezetni az embereket, hogy mindig ő irányíthassa a helyzeteket. Ebben előnyére válik vonzó külseje is, amely miatt már kisgyermekként is mindenki csodálta. Az embereket egyből lenyűgözte, nemcsak a szép fürtjeivel és szeplős arcával, hanem az eszével is: kitanulta annak a módszerét, hogy hogyan tudja azt mondani, amit az emberek hallani szeretnének: „Egy kérdésre adott válasznál nem az a lényeg, hogy az igazságot mondjuk, sokkal inkább az, hogy a kérdezőt elbűvöljük azzal, hogy éppen azt mondjuk, amit hallani akar.” Történeteit kedve

szerint alakítja és meséli az életében felbukkanó személyeknek, hol merít a saját élményeiből (vagy akár másokéból), hol teljesen új mesékkal kápráztatja el őket. Kidolgozza a hazugság tízparancsolatát is, amelynek ugyan csak az első pontját ismerjük meg, mégis ez mindig visszatérő elem volt életében, sőt, már lényévé is vált: „Anélkül alkalmaztam, hogy belegondoltam volna, a célja mindig az kell legyen, hogy az okoskodókat *saját* szándékaim szerint irányítsam, vagyis hogy *uralkodjam* fölöttük. Játékot csináltam belőle, ez pedig megbocsáthatatlan.” A legtöbb helyzetben az alábbi stratégiát követi: sosem kérdezni, és mindig csak így felelni: igen, nem, nem tudom. Ez a legtöbb kalandja során valamelyest megmenti őt, azonban minden következmény elől még ő sem tud elmenekülni.

Habár az elbeszélő a jelenből, későbbi hatvanas éveiben járó énje szemszögéből mesél, mégis saját bevallása szerint lélekben mindig a történet eleji kisgyermek maradt. Elbeszélői szemszögének is azért választott így, mert szerinte minden akkor kap értelmet, ha ebből a világnézetből tekint vissza életére. Maga is hangsúlyozza, hogy nem esik nehezebbre ebbe a pozícióba helyezkedni, mert ha bár többet tud, mint mondjuk ötvenhárom évvel ezelőtt, fejlődésen mégsem ment keresztül. Ez a gyermekkori hang megfigyelhető a gyermekéveinek elmesélésénél, ahol egyszerűen, akkori gondolkodásának megfelelően adja vissza élményeit, ugyanakkor az idő előrehaladtával mégis változik az elbeszélői hang és komplexebb reflexiókat kapunk, amelyek már nem feltétlen egyeznek meg a gyermeki perspektívával.

A történet leírására gyermekkori barátja, Sebastian Lukasser, sikeres író ösztönzi, akire mindig vissza-visszaugalt, és aki, mint egy láthatatlan kéz, segít és vezeti őt az írásban. Sebastian Lukasser visszatérő karakter Köhlmeier regényeiben, aki a szerző alteregójaként szolgál, és ezáltal egy izgalmas játék keletkezik a fikció és az önéletírás határán. Ezzel a szerzőnek a szándéka az, hogy Sebastian ne egy autobiografikus karakter legyen, mert ebben az esetben szigorúan ragaszkodnia kellene a valósághoz, így viszont szabadon meríthet saját életéből tetszőleges elemeket hozzá. A regény első harmadában még lineárisan halad előre a történet, amelynek oka, hogy Sebastian ezeket a részeket javította, innentől kezdve azonban több idő-és térbeli ugrással, mellékepeződökkel, kitekintő történetekkel vagy egy szereplő élettörténetének hosszabb leírásával találkozunk az olvasó. A hatalmas anyagra való rálátásában az elbeszélő is elbizonytalanodik, de barátja tanácsokkal látja el, és engedélyezi neki ezeket a kitérőket, mivel „a könyv kanyargó folyó és nem csatorna”. Emellett persze sokszor csapong, és játszik is az olvasóval: valamit nem mesél el, vagy csak később, néhol előreutal, elnézést kér, vagy elbizonytalanít a leírtakkal kapcsolatban: „Nem vagyok biztos benne, hogy ez a beszélgetés valóban megtörtént. Az is lehet, hogy csak álmodtam.” Konkrét szereplőkhöz is kiszól, mint ahogyan Sebastianhoz is többszöri alkalommal, és az írásfolyamatról is rendszeresen beszámol az egyes fejezetek elején. Titkot tartani

nem tud, és ígéreteit sem tartja be, amelyeket kedve szerint alakít, ahogyan azok éppen őt szolgálják. És ha már így ferdíti történeteit, hazudik és csal, ahol csak lehet, honnan lehetünk biztosak az elbeszélőben és az elbeszéltek igazságában? Ha Joel mindig azt mondja, amit az emberek hallani szeretnének, igaz lehet-e ez az olvasóra nézve is?

A történetek megbízhatatlansága nemcsak az elbeszélés szintjén, hanem Joel identitásában is megjelenik. De ki is akkor a címszereplő Joel? A kezdeti magyar születési nevét először osztrákosítják Andres Philipre, majd önszántából választ új, neki tetsző nevet az adott élethelyzettől függően. De sosem érzi magának egyiket sem, csak a börtönből való szabadulása után választ magának teljesen új nevet, amelyhez aztán a későbbiekben már ragaszkodik is. Így lesz az egykori Fülöp Andrásból Joel Spazierer. Nem hagyható figyelmen kívül ez a névválasztás, hiszen szimbolikus jelentéssel bíró beszélő névként értelmezhető. A Joel héber eredetű név isteni jelentésrétege, valamint a Spazierer („sétálgató”) vezetéknev együttese ironikus alakot hoz létre: egy ide-oda sodródó figurát, akinek életét a hazugság mint túlélési stratégia határozza meg, és aki így szembekerül a névhez kapcsolódó erkölcsi elvárásokkal.

Mivel egész lényét a hazugság és a megtévesztés hatja át, a könyvben számos alkalommal merül fel az igazságról és a hazugságról való elmélkedés. Egyrészt maga az elbeszélő is töpreng ezen, és meggyőződéseit közli is az olvasóval: „Azt akartam válaszolni, hogy az igazságot mindig túlbecsülik, az udvariasságot pedig alulértékelik”, és bizonyos esetekben a többi szereplővel is, mint amikor a teológia professzora lesz és heves vitákba keveredik másokkal. Ha még kísérlet is tesz bűnei megbánására, ami különösen ellentmondásos meggyőződéseit tekintve, végül mégsem csalódunk főhősünkben: „Gyóntam is. Egyszer. Később megtudtam, hogy gyónni csak azoknak szabad, akik felvették a szent keresztséget. Én nem tudtam, mit jelent a keresztség, és az sem, mi az a szent. Azt sem tudtam, mit jelent a gyónás. Csak ki akartam próbálni.”

Ahogyan Joel történetei mellett és azzal párhuzamosan értesülünk a világ történeteiről, hatalmas történelmi áttekintés tárul elénk, számos intertextuális és a popkultúrából vett utalással találkozunk filmek, zenék, színészek formájában. Bár gazdag világot képes megfesteni az 1949 és 1987 közötti európai történelemről, a regény mégis inkább az egyéni sors szintjén marad emlékezetes; a magyar kontextussal – helyszínek, történelmi és kulturális utalások –, valamint a magyar nyelvű betétek révén közelebb kerül a magyar közönséghez, így az olvasó számára mindez könnyebben befogadhatóvá válik.

A könyv rengeteg szereplőt vonultat fel, akiknek élettörténetét az elbeszélő el is meséli, és érdekes módon olyan mellékfigurák is visszatérnek a történet bizonyos pontjain, akikről nem gondoltuk volna, hogy ekkora jelentőséggel bírnak majd. A családjában legmeghatározóbb személy Joel számára a nagymamája volt,

akit csak Momának szólított, és akinek alakja a gyermekkori túlélés támpontjaként jelenik meg; vele a húszas éveiben találkozik újra. De ott van Janna, gyermekkori barátjának húga, akivel a felbukkanásakor semmilyen kapcsolata nincs, majd egy véletlen folytán újra találkoznak, és akinek a gondját próbálja viselni annak édesanyja évekkor elzárkózott kérésének megfelelően. Janna alakjában Joel számára megnyílik a lehetőség egy ígéretének megtartására az életében elkövetett számos megtévesztés ellenére. Ezek a visszatérő kapcsolatok és helyzetek erősítik azt a benyomását, hogy élete nem előre, és egyben egy jobb irányba halad, hanem pusztán ismétlődik: „Minden kétszer történik velem, gondoltam, és lehet, hogy másodszorra jól csinálom, de az is lehet, hogy rosszul.”

Hogy Joel Spazierer második próbálkozásaira jobban cselekszik-e, vagy ugyanazokat a módszereket alkalmazva egy újabb kalandjába csöppenünk, már csak azért is érdekes kérdésfeltevés, mert az elbeszélő bevallása szerint ő sosem változott, ami óhatatlanul felveti a megismétlődés lehetőségét a történet alakulásában. Csalás és megtévesztés, lopás, gyilkosság, menekülés és túlélés mellett barátságok, szerelmek, családi kötelek, anyagi és intellektuális törekvések, valamint morális és történelmi kérdések szervezik a regény világát, egy lélekben még mindig gyermek elbeszélő közvetítésében.

(Európa, 2024)

Arany Mihály György

Egyszerű életek

Robert Seethaler: *A névtelen kávéház*

A hazai olvasó Robert Seethaler „minimalista szemléletű” stílusát az *Egy egész élet* című regényével (2014, magyarul 2017) fedezhette fel, ezután jelent meg tőle *A trafikos* (2012, magyarul 2018), legutóbb pedig *A névtelen kávéház* (2023, magyarul 2025) – mindhárom könyv Blaschlik Éva fordításában. Az osztrák szerző egyébként díjnyertes forgatókönyvíró és színész is, a magyar közönség leginkább Paolo Sorrentino mozifilmjéből, az *Ifjúsgból* emlékezhet rá, ahol Luca Moroder szerepében olyan színészekkel játszott együtt, mint Rachel Weisz, Michael Caine vagy Harvey Keitel. Magyarul olvasható regényei közül a két korábbiából már készült filmfeldolgozás is.

Seethaler sokat idézett mondása, miszerint életét meghatározza a csend utáni vágyakozás, akár *ars poetica* is lehetne. Regényei lassú folyású művek, amelyek az egyszerű, hétköznapi szemlélődést többre tartják, mint a drámákat, a nagy jellemrajzokat és a fordulatos cselekményt. Jelenetei nyelvvel megfestett csend-életek, amelyek a hétköznapi semmiségek fájdalmairól és tompultságáról szólnak. Ezek az életek többnyire egyhangúan folynak a maguk medrében, mígnem valami tragikus történik, ami mindent még melankolikusabbá tesz. Figurái teljesen hétköznapi alakok, a szó legszorosabb értelmében véve egyszerű emberek, akiknek az életében nincsenek magasságok, csak mélységek.

A névtelen kávéház előképének is tekinthető az *Egy egész élet* című regény. Főszereplője, Andreas Egger schonnai hegyi ember, aki négyévesen már árvaságra jut, gyámja pedig egyszer úgy elveri, hogy megsántul. Egger mégis (tett)erős és dolgozós felnőtté válik, saját bevallása szerint bár a völgyben sánta, a hegyen egyedül ő jár egyenesen. Nem vár nagy dolgokat az élettől, tenyérynyi bérelt földje mellett tiszta vizű forrás folyik és a nap fél órával hamarabb kel, mint a faluban. Ezt a kicsit, ezt a semmit osztja meg szerelmével, Marie-val, a közeli fogadó felszolgálójával. Bár szerelmük története is végtelenül puritán – néhány kis érintést és jelentéktelen szóváltást meghitt lánykérés követ –, a Marie-val való házasság egy szinttel feljebb emelhetné Egger életét, igényeit és elvárásait. Beáll egy kötélvasútépítő céghez, családos emberként még fizetésemelést is kér. Egyszerű életmodellje hirtelen megkérdőjeleződik, ám ekkor egy lavina elsodorja otthonát és vele feleségét is. Ő maga is megsérül, és felgyógyulása után csendes, szomorú magányban himbálódzik ég és föld között – építi és karban tartja a kötélpályákat. A világháborúban katonaként szolgál, majd visszatér a hegyekbe és hegyi túravezető lesz belőle. Nem tudta igazán, honnan jött, sem azt, hová tart,

viszont az életére képes volt megbánás nélkül visszatekinteni, sőt, nevetéssel és álmélkodással – ezzel a szentenciával summázza életét a regény.

Seethaler másik regénye, *A trafikos*, az édesanyja mellől, a felső-ausztriai szülőfalujából Bécsbe kényszerülő, 17 éves Franz Huchel történetén keresztül beviszi az olvasót a nagybetűs történelem kulisszái közé, ahol Sigmund Freuddal találkozunk és a náciizmus árnyának egyre növekvő fenyegetését élhetjük meg. Franz segéd lesz a hadirokkant Otto Trsnjek trafikjában, amely egyfajta mikrokozmoszként funkcionál a regényben. *A trafikos* Franz felnővekedés-történetét beszéli el. Az ifjú számára a nagyváros, sőt, már az oda vezető vonatút is tele van új ingerekkel. Franz gondolatait jó időre a Práterben megismert cseh lányhoz, Anezkához fűződő szerelme foglalja le, és hosszú beszélgetéseket folytat a közeli parkban a trafik egyik törzsvendégével, az idős és beteg Freuddal. Trsnjek mintáját követve Franz újságolvasóvá válik, így kap ő – és vele az olvasó – képet a harmincas évek második felének történetéből, miközben egyre többször érik a trafikot is incidensek, mígnem jön az Anschluss, Trsnjek trafikost elhurcolják, és Freud is kénytelen elmenekülni származása miatt Bécsből.

A névtelen kávéház központi figurája a piaci mindenes, Robert Simon, akinek legnagyobb elhatározása, hogy kávéházat nyit, amelynek még nevet sem tud adni, de ez sem baj – sugallja a regény, mert névtelenül is úgy jó, ahogy van. Az 1960-as évek közepén járunk, amikor az akkor 31 éves Simon elindul nagy „kalandjára”, hogy kávéházat nyisson. A regény hangulatát jól kimért, helyenként lírai megkomponált leírások teremtik meg. A piac szomszédságában megnyílt kis kávéház elsősorban a környékbeli munkások menedékévé válik. Talán elsőre nem is a bécsi kávéházak tipikus, köztudatban élő kínálatával rendelkeznek: kávé, limonádé, sör, bor, a tél beköszöntével puncs, valamint zsíros kenyér hagymával és uborkával szerepel az étlapon – utóbbit csak „osztrákosként” emlegetik a zsír és a pirospaprika összjátékaként az osztrák zászlóra emlékeztető piros-fehér színe miatt.

A regény igazi főszereplőjévé maga a kávéház válik, ami *A trafikos* trafikjához hasonlóan mikrokozmoszként funkcionál az elbeszélésben, mint gyűjtő- és megállóhely, élettörténetek, csend-életek metszéspontja. Többször látjuk Robert Simon szemével a kávéház előtt a járókelőket, majd a kávéházba betérőket, de élettörténeteiket nem minden esetben követjük végig: olykor csak annyit érzékelünk belőle, amennyit a kávéházban és vonzáskörzetében megtapasztalhatunk. Mintha az elbeszélőt azok a történetkezdemények is érdekelnék, amelyeknek a vége a semmiben lebeg. Mintha a narratíva fő motívumai nem is annyira az emberek és sorsok lennének, hanem a *hely* maga, ahol minden ember és minden sors összefut. Egy ideig, egy-egy epizód erejéig a kávéházhoz kötődő fontosabb emberek sorsába bepillantást enged az elbeszélés. Simon mindenkivel igyekszik jól kijönni, legfőbb bizalmasa a szállásadója, egy hadiözvegy, Martha Pohl, akivel esténként jókat beszélgetnek, és aki hasznos tanácsokkal látja el a kávéházzal kap-

csolatban. Simonnak komoly kapcsolatai nincsenek, futókalandja a furcsa és rejtélyes, drogfüggő lánnyal, Jasával is kérészéletű és Simon csak minimálisan reflektál a románcra: sem komolyabb kiborulást, sem hosszabb szenvedést nem említ a regény. Simon legfontosabb kötődése a kávéház, ezen keresztül kapcsolódik más emberekhez, például munkatársához, Milához, a pincérnőhöz. Mila és férje, a bunyós René története szintén fel-felbukkan, akárcsak a tej- és sajtáros Heide Bartholome viharos viszonya Misával, a festővel. Mini életrajzok, töredékek és csendes tragédiák peregnék a fő cselekményvonal mellett, amelyek egy elvesztett gyermekről, egy bizonytalan munkahelyről vagy egy részeges vergődésről szólnak.

A kávéháznak is otthont adó ingatlan tulajdonosának eladósodása miatt tíz év után be kell zárni a Simon által bérelt és a szívéhez nőtt helyet. A kávéház antropomorfizálódik a regény végén, az elbeszélő az asztalok faltjait és barázdáit egy öregember bőréhez hasonlítja. Simon végső kétségbeesésében maga fogalmazza meg egy, a hatóságnak írt, ám soha el nem küldött levélben a kávéház idealizált szerepét: ez az a hely, ahol az emberek megfedkezhetnek a körülöttük lévő „slamasztikákról”. A leírás egyszerre közhelyszerű látéletet kínál a „rohanó világról” és védőbeszédet mond az egyszerű emberek egyszerű szükségletei mellett, mert a kávéházban meleg van, és lehet hallgatni, ha valaki azt szeretné, vagy beszélgetni, ha valakinek éppen arra van szüksége.

A regény mozaikos szerkezetét többször megszakítja egy-egy olyan fejezet, amelyben a dialógus tipográfiai jelzései nélkül két asszony pletykálkodása peregre és folyik össze: hétköznapi bölcsességekkel és kocsmafilozófiával tarkított párbeszédet követhetünk végig az aktuális eseményekkel kapcsolatban, változatos témákra kitérve. Az egybefolyt gondolatok kommentárok a cselekményhez, mintha a kávéház visszhangjai lennének, beszélgetéstöredékek arról, hogy a föld alatt építenek vasutat, megint kihúztak valakit a Dunából, hogy Vavrosky eladósodott, egy temetésről, vagy csak arról, hogy miként változnak a napok, és velük az emberek.

A regény olykor hagyja, hogy az olvasó belefásuljon a sorokba, hogy a befogadó várakozása a végletekig feszüljön – a semmiért. Maga a befejezés is szinte jelentés nélküli: a regény végén az özvegyet meglátogató Simont látjuk, de hagyományos értelemben véve nem történik semmi, ami bármilyen módon egy utolsót lendítene a regény cselekményén. Épp ezért Seethaler alulról, a kisember szemszögéből néző, jelentéktelenségekből építkező narratívája a kicsi lépések és a szomorúság-nyomorúság variációinak, illetve az azon való felülemelkedésnek a művészetét próbálja hordozni a kis dolgok elbeszélése által. A seethaleri próza kisívű és kisigényű, központjában az egyszerűségbe oltott csendes és pusztulásra, de legalábbis monoton stagnálásra ítélt sorsok mögötti apró rezdülések állnak: egy olyan egyszerű ember, mint Robert Simon, *mégiscsak* kötődik valahogyan a kávéházához, mégiscsak fontos neki az egyre zavartabbá váló, elkóborló özvegy,

ahogy a lecsúszott és lerészegedett bunyóst, Renét is mégiscsak megkeresi Mila, hogy hazavigye – de a történetek utóélete hiányzik.

Simon a regény végén több szinten éli meg a veszteséget. Egyrészt testi, fizikai értelemben: a kávéház kályhájának felrobbanásakor elvesztett ujjai helyét fájlalja. Majd be kell zárnia szeretett kávéházát, ami identitása, lénye részévé vált. Végül pedig barátja, tanács- és szállásadója, az otthonba kényszerült özvegy leépülését is végig kell követnie. Így, ebben a hármas hiátusban fogalmazódik meg az az életérzés, hogy eltűnik a helyünk a világból.

A *névtelen kávéháznak* pontosan az a problémája, ami a szereplőinek is: nem találja igazán a helyét. Lektőrnek túl unalmas és vontatott, komolyabb gondolati ívet felvonultató regénynek viszont nem elég kidolgozott. Amit nyújtani képes, az a lét sajátos, minimalista szemlélése különböző, de mégsem eléggé különböző variációkban. A *névtelen kávéház* olyan, mint a csendélet, amit először gyönyörködve nézünk, de hosszasan figyelve elunjuk, mert a mű nem képes újabb esztétikai minőséget felmutatni. Seethaler regényeiben sok lehetőséget kidolgozatlanul hagy és gyakran (szándékosan?) elnagyolja vagy lecsupaszítja a szereplők lélekrajzát – azt a látszatot keltve, hogy az élet úgy megy, ahogy mennie kell, nem kell, és nem is lehet a dolgokat túlgondolni és túlbeszélni. A munkát el kell végezni, a kávéházat működtetni kell, a szerelmet el kell engedni – mert lehet így is egész egy élet a kávéházi bölcsesség szerint, ha tudunk jobban reménykedni, mint aggódni.

(Park, 2025)

Made in Austria, avagy ki kicsoda az új osztrák történetekben

Összeállította: Bombitz Attila

ADAMIK LAJOS (1958, Budapest) fordító, szerkesztő, publicista, a szegedi Inscriptiones Alborum Amicorum művelődéstörténeti és hungarológiai kutatócsoport tagja. Ingeborg Bachmann, Thomas Bernhard, Joseph Beuys, Arno Camenisch, Peter Handke, Hermann Nitsch, Christoph Ransmayr, Adalbert Stifter és a Grimm-testvérek műveinek fordítója. 2021-ben első magyarként vehette át az Osztrák Állami Műfordítói Díjat az osztrák irodalom más nyelvre történő, magas színvonalú átültetéséért.

ARANY MIHÁLY GYÖRGY (1985, Orosháza) a hódmezővásárhelyi Németh László Gimnázium, Általános Iskola német, valamint mozgóképkultúra- és médiaismeret-tanára. Doktori disszertációja a szegedi JATEPress kiadó gondozásában *Felfedezők, felmérők, világgyűjtők. A kortárs német nyelvű történelmi felfedező-utazási regény változatai* címmel jelent meg 2019-ben.

BOMBITZ ATTILA (1971, Dorog) irodalomtörténész, kritikus, fordító, szerkesztő, a Szegedi Tudományegyetem Germanisztikai Intézetének és Osztrák Irodalom és Kultúra Tanszékének vezetője, az ausztriai Franz Werfel-kutatóösztöndíjasok körének tagja. Legutóbbi munkái közé tartozik a Christoph Leitgebvel és Lukas Marcel Vosickyvel közösen szerkesztett *Frachtbriefe* című, az osztrák irodalom recepcióját és hatástörténetét elemző tanulmánykötet (2022), valamint a Filológiai Közlöny folyóirat *Mai osztrák regénypoétikák* című tematikus száma (2023/2).

LAURA FREUDENTHALER (1984, Salzburg) író, fordító. Germanisztikát, filozófiát és gender studies-t tanult a bécsi egyetemen. *Geistergeschichte* című regényéért 2019-ben megkapta az Európai Unió Irodalmi Díját. Legújabb könyve, a klímaváltozás tematikájú (climate fiction) *Arson* egy fiatal nőről szól, aki azt figyel, hogyan vesztí el kontrollját a körülötte lévő világ az aszályok és az erdőtüzek egyre nagyobb terjedésekor, miközben a test és a lélek állandó riadókészültségben van.

KARL-MARKUS GAUß (1954, Salzburg) író, esszéíró, irodalomkritikus, a *Literatur und Kritik* folyóirat korábbi főszerkesztője. Számos könyve jelent meg a kelet-európai irodalmakról, a térség kisebbségeinek kultúrájáról, hagyományairól. A magyar irodalom megjelenéseit rendszeresen figyelemmel kísérte a legnagyobb német nyelvű lapok számára írt esszéiben, kritikáiban. 2025-ben Johannes Holzhausen mozifilmet készített róla legfontosabb élet- és írói helyszíneivel, amik között felbukkan újvidéki és szentendrei forgatási jelenet is (*Schlendern ist mein Metier*). Magyarul egyetlen könyve jelent meg, a *Keserű tinta* (1997, ford.

Csordás Gábor, Németh Bernát, Wernitzer Julianna). Itt közölt történeteit legutóbbi esszékötetéből (*Schiff aus Stein*, 2024) közösen válogattuk.

GYÖRFFY MIKLÓS (1942, Budapest) író, irodalom- és filmtörténész, kritikus, műfordító, az ELTE Összehasonlító Irodalom- és Kultúratudományi Tanszékének professor emeritusa. Többek között Johann Wolfgang Goethe, Heinrich Heine, Theoder Fontane, Arthur Schnitzler, Franz Kafka, Robert Musil, Thomas Mann, Max Frisch, Martin Walser, Peter Handke, Thomas Bernhard műveit fordította le magyarra. Legutóbbi könyvei: *Zongora akarunk lenni. Közép-európai irodalmi interferenciák* (tanulmányok, 2010), *Mágia és mesterség. Ingmar Bergman művészete* (2014), *Egy emigráns vallomásai* (regény, 2022), *Annäherung an eine geistige Heimat. Studien zur österreichischen und ungarischen Literatur* (tanulmányok, 2022).

SUSANNE GREGOR (1981, Zsolna) szlovák származású osztrák író, családjával 1990-ben költözött Ausztriába. Germanisztikát és újságírást tanult a salzburgi egyetemen. 2005 óta Bécsben él. A *Das letzte rote Jahr* (2019) című regényével hívta fel magára a figyelmet: ebben egy 14 éves kislány nézőpontjából meséli el az 1989-es év szülővárosában történt eseményeit. Műveiben számos magyar vonatkozás is előfordul. Párkapcsolati történetét az azonos, *Víz alatt* című című kötetből válogattuk.

MAJA HADERLAP (1961, Eisenkappel / Železna Kapla) szlovén származású író, költő, esszéíró, műfordító, a klagenfurti egyetem oktatója. Germanisztikát és színháztudományt tanult a bécsi egyetemen. 2011-ben megnyerte az Ingeborg Bachmann-díjat *A katlanban* című elbeszélésével (*Nagyvilág* 2012/4., ford. Tatár Sándor). 2018. november 12-én Osztrák Köztársaság fennállásának 100. évfordulója alkalmából ő mondott ünnepi beszédet. *A felejtés anygala* a karintiai szlovének traumákkal teli történetét egy kislány nézőpontjából lírai képekben mondja el.

HALASI ZOLTÁN (1954, Budapest) író, költő, műfordító, a Magyar Műfordítók Egyesületének alapító tagja. Thomas Bernhard, Elias Canetti, Johann Wolfgang Goethe, Johann Peter Hebel, E.T.A. Hoffmann, Elfriede Jelinek, Franz Kafka, Jichak Katzenelson, Martin Pollack, Rainer Maria Rilke, Robert Walser műveinek fordítója. Legutóbbi kötetei: *Út az üres éghez* (2014), *Bella Italia* (versek, 2016), *Megváltás vég nélkül* (válogatott és új versek, 2024).

PETER HANDKE (1942, Griffen) író, drámaíró, filmforgatókönyv-író, műfordító. Magyarországi ismertsége az 1970-es és 1980-as években vitathatatlan, sorra jelentek meg könyvei: *Kaspar* (1975, ford. Eörsi István), *A kapus félelme tizenegyesnél* (1979, négy kisregény egy kötetben: *A kapus félelme tizenegyesnél, A rövid levél és a hosszú búcsú* [ford. Tandori Dezső], *Az igaz érzés órája* [ford. Györffy Miklós], *A balkezes asszony* [ford. Gáli József]), *Vágy nélkül, boldogtalan* (1979, ford. Bor Ambrus), *Gyerektörténet* (1984, ford. Kopácsy Livia), *Vége egy kínai* (1990, ford. Györffy Miklós), *Az ismétlés* (1990, ford. Tandori Dezső). 2019-ben megkapta az irodalmi Nobel-díjat: munkáiban radikálisan megújította az irodalmi nyelv

érzékelését, a figyelmet gyakran a hétköznapi, elhallgatott vagy peremhelyzetű tapasztalatokra irányítva, miközben következetesen reflektált a nyelv és a valóság viszonyára. A díjnak köszönhető, hogy hosszú szünet után megjelent legalább néhány rövidebb lélegzetű a későbbi munkái közül: *Kísérlet a fáradtságról*, *Kísérlet a wurlitzerről*, *Kísérlet a sikerült napról* (2002, 20023, ford. Csordás Gábor). *A tegnapi hó, a holnap hó*, 2025-ben írt színpadi darabja nosztalgikus utazásra hív a gyermekkor emlékezetébe néhány korábbi mű megidézésének kíséretében.

HORVÁTH ANDREA (1977, Gyöngyös) germanista, irodalomtörténész, a Debreceni Egyetem Germanisztikai Intézetének igazgatója. Kutatási területei közé tartozik a modern osztrák irodalom, az identitás- és alteritáselméletek, valamint az irodalom és politika viszonya. Legutóbbi könyve: *Poetik der Alterität: Fragile Identitätskonstruktionen in der Literatur zeitgenössischer Autorinnen* (2016).

ELFRIEDE JELINEK (1946, Mürzzuschlag) író, drámaíró, esszéíró. A bécsi egyetemen művészettörténetet és színháztudományt hallgatott, a konzervatóriumban orgona szakon vizsgázott. 2004-ben irodalmi Nobel-díjat kapott a regényeiben és drámáiban megjelenő hangok és ellenhangok zenei áramlásáért, amelyek rendkívüli nyelvi szenvedéllyel tárják fel a társadalmi klisék abszurditását és kényszerítő hatalmát. Könyvei közül megjelent magyarul *A zongoratanárnő* (1997, ford. Lőrinczy Attila), a *Kis csukák* (1998, ford. Tandori Dezső), a *Kéj* (2005, ford. Tandori Dezső), a *Sportdarab* (2006, ford. Tandori Dezső) és a *Téli utazás* (2017, ford. Halasi Zoltán). Az *Oltalmazandók* az európai migrációs politikának tart színpadi görbe tükröt egy menekülő nézőpontjából.

KIRÁLY EDIT (1959, Budapest), irodalomtörténész, műfordító, az ausztriai Franz Werfel-ösztöndíjasok körének tagja, a budapesti ELTE BTK Germanisztikai Intézetének volt docense, az ELTE doktori iskolájának munkatársa. Hans Blumenberg, Heimito von Doderer, Libuše Moniková műveit fordította magyar nyelvre. Legutóbbi munkája, az Olivia Spiridonnal közösen szerkesztett, tematikus bevezetőkkel ellátott, kommentált *Duna-antológia* a német kiadás után (2018) megjelent szerb (2021) magyar (2022), szlovák (2026) és román nyelven is (2026). Anton Holzerrel, Christoph Leitgebbe és Olivia Spiridonnal közösen írt monográfiája *Reading the Danube. (Trans-)national Narratives of the 20th and 21st Centuries* címen 2026-ban jelenik meg.

KORA KARINA LEILA (1998, Békéscsaba) a Szegedi Tudományegyetem „Német nyelvű irodalmak és kultúrák” doktori program doktorandusza. Kutatási területe a kortárs osztrák irodalom, többek között Wolf Haas és Michael Stavaric művei.

KURDI IMRE (1963, Ajka) költő, műfordító, irodalomtörténész, a budapesti ELTE BTK Germanisztikai Intézetének docense. Thomas Glavinic, Hugo von Hofmannsthal, Heiner Müller, Friedrich Nietzsche, Ilma Rakusa, Arthur Schnitzler, Angelus Silesius, Uwe Tellkamp műveit fordította magyar nyelvre. Legutóbbi kötete: *Áttetsző, világösszürke árnyalat* (versek, 2007).

ANDREAS KURZ (1980, Attnang-Puchheim) író, esszéíró, forgatókönyvíró, dokumentumfilmes, dalszerző, az *Andyman* zenei társulás tagja. Germanisztikát tanult a bécsi egyetemen, majd újságíróként, rádiós műsorvezetőként helyezkedett el. Budapesten, Shanghaiban, később Moszkvában dolgozott lektorként. Első regénye, a *Pillantás alulról a fa koronáján át az égre* egy Bécestől Budapestig tartó három hetes gyalogút története, az itt közölt részlet az osztrák és a magyar határmenti falvak nyelvi és kulturális inspirációit rögzíti.

NICOLAS MAHLER (1969, Bécs) képregényrajzoló, illusztrátor. Karikaturisztikus, egyszerű vonalvezetésű figuráival és önreflexív szövegalkotásával irodalmiasította a képregény műfaját. Sajátos stílusával elsőként állt elő Thomas Bernhard-adaptációval, képregényesítette az európai irodalom legnehezebben olvasható műveit, Joyce, Proust, Musil nagyregényeit. 2019-ben a 15. Budapesti Nemzetközi Képregényfesztivál külföldi vendége volt. 2024. április 26-án Kafka-kiállításának Goethe Intézeti megnyitója alkalmából ismét Budapestre látogatott; ez a kiállítása később számos magyarországi könyvtárban volt látható. Magyarul a *Goldgruberné és a művészetelmélet* (2019, ford. Horváth Balázs) című könyve olvasható. Összeállításunk számára készítette a borítóképet, szerzőportréi az *Ach die dumme Literatur* kiállításának anyagából származnak, képregényei (ön)kritikus szemszögből tematizálják irodalom, képregény és a könyvpiac sokrétű kapcsolatát.

BARBI MARKOVIĆ (1980, Belgrád) szerb-osztrák író, 2006 óta él Bécsben él. Germanisztikát tanult a belgrádi és a bécsi egyetemen. Thomas Bernhard *Járás* című elbeszélésének szerb átiratának (*Izlaženje*) német nyelvű megjelenésével (*Ausgehen*) keltett feltűnést. Mini és Miki két vidám hétköznapi kalandját a Lipcsei Könyvvásár-díjas *Minihorror* kötetéből válogattuk.

MÁRTON LÁSZLÓ (1959, Budapest) író, drámaíró, műfordító, esszéista. Legutóbbi könyvei: *A mi kis köztársaságunk* (regény, 2014), Goethe: *Faust* (műfordítás, 2015), *Hamis tanú* (regény, 2016), *Walther von der Vogelweide összes versei* (műfordítás, 2017), *Két obelisz* (regény, 2018), *A Nibelung-ének* (műfordítás, 2020), *Bátor Csikó* (drámák, 2021), *A kárpótlás* (regény, 2022), *Tovább is van* (elbeszélések, 2023), *Jászai Mari feltámasztása* (drámák, 2024), *Két bors ökröcske* (elbeszélések, 2025).

ROBERT MENASSE (1954, Bécs) író, esszéíró, műfordító. A kortárs osztrák prózairodalom egyik legjelentősebb képviselője. Bécsben, Salzburgban és Messinában tanult germanisztikát, filozófiát és politológiát, doktori értekezését a második világháború utáni osztrák irodalom szociológiai és politikatörténeti aspektusáról írta. Fontosabb művei megjelentek magyarul is: *A regény kora* (1995, ford. Fürjes Gabriella), *Kiűzetés a pokolból* (2008, ford. Lendvay Katalin), *Ez volt Ausztria. Összegyűjtött esszék a tulajdonságok nélküli országról* (2008, ford. Bombitz Attila), *Don Juan de la Mancha avagy A vágy iskolája* (2010, ford. Szijj Ferenc),

A főváros (2018, ford. Győri László), *A bővítés* (2025, ford. Győri László). Többször járt Budapesten és Szegeden. A Szegedi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Karának Tanácsa „Pro Facultate Philosophiae” kitüntető díjban részesítette 2024-ben. Az *Ungenach* Thomas Bernhard azonos című elbeszélésének pastiche átírata, az *Európai időutazás* gondolkísérlet az Európai Unió lehetséges jövőjéről, eredeti változata nyomtatásban még nem jelent meg.

MESÉS PÉTER (1965, Budapest) műfordító, esszéíró, az *Ex Symposion* című folyóirat szerkesztője. Fontosabb fordításai: Hannah Arendt: *Eichmann Jeruzsálemben* (Pató Attilával, 2000), Arthur Koestler: *Sötétség délben* (2019), Philipp Blom: *Amikor a világ kifordul a sarkából* (2023).

NAGY HAJNALKA (1980, Jászberény) germanista, irodalomtörténész, a klagenfurti egyetem Germanisztikai Intézetének egyetemi tanára, az ausztriai Franz Werfel-kutatóösztöndíjasok körének tagja. Bombitz Attilával közösen szerkesztette a *Forrás* folyóirat *Osztrák migráns történetek* számát (2012/10). Fontosabb munkái: *Ein anderes Wort und ein anderes Land. Zum Verhältnis von Wort, Welt und Ich in Ingeborg Bachmanns Werk* (monográfia, 2010), *Erzähl mir Österreich! Erinnerungsnarrative in Literatur und Gesellschaft* (monográfia, 2025). Összeállításunkban ez utóbbi könyvének egy átdolgozott fejezetét olvashatjuk magyarul.

PILCZ ROLAND (1984, Szentes) képregényíró, -rajzoló és -színező. Elsősorban a *Kalyber Joe*-sorozat és az *YKX – Yorn Kayrah Xemovrah* kalandjai képregények írójaként és egyben rajzolójaként ismert. Legutóbbi képregénye: *Kalyber Joe – Kezdetől végetig* (2025), amelyért 2026-ban elnyerte a Magyar Képregény Szövetség Alfabéta Extra díját.

DORON RABINOVICI (1961, Tel-Aviv) író, esszéista, történész. 1964 óta él Bécsben. Egyetemi tanulmányait ugyanitt végezte, doktori disszertációját a bécsi zsidó tanács 1938 és 1945 közötti működéséről írta. Magyarul *A földönkívüliek* (2021, ford. Náadori Livia) című szatirikus disztópiája jelent meg, valamint a *Ragyogó pusztulás*, kortárs osztrák irodalmat bemutató antológiában a *Máshol* című regényének részlete (ford. Györffy Miklós). A *Valahol itt fekszenek az 1945. március 24-i rohongi mészárlásra emlékeztet, melynek során közel kétszáz, a kőszegi munkatárborból ide hurcolt zsidó munkaszolgálatost gyilkoltak meg; eredeti szövege nyomtatásban még nem jelent meg, zenei kísérettel az ausztriai Ö1 rádió élő adásában hangzott el 2014. július 25-én.*

ILMA RAKUSA (1946, Rimaszombat / Rimavská Sobota) író, költő, esszéista, műfordító: francia, orosz, szerb-horvát és magyar műveket fordít németre. Szlovén apától és magyar anyától született, 1951 óta Svájcban él. A kelet-európai, köztük a magyar irodalom megjelenéseit rendszeresen figyelemmel kísérte a legnagyobb német nyelvű lapok számára írt esszéiben. Magyarul megjelent művei: *Lassabban!* (esszék, 2010, ford. Fürjes Gabriella), *Rengeteg tenger* (önéletrajz, 2011,

ford. Kurdi Imre), *Love after love* (versek, 2016, ford. Kiss Noémi), *Magány pergő errel* (novellák, 2023, ford. Márton László és Tatár Sándor). *Öntörvényű nyelvi utak* című tanulmányának eredeti előadásváltozatát Bécsben, az ausztriai Franz Werfel kutatóösztöndíjasok 30. jubileumi konferenciáján olvasta fel.

CHRISTOPH RANSMAYR (1954, Wels) író, esszéíró, világgutató. Filozófiát és etnológiát tanult a bécsi egyetemen. Regényei világszerte ismertek: *Az utolsó világ* (1995, ford. Farkas Tünde), *A Kitahara-kőr* (1998, ford. Adamik Lajos), *A repülő hegy* (2008, ford. Márton László), a *Cox vagy az idő múlása* (2018, ford. Adamik Lajos) magyar hatástörténete is rendkívül gazdag. Az *Egy félénk férfi atlasza* (2024, ford. Adamik Lajos) magyarországi megjelenése alkalmából 2025. május 8-án Budapestre látogatott. A *sárga ruhás lányka* az egykori afrikai, ázsiai és amerikai gyarmatosítók által elkövetett bűnökre és a természet védtelenségére emlékeztet; eredeti változata az Európai Irodalomért odaítélt Würth-díj átadásán hangzott el Künzelsauban, 2018. május 28-án.

SÁNTÁNÉ TURI ÁGNES (1982, Szeged) germanista, nyelvész, a Szegedi Tudományegyetem Germanisztikai Intézetének adjunktusa. Nyelvészeti monográfiája *Substantivvalenz mit und ohne Stützen. Theorie und Korpusbefunde zur Eigenständigkeit der Substantivvalenz* címen 2026-ban jelenik meg.

CLEMENS J. SETZ (1982, Graz) író, fordító. Germanisztika és matematika tanár szakos volt a grazi egyetemen, de tanulmányait nem fejezte be. A magyarul is megjelent *Szerelem a Mahlstadt Gyermekei idején* (2012, ford. Harmat Tamás) című kötetéért 2011-ben megkapta a Lipcsei Könyvvásár díját. 2021-ben elnyerte a német nyelvű irodalmak egyik legnagyobb elismerését, a Büchner-díjat. 2023-ban megkapta az Osztrák Könyvdíjat a *Monde vor der Landung* című regényéért. A *Suzy* című new adult története *Der Trost runder Dinge* kötetében jelent meg.

SZIJJ FERENC (1958, Szombathely), író, költő, műfordító. Peter Bichsel, Michael Donhauser, Robert Menasse, Bernhard Schlink, W. G. Sebald, Peter Waterhouse műveit fordította magyarra. Legutóbbi kötetei: *Növényolimpia* (regény, 2017), *Igazi nevek* (versek, 2019), *Ritka események* (versek, 2022), *A madarak tudása* (400 négyssoros, 2026).

TATÁR SÁNDOR (1962, Budapest) költő, műfordító, a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárosa. Bonaventura, Alex Capus, Hugo von Hofmannsthal, Anna Kim, Siegfried Lenz, Alexander Lernet-Holenia, Leo Perutz, Arthur Schnitzler, Angelus Silesius műveit fordította magyarra. Legutóbbi kötetei: *HAALAADAAS* (versek, 2021), *nincs másik mese* (válogatott és új versek, 2025), *Szabadalmaztatott ősz* (versek, 2025).

WEISS JÁNOS (1957, Szür), filozófus, fordító, a Pécsi Tudományegyetem Filozófia Tanszékének egyetemi tanára. Fontosabb fordításai: Manfred Frank: *A stílus filozófiája* (2001), Friedrich Wilhelm Joseph Schelling: *Fiatalkori írásai* (2003), Jürgen Habermas: *Megismerés és érdek* (2005), Albrecht Wellmer:

A modern és posztmodern dialektikája (2008), Axel Honneth: *Az eldologiasodás* (2011). Legutóbbi kötetei: *A modernség esztétikai programja. Előadások Walter Benjamin Műalkotás-tanulmányáról* (2020), *A művészet mint emlékezet és diagnózis* (2020, szerk. Barcsi Tamással és Hrubí Attilával), *Távol és közel. Tanulmányok a kortárs magyar és német irodalomról* (2023).

TÓTH GYULA (1995, Kiskunfélegyháza) a Szegedi Tudományegyetem „Német nyelvű irodalmak és kultúrák” doktori program doktorandusza. Kutatási területei a modern és kortárs osztrák irodalom, a kortárs német nyelvű történelmi regény.

DANIEL WISSER (1971, Klagenfurt) író, dalszövegíró, az Erstes Wiener Heimorgelorchester zenei társulás tagja. Bécsben él, ahol germanisztikát tanult az egyetemen. Krimijeit Simon Ammer álnéven jelenteti meg. *Königin der Berge* című regényéért 2018-ban megkapta az Osztrák Könyvdíjat. *A kitalált nő* kötetből a szerző válogatta ki összeállításunk számára *Sylvia, Ilse asszony és Ingrid* különös történetét.

E számunk megjelenését a budapesti Osztrák Kulturális Fórum támogatta.

E számunkat nyomta és kötötte a Print 2000 Nyomda Kft.

6000 Kecskemét, Nyomda u. 8. | telefon: +36 76 501 240 | e-mail: info@print2000.hu
www.print2000.hu